AFRİKA YILLIĞI 2021

AFRİKA YILLIĞI 2021

Editörler
Doç. Dr. Elem Eyrice Tepeciklioğlu
Doç. Dr. Mürsel Bayram

YTB
T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

YTB YAYINLARI

YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

YTB YAYINLARI: 28
Araştırma Yayınları Serisi: 1

Afrika Yıllığı 2021
ISBN 978-975-17-5351-9
Birinci Baskı, 500 adet
İstanbul, 2022

© TÜM HAKLARI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI'NA AİTTİR.

Editörler
Doç. Dr. Elem Eyrice Tepeciklioğlu
Doç. Dr. Mürsel Bayram

Yayın Yönetimi
Muhammed Eser, Halit Esat Yaren, Abdullah Cihad Kavakdan, N. Ceren Kaya

Redaksiyon
Ümmühan Kevser Kıpramaz

Kitap Tasarımı
Muhammed Nur Anbarlı

Baskı ve Cilt:
Seçil Ofset Matbaacılık Ambalaj Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Sertifika No. 44903

KÜTÜPHANE KARTI

Afrika Yıllığı 2021/Editör: Doç. Dr. Elem Eyrice Tepeciklioğlu, Doç. Dr. Mürsel Bayram.- İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022.
264 s.: rnk.; 24x28 cm.- (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları; 28, Araştırma Yayınları Dizisi; 1)
ISBN 978-975-17-5351-9
1- Afrika 2- Türkiye-Afrika İlişkileri

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

YTB

Oğuzlar Mahallesi, Mevlana Bulvarı No: 145, 06520 Balgat, Çankaya, Ankara
Tel: 0(312) 218-40-00 Faks: 0(312) 218-40-49

ytb.gov.tr
info@ytb.gov.tr
kep adresi: ytb@hs01.kep.tr

İçindekiler

Takdim **6-9**

Ön Söz **10-17**

Birinci Bölüm
Siyasî Gelişmeler - Siyaset, Güvenlik ve Çatışma Yönetimi
18-111

İkinci Bölüm
Ekonomik Gelişmeler - Ticaret, Yatırımlar ve Covid 19
112-135

Üçüncü Bölüm
Küresel Aktörler ve Afrika
136-181

Dördüncü Bölüm
Türkiye-Afrika İlişkileri
182-253

Afrika Üzerine Yayınlar **254-264**

YURT
TÜRK
VE AKRABA TOPLU
10

Takdim

Beşerî ve doğal kaynaklar bakımından dünyanın en büyük ve en zengin kıtalarından biri olan Afrika, sahip olduğu imkânlarla bugün dünya ticaretinde kilit bir aktör ve uluslararası ekonomik sistemde vazgeçilmez bir unsur haline gelmiş; tüm bu hususiyetleri onu küresel siyasette de etkin bir konuma yerleştirmiştir.

Türkiye, engin tarihî birikimi; köklü, mahir ve çok boyutlu diplomasi tecrübesi; ve inisiyatif almaktan bir an olsun çekinmeyen cesur kalkınma ve büyüme hamleleriyle Afrika'nın yanında yer almış, kıtanın bugün elde ettiği muhkem pozisyona gelme sürecinde Batılı güçlerin aksine, sömürgeci ve tek taraflı anlayışa hiçbir şekilde yer vermeden, Afrika'yı her koşulda desteklemiştir.

Bilhassa 2005'te Afrika Birliği'ne (AfB) "gözlemci üye" olmamızla neticelenen yakınlaşma süreci ve devamında Birlik'le kurduğumuz "stratejik ortaklık", ülkemizin kıtaya yönelik genel yaklaşımının "Afrika'ya Açılım Politikası" ile ivmelenmesini sağlamıştır. Hâlihazırda "Afrika Ortaklık Politikası" dâhilinde yürütülen münasebetler, Türkiye ile kıtanın iyi niyet, istikrar ve kalkınma temelinde birçok alanda gerçekleştirdiği iş birlikleri ile sürmektedir.

Bu noktada 2021 yılı, Türkiye-Afrika ilişkileri bağlamında ayrı bir önem taşımaktadır. Zira ilki 2008'de tertip edilen "Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi"nin üçüncüsü 18-21 Aralık 2021 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlen-

miş; 38 Afrika ülkesinin yer aldığı söz konusu zirveye giden süreçte yıl boyunca karşılıklı üst düzey birçok ziyaret gerçekleştirilmiştir.

Afrika'yla ilişkilerin hız ve yoğunluk kazandığı bu sürece, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) olarak bizler de görev ve sorumluluk alanlarımız dâhilinde gerek Türkiye Bursları ve Türkiye Mezunları gerekse kültürel hareketlilik ve iş birliği programları ile elimizden gelen katkıyı sunmaya gayret etmekteyiz.

Ülkemizin uluslararası eğitim alanındaki küresel markası olan Türkiye Bursları'na her sene yapılan yaklaşık 165 bin başvurunun neredeyse dörtte biri Afrika ülkelerinden gelmekte, bu doğrultuda her yıl burslandırılan 5 bin uluslararası öğrencinin önemli bir kısmı Afrikalı bursiyerlerden oluşmaktadır. Hâlihazırda ülkemizde takriben 4.200 Afrikalı kardeşimiz yükseköğrenim görmekte, bu kardeşlerimiz ülkelerinin ihtiyaç duydukları alanlarda kendilerini yetiştirmektedir.

Başkanlığımızın kıtaya yönelik çalışmalarında ülkemiz yükseköğretim kurumlarından mezun olan Afrikalı öğrencilerden müteşekkil Türkiye Mezunları da önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'de edindikleri bilgi ve tecrübeleri kendi ülkelerinin kalkınma sürecinde kullanan ve ülkemizle kendi ülkelerinin ilişkilerine her anlamda katkı sunan Afrikalı Türkiye Mezunları, bir yandan da 12 Afrika ülkesinde kurdukları 13 mezun derneğiyle kendi aralarındaki irtibatı istikrarlı bir şekilde sürdürmektedir. Bu noktada Başkanlığımız da 2017 yılından bu yana 15 Afrika ülkesinde 23 Mezun Buluşması düzenlemiş, ülkemizle Türkiye

Mezunlarının ilişkilerini olabildiğince canlı ve işlevsel tutmaya çalışmıştır.

Kamu Görevlisi ve Akademisyenlere Yönelik Türkçe İletişim Programı (KATİP) ve Afrika Medya Temsilcileri Eğitim Programı (AFMED) gibi faaliyetlerle Afrika'ya yönelik çalışmalarını çeşitlendiren Başkanlığımızla AfB Komisyonu arasında geçtiğimiz yıl imzalanan ve diaspora, yükseköğrenim bursları, bilimsel ve akademik araştırma programlarını kapsayan iş birliği protokolü, Afrika Birliği ile tesis edilen ilişkilere esaslı bir katkı sunma hüviyeti taşımaktadır.

Tüm bunların yanında, elinizdeki eserle ülkemizdeki Afrika çalışmalarına katkıda bulunmak ve Afrika'ya mahsus meseleleri panoramik olarak bir araya getirmek maksadıyla YTB Yayınları bünyesinde "Afrika Yıllığı – 2021" isimli bir eser meydana getirdik. Her sene yayınlanacak bu yıllıkla Türkiye-Afrika ilişkilerinin farklı boyutlarıyla derli toplu bir şekilde bir araya getirilmesinin yanı sıra, Afrika'nın siyasî ve ekonomik ilişkilerinin düzenli olarak mercek altına alınması planlanmaktadır.

Türkiye'de Afrika'nın nabzının yıllık düzeyinde tutulduğu ilk çalışma olan bu kıymetli eserin alana ilgi duyan herkesin istifade edeceği önemli bir kaynak teşkil etmesini temenni eder, iyi okumalar dilerim.

Abdullah Eren
YTB Başkanı

Ön Söz

2021 yılı gerek Türkiye-Afrika ilişkileri gerekse Afrika halkları açısından oldukça önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl oldu. Yıl içinde Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında karşılıklı pek çok üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiş ve güvenlik, enerji ve madencilik gibi farklı alanlarda işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Örneğin, bu ziyaretlerden ulusal ve uluslararası basında en çok ses getirenlerinden biri olan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 17-20 Ekim tarihli Afrika turu kapsamında Angola ve Nijerya ile yedişer, Togo ile iki anlaşma imzalanmıştır. 2021 yılı, ayrıca, Ekim ayında İstanbul'da gerçekleşen Türkiye-Afrika III. Ekonomi ve İş Forumu ve Aralık ayında yine İstanbul'da düzenlenen Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'ne tanıklık etmiştir. 2021, Afrika siyaseti ve kıtadaki ülkelerin dış aktörlerle ilişkileri açısından da oldukça yoğun geçmiştir.

Dört bölümden oluşan *Afrika Yıllığı 2021*, ilk bölümünde Afrika ülkelerinde siyaset, güvenlik ve sınır sorunları gibi alanlarda yaşanan önemli gelişmelere odaklanmaktadır. Cihan Daban tarafından kaleme alınan bu bölümün ilk makalesinde de belirtildiği üzere, 2021 yılı pek çok Afrika ülkesinde önemli seçimlerin gerçekleştiği bir yıl olarak kaydedilmiştir. Yıl içinde toplam 13 ülkede seçim yapılması beklenirken, Somali ve Libya'da seçimler gerçekleştirilememiştir. 2021 yılının ilk seçimi ise Doğu Afrika ülkesi Uganda'da yapılmış, ardından sırasıyla; Nijer, Kongo Cumhuriyeti, Cibuti, Benin, Çad, Etiyopya, Sâo Tomê ve Principe, Zambiya, Yeşil Burun Adaları (Kabo Verde) ve Gambiya seçimleri gerçekleşmiştir.

Murat Yiğit'in kaleme aldığı ikinci makalede Batı Afrika'daki darbe furyası analiz edilmektedir. Batı Afrika, yalnızca Afrika'da değil, dünya genelinde en çok askerî darbenin gerçekleştiği bölgeler arasındadır. Gine, Mali ve Nijer'de 2021 yılında gerçekleşen darbe süreçlerini analiz eden Yiğit, bu vakalar üzerinden bölgedeki darbe geleneğinin iç ve dış dinamiklerini irdelemektedir. Batı Afrika'daki askerî müdahaleler hem etnik, dini ve ideolojik karşıtlıklara dayanan pretoryan iktidar mücadelesinin bir unsuru, hem de neokolonyalist ve hegemonik bir müdahale aracı olabilmektedir.

Fatma Yıldız'ın yazdığı üçüncü makalede, kıtanın önemli güçlerinden olan ve Afrika Birliği ile Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu gibi pek çok bölgesel ve uluslararası kuruluşa ev sahipliği yapan Etiyopya'nın 2021 yılı içinde karşı karşıya kaldığı başlıca sorunlar ele alınmıştır. Yıl içinde Rönesans Barajı sorunu, genel seçimler, etnik çatışmalar, Tigray ve Benishangul-Gumuz krizleri, insan hakları ihlalleri, kuraklık ve açlık gibi ciddi sorunlarla gündeme gelen Etiyopya'da bu sorunlar ülkenin huzur ve barış ortamına kavuşmasını engellemiştir.

2021 yılında iç ve dış politika alanlarında kayda değer gelişmeler gözlemlenen bir diğer ülke Sudan'dır. Sudan ordusunun 2019'daki müdahalesinin ardından aynı yılın Ağustos ayında sivillerle askerler arasında imzalanan anlaşma çerçevesinde Egemenlik Konseyi kurulmuş ve 2023'te seçimlerin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Ülkedeki geçiş sürecinin 2021'deki kırılma noktalarını değerlendiren Kaan Devecioğlu, siyasî ve iktisadî istikrarsızlığın dış politika alanındaki tercihleri de etkilediğine dikkat çekmektedir. Ömer el-Beşir rejiminin devrilme sürecinde ve sonrasında olduğu gibi 2021 yılı da bölgesel ve küresel açıdan yeni dengelerin kurulmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur.

2021 yılı, Güney Afrika Cumhuriyeti siyasetinde de önemli gelişmelere sahne olmuştur. Ülkede 2021 yılında gerçekleşen en önemli olay, eski Devlet Başkanı Jacob Zuma'nın tutuklanmasının ardından başlayan protestolardı. 300'den fazla insanın hayatını kaybettiği, yüzlerce insanın yaralandığı ve büyük maddî hasara yol açan gösterilerin ardında yatan sebepler ve Güney Afrika siyasetindeki yansımaları bu bölümün beşinci yazısında Ali Onur Tepeciklioğlu tarafından değerlendirilmektedir. 1990'lı yılların başında apartheid rejiminin bitiminden sonra ülkede görülen en büyük kitlesel olaylar olma özelliğini taşıyan bu gösteriler sonrasında oluşan ekonomik kaybın, mevcut ekonomik sorunların artmasına ve siyasî açıdan daha fazla belirsizliğe yol açması beklenmektedir.

Kenya ve Somali arasındaki deniz sınırına yönelik anlaşmazlığının ele alındığı altıncı bölüm, Tunç Demirtaş tarafından kaleme alınmıştır. 2000'li yılların sonlarında başlayan bu deniz sınırı anlaşmazlığı, esasen iki ülkenin deniz sınırlandırılmasına yönelik farklı yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Nitekim Uluslararası Adalet Divanı, 2021 yılında anlaşmazlığın sona erdirilmesi için bir karar almıştır. Bu makale kapsamında tarafların iddiaları, talepleri ve beklentilerinin yanı sıra, mahkeme kararı sonrası durum ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

Afrika'nın yanı sıra Arap dünyasının önemli bir parçası olan Libya'da Muammer Kaddafi iktidarının ardından devlet otoritesinin çöküşü bir iç savaşla sonuçlanmıştır. Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, Libya'da süregiden otorite mücadelesini ele almaktadır. Ulusal Mutabakat Hükûmeti ile Libya Ulusal Ordusu arasındaki mücadele devam ederken Türkiye'nin Güvenlik ve Askerî İş Birliği Antlaşması çerçevesinde Trablus ile belirli şehirlerdeki nüfusun büyük bir kısmını idare eden UMH'ye destek vermesi sahadaki dengeleri değiştirmiştir. UMH'nin ardından BM öncülüğünde seçimlere kadar ülkeyi yönetecek geçici bir birlik hükûmetinin kurulması kararlaştırılmıştır. Aralık 2021'de tamamlanması gereken seçimlerin ertelenmesi ve bu bağlamda yaşanan siyasî kriz ülkeyi yeniden belirsizlik ortamına sürüklemiştir.

Osman Kağan Yücel, Afrika'nın bir diğer önemli bölgesi olan Nil Havzası'ndaki su sorununu ele almaktadır. Yüzyılı aşkın süredir Doğu Afrika bölgesinin en kronik ihtilafları arasında yer alan Nil sularının paylaşımı meselesi Etiyopya'da inşası devam eden Hedasi Barajı (GERD) ile yeni bir kriz sürecine girmiştir. Etiyopya'nın barajı büyük ölçüde tamamlayarak su dolumu ve kısmi elektrik üretimi denemelerine başlaması Addis Ababa ile bilhassa Kahire arasındaki diplomatik gerilimin artmasına neden olmuştur.

Huriye Yıldırım Çınar tarafından kaleme alınan birinci bölümün son makalesinde, 2021 yılında Nijerya'da kökenleri önceki dönemlere dayanan ve ulusal güvenliği tehdit eden Kuzeydoğu Nijerya'da Boko Haram terör eylemleri, Orta Kuşak Bölgesinde çiftçi ve çobanlar arasındaki çatışmalar, Kuzeybatı Nijerya'da silahlı çetelerin eylemleri ve Güneydoğu Nijerya'daki İgbo ayrılıkçılığı konuları ele alınmıştır.

Afrika Yıllığı 2021'in ikinci bölümü kapsamında kıtadaki önemli ekonomik gelişmeler değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Moussa Hissein Moussa, Afrika'yı bir ortak pazara dönüştürmeyi amaçlayan Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Antlaşması'nı (AKSTA) analiz etmektedir. Afrika içinde malların, hizmetlerin ve insanların serbest dolaşımını öngö-

ren AKSTA, 2021 yılında yürürlüğe girmiştir. Kısmi tarife serbestliği ile beş yıl içerisinde Afrika genelinde 9,2 milyar dolarlık bir ek ihracat potansiyeli söz konusu olacaktır. AKSTA, bu anlamda pan-Afrikanist bir vizyonla kıtasal düzeyde bir ekonomik entegrasyonun taşlarını döşemektedir.

Zainul Abideen Jibril tarafından kaleme alınan makale kapsamında da belirtildiği üzere, 2021 yılı içinde Afrika'da ortak bir para biriminin kullanıma sunulması yönünde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Covid-19 küresel pandemisi ve kıtadaki bazı güçlü devletler tarafından Merkez Bankası Dijital Para Birimlerinin (CBDC) başlatılması nedeniyle Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) üyeleri için ortak para Eco'nun 2021'de piyasaya sürülmesi ertelenmişti. Ancak 2021 yılı, AKSTA'nın onaylanması ve kıtayı ortak bir para birimine yaklaştırması beklenen PAPSS'nin resmî olarak kullanıma sunulması gibi gelişmelere tanıklık etmiştir.

Afrika Yıllığı 2021'in üçüncü bölümü, kıtanın önemli bazı küresel güçlerle ilişkilerini ele almaktadır. 2021 yılı Çin Halk Cumhuriyeti ile Afrika devletleri arasındaki ticaret hacmi seviyesi açısından bir ilk olurken, aynı zamanda siyasî iş birliğinin de farklı diplomasi hamleleriyle güçlendiği bir dönem olarak kaydedilmiştir. Kıta ülkeleri ile Çin arasındaki ilişkilerin en önemli noktalarından biri Çin-Afrika İş Birliği Forumu'dur. Ensar Küçükaltan, bu forum bağlamında 2021'de Çin-Afrika iş birliğinde öne çıkan gelişmeleri detaylandırmaktadır.

Afrika'da Çin'e karşı strateji geliştirmeye çalışan ana aktörlerin başında şüphesiz ki ABD gelmektedir. ABD'nin Afrika politikasını bir devlet politikası olarak nitelendiren Hasan Aydın, Beyaz Saray'da oturan başkanlar değişse bile bu ülkenin Afrika'ya yönelik yaklaşımının büyük değişiklikler içermediğini ifade etmektedir. Aydın'a göre ABD-Afrika ilişkilerinde dört temel unsur ön plana çıkmaktadır: Ticaret, demokrasi, güvenlik ve dış yardımlar. Bahse konu unsurlar, Ocak 2021'de başlayan Joe Biden iktidarında da ABD'nin Afrika politikasının ana hatlarını oluşturmaktadır.

Rusya'nın Afrika'daki artan varlığına odaklanan üçüncü makale, Elem Eyrice Tepeciklioğlu tarafından kaleme alınmıştır. 2021 yılında Afrika ülkelerinin silah tedarikçileri arasında ilk sıradaki yerini koruyan Rusya'nın Afrika ülkeleriyle ilişkileri daha çok güvenlik alanına yoğunlaşmıştır. Rusya'nın 2021'de Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi Afrika ülkelerindeki etkinliğini özellikle özel güvenlik şirketleri aracılığıyla arttığını görmekteyiz. Dolayısıyla bu bölüm kapsamında

Rus paralı milislerin etkinliklerinin ciddi şekilde artış gösterdiği Libya, Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde izlenen politikalar ele alınmıştır.

Afrika'nın en önemli ticaret ortağı olan Avrupa Birliği (AB) de 2021 yılı içinde Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme yönünde çaba göstermiştir. Gözde Söğütlü tarafından yazılan makalede de belirtildiği üzere, 2020 yılının ekim ayında gerçekleştirilmesi planlanan ancak 2021 yılına ertelenen AB-Afrika Birliği Zirvesi'nin planlananın aksine 2022 yılında gerçekleştirilmiş olması, Covid-19 pandemisinin iki kıta arasındaki ilişkilerde bıraktığı önemli etkilerden biri olmuştur. Çalışma kapsamında, AB-Afrika arasında 2021 yılında yaşanan önemli gelişmelerin yanı sıra pandeminin iki kıta ilişkilerine dair muhtemel etkileri değerlendirilmektedir.

İbrahim Arslan tarafından kaleme alınan bu bölümün son makalesi, 8 Ekim 2021'de Montpellier'de düzenlenen Fransa-Afrika Zirvesi, Fransız Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un 2021 yılında Afrika'ya gerçekleştirdiği resmi ziyaretler ve sömürge döneminde Fransız müzelerine götürülen ve sömürge döneminden beri Fransa'da tutulan eserlerin Afrika kıtasına geri dönüşünü kolaylaştırma konusunda yapılan çalışmalar gibi konulara odaklanmaktadır. Çalışma kapsamında da belirtildiği üzere, pek çok yükselen gücün kıtada etkinliğini artırdığı bir ortamda Fransa'nın Afrika'daki kazanımlarını muhafazaya yönelik politikasının başarılı olması zordur.

Yıllığın son bölümü, Türkiye-Afrika ilişkileri temasıyla hazırlanmıştır. Bu bölüm kapsamındaki makalelerde Türkiye'nin Afrika politikası farklı boyutlarıyla incelenmektedir. 2021 yılında Türkiye ile Afrika arasında diplomatik ilişkiler açısından yaşanan önemli gelişmeleri ele alan ilk makale, Elem Eyrice Tepeciklioğlu tarafından kaleme alınmıştır. Bölüm kapsamında da belirtildiği üzere, yıl içinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ekim ayı içinde gerçekleştirdiği Afrika turu da dâhil olmak üzere devlet başkanı ve bakanlar düzeyinde pek çok karşılıklı ziyaret gerçekleştirilmiştir. 2021 yılında ayrıca, Türkiye-Afrika III. Ekonomi ve İş Forumu ve 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi yapılmış, Libya ile yoğun diplomasi turu devam etmiş, Mısır ile başlatılan normalleşme sürecinde de önemli adımlar atılmıştır.

Dışişleri Bakanlığı Orta ve Batı Afrika Genel Müdürü Büyükelçi Sayın H. Nur Sağman, yıllık çalışması kapsamında kendisiyle gerçekleştirdiğimiz mülakatta, Türkiye'nin "girişimci ve insani" bir dış politika izlediğini, Afrika ülkeleriyle ilişkilerini bu dış politika yaklaşımı çerçevesinde sürdürdüğünü vurgulamıştır. Sağman'a göre Türkiye-Afrika

ortaklığı, en başta kazan-kazan ilkesini esas almakta ve şeffaflık, karşılıklı saygı, birbirinin iç işlerine karışmama gibi temel değerler üzerine inşa edilmektedir. Sağman, bu ilke ve değerler etrafında Türkiye'nin Kıta'da ayrıcalıklı bir işbirliği modeli geliştirdiğine dikkat çekmiştir.

Mürsel Bayram tarafından kaleme alınan Türkiye-Afrika Güvenlik İş Birliği bölümünde Türkiye'nin Afrika'da hem yatırım hem de güvenlik ortağı olarak sivrilmeye başladığı ifade edilmektedir. Afrika devletlerinin güvenlik ortaklarını ve silah tedarikçilerini çeşitlendirme eğiliminde oldukları; bu kapsamda Türk savunma sanayii ürünlerine her geçen gün daha fazla rağbet ettikleri bilinmektedir. Özellikle 2021 yılında pek çok Afrika devleti Türkiye'den çeşitli silah ve askerî araç ithal etmiştir. Bayram, Türkiye-Afrika savunma ilişkilerindeki söz konusu canlanmanın motivasyonlarını ele almaktadır.

Salih Kaya tarafından yazılan ve Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında 2021 yılı içindeki ekonomik ve ticarî ilişkilere odaklanan makale kapsamında ilk ikisi 2016 ve 2018 yıllarında gerçekleşen Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu'na ilişkin ayrıntılara da yer verilmiştir. Ticaret Bakanlığı ve Afrika Birliği iş birliğiyle gerçekleşen ve katılımcılar arasında 3,000'i aşkın Türk ve Afrikalı iş insanının yanı sıra 29 bakan ile 8 bakan yardımcısının bulunduğu Forum, Türkiye ile Afrika arasındaki ticarî ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki kararlılığı göstermesi açısından önemlidir. Bölüm kapsamında, ayrıca, Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Antlaşması'nın Türkiye-Afrika ticarî ilişkilerine ve kıtadaki Türk yatırımlarına olası yansımaları gibi konulara da yer verilmiştir.

2021 yılı içinde TİKA tarafından Afrika ülkelerine aktarılan resmî kalkınma yardımları konusu beşinci bölümde ele alınmıştır. TİKA, sadece 2021 yılı içinde Afrika kıtasında hemen her sektörde 250'den fazla proje ve faaliyeti hayata geçirmiştir. Bu yapılırken, Afrika ülkelerinin ihtiyaçları doğrultusunda eğitim, tarım ve hayvancılık, acil insani yardımlar, sağlık ve sosyal altyapı ve hizmetler sektörlerindeki projelere öncelik verilmiştir. Bununla birlikte, Afrika Birliği Komisyonu Başkanı Musa Faki Muhammed'in Türkiye'yi ziyareti kapsamında 1 Ekim 2021 tarihinde Afrika Birliği Komisyonu ile TİKA arasında bir kalkınma iş birliği mutabakat zaptı imzalanmış, böylelikle Afrika Birliği ile ilişkilerin kurumsallaştırılmasında yeni bir aşamaya geçilmiştir.

Türkiye-Somali ilişkileri, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ülkeye 2011 yılında başbakan olduğu dönemde gerçekleştirdiği ziyaretin ardından ivme kazanmıştır. Türkiye-Somali ilişkilerinin onuncu yılına ilişkin genel bir çerçeve sunan ve İsmail Ermağan tara-

fından yazılan makale, Somali'de izlenen politikanın askeri, siyasî ve insani boyutlarına odaklanmaktadır. Öte yandan, 2021 yılı içinde iki ülke arasında tarımsal faaliyetler, enerji ve kalkınma gibi alanlarda da iş birlikleri yoğunlaşmış ve yoğunlaşmaya devam etmektedir.

Gökhan Kavak, Türkiye tarafından Afrika'nın farklı bölgelerinde eğitim, kültür, insani kalkınma ve medya alanlarında yürütülen çalışmalara değinmektedir. Sözü edilen alanlarda YTB, YEE, TMV, ve AA gibi kurumlar öne çıkmaktadır. Bu kurumlar, Afrika genelinde açtıkları ofisler ve düzenledikleri uluslararası organizasyonlar ile hem Türkiye ve Afrika halklarının birbirini daha yakından tanımasını sağlamakta, hem de Afrika'nın kalkınmasına katkı sağlamaktadırlar.

Son olarak, Sedat Aybar tarafından kaleme alınan makale, 2021 yılında Türkiye-Afrika ilişkilerine dair bir değerlendirmede bulunmakta ve 2021 yılının ilişkilerin ciddi olarak sınava tâbi tutulduğu bir yıl olduğunu belirtmektedir. Bölüm kapsamında, ayrıca, Covid-19 küresel pandemisi ve iktisadî, siyasî, toplumsal daralmalar ve sorunların varlığına rağmen, Afrika kıtasının Türkiye'nin dış ilişkiler haritası içinde son yirmi yılda en fazla ön plana çıkan coğrafya olma özelliğini 2021 yılında da koruduğu not düşülmektedir.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından yayına sunulan ve 2021 yılında Afrika'yla ilgili önemli gelişmelere odaklanan bu eser, Türkiye'de kıtaya dair farkındalığı ve bilgi birikimini artırmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın bir diğer amacı ise Afrika'ya ilişkin akademik ilgiyi canlı tutmaktır. Bu anlamda alanında bir ilk olan ve Afrika çalışan Türk ve Afrikalı değerli araştırmacıların katkılarıyla hazırlanan yıllık, ilgili literatüre mütevazı de olsa bir katkı sunma iddiasını taşımaktadır.

Doç.Dr. Elem Eyrice Tepeciklioğlu
Doç.Dr. Mürsel Bayram
İzmir-Ankara
Ekim 2022

Birinci Bölüm

Siyasî Gelişmeler Siyaset, Güvenlik ve Çatışma Yönetimi

1 Afrika'da 2021 Seçimleri
/ Dr. Cihan Daban

2 Batı Afrika'da Darbeler
/ Dr. Murat Yiğit

3 Etiyopya'daki Siyasî Gelişmeler
/ Fatma Yıldız

4 Sudan'daki Gelişmeler
/ Kaan Devecioğlu

5 2021'de Güney Afrika Siyaseti
/ Dr. Ali Onur Tepeciklioğlu

6 2021'de Kenya-Somali Deniz Sınırı Anlaşmazlığı
/ Dr. Tunç Demirtaş

7 Libya'daki Gelişmeler
/ Tuğrul Oğuzhan Yılmaz

8 Etiyopya-Mısır Su Sorunu
/ Osman Kağan Yücel

9 Nijerya'nın Ulusal Güvenlik Sorunları
/ Dr. Huriye Yıldırım Çınar

Afrika'da 2021 Seçimleri

1

Cihan Daban*

Giriş

Her yeni yıl Afrika halkları için yeni bir umut, yeni bir başlangıç olarak görülmektedir çünkü Birleşmiş Milletler tarafından tanınan 54 ülkeli Afrika kıtasında neredeyse her yıl önce seçim hazırlıkları, sonra da seçimler yapılmaktadır. 2021 yılı da bu yıllardan biridir. Dolayısıyla heyecan ve umut dolu bu yılda yapılması planlanan başkanlık ve parlamenter seçim sayısı toplamda 13 iken Somali ve Libya'da yaşanan iç karışıklıklardan dolayı 11 ülkede seçimler yapılabilmiştir. Bu açıdan 2021 yılı, Afrika halkları için önemli bir yıl olarak kaydedilmiştir. 2021 yılının ilk seçimi Doğu Afrika ülkesi Uganda'da 14 Ocak'ta yapılmış, ardından sırasıyla Nijer, Kongo Cumhuriyeti, Cibuti, Benin, Çad, Etiyopya, Sâo Tomê ve Principe, Zambiya, Yeşil Burun Adaları (Cabo Verde) ve Gambiya gelmiştir. 2021 yılına ait seçimler aşağıdaki Afrika haritasında gösterilmektedir.

1. 14 Ocak 2021 Uganda Seçimleri

1986 yılından bu yana Devlet Başkanı olan Yoweri Museveni de *Ulusal Direniş Hareketi Partisi* lideri olarak 14 Ocak 2021 tarihinde seçimlere katıldı. Museveni'nin karşısındaki güçlü rakip, *Ulusal Birlik Platformu Partisi* Başkan adayı Bobi Wine olarak da bilinen Robert Kyagulanyi'ydi. Uganda Seçim Komisyonunun sonuçlarına göre Museveni yüzde 58,64 oranla tekrar başkan seçilirken rakibi Kyagulanyi

* Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası Siyaset Ana Bilim Dalı, E-mail: dabancihan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2890-2415

ise yüzde 34,83 ile seçimi kaybetti. Bu oranların doğru olup olmadığı üzerinde uzun süren tartışmalar yaşandı. Afrika Seçim İzleme Komisyonu tarafından seçimlere usulsüzlükler karıştığı gerekçesiyle yapılan açıklamayla tartışmalar daha da derinleşti.[1]

Dolayısıyla 2021 seçimini Museveni kazanmış olsa da Şubat 2016 seçimlerinde yaklaşık yüzde 61 oy oranıyla başkan olan Museveni'nin oy oranında düşüşler olduğu gözlemlendi. Buradan hareketle seçim sonuçlarındaki düşüşlerin sebep ve sonuçları analiz edildiğinde; 529 koltuklu Uganda Meclisinde Museveni 336 koltuk elde ederek birinci olurken Kyagulanyi'nin partisi 57 koltuk elde ederek ikinci parti olmayı başardı. *Demokratik Değişim Forumu Partisi* ise 32 koltukla üçüncü parti oldu. Geriye kalan 104 koltuk ise diğer muhalefet partileri tarafından elde edildi.[2]

Devlet kaynaklarının küçük bir kesim tarafından müsrifçe kullanılması, muhalefetin adil olmayan ve kısıtlı imkânlarla seçimlere katılması ve seçim sürecinde internet ağının kesilmesiyle gençlerin kendilerini ifade etme alanlarının kısıtlanması gibi faktörler, halkın iktidara olan desteğinin azalmasına sebebiyet vermiştir. Dahası, Kyagulanyi'nin seçim sonuçlarına itiraz etmek için harekete geçeceğini açıklamasından sonra Museveni'nin onu 18 Ocak tarihinde ev hapsine alması ve kendisine erişimi sınırlandırması, halkın daha çok rahatsız olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla iktidarın muhaliflere karşı uyguladığı baskıcı politik uygulamalar rahatsızlığa yol açmaktadır. Bu tür baskıcı uygulamaların devam etmesi halinde, 2026 seçimlerinde iktidarın büyük oranda oy kaybedeceği öngörülmektedir.[3]

2 . 21 Şubat 2021 Nijer Seçimleri

Nijer'de 2011 yılından 2021 seçimlerine kadar *Nijer Demokrasi ve Sosyalizm Partisi* (PNDS-Tarayya) lideri Mahamadou Issoufou devlet başkanı olarak görev yapmıştır. İki dönemlik görev süresini tamamladığından seçimlere katılamayan Issoufou, 2021 seçimlerinde doğal olarak aday olmadı. Ancak aynı partiden başkan yardımcısı olan ve daha önce de İçişleri Bakanı olarak görev yapan Mohamed Bazoum seçimlerde aday oldu. 2021 yılının Şubat ayında yapılan seçimlerde Bazoum'a karşı en etkili aday ise 1993-1996 yılları arasında Nijer Devlet Başkanı olarak görev yapmış Mahamane Ousmane'ydi. 21 Şubat'ta ikinci turu yapılan seçimlerde Bazoum oyların yüzde 55,66'sını, rakibi Ousmane ise yüzde 44,34'ünü aldı.[4]

1 Craig Moffat ve Monique Bennett, "Uganda 2021 Election: Implications and Lessons", GGA (Good Governance Africa), 21.01.2021
gga.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qj1p/
Erişim Tarihi: 04.08.2022.

2 BBC, "Uganda Elections 2021 Results: Bobi Wine vs Yoweri Museveni-Election Commision Declare Ugandan President, Museveni Winner of Presidential Vote", 16.01.2021,
bbc.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qj2E
Erişim Tarihi: 04.08.2022.

3 Joseph Siegle ve Candace Cook, "Taking Stock of Africa's 2021 Elections: Uganda Presidential and Legislative Elections, January 14", Africa Center for Strategic Studies, 27.09.2021,
africacenter.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qj2F
Erişim Tarihi: 05.08.2022.

4 Fatma Esma Arslan, "Nijer'de Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları Kesinleşti", Anadolu Ajansı, 22.03.2021,
aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qkyi
Erişim Tarihi: 07.08.2022.

Demokratik ve Cumhuriyetçi Yenileme Partisi (RDR-Tchanji) lideri Ousmane, seçim sonuçlarına itiraz etmekte gecikmedi. İtirazın reddi ve sonuçların kesinleşmiş olmasından başkanlık koltuğuna Bazoum oturdu ancak seçim sonuçlarıyla ilgili tartışma uzun süre devam etti. Seçimleri *PNDS-Tarayya Partisi* kazanmış olsa da parti 2016 seçimlerine göre büyük bir oy kaybına uğradı. 2016 yılında yaklaşık yüzde 92,49'la iktidar olan *PNDS-Tarayya*, 2021 seçimlerinde yüzde 55'lere geriledi. Partinin oy oranındaki bu gerileme, halkın büyük çoğunluğunun iktidardan rahatsız olmasının somut göstergesi niteliğindedir.

3 . 21 Mart 2021 Kongo Cumhuriyeti

Mart 2021'de Kongo'da yapılan seçim sonuçları şaşırtıcı olmadı. Ülkeyi 1979'dan 1992'ye kadar yöneten ve 1997-2021 yılları arasında tekrar devlet başkanı olarak görev yapan *Kongo İşçi Partisi* lideri Denis Sassou Nguesso, 2015'te 70 yaş sınırını kaldıran anayasal reform sayesinde 2021 seçimlerinde aday olabilmişti.[5]

Mart 2021 seçimlerinde Nguesso'ya karşı yarışan *Kongo Demokrasi ve Bütünsel Kalkınma Partisi* lideri Guy-Brice Parfait Kolelas, yüzde 10'un altında bir oy alsa da etkisini gösterebilen tek muhalif aday o oldu. Oyların yüzde 7,84'ünü alan Kolelas, seçimlerden bir gün sonra, 22 Mart'ta Covid-19 nedeniyle hayatını kaybetti. Ezici bir çoğunlukla başkanlığı kazanan Nguesso, Kolelas'ın ölümünü dikkate almadan başkanlığını ilan etti.[6]

Seçimleri kaybeden adaylardan Mathias Dzon, anayasaya atıf yaparak; bir aday öldüğünde veya oy kullanamayacak durumda olduğunda oy pusulasının iptal edilmesini öngören maddenin faaliyete geçmesi gerektiğini savundu ve Kolelas'ın ölümü üzerine seçimlerin tekrarlanmasını istedi. Fakat bu çağrı karşılık bulmadı. Seçimleri kazanan Nguesso, Afrika liderleri arasında en uzun başkanlık dönemine imza atan liderlerden biri oldu. Nguesso kazanmış olsa da Afrika'da ve kıta dışı tüm ülkelerde değişim çanlarının çalmaya başlandığı iddia edilebilir çünkü Z kuşağı olarak ifade edilen ve teknolojiyle iç içe olan yeni jenerasyonun seçme ve seçilmeye adım atmaya başladığı görülmektedir.[7] Buradan hareketle, 2026 seçimlerinden itibaren oy oranlarında değişikliklerin yaşanabileceği ve bunun da iktidar olmak isteyen olası adayları etkileyebileceği öngörülebilir.

5 Cynthia Happi, "The Republic of the Congo: Conflict Insights", *Institute for Peace and Security Studies*, 2021, s. 3-6.

6 Bertelsmann Stiftung, "BTI 2022 Country Report: Republic of the Congo," *Bertelsmann Stiftung Press*, Germany/Gütersloh, 2022, s. 9-12.

7 Christina Cottiero ve Stephan Haggard, "Stabilizing Authoritarian Rule: The Role of International Organizations", *IGCC Working Paper*, 2022, s. 25-28.

4 . 9 Nisan 2021 Cibuti Cumhuriyeti

2022 tahminlerine göre yaklaşık bir milyon nüfusu olan Cibuti, bağımsızlığını kazandığı 1977 yılından bu yana aynı partiden (İlerleme için Halk Hareketi Partisi) iki devlet başkanı tarafından yönetilmektedir. 1999 yılına kadar Hassan Gouled Aptidon tarafından yönetilen ülkede, 1999'dan bu yana İsmail Omar Guelleh (Ciyle) iktidardadır. 2021 seçimlerinde ülke nüfusunun yaklaşık dörtte biri oy kullanmıştır. Bunun sebeplerinden biri oy kullanma yaşına erişmemiş büyük bir genç nüfusun bulunması, bir diğer sebep ise kararsızların oy kullanmamasıdır.[8]

2021 seçimlerinde 20 yıldan fazla bir süredir ülkeyi yöneten Ciyle'ye karşı, kamuoyu tarafından yeterince tanınmayan ve birkaç küçük miting dışında seçim kampanyası düzenlemeyen iş insanı Zekeriya İsmail Farah yarışmıştır. Neredeyse oyların tamamını alan Ciyle, ülkeyi 2026 yılına kadar yönetecek. Ancak 2026 seçimlerinde aday olup olmayacağı yönündeki tartışmalar şimdiden başlamış durumda. Bu tartışmalar, 2010 anayasa değişikliği sonucu yaş sınırının 75'e yükseltilmiş olmasından ve şu an Ciyle'nin yaşının 74 olmasından kaynaklanmaktadır.[9]

5 . 11 Nisan 2021 Benin Cumhuriyeti

2006 yılından bu yana Benin'de gerçekleşen seçimler Afrika açısından önemli bir farklılık oluşturmaktadır. Diğer Afrika ülkelerinde adaylar seçimlere katılmak için ya kurdukları ya da önceden kurulmuş olan partilerin listelerinden aday olurken Benin'de hiçbir parti, grup veya görüşe doğrudan dâhil olmayan bazı iş insanlarının kendi imkânlarıyla bağımsız aday olarak seçimlere katıldıkları gözlemlenmiştir. 2006-2016 yılları arasında Benin'i yöneten ilk bağımsız aday Thomas Yayi Boni'dir. 2016 seçimlerinde bağımsız aday olarak seçimlere katılan ve seçimleri kazanan Patrice Talon, 2021 seçimlerinde de adaylığını ilan etmiştir. [10]

Yaklaşık 14 milyonluk ülkenin 5 milyon civarında seçmeni bulunmaktadır. Ancak bu seçmenlerin yalnızca 2 milyon 300 bini 2021 seçimlerinde oy kullanmıştır. Katılımın oldukça düşük olduğu seçimlerde oy verme oranı yaklaşık yüzde 51 olarak kaydedilmiştir. Seçimlerde Talon'un en önemli iki rakibi ise Alassane Soumanou ve Corentin Kohouê'ydi. Talon yaklaşık yüzde 86 oyla ikinci kez başkan olurken

8 Bertelsmann Stiftung, "BTI 2022 Country Report: Djibouti", Bertelsmann Stiftung Press, Germany/Gütersloh, 2022, s. 3-4.

9 Ömer Erdem, "Cibuti'de Cumhurbaşkanlığı seçimini İsmail Ömer Ciyle kazandı", Anadolu Ajansı, 10.04.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qkys Erişim Tarihi: 12.08.2022.

10 Bertelsmann Stiftung, "BTI 2022 Country Report: Benin", Bertelsmann Stiftung Press, Germany/Gütersloh, 2022, s. 7-10.

rakipleri Soumanou yüzde 11,29, Kohouê ise yüzde 2,25 oy almıştır. Ancak seçmenlerin yarısının oy kullanmak için sandığa gitmediği düşünüldüğünde, bu durum önemli bir başarı olarak görülmemelidir.[11]

6 . 11 Nisan 2021 Çad Cumhuriyeti

2021 yılı Çad halkı ve siyasî yönetimi için unutulmayacak bir yıl oldu ve 31 yıl boyunca *Yurtsever Kurtuluş Hareketi Partisi* lideri olarak görev yapan İdris Debi Itno'nun son kez seçildiği bir seçim gerçekleşti. 1990 yılından bu yana yönetimde yer edinen Itno'nun tekrar aday olduğu 11 Nisan 2021 seçimlerinde[12] Itno'ya karşı 9 aday yarıştı. 7 aday yüzde 2'nin altında oy alırken en güçlü rakibi Çad Ulusal Demokrasi *Yürüyüşü Partisi* lideri Albert Pahimi Padacke oyların yaklaşık yüzde 11'ini, *Demokrasi ve Bağımsızlık Partisi* lideri tek kadın aday Lydie Beassemda ise oyların yüzde 3,16'sını alarak seçimin kaybedenleri oldular. Itno ise oyların yaklaşık yüzde 80'ini alarak 6. kez başkan seçildi.[13]

Seçmen sayısının 7 buçuk milyon civarında olduğu 2021 seçimlerine katılım oranı ise yüzde 65 olarak kaydedildi. Seçimlerde yaklaşık 5 milyon kişi oy kullandı ve bu oyların 3 milyon 700 binini alan Itno, cumhurbaşkanı olarak görevini devam ettirmeyi başardı ancak bu görev sadece 9 gün sürebildi. Çad'ın kuzeyinde yer alan Libya sınırındaki Tibesti bölgesinden başkent Encemine'ye doğru saldırıya geçen Çad'da Değişim ve Uyum Cephesi hareketine bağlı isyancıları durdurmak ve faaliyetlerine son vermek amacıyla başlatılan operasyonlara katılan Itno, 19 Nisan günü cephe hattında çıkan çatışmalarda yaralanmış ve yapılan tüm müdahalelere rağmen kurtarılamayarak 20 Nisan'da hayatını kaybetmiştir.[14] Itno'nun ölümüyle birlikte yerine Nisan 2021'de Geçiş Dönemi Devlet Başkanı olarak oğlu Mahamat Idriss Dêby Itno geçti. Çad halkının yeni Devlet Başkanı Mahamat Idriss'ten temel beklentisi, ülkedeki kalıcı sorunlara çözüm üretmesidir. [15]

7 . 21 Haziran 2021 Etiyopya Parlamenter Seçimleri

1991'den 2019 yılına kadar Etiyopya yönetiminde egemen olan *Etiyopya Halkları Devrimci Demokratik Cephesi* (EPRDF); *Tigray Halk Kurtuluş Cephesi*, *Amhara Demokrat Partisi*, *Oromo Demokrat Partisi* ve *Güney Etiyopya Halkın Demokratik Hareketi* olmak üzere dört ana koldan oluşmaktadır. 1991-1995 yıllarında cumhurbaşkanı olan Meles Zenawi, 1995'ten ölüm yılı olan 2012'ye kadar da başbakan olarak

11 *The World Factbook*, "Benin: People and Society",
cia.gov/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qkyt
Erişim Tarihi: 14.08.2022.

12 Bertelsmann Stiftung, "BTI 2022 Country Report: Chad", Bertelsmann Stiftung Press, Germany/Gütersloh, 2022, s. 3-4.

13 Ömer Erdem ve Abdoulaye Adoum Mahamat, "Çad'da cumhurbaşkanlığı seçimini İdris Debi Itno kazandı", Anadolu Ajansı, 20.04.2021
aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qkyw
Erişim Tarihi: 15.08.2022.

14 Nigel Walker, "Chad: prospects after the 2021 election", *House of Commons Library Briefing Paper*, 2021, s. 9.

15 Cynthia Happi, "Chad: Conflict Insights", *Institute for Peace and Security Studies*, 2021, s. 6-7.

görev yaptı. Ölümü nedeniyle boş kalan koltuğa Başbakan Yardımcısı Haile Mariam Desalegne getirildi. Ülkede giderek artan huzursuzluk, kargaşa ve gösteriler sonucu Desalegne, Mart 2018 tarihinde istifa etmek zorunda kalmış ve yerine EPRDF Başkanı Abiy Ahmed Ali getirilmiştir.[16]

Abiy Ahmed'in faaliyetlerinden biri, başkanlığını yapmış olduğu EPRDF'nin ismini değiştirerek Aralık 2019 tarihinde *Refah Partisi* olarak duyurması olmuştur. Bu yeni oluşuma 6 parti daha katıldı, fakat EPRDF'nin güçlü bir parçası olan *Tigray Halk Kurtuluş Cephesi* (TPLF) oluşuma katılmadığı gibi, Abiy Ahmed'in bu politik uygulamasını sert bir söylemle eleştirdi. Giderek artan eleştiriler çok geçmeden iç çatışmaya döndü. Normal koşullarda 2020 yılında yapılması gereken seçimlerin Covid-19'dan dolayı 2021'e ertelenmiş olması da çatışmaların şiddetlenmesine sebebiyet verdi.[17]

Yaklaşık 114 milyon nüfuslu Etiyopya'da 40 milyondan fazla seçmen, 6. parlamentoyu belirlemek ve federal parlamentonun 547 üyesini seçmek için 21 Haziran'da sandık başına gitti. Fakat TPLF'nin egemen olduğu 38 sandalye bölgesi ile Etiyopya'nın genelindeki 73 sandalye bölgesinde seçmenler seçimlere katılmadı. Böylece seçmenlerin oy kullandığı 436 sandalyeden 410'unu kazanan Abiy Ahmed liderliğindeki *Refah Partisi* 6. parlamentoyu belirlemiş oldu. 2021 seçiminden bu yana Abiy Ahmed'in en büyük sınavlarından biri, TPLF ile uzlaşamamış olmasıdır. EPRDF'deki dört güçlü cepheden biri olan TPLF ile uzlaşma sağlanırsa hem Abiy Ahmed'in başarılı bir politika yürütebildiği hem de ülkedeki diğer kalıcı sorunların Abiy Ahmed önderliğinde çözüm bulabileceği algısı artacaktır.[18]

8 . 18 Temmuz 2021 Sâo Tomê ve Principe

964 km^2'ye sahip yaklaşık 218 bin nüfuslu Afrika'nın en küçük ikinci ülkesi Sâo Tomê ve Principe Demokratik Cumhuriyeti'nde de 2021 seçimlerinde gerginlikler yaşandı.[19] Mevcut Devlet Başkanı Evaristo Carvalho aday olmayacağını duyurdu. Toplamda 19 adayın başvurduğu ve yarıştığı seçimlerde, daha önce bakanlık ve başbakanlık görevlerinde bulunmuş olan iki aday oyların çoğunluğunu aldı. Bu adaylardan biri *Bağımsız Demokratik Eylem Partisi*'nden Carlos Vila Nova iken diğeri ise *Sâo Tomê ve Principe'nin Kurtuluş Hareketi'nin Sosyal Demokrat Partisi*'nden Guilherme Posser da Costa'ydı. 18 Temmuz'da yapılan seçim sonucuna göre Nova yüzde 40 civarında oy alırken Cos-

16 Worku Dibu ve Ephrem Ahadu, "Post 2018 political reforms in Ethiopia: Its achievements and challenges", AGATHOS, Cilt 11, Sayı 1, 2020, s. 441.

17 International Republican Institute (IRI) and National Democratic Institute (NDI), "Ethiopia June 21, 2021 National Elections Report", 05.08.2021, s. 5-7.

18 Adam Abu-bashal, "Etiyopya'daki seçimi iktidardaki Refah Partisi kazandı", Anadolu Ajansı, 10.07.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QkyB Erişim Tarihi: 16.08.2022.

19 The World Factbook, "Sao Tome and Principe: Geography/People and Society", 11.08.2022, cia.gov/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QkyC Erişim Tarihi: 17.08.2022.

Etiyopya Etiyopya'da genel seçimler için oy veren seçmenler, başkent Addis Ababa'daki Kirkos Sub City Woreda 8. Gençlik Merkezi'nde oy kullandı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

ta'nın oy oranı ise yaklaşık yüzde 21'de kaldı. Ancak yapılan itirazlar neticesinde 5 Eylül'de seçimler tekrarlandı. İkinci tura oyların çoğunluğunu alan iki aday (Nova ile Costa) katıldı. Katılımın yüzde 65 olduğu ikinci turdaki seçim sonuçlarına göre Nova oylarını yüzde 57,54'e, Costa ise yüzde 42,46'ya yükseltti. Böylece ikinci turda en yüksek oy alan Nova, ülkenin yeni devlet başkanı olarak cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturdu. [20]

9 . 12 Ağustos 2021 Zambiya Cumhuriyeti

12 Ağustos'ta yapılan ve 16 parti liderinin aday olduğu seçimlerde bu adaylardan sadece ikisi oyların büyük çoğunluğunu elde etmeyi başardı. *Yurtsever Cephesi*'nden mevcut Devlet Başkanı Edgar Lungu ile

20 Africanews, "Opposition candidate Carlos Vila Nova wins Sao Tome presidency: partial results", 06.09.2021, africanews.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QkyD
Erişim Tarihi: 17.08.2022.

2006 yılından bu yana *Ulusal Kalkınma için Birleşik Parti* Genel Başkanı Hakainde Hichilema seçimi önde götürdüler. 2011 yılından bu yana ülkeyi *Yurtsever Cephesi* yönetmekteydi. [21] 2016 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Hichilema çok az bir farkla (yaklaşık 100 bin oy) Lungu'ya karşı kaybetmişti. Fakat Hichilema, 2021 seçimlerinde 1 milyondan fazla oy farkıyla Lungu'ya karşı seçimleri kazandı. Lungu yaklaşık 2 milyon oy alırken Hichilema ise aldığı 3 milyona yakın oyla Zambiya'nın yeni devlet başkanı oldu. [22]

Lungu'nun büyük bir farkla kaybetmiş olması, onun 2016-2021 yıllarındaki faaliyetlerinin gözden geçirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Seçimleri bir iş insanı olarak Hichilema'nın kazanmış olması ise halkın köklü siyasetçilerden ziyade yönetimde değişimi görmek istediklerini göstermektedir. [23]

10 . 17 Ekim 2021 Yeşil Burun Cumhuriyeti (Kabo Verde)

Portekiz'den bağımsızlığını kazandıktan 16 yıl sonra, 1991'de ilk serbest seçimlerini gerçekleştiren Yeşil Burun Cumhuriyeti'nde bu tarihten beri seçimlerle bağlantılı herhangi bir şiddet olgusu yaşanmadı. Bu durum, uluslararası kamuoyunda şiddet, çatışma ve savaşlarla anılan Afrika için oldukça önemli bir örnektir. Yaklaşık 600 bin nüfuslu ülkede kayıtlı seçmen sayısı 400 bin civarındadır. Mevcut Devlet Başkanı Jorge Carlos Fonseca'nın anayasal açıdan iki dönem görev yaptığı için aday olamayacağını duyurduğu 2021 seçimlerinde toplam 7 aday yarıştı. Adaylardan ikisi daha önce başbakanlık görevinde bulunmuş Carlos Veiga ile Jose Maria Neves iken diğer beşi ise bağımsız adaylardı. 1991'den 2000 yılına kadar başbakanlık görevinde bulunan Veiga *Demokrasi Hareketi*'nin adayı iken 2001-2016 yılları arasında başbakanlık yapmış Neves ise *Yeşil Burun'un Bağımsızlığı için Afrika Partisi*'nden aday oldu. Katılımın yüzde 46 olduğu seçimlerde Veiga oyların yaklaşık yüzde 43'ünü alırken Neves ise yüzde 52'sini alarak Yeşil Burun Cumhuriyeti'nin yeni devlet başkanı oldu. [24]

Neves'in yüksek oy oranı almasının temel nedenlerinden biri seçim süreci boyunca birleştiren, koruyan ve önemseyen bir başkan olacağının mesajını vermesidir. Halkın Neves'in başbakanlık döneminden memnun olmuş olmasının da oy oranına olumlu yansıdığı görülmüştür. Ancak Veige'ye karşı duyulan sempati de az değil. Esasen ülkede gerçekleşen seçimlerde şiddet olgusuna rastlanmaması halkın daha bilinçli ve demokrat olduğunun da bir göstergesidir.

21 Basil N. Hamusokwe ve Elastus Mambwe, "Populism, Media and Elections in Zambia: The case of the Patriotic Front in the 2011 and 2016 elections", *Research Review International Journal of Multidisciplinary*, Cilt 6, Sayı 12, 2021, s. 7-9.

22 Nicolas Cook, "Zambia: 2021 Elections and New Government", Congressional Research Service, 21.12.2021, s. 1-2.

23 The Carter Center, "Analyzing Zambia's 2021 General Elections", *Final Report*, 2021, s. 8-11.

24 Election Guide, "Republic of Cabo Verde", 17.10.2021, electionguide.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QkyE
Erişim Tarihi: 20.08.2022.

Zambiya Birleşik Ulusal Kalkınma Partisi (UPND) Başkan adayı Hakainde Hichilema, Zambiya'da 12 Ağustos 2021'de Lusaka, Zambiya'da yapılan genel seçimler için oyunu kullandı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

11 . 4 Aralık 2021 Gambiya Cumhuriyeti

Birinci Cumhuriyetin ilan edildiği 1970 yılından bu yana ülke, üç devlet başkanı tarafından yönetildi. 24 yıl boyunca devlet başkanlığı yapan Dawda Jawara, 1994 yılında Albay Yahya Jammeh tarafından devrilerek yönetimden uzaklaştırıldı. 1994-96 yılları arasında askerî yönetimin etkisinde kalan ülke, bu süre boyunca Jammeh liderliğinde yönetildi. Jammeh, 1996'da ikinci cumhuriyeti ilan ettikten sonra seçimlere gitti ve sırasıyla 1996, 2001, 2006 ve 2011 seçimlerini kazandı.[25]

Gambiya'yı 22 yıl boyunca yöneten Jammeh, çok çeşitli hak ihlalleriyle gündeme gelmiştir. Askerî yönetim anlayışının egemen olduğu Gambiya'da baskılayıcı yönetimin giderek artması ve ifade özgürlüğü-

25 John A. Wiseman, "Military Rule in The Gambia: an interim assessment", *Third World Quarterly*, Cilt 17, Sayı 5, 1996, s. 928-930.

nün olumsuz sonuçları neticesinde halkın Jammeh'e karşı olan korku ve endişeleri, Aralık 2016 seçimlerinde kendini gösterdi. Başkanlık seçimlerini, sürpriz bir şekilde muhalefet kanadının lideri olarak görev yapan ancak fazlaca tanınmayan *Ulusal Halk Partisi* adayı Adama Barrow kazandı. [26]

Ülkeyi Aralık 2021 seçimlerine kadar yöneten Barrow, bu seçimlerde de adaylığını ilan etti. 6 kişinin yarıştığı devlet başkanlığı seçimlerinde Barrow'a karşı en güçlü iki aday ise *Birleşik Demokrat Partisi* adayı Ousainou Darboe ile *Gambiya Demokratik Kongresi* lideri Mamma Kandeh idi. Yaklaşık 962 bin seçmenin oy kullandığı seçimleri yüzde 53 gibi bir oranla kazanan Barrow, oyların yaklaşık 458 binini aldı.[27]

Sonuç

2021 yılı pek çok Afrika ülkesinde önemli seçimlerin gerçekleştiği bir yıl olarak kaydedildi. Yıl içinde toplam 13 ülkede seçim yapılması beklenirken Somali ve Libya'da seçimler yapılamadı. Nitekim 11 ülkede yapılan seçimler göz önünde bulundurulduğunda, Afrika halklarının sandıkta giderek daha fazla söz sahibi olmaya ve özellikle genç nüfusun seçim çanlarını değiştirmeye başladığı bir döneme girildiğinden bahsedilebilir. Z kuşağı olarak tanımlanan 2000 ve sonrası doğumlu bireylerin 2018'den itibaren oy kullanmaya başlamaları bazı Afrika ülkelerindeki seçim süreçlerini kısmen etkilemeye başladı. Uzun yıllar boyunca devlet başkanlığı görevinde bulunan çok sayıda başkanın 70 yaş ve üstü olmasının da bundan sonraki seçimleri olumsuz etkileyebileceğini iddia etmek mümkündür çünkü X ve Z kuşağının fikirsel ve eylemsel olarak hiçbir şekilde anlaşamadığı bir döneme girilmiş bulunmaktadır. Nitekim sadece Afrika kıtasında değil, dünyanın birçok ülkesinde 2026 ve sonrasında yapılacak seçimlerde bu farkı görmek mümkün olacaktır. Afrika'da 2016 yılında seçilen birçok devlet başkanı 2021 yılında tekrar seçilmiş olsa da oy oranlarında büyük kayıplar yaşandığı gözlemlenmiştir. Eğer Z kuşağına hitap edilmezse, onların ihtiyaçlarına göre yeni politik uygulamalar üretilmezse bu oranların giderek daha da azalacağını ve belki de mevcut devlet başkanlarını iktidardan düşüreceğini öngörebiliriz.

26 Edrissa Sanyang ve Sanna Camara, "The Gambia after Elections: Implications for Governance and Security in West Africa", *Peace and Security Series*, Sayı 20, 2017, s. 13-20.

27 *European Union Election Observation Mission*, "The Gambia 2021 Presidential Election", 2021, s. 4-6.

Harita 1: 2021 yılında Afrika'da seçimler

2021 yılında da pek çok Afrika ülkesinde başkanlık, parlamento ya da mahallî seçimler yapıldı.

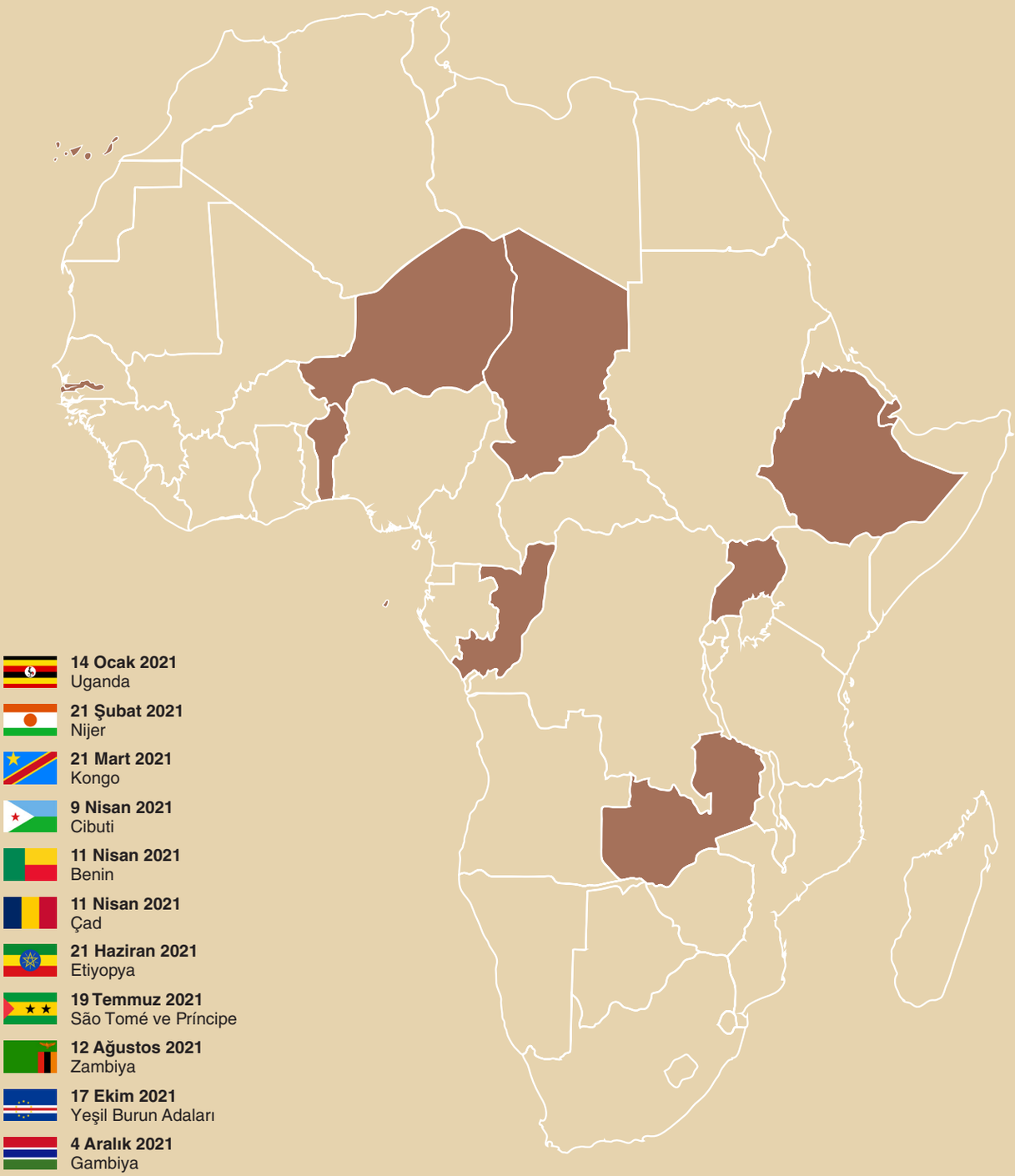

Batı Afrika'da Darbeler

2

Murat Yiğit*

Giriş

Batı Afrika, sadece Afrika kıtasında değil, tüm dünyada en çok askerî darbe ve darbe girişiminin yaşandığı coğrafya olarak dikkat çekmektedir. 1960-2022 yılları arasında Afrika'da gerçekleşen 214 (başarılı-başarısız) askerî darbe girişiminin 114'ü Batı Afrika'da vuku bulmuştur.[1] Dünyanın çok farklı bölgelerinde askerî darbelerin azaldığı ve demokratikleşme dalgalarının tartışıldığı zamanlarda bile Batı Afrika'da darbe dinamiği canlılığını korumuştur. Bölgede askerî darbelerin bu denli sık yaşanmasının temel nedenleri arasında siyasetin kurumsallaşma düzeyinin düşüklüğü, ordunun merkezî konumu, ulus inşasına dair projelerin başarısızlığı gibi yapısal meseleler ile etnik ve dinî rekabetin çatışmaya dönüşmesi ve kötü yönetim gibi sorunlar sayılabilir.[2] Ayrıca, Covid-19 pandemisi ve arkasından gelen küresel ekonomik buhranın Batı Afrika'da bölgesel bir darbe salgını doğurduğu fikri ağır basmaktadır. 2021 yılında Gine ve Mali'deki darbeler ile Nijer'deki başarısız darbe teşebbüsü ve 2022 yılında gerçekleşen Burkina Faso ve Gine Bissau darbeleri bu kanaati kuvvetlendiren olaylar olarak kayda geçmiştir.

Gine Darbesi

Gine'nin kurucu Cumhurbaşkanı Ahmed Sékou Touré'den sonra seçilmiş ilk Gineli devlet başkanı olan Alpha Condé, 2010 yılından beri

* Dr. öğretim üyesi, Millî Savunma Üniversitesi, Hava Harp Enstitüsü, Strateji ve Güvenlik Anabilim Dalı. E-mail: myigit@msu.edu.tr.

1 VoANews, "By the Numbers: Coups in Africa", https://projects.voanews.com/african-coups/, Erişim Tarihi: 02.08.2022.

2 Craig J. Jenkins ve Augustine J. Kposowa, "The Political Origins of African Military Coups: Ethnic Competition, Military Centrality, and the Struggle over the Postcolonial State", International Studies Quarterly, Cilt 36, Sayı 3, 1992, s. 271-291.

ülkeyi yönetmekteydi. 1958 yılında yapılan oylamayla bölgede Fransa'dan bağımsızlığını kazanan ilk devlet olan Gine, Paris hükûmetleriyle sorunlu ilişkilere sahipti. Sosyalist bir siyasetçi olan Ahmed Sekou Touré'nin sadece Fransa'ya yönelik değil, tüm Batı blokuna karşı bir tutum sergilediğini ve Gana'da ABD destekli 1966 askerî darbesiyle devrilen Kwame Nkrumah'ı 1972'ye kadar himaye ettiğini belirtmek gerekir. Pöl, Malinke ve Susu etnik gruplarının rekabet halinde olduğu Gine'de farklı dönemlerde, farklı etnik grupların birbirini siyaset ve bürokrasiden dışlaması söz konusu olmuştur. Malinke kimliğine ait olan Alpha Condé'nin yönettiği hükûmetler tarafından Pöllere yönelik ayrımcı tavır gösterildiği öne sürülmektedir.[3] Condé'nin, özellikle güvenlik bürokrasisi içindeki atamalarında, Malinkelere ayrıcalık tanıması ayrıca eleştiri konusu olmuştur. Alpha Condé'nin genel olarak bağımsızlık ve kaynakları millîleştirme yanlısı, yeni sömürgecilik karşıtı bir söylem ve politika eğiliminde olduğu söylenebilir. Her ne kadar aldığı tedbirler, uyguladığı ekonomi modeli ve yolsuzlukla mücadelesinin etkisiyle gayrisafi millî hasılayı on yılda (2010-2020) 2,5 kat artırmış olsa da halkın refah düzeyi daha sınırlı bir düzeyde kalmıştır.[4] Siyasi, askerî ve ekonomik ilişkilerinde Fransa ve ABD gibi ülkelerin nüfuzunu, Rusya ve Türkiye gibi ülkelerle dengeleme yoluna gitmesinin payı oldukça büyüktür. Özellikle Türk iş adamlarının liman ve enerji başta olmak üzere pek çok sahada yatırımlar gerçekleştirmesi, Gine'nin %7 civarı bir ortalamayla büyümesine katkı sağlamıştır. Ülkede Ahmed Sékou Touré zamanından beri pek çok siyasî kriz vuku bulmuş ve bugüne kadar 1984, 2008 ve 2021 askerî darbeleri gerçekleşmiştir. Son büyük kriz ise Alpha Condé'nin 2020 yılında anayasayı değiştirerek görev süresini uzatması süreciyle başlamıştır. Görev süresi uzatıldıktan sonra Condé'nin ilk icraatı, vergi artışları ve güvenlik bürokrasisine yönelik bütçe sınırlamasıydı.[5]

Alpha Condé, kendisiyle aynı etnik kökenden gelen ve çok güvendiği Albay Mamady Doumbouya'yı 2021 yılında Gine Özel Kuvvetler Komutanlığı görevine getirmiştir. Sadece birkaç ay sonra, tam olarak 5 Eylül 2021'de, Doumbouya'nın başını çektiği bir grup, askerî darbe gerçekleştirerek Alpha Condé iktidarını devirmiştir.[6] Cuntacılar, klişe bir metinle hazırlanan darbe bildirisini televizyon kanalları ve sosyal medyadan yayınlatmıştır. Darbeciler adına bildiriyi Doumbouya (üniformalı ve güneş gözlüklü bir şekilde) okumuştur. Başkanlık Sarayı'nda rehin alınan Alpha Condé, aylarca kalacağı ev hapsine alınmıştır. Darbe neticesinde kurulan Kalkınma İçin Ulusal Birlik Komitesi (CNRD), ikti-

3 ETH Zurich, "Ethnic Power Relations Guinea Report", EPR Project, 2020, s. 799-812.

4 Worldbank, "GDP growth–Guinea", worldbank.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI60
Erişim Tarihi: 09.08.2022.

5 Joseph Siegle ve Daniel Eizenga, "Coup d'État en Guinée : Comment faire marche-arrière", 20.09.2021, Centre d'études stratégique de l'Afrique, africacenter.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI64
Erişim Tarihi: 16.08.2022.

6 The Conservation, "Guinée: un coup d'État prévisible", 16.09.2021, theconversation.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI65
Erişim Tarihi: 04.08.2022.

Gine Gine'de Cumhurbaşkanı Alpha Conde'yi alıkoyduğu belirtilen bir grup asker, devlet televizyonu RTG'de darbe bildirisi okudu. Bölgede askerlerin sokağa indiği, şehir merkezine girişlerin kapatıldığı ve yaralı askerlerin olduğu belirtildi. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

darın yetkilerini üstlendiğini açıklamıştır. Uluslararası kurumlar ve pek çok devlet, darbeyi kınayan açıklamalar yapsa da herhangi bir yaptırım sinyali verilmemiştir. Darbenin başkahramanı Doumbouya'nın Fransa ile bağları dikkat çekicidir. Fransız ordusunda görev yapmış eski bir lejyoner olan Doumbouya, aynı zamanda bir Fransız jandarma astsubayıyla evlidir. Kendisini üç yıl süreceği açıklanan geçiş hükûmetinde devlet başkanı ilan eden Doumbouya, Mohamed Béavogui'yi hükûmetinde başbakan olarak görevlendirmiştir. Alpha Condé ise darbeden 10 ay sonra serbest bırakılarak kendi talebiyle Türkiye'ye gönderilmiştir.[7]

Mali Darbesi

2021 yılında gerçekleşen bir diğer askerî darbenin hedefi Mali olmuştur. 2013'te yaşanan iç savaş ve akabindeki askerî darbeden sonra göreve gelen Mali Cumhurbaşkanı İbrahim Boubacar Keita'nın döneminde artan Fransız nüfuzu ve Fransa'nın bitmek bilmeyen askerî operasyonları, 2020 yılında gerçekleşen askerî darbenin en önemli sebepleri arasındaydı.[8] Ülkenin doğu bölgelerinde ayrılıkçı silahlı grupların eylemleri, yasa dışı silah ve uyuşturucu trafiği, yabancı devletle-

7 Independent Türkçe, "AFP: Gine'nin devrik lideri Condé, Türkiye'ye doğru yola çıktı", 22.05.2022, indyturk.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI66
Erişim Tarihi: 11.08.2022.

8 International Crisis Group, "Mali: défaire le coup d'Etat sans revenir en arrière", 21.08.2020, s. 1-4, crisisgroup.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI67
Erişim Tarihi: 12.08.2022.

rin uzun soluklu askerî müdahaleleri ile ekonomik sorunlar arasında ezilen Mali halkının protestoları sürekli hale gelmiş ve darbeye neden olmuştu. Vatansever Güçler Birliği-5 Haziran Hareketi (M5-RFP) adlı siyasî grubun ve Mahmoud Dicko isimli vaizin siyasî kriz içinde kilit aktörler arasında yer aldığı bilinmektedir. Bu aktörlerin başını çektiği protestolar, son derece kanlı biçimde bastırılmış ve her kesim gibi ordu mensuplarının da tepkisini çekmiştir.

İbrahim Boubacar Keita böyle bir ortamda iktidarını askerî müdahale ile kaybetmişti. Darbeci kadronun teşekkül ettirdiği ve çoğu üyesi asker olan Halkın Kurtuluşu Ulusal Komitesi (CNSP), darbe neticesinde iktidara el koymuştur. 18 Ağustos 2020 tarihinde gerçekleşen ilk darbede cuntacıların kendi aralarındaki liderlik mücadelesi ise Albay Assimi Goita'nın baskın bir rol edinmesiyle sona ermişti.[9] Goita, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Almanya'da eğitim aldığı bilinen bir asker olmasına rağmen darbe sonrası açık bir biçimde ülkeyi Rusya'ya yakınlaştırmıştır. 2020 sonrası dönemde Rusya ile etkin bir savunma iş birliği ve hatta ittifak dönemine giren Mali Geçiş Hükûmeti, Rus menşeli paralı asker grubu Wagner'i kendi topraklarında görev gücü olarak istihdam etmiştir. Fransa'yla yaşanan kopuş kadar Rusya'yla birliktelik de bu yeni dönemin dikkat çekici bir unsurudur.

Goita, Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu'nun (ECOWAS-CEDEAO) da baskısıyla geçiş süreci için iki sivil lideri yüksek makamlara getirmiştir: Cumhurbaşkanı Bah N'Daw ve Başbakan Moctar Ouane. ECOWAS'ın Ağustos 2020 darbesi sonrasında açıkladığı yaptırımları ekim ayında kaldırması karşılığında CNSP'nin lağvedilmesini talep etmesi, yeni bir krizin doğmasına sebep olmuştur.[10] 2021 başlarında yinelenen talep üzerine Başbakan Moctar Ouane ile CNSP üyeleri karşı karşıya gelmiş, krizin sürmesi üzerine 24 Mayıs 2021 tarihinde Assimi Goita liderliğinde ikinci bir askerî darbe vuku bulmuştur. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Savunma Bakanı'nın görevden alındığı ve gözaltında tutuldukları açıklanmıştır. Bununla birlikte bu liderler istifayı veya görevden alınmayı kabul etmediklerini beyan etmiştir. CNSP'nin eski üyeleri Albay Modibo Koné ve Albay Sadio Camara da gözaltındaki isimler arasında yer almışlardır. ECOWAS'ın arabulucu olarak görevlendirdiği Nijeryalı siyasetçi Goodluck Jonathan'ın çabaları neticesinde Goita, bu siyasetçilerin istifası karşılığında kendilerini serbest bırakmayı kabul etmiştir. Kısa süre sonra kendisini cumhurbaşkanı ilan eden Assimi Goita, Başbakan olarak da M5-RFP üyesi Choguel Maiga'yı görevlendirmiştir. Ancak doktoru tarafından

9 Mariame Sidibe, "Le Mali au cœur des processus inachevés", Friedrich Ebert Stiftung, 2022, s. 1-12, fes.de/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI68 Erişim Tarihi: 09.08.2022.

10 Le Point, "Nouveau coup de force au Mali: que sait-on, quelles suites ?", 28.05.2021, lepoint.fr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI6c Erişim Tarihi: 06.08.2022.

Mali Mali'de binlerce kişi muhalefetin çağrısıyla meydanları doldurdu. Mali'de Cumhurbaşkanı İbrahim Boubacar Keita'nın askerî darbeyle devrilmesinin ardından binlerce kişi, muhalefetin çağrısıyla meydanlara çıktı. Muhalefet platformu M5 RFP'nin çağrısıyla başkent Bamako'da düzenlenen gösteride, binlerce kişi, Keita'nın devrilişini kutlamak ve Halkın Kurtuluşu Ulusal Komitesine (CNSP) teşekkür etmek için Bağımsızlık Meydanı'nı doldurdu. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

"zorunlu istirahat"e alınan Maiga'nın yerine Albay Abdoulaye Maiga geçirilmiştir.[11] Beş yıllık bir geçiş sürecini öngören Goita yönetimi, 2024 yılında anayasa referandumunu, 2025 yılında parlamento ile senato seçimlerini ve son olarak 2026 yılında cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılmasını planladıklarını açıklamıştır. 2021 darbesinden kısa bir süre sonra Mali, Fransa'nın tüm askerî gücünü çekerek ülkeyi terk etmesini istemiştir. Etnik çeşitliliğe sahip olmasına rağmen Mali'deki çatışmanın etnik rekabetten çok, düşük ekonomik refah düzeyi ile dış politika kaynaklı olduğu değerlendirilmektedir.

Nijer'deki Darbe Teşebbüsü

2021 yılında Batı Afrika'da gerçekleşen son askerî darbe girişimi, Nijer'deki başarısız askerî müdahale olarak kayıtlara geçmiştir. Cumhurbaşkanı seçilen Muhammed Bazoum'un göreve başlamasına üç gün kala, 30 Mart 2021 tarihinde gerçekleşen bu girişim, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı tarafından durdurulmuştur. Akşam saatlerinde Niamey'deki Başkanlık Sarayı'na silahlı saldırıda bulunan bir grubun, söz konusu demokratik iktidar değişimine ya da seçim sonuçlarına itiraz ettiği sanılmaktaydı. Olayla ilgili 15 asker tutuklanmıştır.[12] 2011 ve 2015 yıllarında engellenen iki askerî darbe girişiminin peşinden gelen bu üçüncü girişim, gelecekte başka müdahalelerin de habercisi olarak görülmektedir. Her durumda bu darbe, seçimlerin ve seçim sonrası geçiş sürecinin çok da sağlıklı olmayan bir ortamda gerçekleştiğini göstermektedir.

Sonuç

Afrika'da dekolonizasyondan beri etnik, dinî veya ideolojik mücadele alanları, yüksek düzeyli siyasî karşıtlığa dönüşmekte ve bu şekilde pretoryan bir mücadele ortaya çıkmaktadır. Yerel şefliklerin, siyasi, askerî ve ekonomik elitlerin kendi çıkarları adına kitleleri mobilize etmeleri pretoryan ortamın inşasının temel nedeni olarak görülmektedir.[13] Kötü yönetim, nepotizm ve patronaj düzenleri, halkın tepkisine ve farklı kimlikler altında kutuplaşmalarına neden olmaktadır. Her kurum gibi ordu da siyasallaşmakta, askerler kimlik aidiyetleri ve sosyal grup çıkarları doğrultusunda askerî darbeyi bir çıkış olarak görmeye başlamaktadır. Refah düzeyinin düşüklüğü, halkın hızla militarizme kaymasına ve askerî darbeleri kurtuluş olarak algılamasına yol açmaktadır. Fakat her askerî darbe, ulusal orduları siyasî alana

11 RFI, "Hospitalisation de Choguel Maïga au Mali: 'repos forcé' ou AVC?", 24.08.2022, rfi.fr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Ql6f Erişim Tarihi: 25.08.2022.

12 NADiA Chahed, "Niger/Tentative de coup d'État: une quinzaine de militaires arrêtés", Agence Anadolu, 01.04.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Ql6g Erişim Tarihi: 28.10.2022.

13 Amos Perlmutter, "The Praetorian State and the Praetorian Army: Toward a Taxonomy of Civil-Military Relations in Developing Polities", *Comparative Politics*, Cilt 1, Sayı 3, 1969, s. 382-404.

daha fazla çekmekte, böylece başka darbelerin hazırlayıcısı haline gelmektedir. Dolayısıyla askerlerin siyasete müdahale ederek kurumsal yapısından ve görevlerinden uzaklaştığı, askerî darbeyi bir iktidara gelme ve kamu kaynaklarını ele geçirme yöntemine dönüştürdüğü, farklı sosyal grupların aynı yöntemi izleyeceği bir kısır döngüye maruz bıraktığı bir darbe açmazı söz konusudur. Özellikle Batı Afrika'da sıklıkla görülen darbelerin, bahsi geçen sorunlara çare olmadığı ve krizleri derinleştirdiği veya ertelediği anlaşılmaktadır. Afrika kıtasında görülen askerî darbelerin arka planında sıkça rastladığımız bir durum da devlet veya hükûmet başkanının anayasal görev süresini uzatmasıdır.[14] Kötü yönetim sergileyen bir liderin görev süresini parlamento kanalıyla uzatması, iktidarın seçimle değişeceğine yönelik inancı zayıflatmakta, cuntacılar gözünde bir gerekçeye dönüşmektedir.

İç dinamiklerin yanı sıra dış etkiler de darbelerde önemli rol oynamaktadır. 1960'lardan beri Batı Afrika'da farklı dönemlerde "darbe salgını" adı verilen bölgesel bir askerî müdahale zincirine rastlanmaktadır. [15] Mesela 1990'larda tüm dünyada askerî darbeler azalırken Batı Afrika'da artış gözlemlenmiştir. Bu nedenle darbeler bağlamında bölgesel bir negatif etkileşim olduğu kanaati oluşmaktadır. Son yıllarda bölgede gerçekleşen askerî darbelerde, cunta liderlerinin etnik-dinî kimlikleri ile siyasî liderlerle yaşadıkları sorunlar kadar yurt dışında aldıkları eğitim de tartışılmaktadır. Ülkede görev yapan yabancı eğitmen ve danışmanlarla veya yurt dışında yabancılara ait askerî okullarda alınan eğitimin bir nüfuz aracı olduğu düşüncesi temelinde cuntacı askerin "kim tarafından eğitildiği" darbelerde ilk olarak araştırılan hususlar arasındadır.[16] Darbeci askerlerin eğitim ve diplomasi başta olmak üzere yabancı devletlerle irtibat noktalarını inceleyen dikkate değer çalışmalar mevcuttur.

Sömürge sonrasında oluşan yeni sömürgeci ağların dış etkiye açık hale getirdiği ülkelerde, hegemonik bir müdahale aracı olarak askerî darbelerin varlığı öteden beri bilinir.[17] Ancak son yıllarda "geleneksel" yeni sömürgeci iktidarların daralan gücünü fark eden yeni iktidarların da askerî darbeleri ve darbe sonrası restorasyonu desteklediklerini gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bazı darbelerin yeni ittifakları inşa etme aracı niteliği tartışılmalıdır. Uluslararası kurumların darbeler karşısındaki pasif, yetersiz ve hatta cesaretlendirici tutumları hesaba dâhil edilmesi gereken mühim bir faktördür. Anılan iç ve dış dinamikler, Batı Afrika'da darbelerin halen sıklıkla görülmesini açıklayabilecek bir çerçeve sunmaktadır.

14 Martin Mateso, "Le syndrome du troisième mandat en Afrique: les nouvelles formes de coups d'Etat", Franceinfo, 24.08.2020, francetvinfo.fr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI6h Erişim Tarihi: 06.08.2022.

Joseph Keneck Massil, "Changement constitutionnel et durée au pouvoir en Afrique: une approche économique", Revue d'économie politique, Cilt 129, 2019, s. 105-135.

15 Richard P.Y. Li ve William R. Thompson, "The 'Coup Contagion' Hypothesis", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 19, Sayı 1, 1975, s. 63-88.

16 Jesse Dillon Savage ve Jonathan D. Caverley, "When human capital threatens the Capitol: Foreign aid in the form of military training and coups", Journal of Peace Research, Cilt 54, Sayı 4, 2017, s. 542-557.

17 Murat Yiğit, "Afrika'nın Kesik Damarları: Darbeler Yüzyılına Neokolonyalizm Perspektifinden Bakış", Darbeler.com, 13.04.2021, darbeler.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI6i Erişim Tarihi: 13.08.2022.

Kaynak: Unsplash

Etiyopya'daki Siyasî Gelişmeler

3

Fatma Yıldız*

Etiyopya, 11 eyalet ve 80 farklı etnik kimliği içinde barındıran yaklaşık 120 milyon nüfusu ile Afrika'nın en kalabalık ikinci ülkesidir. 2020 yılına kadar 107,6 milyar dolarlık GDP'si ile Afrika'nın en hızlı büyüyen ekonomilerden biri olan bu ülkenin, Afrika Birliği'ne (AfB), BM (Birleşmiş Milletler) Afrika Ekonomik Komisyonuna ve birçok uluslararası kuruluşa ev sahipliği yapıyor olması, onu Afrika'da ve dünyada stratejik olarak ön plana çıkarmaktadır. Diğer yandan Etiyopya, dünya kamuoyunda 2021 yılında ülkedeki istikrarsızlığa sebep olan Rönesans Barajı sorunu, genel seçimler, etnik çatışmalar, Tigray ve Benishangul-Gumuz krizleri ve insan hakları ihlalleri, kuraklık ve açlık gibi ciddi sorunlarla gündeme gelmiştir. Son dönemde yayımlanan uluslararası akademik çalışmalar Etiyopya'nın çatışma dinamiklerine ve özellikle Tigray bölgesine odaklanmış, ayrıca konu ile ilgili BM İnsan Hakları Komisyonu, USAID (Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı), AB (Avrupa Birliği) ve Birleşik Krallık tarafından raporlar yayımlanmıştır. Bu çalışma ise 2021 yılında Etiyopya'da meydana gelen ve yukarıda bahsedilen önemli gelişmeleri, Eylül 2020'de Tigray yönetiminin tek başına karar alarak bölgesel seçime gitmesiyle başlayan Tigray sorunu ile sınırlandırmayan genel bir perspektif içerisinde ele almayı amaçlamaktadır.

* Doktora Öğrencisi, Cape Town Üniversitesi, Afrika Çalışmaları Bölümü, Cape Town/Güney Afrika Cumhuriyeti, YLDFAT001@myuct.ac.za, ORCID ID: 0000-0002-8392-5142

1 . Rönesans Barajı-Taraflar Arası Müzakereler

2011 yılında Etiyopya tarafından inşa edilmeye başlanan Rönesans Barajı'nın, Nil Nehri'nin kullanım hakkını Etiyopya lehine değiştirecek olması, Nil'e komşu ülkeleri harekete geçirdi. Bu gelişme, Nil Nehri'nden gelen suya bağımlı olan tarım ekonomisine sahip Mısır'ın Etiyopya ile arasındaki yüzyıllara dayanan gerginliğini daha da arttırdı.[1] Ayrıca, Sudan'daki askerî rejimin Nil konusunda politika değişikliğine giderek Mısır'ı desteklemesi, Sudan ve Etiyopya arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebep oldu.[2]

Bunun yanında, Etiyopya 2020 yılında barajı tamamladıktan sonra AfB bünyesinde Mısır, Sudan ve Etiyopya arasında başlayan müzakereler herhangi bir anlaşmaya varılamadan başarısızlıkla sonuçlandı. Mısır ve Sudan hükûmetleri, Nil sorununu gündemde tutarak çözüm için uluslararası arabuluculuğu savunurken Etiyopya, sorunun bölgesel olduğu görüşünde ısrarcı oldu. Müzakerelerin sona ermesinin ardından Mısır ve Sudan hava kuvvetleri "Nile Eagle 2" tatbikatını gerçekleştirdi ve Mısır Cumhurbaşkanı Abdel Fattah al-Sisi, savaş da dâhil tüm seçeneklerin masada olduğunu ileri sürerek Etiyopya'ya gözdağı vermeye çalıştı. Etiyopya tarafı ise Temmuz-Ağustos 2021'de barajın ikinci dolum aşamasına[3] geçeceğini açıklayarak veri alışverişinde bulunmak üzere Mısır ve Sudan'a kendi operatörlerini bölgeye göndermeleri davetinde bulundu. Mısır ve Sudan hükûmetleri Etiyopya'nın bu teklifini reddetti. Öte yandan Sudan, barış görüşmelerinin devamı için çaba harcadı ve 13 Nisan 2021'de müzakerelerin yeniden başlaması için üçlü zirve yapılması girişiminde bulundu. AB, Afrika Boynuzu'nda önemli müttefikleri olan Mısır ve Etiyopya'yı yalnız bırakmayarak müzakerelere tarafsız gözlemci olarak katıldı ve AfB'nin tüm tarafları (Sudan, Etiyopya ve Mısır) müzakereler neticesinde sorunun çözüme kavuşturulması için bir araya getirme çabasını destekledi. Bu zirveden bir sonuç alınamadı çünkü Etiyopya'nın Mavi Nil üzerinde inşa ettiği barajın doldurulma hızı, yıllık ikmal planı ve ihtilafların gelecekteki çözümü Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın anlaşmaya varamadığı ana sorunlardı.[4]

1 Fatma Yıldız, "Doğu Afrika'nın değişen yüzü: Etiyopya", Yeni Şafak Düşünce Günlüğü, 23.07.2020, yenisafak.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmQv Erişim Tarihi: 09.08.2022.

2 Federico Donelli, "The Ethiopian Crisis: A Dangerous Precedent for Future Conflicts", Al Sharq Strategic Research, 18.01.2022, s. 5, research.sharqforum.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI6k Erişim Tarihi: 15.08.2022.

3 Abay Yimere ve Engdawork Assefa, "Beyond the implications of Grand Ethiopian Renaissance Dam filling policies", *Geosciences*, Cilt 7, Sayı 3, 2021, s. 313.

4 Eric Pichon, "New Ethiopian Dam Sparks Controversy Among Nile States", *European Parliamentary Research Service*, 2021, s. 4.

Etiyopya Etiyopya'da isyancılardan kurtarılan Dessie ve Haik şehirleri ordunun kontrolünde. Etiyopya ordusu tarafından isyancı Tigray Halk Kurtuluş Cephesinden (TPLF) kurtarılan Amhara eyaletindeki stratejik Dessie kentinde hayat normale dönmeye başladı. Etiyopyalı askerler ve güvenlik güçleri, kentteki cadde ve sokaklarda devriye gezdi. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

2 . Genel Seçimler

Etiyopya'da 1995 yılında anayasal sisteme geçilmesiyle başlayan seçim sürecinin altıncısının 2020 yılının Mayıs ayında gerçekleşmesi beklenirken Etiyopya Seçim Kurulu hazır olunmadığı gerekçesiyle seçimleri Ağustos 2020'ye erteledi. Ancak devam eden etnik gerginliklerin ve ülkedeki ilk Covid-19 vakasının 12 Mart 2020'de ortaya çıkmasının adil ve özgür seçimleri engelleyeceği endişesi ile genel seçimler bu sefer 2021 yılına ertelendi. 21 Haziran 2021 tarihinde Etiyopya'nın 550 seçim bölgesinden 436'sında seçimler gerçekleşirken Benishangul-Gumuz, Somali ve Oromiya eyaletlerinin bazı bölgelerinde seçimler ertelendi. Ayrıca, Somali eyaletinde 30 Eylül 2021'de gerçekleşen seçimlere rağmen devam eden çatışmalar nedeniyle, Oromiya eyaletinin Wollega bölgesinde, Somali eyaletinin bazı bölgelerinde ve Tigray eyaletinde seçimler yapılamadı. Etiyopya seçim sonuçlarına göre, Parlamentoda Abiy Ahmet'in genel başkanı olduğu Refah Partisi 410 milletvekili ile iktidara gelirken NAMA Partisi 5 milletvekili, EZAMA Partisi 4 milletvekili, GEDEO Halkının Demokratik Partisi 2 milletvekili ve 4 bağımsız aday ile temsil edildi.[5]

3 . Etnik Çatışmalar-Benishangul-Gumuz

2020 senesinin son aylarında bütün dikkatler Tigray bölgesindeki çatışmalar üzerine yoğunlaşmışken Berta (Benishangul), Gumuz, Oromo ve Amhara gibi birçok etnik kökenli topluluğa ev sahipliği yapan, aynı zamanda sınırları içinde Rönesans Barajı bulunan Benishangul-Gumuz eyaletinde de etnik çatışmalar başladı.

24 Aralık 2020 tarihinde Etiyopya Ulusal Kuvvetleri, Amhara eyaletinin de desteği ile "kamu güvenliğini tesis etmek" maksadıyla Benishangul-Gumuz eyaletinin Metekel bölgesindeki ayaklanmayı bastırmak için bir operasyon düzenledi. Gumuzların ayaklanma sebepleri arasında Amhara kökenliler tarafından "pagan, köle ve ilkel" olarak nitelendirilmeleri,[6] teknolojik altyapı yetersizlikleri, eğitim olanaklarının kısıtlı olması ve eyalet içerisinde özgürce seyahat edemiyor olmaları bulunmaktadır.[7] Esasen bu krizin temelinde, Metekel Bölgesi'nin Etiyopya merkezî hükûmeti tarafından devlet arazisi olarak belirlenmesi ve büyük ölçekli arazi temini için şirketlere tahsis edilmesi yatmaktadır.[8] Gumuz halkı 2010'lu yıllarda bu nedenle topraklarından göç etmeye zorlanmış ve arazi sahibi şirketler için çalışmayı reddettiklerinden baş-

5 Zemelak A. Ayele, "Covid-19 And Ethiopia's Sixth General Election", International Idea, 30.03.2022, s. 2, 4, 9. Ayrıca bakınız: International Republican Institute (IRI) and National Democratic Institute (NDI), "Ethiopia June 21, 2021 National Elections Report", 05.08.2021, s. 9-10, ndi.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI6l Erişim Tarihi: 11.08.2022.

6 Jan Nyssen, "The marginalised Gumuz communities in Metekel (Ethiopian western lowlands)", HBS Special Issue on the Tigray war (Ethiopia), 2021, s. 1-3.

7 A.K. Adegehe, "Federalism and ethnic conflict in Ethiopia. A comparative study of the Somali and Benishangul-Gumuz regions", Leiden Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009, s. 216-233.

8 Bereket Tsegay, "Re-displacing the Displaced: Rethinking the Dual Strategy of Large-scale Resettlement and Peaceful Coexistence in Metekel, Ethiopia", Researching Internal Displacement Working Paper, London, No. 17, s. 9-10, researchinginternaldisplacement.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI6m Erişim Tarihi: 09.08.2022.

ta Oromiya ve Amhara olmak üzere diğer bölgelerden gelen farklı etnik kökenli işçiler tarafından dışlanmıştır. Büyük Rönesans Barajı'nın kontrolünü tamamen eline almak isteyen Amhara eyaleti yönetiminin, Gumuz halkının 2020 yılında ayaklanmasını fırsat bilerek askerî müdahalede bulunması, bu yönetimin bölgede daha aktif rol oynamaya çalıştığını göstermektedir.[9] Zira Amhara yönetiminin Gumuz eyaletinin Metekel Bölgesi'ndeki ayaklanmayı bastırmak için uyguladığı şiddet, 2021 yılında sivillere karşı ayrım gözetmeksizin saldırılara ve nihayetinde karmaşık silahlı çatışmalara dönüştü. Bu durum, çatışmanın başlangıcında çoğunluğu Gumuz kökenli binlerce insanın Ibate, Bulen ve Wenbera gibi kırsal izole bölgelere kaçarak göç etmesine ve insani yardım komisyonlarının sağladığı yardımlardan bile faydalanamamalarına sebep oldu. Ayrıca, bölgede cinayet, adam kaçırma, zorla askere alma, cinsel istismar ve cinsiyete dayalı şiddet gibi birçok vaka görüldü. Yıkımın maliyeti bununla da sınırlı değildi. Zira bu çatışmalarda, 23 bin ev, 152 okul, 107 sağlık tesisi, 660 su şebekesi (1.500'den) ve 162 çiftçi eğitim merkezi ve hayvan sağlığı merkezi hasar gördü.[10]

4 . İç Savaş-Tigray Krizi

Abiy Ahmet, ilk Oromo kökenli başbakan olarak seçilmesinin ardından, merkezî hükûmet sistemi gayesi ile 2018 yılında Refah Partisi'ni kurdu. TPLF Partisi'nin (Tigray Kurtuluş Halk Cephesi) Refah Partisi'ne dâhil olmayacağını açıklamasının akabinde Abiy Ahmet 2020 seçimlerini erteledi. Tigray yerel yönetiminin seçimleri 2020'nin Ağustos ayında kendi bölgesinde yapması, merkezî otoriteye karşı isyan olarak nitelendirildi ve taraflar arasında ipler gerildi. Bunun yanında, devlet bütçesinden TPLF'ye ayrılan ödeneklerin kesilmesi ve TPLF'nin Tigray bölgesinde Etiyopya merkezî hükûmet güçlerine saldırması Etiyopya'yı iç savaşa götürdü.[11] 2021 yılının Temmuz ayında Tigray'da devam eden iç savaş Etiyopya'nın Afar ve Amhara bölgelerine de yayıldı.[12] Tigray güçlerinin Afar ve Amhara bölgelerine saldırması neticesinde 2 milyon insan yerinden edildi. Çatışmanın hasat mevsimine denk gelmesi, tarım arazilerinin yaklaşık yüzde 90'ının hasat edilememesine, mahsullerin yağmalanması ve yakılmasına ve hayvanların yaklaşık yüzde 15'inin kesilmesi ve yağmalanmasına neden oldu.[13] Bölgedeki insanların geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağladığı göz önüne alındığında, bu mahsul ve hayvanların kaybı gıda güvenliğini ve beslenmeyi ciddi oranda etkiledi.

9 "The marginalised Gumuz communities in Metekel…", s. 10.

10 OCHA (Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi), "Ethiopia: Access Snapshot, Metekel Zone (Benishangul Gumuz Region) as of 30 June 2022", 19.07.2022, reliefweb.int/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Ql6n
Erişim Tarihi: 11.09.2022.

11 Courtney Aucoin, Laurence Brow, Justine Coutu ve Ryan Gray, "Conflict Diognastic Ethiopia," The Norman Paterson School of International Affairs, 2022, s. 1, carleton.ca/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Ql6o
Erişim Tarihi: 31.08.2022.

12 Amnesty International, "Ethiopia: Summary Killings, Rape And Looting by Tigrayan Forces in Amhara", 2022, amnesty.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Ql6q
Erişim Tarihi: 08.09.2022.

13 Food and Agriculture Organization of the United Nations, "Northern Ethiopia: Tigray, Afar, Amhara – Urgent call for assistance", 11.06.2021, reliefweb.int/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Ql6r
Erişim Tarihi: 11.09.2022.

a . Hesaplaşma-Eritre'nin Savaşa Dahli

Başbakan Abiy Ahmet siyasî bir manevrayla Ekim 2018'de[14] Eritre ile bir barış anlaşmasına vararak iki ülke arasındaki tarihî gerginliği sona erdirdi. Abiy Ahmet, TPLF'nin Eritre ile olan husumetini kullanarak 23 Mart 2021 tarihinde Eritre'nin savaşa dâhil olmasını sağladı.

b . İnsanî Krizler ve Göç Sorunu

Eritre ve Etiyopya merkezî hükûmetinin Amhara ve Afar bölgesinin de desteği ile Tigray'a müdahalesi ve Tigray güçlerinin Amhara ve Afar bölgesine saldırması, bölgenin demografik yapısının değişmesine yol açtı. Örneğin, 2021'de Amhara eyaletindeki on binlerce insan Tigray sınırındaki aktif çatışma bölgeleri olan South Wello, North Wello ve Wag Hemra bölgelerinden daha güneyde olan North Shewa bölgesine göç etti.[15] Amhara dışında Etiyopya'nın kuzeyinde toplam 2,1 milyon kişi savaş yüzünden yerinden oldu. Etiyopya'nın komşusu olan Sudan da Etiyopya'daki çatışmalardan derinden etkilendi ve 50.710 Etiyopyalı mülteciye ev sahipliği yaptı.[16]

c . Millî Seferberlik

13-19 Temmuz 2021 tarihlerinde Tigray güçlerinin önce Amhara eyaletinin güney ve batı bölgelerine, ardından Addis Ababa'yı Cibuti Limanı'na bağlayan demir ve kara yollarının geçtiği Afar eyaletinde bulunan bölgelere saldırması neticesinde,[17] 2 Kasım 2021'de Başbakan Abiy Ahmet olağanüstü hâl ilan etti ve tüm halkı güçleri yettiği ölçüde TPLF ile mücadeleye çağırdı. Aynı dönemde, Başbakan birçok Tigray kökenli TPLF destekçisini tutuklattı ve devlet kademelerinde çalışanları görevlerinden azletti.[18]

d . Sorunun Çözümü İçin Uluslararası Toplum Tarafından Atılan Adımlar

Etiyopya merkezî hükûmetinin Tigray eyaletinde insan hakları ihlallerinde bulunduğu ve bölgeye giden uluslararası yardımların eyalete girişini engellediği iddiaları, Batılı devletlerin Abiy Ahmet'e tepkisine yol açtı. Öte yandan, ABD ve Batı ülkeleri, Tigray krizinin çözümü için bazı adımlar attı. Örneğin, 2021 yılında ABD, AGOA (African Growth

14 Abdu Osman Humadin, "The Ethio-Eritrean Peace Agreement of 2018: Does the agreement sustain and result in a durable peace?", School of Oriental and African Studies, University of London, 2019, s. 2.

15 OCHA, "Ethiopia - Northern Ethiopia Humanitarian Update Situation Report", 18.11.2021, reliefweb.int/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Ql6s
Erişim Tarihi: 11.09.2022.

16 USAID's Bureau for Humanitarian Assistance (USAID/BHA), "Ethiopia – Northern Ethiopia Crisis", 30.12.2021, s. 1, usaid.gov/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Ql6t
Erişim Tarihi: 30.08.2022.

17 U.S.News, "Timeline: Key Events in a Year of War in Northern Ethiopia", 01.11.2021, usnews.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Ql6w
Erişim Tarihi: 10.08.2022.

18 The Guardian, "Ethiopia declares state of emergency as Tigrayan rebels gain ground", 02.11.2021, theguardian.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Ql6y
Erişim Tarihi: 11.09.2022.

and Opportunity Act) yasası gereği ABD pazarında Etiyopya mallarının gümrük uygulamasına takılmadan serbest ticaret yapma hakkını Etiyopya'nın insan haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle iptal etti.[19] Avrupa Birliği de Etiyopya hükûmetine bazı yaptırımlar uyguladı.[20] Aynı zamanda Afrika Birliği, ilk olarak 9 Kasım 2020'de AfB Komisyonu Başkanı Maussa Faki aracılığıyla taraflara itidal çağrısında bulundu. Akabinde AfB dönem başkanı olan Güney Afrika Cumhuriyeti Devlet Başkanı Ramaphosa, Mozambik, Liberya ve Güney Afrika eski devlet başkanlarını yüksek düzeyli büyükelçi sıfatıyla her iki tarafla görüşmeler yürütmeleri amacıyla ara bulucu olarak görevlendirdi. Ancak bu heyetin TPLF ile görüşmesine Başbakan Abiy Ahmet izin vermedi ve bu girişim de başarısızlıkla sonuçlandı.[21] Bunun üzerine AfB, eski Nijerya Devlet Başkanı Olusegun Obasanjo'yı Afrika Boynuzu Barış Yüksek Temsilcisi olarak atadı ve Obasanjo, bölge ülkeleri Kenya, Sudan, Somali, Uganda, Cibuti, Güney Sudan ve Etiyopya'yı sorunun barış ve diyalog içerisinde çözülmesi amacıyla ziyaret etti.[22] Çin ise 1 Aralık 2021 tarihinde Çin Dışişleri Bakanlığı düzeyinde gerçekleşen Addis Ababa ziyaretinde, "Çin, Etiyopya'nın iç işlerine yapılan her türlü müdahaleye karşıdır." açıklaması yaparak,[23] Çin'in Etiyopya iç savaşına AB ve ABD gibi yaklaşmadığını ve Abiy Ahmet'i desteklediğini ortaya koydu.

5 . Covid-19 Etkisi

Ülkedeki iç savaş ve kuraklıkla birlikte dünyayı kasıp kavuran pandemi de Etiyopya ekonomisine ciddi zarar verdi ve milyonlarca insanı mağdur etti. Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi'nin 2021 tarihli Etiyopya raporunda, 2021 yılında 23,2 milyon insanın insani yardıma ihtiyacı olduğu vurgulanmaktaydı.[24]

19 Al Jazeera, "US removes Ethiopia, Mali and Guinea from AGOA trade programme", 02.01.2022, aljazeera.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmIf Erişim Tarihi: 09.08.2022.

20 The Economist, "Act now to avert a bloodbath in Ethiopia", 04.11.2021, economist.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI6B Erişim Tarihi: 09.08.2022.

21 Anne-Eléonore Deleersnyder, "Ethiopia's Tigray Conflict: Exposing The Limits of EU And AU Early Warning Mechanisms", Konrad Adenauer Stiftung, s. 10, kas.de/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI6C Erişim Tarihi: 12.08.2022.

22 African Union, "Statement on the Prospects for Peace in Ethiopia by H.E. Olusegun Obasanjo High representative of the Chairperson of the African Union Commission for the Horn of Africa", 14.11.2021, au.int/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI6U Erişim Tarihi: 09.08.2022.

23 Joseph Sany ve Thomas P. Sheehy, "Despite High Stakes in Ethiopia, China Sits on the Sidelines of Peace Efforts", United States Institute of Peace, 19.01.2022, usip.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI6V Erişim Tarihi: 09.08.2022.

24 OCHA, "Ethiopia Humanitarian Needs Overview 2021," 05.03.2021, reliefweb.int/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI6W Erişim Tarihi: 08.09.2022.

Sonuç

Son dönemde Etiyopya'nın kalkınması için atılan adımlar, ekonomik başarıları beraberinde getirdi. Bununla birlikte ülkenin kırılgan federal etnik yapısı nedeniyle geçmişten günümüze yaşadığı etnik çatışmalar, ülkenin enerjisini boşa harcamasına neden oldu. Başbakan Abiy Ahmet'in "Çeşitlilik, birliğin temel sütunlarından biridir." sözünde vurguladığı gibi "Etiyopyalı" kimliği oluşturma gayesi ile ülkede var olan federatif yapıyı muhafaza etmek yerine, Derg rejimi dönemindeki gibi merkeziyetçi bir yapı kurmak için yapılan düzenlemeler kimliklerine ve dinlerine çok önem veren Etiyopyalıları tedirgin etti. Abiy Ahmet, bu tedirginliği yatıştırmak için 9 eyaletten oluşan Etiyopya'nın eyalet sayısını 2020'de Sidema eyaleti, 2021'de de Southwestern eyaleti ile 11'e yükseltti. Ancak, bu hamle de Etiyopya'da 2020 yılının son çeyreğinde başlayan ve 2021 yılında da şiddetli bir şekilde devam eden Tigray ve Benishangul-Gumuz krizlerini engelleyemedi. Bu krizlerde Afar, Amhara, Gumuz ve Tigray'da yaşanan acılar, Etiyopya halkının dimağında uzun yıllar kalacaktır. Etnik farklılıkları muhafaza ederek barış içerisinde yüzyıllarca birlikte yaşamanın ve bir bütün olarak ilerlemenin mümkün olduğu bir dünyada, Etiyopya halkının da barışa gidecek ortak bir yol bulması beklenmekteydi. Ancak 2021 yılında Etiyopya'nın yaşadığı tüm bu zorluklar, ülkenin huzur ve barış ortamına kavuşmasını engelledi.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Etiyopya Başbakanı Abiy Ahmed ile yaptığı baş başa ve heyetler arası görüşmenin ardından konuk Başbakan ile ortak basın toplantısı düzenledi. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Sudan'daki Gelişmeler

4

Kaan Devecioğlu*

Giriş

Sudan'da Aralık 2018'den itibaren siyasî ve ekonomik kriz derinleşmektedir. Askerin Ömer el-Beşir yönetimine Nisan 2019'daki müdahalesinin ardından aynı yılın ağustos ayında sivillerle askerler arasında imzalanan Anayasa Anlaşması çerçevesinde Egemenlik Konseyi kurulmuş ve Haziran 2023'te seçimlerin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu anlamda 2021 yılı içerisinde Sudan'da iç siyaset, ekonomi ve dış politika alanlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. İç siyasî gelişmeler konusunda öne çıkan temel gelişmeler Doğu ve Darfur sorunlarının yanı sıra önce eylül daha sonra ekim aylarında olmak üzere biri başarısız, iki askerî müdahalenin yaşanması ve Ağustos 2019'da imzalanan Anayasa Anlaşması çerçevesinde kurulan geçiş yönetiminin sivil kanadının görevden alınmasıdır. Ekonomik gelişmeler konusunda öne çıkan gelişme, Sudan'ın 60 milyar dolarlık dış borcuna çözüm bulunması amacıyla Fransa öncülüğünde Paris Konferansı'nın düzenlenmesidir. Dış politika konusunda ise ABD'nin Sudan'ı terörü destekleyen ülkeler listesinden çıkarması ve İsrail'le normalleşme gelişmeleri temel gündem maddeleri olmuştur. Dolayısıyla 2021 yılı, Sudan'ın Ömer el-Beşir yönetimi sonrası siyasî geleceği noktasında kayda değer anlamda önemli olaylara sahne olmuştur. Buradan hareketle, çalışmada ilk olarak iç siyasetteki gelişmeler, daha sonra ekonomik gelişmeler ve son olarak da dış politika gelişmeleri deskriptif bir yöntemle mercek altına alınacaktır.

* Kuzey Afrika Uzmanı, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM), kaan.devecioglu@orsam.org.tr

İç Siyasetteki Gelişmeler

Sudan iç siyasetine dair 2021 yılındaki gelişmeler, Nisan 2019'da Ömer el-Beşir'in asker tarafından yönetimden el çektirilmesinin yansımalarından doğan protestolar, darbe girişimleri, Darfur ve Kızıldeniz eyaletinde kabileler arasındaki çatışmalardır. Buradan hareketle çalışmanın bu başlığında siyasî geçiş ve bölgesel anlaşmazlıklar olmak üzere iki temel konuya odaklanılacaktır.

Siyasî Geçişin Meydan Okumaları

Sudan iç siyasetinde 2021 yılında öne çıkan temel meydan okumaların başında dönemin Sudan Başbakanı Abdullah Hamduk'un 2 Ocak'ta Egemenlik Konseyinin ve Bakanlar Kurulunun yeniden yapılandırılacağını ve parlamentonun kurulacağını açıklamasına rağmen yıl boyunca kayda değer bir gelişmenin gerçekleşmemesi bulunmaktadır. Hamduk'un açıklamasının ardından Egemenlik Konseyi ve kabinede yeniden bir düzenleme yapılsa da parlamento noktasında iç siyasî taraflar (asker ve sivil ittifak üyeleri) arasında bir mutabakat sağlanamamıştır. Nitekim bu durum ülke içerisinde protestoları da tetiklemiş, biri başarısız iki askerî müdahale yaşanmış ve mevcut ekonomik krizi derinleştirmiştir.

Sudan'da yaşanan söz konusu siyasî ve ekonomik krizin derinleşmesinin arka planında, sivil-asker ilişkilerindeki güven sorununun bulunduğu söylenebilir.[1] Bu durum temel olarak Kasım 2020'de imzalanan Juba Barış Anlaşması'na dayanmaktadır ki bu sürece zemin hazırlayan dört temel gelişme bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Sudan'daki silahlı grupları ordu çatısı altında birleştirmeyi öngören Juba Barış Anlaşması'nda 2022'nin son aylarında planlanan seçimlerin 2024'e ertelenmesi sonucunda siviller arasında ayrılıkçı düşüncelerin ortaya çıkmasıdır. Nitekim siviller, ordunun özellikle dış politikadaki inisiyatifleri konusunda endişe duymuşlardır. İkincisi, 2003 yılında Darfur'da yaşanan olaylarda savaş suçu işlemelerinden dolayı dönemin Devlet Başkanı Ömer el-Beşir ve diğer Sudanlı şüphelilerin Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) tarafından yargılanması noktasında sivillerin, ordunun iç yargı sürecini kasıtlı olarak uzattığını düşünmesidir. Üçüncüsü, Ramazan Katliamı olarak da bilinen 3 Haziran 2019 tarihinde demokrasi yanlısı göstericilerin Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK) tarafından öldürüldüğü iddia edilen olaya dair soruşturmada sonuçların yayımlanmamasına sivillerin tepki göstermesidir. 2021 yılında

1 Kaan Devecioğlu, "2021'den 2022'ye Sudan'da Siyasi Kriz", Sabah Perspektif, 01.01.2022, sabah.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI6X Erişim Tarihi: 28.10.2022.

Sudan Sudan'da protesto. Protestocular, 25 Aralık 2021'de Sudan'ın Hartum kentinde sivil yönetimi talep eden bir gösteri sırasında Başkanlık Sarayı'na yürüyor. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

ordu ve siviller arasındaki temel sorunlardan bir diğeri de sivillerin Juba Barış Anlaşması uyarınca HDK'nın Sudan Silahlı Kuvvetleri'ne entegre edilmesi gerektiğini talep etmesine rağmen Egemenlik Konseyi Başkan Yardımcısı ve HDK Komutanı Muhammed Hamdan Dagalo'nun parlamento ile kurulan bir yapının ancak parlamento kararı ile ulusal orduya entegre edilebileceğini savunmasıdır.

2021 yılının başından itibaren sivil-asker ilişkilerinde güvensizlik temelinde yaşanan gelişmelerin ülkede ordu içindeki kliklerin etkileşime geçeceği uygun ortamı oluşturduğu söylenebilir. Bu anlamda ilk olarak Eylül 2021'de yaşanan darbe girişimi başarısız olmuş ve el-Burhan, eski Devlet Başkanı Ömer el-Beşir yönetimiyle bağlantılı olan askerlerin bu kalkışmaya katıldığını belirtmiştir. Söz konusu açıklamanın ardından sivil-asker ilişkilerindeki gerginlikler artmış ve orduya destek mitingleri düzenlenmiştir. Sudan'ın başkenti Hartum'da düzenlenen bu mitinglere Darfur'dan Port Sudan eyaletlerine kadar ülkenin pek çok bölgesinden kabilevi yapılar destek sağlamıştır.[2] Bu arka planın, 25 Ekim'de ordunun yönetimin sivil unsurlarını görevden alan "askerî müdahalesine" meşruiyet zemini hazırladığı söylenebilir. Egemenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Abdülfettah el-Burhan, müdahalenin ardından basına verdiği demeçte "yönetimi devralmanın" bir iç savaşı önlemek için gerekli olduğuna dikkat çekmiştir. Askerî müdahalenin ardından, Başbakanı Abdullah Hamduk'un ev hapsine alındığı ve pek çok bakanla siyasî parti liderinin tutuklandığı rapor edilmiştir. Burhan, ayrıca, 2023 seçimlerinde askerlerin aday olmayacağını ve bu süreçte yeni Egemenlik Konseyi, başbakan ve onun belirleyeceği bakanlar kurulunun oluşturularak bu süreci teknokrat bir yönetimin tamamlayacağını belirtmiştir.[3]

Takip eden süreçte ev hapsine alınan Abdullah Hamduk, askerlerle anlaşarak yeniden başbakanlığa atanmış, fakat bu durum siviller arasında ciddi bölünmelere yol açmış ve ülke içindeki protesto gösterileri artmıştır. Burhan, bu yaşananların "devrimi tamamlamak için bir düzenleme" olduğunu vurgulasa da özellikle Sudan Meslek Odaları Birliği (SMOB) üyeleri başta olmak üzere Özgürlük ve Değişim Güçleri Birliği (ÖDGB) ve Hartum Direniş Komitelerinin büyük bölümü koordinasyonunda "tamamen sivil yönetim" talebiyle protesto gösterilerine desteklerini sürdürmüştür. Hamduk başbakanlığa yeniden atanmasının ardından el-Cezire Arapça kanalıyla bir röportaj yapmış ve ülke içinde "kardeş kanı dökülmemesi" için askerlerle anlaşma sağladığını açıklamıştır. Ancak ülke içindeki muhalif unsurların protesto gösteri-

2 Eliza Mackintosh, "Sudan PM detained in military takeover", CNN News, 25.10.2021, cnn.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI70 Erişim Tarihi: 28.10.2022.

3 Mena Affairs, "Military will exit politics after 2023 vote, says Abdel Fattah al-Burhan", 05.12.2021, menaaffairs.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI72 Erişim Tarihi: 28.10.2022.

lerinin yoğunluğu dinmemiştir. Nihayetinde Abdullah Hamduk SMOB ve diğer muhalefet grubu ÖDGB ile yaptığı görüşmenin ardından 2 Ocak 2022'de istifa ettiğini açıklamıştır.

Bölgesel Anlaşmazlıklar

Sudan iç siyasetinde 2021 yılı içerisindeki sancılı geçiş sürecinin yanı sıra Darfur ve Kızıldeniz eyaletlerinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Darfur'da yaklaşık 13 yıldır görev yapan Birleşmiş Milletler ve Afrika Birliği Ortak Barış Gücü'nün (*African Union/United Nations Hybrid Operation in Darfur*-UNAMID) Ocak 2021'de tamamen çekilmesinin ardından bölgede sükûnet sağlanamamıştır. Bunun yanı sıra 10 Ağustos 2021 tarihinde Darfur bölgesine eyalet başkanı olarak Sudan Kurtuluş Hareketi lideri Mini Arko Minavi'nin atanması da bölge halkı tarafından eleştirilmiştir.

Diğer taraftan Sudan'ın Kızıldeniz eyaletinde Beja kabilesinin isyanı ortaya çıkmış, buradaki gruplar tarafından limanın ve limana giden otoyolların kapatılmasıyla ülkenin dış ticareti aksamış ve ülke ekonomisi kayda değer miktarda zarar görmüştür. Beja kabilesi temel olarak ülkedeki gelirin eşit dağıtılmamasından hareketle geçiş hükûmetinin ve Juba Barış Anlaşması'nın feshedilmesini talep etmektedir.[4] Buradaki sorunların uzun yıllar öncesine dayandığı bilinse de eylül ayındaki darbe girişimini takip eden süreçte gerilimin tırmanması ve bu kabile üyelerinin 25 Ekim "askerî müdahalesi" öncesinde Hartum'da düzenlenen askere destek mitinglerinde yer almaları oldukça manidardır.

Ekonomideki Gelişmeler

Sudan ekonomisinde 2018 yılından bu yana yaşanan düşüş ve Covid-19 salgınının küresel piyasalarda oluşturduğu olumsuz etkiyle oluşan trend, 2021 yılında da devam etmiştir. Ancak Sudan ekonomisindeki düşüş trendinin Covid-19 salgınından çok, siyasî alanda yaşanan kırılmaların sonucunda geliştiği söylenebilir. Dolayısıyla, 2021 yılı boyunca Sudan siyasetinde derinleşen istikrarsız yönetim ve toplumsal uzlaşının sağlanamaması, ülke ekonomisindeki yapısal sorunların çözülememesine neden olmuştur. Bu kapsamda geçiş yönetimi ABD ile Avrupa ülkeleri gibi Batılı aktörler ve Rusya ile Çin gibi Doğulu aktörlerle dış politikada denge politikası uygulayarak 60 milyar dolarlık dış borcunu kapatmayı hedeflese de başarılı olamamıştır.

4 AlJazeera, "Sudan thwarts Ethiopian incursion amid protests in east", 26.09.2021, aljazeera.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI73
Erişim Tarihi: 28.10.2022.

Nitekim 25 Ekim'de yaşanan "askerî devralma" da ülke içindeki siyasî dengeleri derinden sarsmış, bunun sonucunda ekonomik sorunlar derinleşmiştir.

Tablo 1: Son üç yıldaki iktisadî ve finansal görünüm

Yıllar	GSMH	Enflasyon	Nüfus	Büyüme
2019	33.56 Milyar $	%51	42 Milyon	%-2,2
2020	34.40 Milyar $	%163,3	43 Milyon	%-3,6
2021	35.92 Milyar $	%194,6	45 Milyon	%-0,9
Kaynak: IMF				

Sudan'ın 2021 yılı sonu itibarıyla makroekonomik ve finansal durumu incelendiğinde, reel gayrisafi millî hasılasındaki büyümenin 2019 yılından itibaren azaldığı, fakat 2021 yılında önceki iki yıla göre daha az küçüldüğü görülmektedir (bkz. Tablo 1). GSMH bağlamında Sudan önceki yıllara göre büyüse de ülkede enflasyonun önü alınamaz bir yükselişte olduğu görülmektedir. Bu minvalde, 2021 yılında da ülkenin para biriminin değer kaybetmeye devam ettiği görülmektedir. Mevcut durumda 1 dolar yaklaşık 480 Sudan cüneyhi (Sudan poundu) iken, bu oran 2019 Nisan ayında Ömer el-Beşir yönetiminin iktidardan düşürüldüğü süreçte 50 cüneyh civarındaydı.[5] Dolayısıyla, 2021 yılında Sudan ekonomisindeki mevcut krize çözüm bulunamadığı anlaşılmaktadır. Ancak 2022 yılında mütevazı bir büyümenin gerçekleşeceği beklentisi mevcuttur. Söz konusu beklentinin arz yönlü kısmını ülkenin lokomotif sektörleri olarak bilinen tarım ve madencilik, talep yönlü kısmını ise özel tüketim ve dış yatırımın yönlendireceği tahmin edilmektedir.[6]

Dış Politikadaki Gelişmeler

Sudan dış politikası, 2021 yılı boyunca iç siyaset ve ekonomik sorunların gölgesinde şekillenmiştir. Donald Trump yönetimindeki ABD, 2020 yılında Sudan'ı terörü destekleyen ülkeler listesinden çıkarırken İsrail'le normalleşmeyi "zımni" olarak şart koşmuştu.[7] Bu noktada Egemenlik Konseyinin askerî üyeleri yıl boyunca İsrail'le yakın ilişkiler kurmuştur. Öte yandan, Etiyopya'da Kasım 2020'de ortaya çıkan Tigray iç savaşı nedeniyle Sudan'a mülteci akını yaşanmıştır.[8] Bu süreçte Sudan'ın el-Faşaga bölgesinde Etiyopya ile yaşanan sınır krizi gibi bölgesel etkileşimler, Büyük Etiyopya Rönesans Barajı özelinde yaklaşık on bir yıldır Mısır-Sudan-Etiyopya arasında devam eden Nil sularının paylaşımı çıkmazını olumsuz etkilemiştir. Sudan'ın Batı ve

Nil Kuzeydoğu Afrika'da kuzeyden akan büyük bir nehirdir. (Kaynak: Unsplash)

5 AlJazeera, "Sudan devalues currency in effort to access debt relief", 21.02.2021, aljazeera.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI74
Erişim Tarihi: 28.10.2022.

6 African Development Bank, "Sudan Economic Outlook", 16.12.2021, afdb.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI75
Erişim Tarihi: 28.10.2022.

7 AlJazeera, "Sudan signs deal to normalise relations with Israel", 06.01.2021, aljazeera.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI7h
Erişim Tarihi: 28.10.2022.

8 Naha Moiedeen, "Sudan signs deal to normalise relations with Israel", VOA News, 28.07.2021, voaafrica.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI7j
Erişim Tarihi: 28.10.2022.

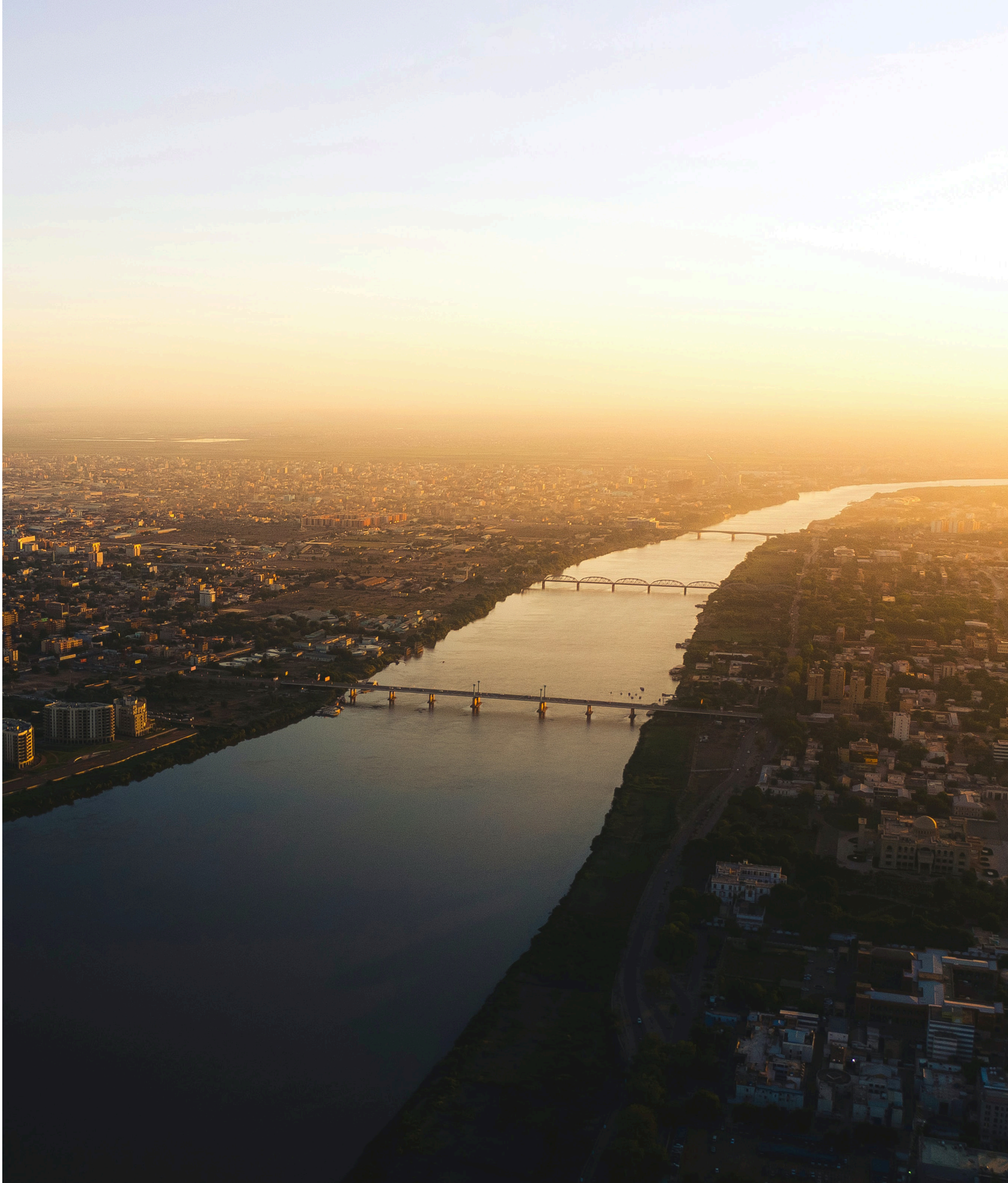

Asya ülkeleriyle ilişkileri ise söz konusu bölge ülkelerinin iç ve bölgesel anlaşmazlıklara müdahil olması çerçevesinde şekillenmiştir. Bununla birlikte, Rusya, Sudan'ın Kızıldeniz kıyısında askerî üs açma noktasında girişimlerde bulunmuş ve bu durum hem Sudan iç siyasetinde hem de uluslararası toplumda tartışmalara neden olmuştur.[9] Söz konusu gelişmelerin yanı sıra 2021 yılında Sudan dış politikasında ekonomik sorunlar temelinde Paris Konferansı ve yakın coğrafya ile ilişkiler noktasında ise Türkiye ile ilişkiler ön plana çıkmıştır.

2021 yılında Sudan, yaklaşık 60 milyar dolarlık dış borcunu kapatmak amacıyla Batılı ülkelerle angajmanını artırmıştır. Bu kapsamda Fransa'nın öncülüğünde Batı ittifakı, Paris Konferansı düzenlemiş, Sudan'ın demokratik geçişine ve 60 milyar doları bulan dış borcunu ödemesine katkı sağlamak amacıyla 17 Mayıs'ta toplanmıştır. "Sudan'da Demokratik Geçişi Destekleme" temasıyla toplanan Paris Konferansı'na, Sudan'ı temsilen Egemenlik Konseyi Başkanı Abdülfettah el-Burhan ve Başbakan Abdullah Hamduk katılırken uluslararası katılımcılar ise Almanya, ABD, Çin, Birleşik Krallık, Rusya, Japonya, Kanada, İspanya, Norveç, İsveç, İtalya, Hollanda, Avrupa Birliği, Dünya Bankası, Afrika Kalkınma Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Arap Ligi, Birleşmiş Milletler, Suudi Arabistan, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri, Etiyopya, Kuveyt, Katar, Ruanda, Güney Sudan ve Afrika Birliği'nden temsilciler olmuştur.[10]

2021 yılında Türkiye'yle ilişkiler konusunda ise önceki yıllara nazaran kayda değer oranda ilerleme kaydedildiği görülmüştür. Türkiye-Sudan ilişkilerinde Ömer el-Beşir yönetiminin askerî darbe sonucu devrilmesinden bu yana 2021 yılında ilk kez üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirilmesiyle mevcut anlaşmaların geliştirilmesi noktasında önemli bir aşama kaydedilmiştir. İki ülke arasındaki ilk üst düzey görüşme, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay ile Sudan Egemenlik Konseyi Başkan Yardımcısı Muhammed Hamdan Dagalo'nun nisan ayındaki Nijer ziyaretlerinde gerçekleşmiştir. Takip eden süreçte Muhammed Hamdan Dagalo, 27 Mayıs'ta Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette Dagalo tarafından Ömer el-Beşir döneminde imzalanan anlaşmalara mutabık kalındığı belirtilmiş fakat düzenlenmesi gereken alanlara işaret edilmemiştir. Ayrıca Türkiye'nin geçiş sürecinde Sudan'a verdiği destekten duyulan memnuniyet dile getirilmiştir. Sudan Egemenlik Konseyi Başkanı Abdülfettah el-Burhan ise Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın davetiyle 12 Ağustos'ta çeşitli bakanlarla birlikte Türkiye'ye iki günlük bir çalış-

9 Kaan Devecioğlu, "Sudanese Foreign Minister Mariam al-Mahdi pays official visit to Russia", Mena Affairs, 15.07.2021, menaaffairs.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI7k
Erişim Tarihi: 28.10.2022.

10 Mohammed Alamin ve Alonso Soto, "Sudan's $60 Billion Debt in Focus at Paris Conference", Bloomberg, 17.05.2021, bloomberg.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI7l
Erişim Tarihi: 28.10.2022.

Abdulfettah el-Burhan
Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sudan Egemenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Burhan ile görüştü. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Sudan Egemenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Abdulfettah el-Burhan ile bir araya geldi. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Sudan Egemenlik Konseyi Başkanı Burhan, baş başa ve heyetler arası görüşmenin ardından ortak basın toplantısı düzenledi.
(Kaynak: Anadolu Ajansı)

ma ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette gerçekleşen toplantılarda, Erdoğan'ın 2017 yılında Sudan'a gerçekleştirdiği ziyarette 22 alanda imzalanan anlaşmalar gözden geçirilmiştir.[11] Toplantıların ardından Burhan, yaptığı açıklamada, Türkiye ile Sudan arasında 500 milyon dolar olan ticaret hacminin 2 milyar dolara çıkarılabileceğine inandığını söylemiş[12] ve iki ülke arasında altı farklı alanda anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar enerji, dışişleri, hazine ve maliye, askerî ve medya alanlarını kapsamıştır.[13]

Sonuç

Sudan'ın 2021 yılında iç siyaset ve ekonomi alanlarında sahip olduğu istikrarsız ortam, dış politika alanındaki tercihlerini de dolaylı olarak etkilemiştir. Ömer el-Beşir yönetiminin düşürüldüğü 2018'i takip eden 2019 ve 2020 yıllarında olduğu gibi 2021 yılı da ülke içindeki siyasî ve ekonomik kriz özelinde küresel ve bölgesel açıdan yeni dengelerin kurulmaya gayret edildiği bir dönem olmuştur. Bu noktada özellikle 25 Ekim'de Egemenlik Konseyinin yeniden yapılandırılmasıyla sonuçlanan askerî müdahale, askerî yönetim üzerinde İsrail ve Mısır etkisinin bulunduğu tartışmalarını tetiklemiştir. Bu tartışmalar temel olarak Nil suyu anlaşmazlığı merkezinde Etiyopya'nın Tigray iç çatışması ve Sudan ile el-Faşaga sınır sorunlarıyla bağlantılı gelişmiştir.

11 Kaan Devecioğlu, "Turkey and Sudan's strategic cooperation is emphasized in the recent meeting between the two countries", Mena Affairs, 29.05.2021, menaaffairs.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qmlp
Erişim Tarihi: 28.10.2022.

12 Nazlı Yüzbaşıoğlu ve Muhammet Tarhan, "Sudan Egemenlik Konseyi Başkanı Burhan: Türkiye ile ticaret hacmimizi 2 milyar dolara çıkarabileceğimize inanıyorum", Anadolu Ajansı, 13.08.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qmlq
Erişim Tarihi: 28.10.2022.

13 Enes Kaplan, "Türkiye ile Sudan arasında farklı alanlarda 6 anlaşma imzalandı", Anadolu Ajansı, 12.08.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qmlr
Erişim Tarihi: 28.10.2022.

2021'de Güney Afrika Siyaseti

5

Ali Onur Tepecikliоğlu*

Giriş

Covid-19 pandemisinin tüm dünyada etkilerini yoğun biçimde hissettirdiği 2021 yılı, Güney Afrika Cumhuriyeti siyasetinde de önemli gelişmelere sahne oldu. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 2021 yılında yaşanan en önemli olay, 300'den fazla insanın hayatını kaybettiği, yüzlerce insanın yaralandığı ve büyük maddi hasara yol açan gösterilerdi. 1990'lı yılların başında apartheid rejiminin bitiminden sonra ülkede görülen en büyük kitlesel olaylar olma özelliğini taşıyan bu gösteriler, her ne kadar eski Devlet Başkanı Jacob Zuma'nın yolsuzluk soruşturmaları neticesinde cezaevine girmesi nedeniyle başlamış olsa da gösterilerin ülkedeki işsizlik, gelir dağılımında adaletsizlik, apartheid yönetiminin son bulmasından beri iktidarda bulunan African National Congress (ANC) içerisindeki parti içi çekişmeler, yabancı düşmanlığı ve siyah-beyaz çatışması gibi daha derinde yatan nedenleri bulunmaktadır. Buna ek olarak, Covid-19 pandemisi nedeniyle uygulanan sokağa çıkma yasakları ve seyahat kısıtlamaları gibi önlemler ve küresel ekonomideki daralma, zaten ekonomik ve sosyal anlamda

* Dr., Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. ali.tepecikliоglu@gmail.com.

sıkıntılar yaşayan Güney Afrika toplumunu derinden sarsmış ve söz edilen gösteriler, kitlesel yağma ve vandallık olaylarına dönüşmüştür.

1 . Covid-19 Pandemisinin Etkileri

Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi, kırılgan ekonomik ve sosyal dengelere sahip olan ülkeleri, gelişmiş ekonomi ve altyapılara sahip sosyal bütünlüğü daha sağlam olan ülkelere kıyasla, ekonomik, sosyal ve politik olarak daha derinden etkilemiştir. Güney Afrika Cumhuriyeti de ekonomik, sosyal ve politik olarak bu küresel krizden en çok etkilenen ülkelerden birisidir. İstatistiksel olarak bakıldığında, ülkede 2021 yılı sonu itibarıyla 3,5 milyon yeni vaka bildirilmiştir. 2021 yılı boyunca yaklaşık 62 bin kişi Covid-19 pandemisi nedeniyle hayatını kaybetmiş, buna karşın 2022 yılının Ağustos ayı itibarıyla tüm nüfusun sadece yüzde 35 kadarı tam aşılanmıştır.[1] Halkın sağlık hizmetlerine erişiminin kısıtlı olması ve sağlık hizmetlerinin düşük kalitesi, pandeminin sosyal alandaki etkilerini arttırıcı etki göstermiştir. Bunun yanı sıra sokağa çıkma yasakları, ekonomik daralma ve uluslararası ticaretteki kısıtlamalar, zaten yarısından fazlası yoksulluk sınırının altında yaşayan[2] Güney Afrika halkını ekonomik olarak oldukça yıpratmıştır.

Güney Afrika Cumhuriyeti, gelir adaletsizliği bakımından dünyada en üst sıralarda yer alan ülkelerden biridir.[3] Apartheid rejiminin siyahlar ve beyazlar arasında sadece politik hakları eşitlediği, fakat ekonomik olarak bölünmüş olan toplumda yıllarca ezilmiş beyaz olmayan halkların durumunda herhangi bir değişiklik yaratmadığı sıklıkla dile getirilen bir konudur.[4] Covid-19 öncesi de beklenen büyüme verilerini yakalayamayan, sürekli artan işsizliğe çare bulamayan ve başta yabancı düşmanlığı, yolsuzluk ve iç güvenlik gibi meselelerle boğuşan Güney Afrika, 2021 yılında da ekonomik ve sosyal olarak darboğazdaydı. Artan enflasyon, yerel para birimi randın değer kaybı, Covid-19 nedeniyle verilen sosyal desteklere erişimin kısıtlı ve pahalı olması; yoksulluk ve açlığı daha çok arttırdı.[5] Buna ilaveten, hâd safhada işsizlikle boğuşan toplumun büyük bir kısmı,[6] Covid-19 kısıtlamaları nedeniyle gündelik geçimlerini sağlamaya yarayan, seyyar satıcılık, dilencilik, gündelik işler vb. olanaklardan da yoksun kalmış, yoksulluk ve açlık sosyal tansiyonun gittikçe artmasına neden olmuştur.

1 Our Wold in Data, "Coronavirus Pandemic (COVID-19)", ourworldindata.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI7u
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

2 World Bank, "Poverty and Equity Brief, South Africa", Nisan 2020, worldbank.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI7v
Erişim Tarihi: 18.08.2022.

3 Dünya bankası verilerine göre 2014 yılı itibarıyla GINI indeksi 63'tür. The Word Bank, "The World Bank Data, GINI index South Africa", worldbank.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8D
Erişim Tarihi: 18.08.2022.

4 Peter S. Goodman, "End of Apartheid in South Africa? Not in Economic Terms", *New York Times*, 24.10.2017, nytimes.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8G
Erişim Tarihi: 21.08.2022.

5 Vayda Megannon, "Unemployed South Africans depended on covid relief grants", *Washington Post*, 19.08.2022, washingtonpost.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8I
Erişim Tarihi: 19.08.2022.

6 2021 yılı itibarıyla %35. En çok işsizlik %64 ile gençler arasında görülmektedir. Statistics South Africa, "Labor Statistics", statssa.gov.za/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8K
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

Güney Afrika Eski Devlet Başkanı Jacob Zuma'nın tutuklanmasına karşı düzenlenen şiddetli protestolarda ölenlerin sayısı 45'e yükselirken, insanlar Gauteng bölgesinde sokaklara döküldü. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

2 . 2021 Zuma Ayaklanmaları

Böyle bir ekonomik ve sosyal iklimde seyreden 2021 yılına; 2009-2018 yılları arasında devlet başkanlığı yapmış Jacob Zuma'nın, görev yaptığı dönemde adının karıştığı yolsuzluk suçlamaları nedeniyle yargılanması sırasında mahkemeye itaatsizlik nedeniyle 15 ay ceza alarak cezaevine gönderilmesi sonucu başlayan gösteriler damga vurmuştur.

2.1 . Neler Oldu?

Zuma'nın mahkemenin çağrılarına ve polisin davetine bir süre direndikten sonra 7 Temmuz 2021 tarihinde teslim olması, Güney Afrika'da apartheid rejiminin sona ermesinden sonra görülen en büyük gösterilerin başlangıcını tetikledi. Zuma'nın teslim olduğu gece başlayan gösteriler, ertesi gün, Zuma'nın bağlı bulunduğu Zulu kabilesi üyelerinin yoğun bir biçimde yaşadığı ve Zuma'nın oy deposu olarak adlandırılabilecek KwaZulu-Natal bölgesinde şiddete dönüştü. Ülkenin en büyük liman kentlerinden Durban ile ülkenin ekonomik başkenti Johannesburg'u birleştiren N3 yolunun gişelerinin bulunduğu Mooi River Toll Plaza isimli bölgede yük taşıyan tırların ateşe verilmesi, yaklaşık 10 gün sürecek şiddet olaylarının ilkiydi. KwaZulu-Natal bölgesinden Johannesburg'un da bulunduğu Gauteng bölgesine yayılan şiddet olayları; N2 ve N3 gibi ülkenin önemli karayollarının göstericiler tarafından barikatlarla kapatılması, tırların ateşe verilmesi, yabancı kamyon şoförlerine saldırılar düzenlenmesi, dükkanların, benzin istasyonlarının, alışveriş merkezlerinin ve büyük antrepoların yağmalanması ve yakılması ile devam etti. Gösteriler ve şiddet olaylarına polis müdahalesinin yetersiz kalması neticesinde, stratejik öneme haiz enerji üretim ve nakil hatlarını, üretim tesislerini, limanları korumak ve yolları güvenlik altına almak gibi amaçlarla 25,000'den fazla asker konuşlandırıldı.[7]

2.2 . Gösterilerin Sosyo-Ekonomik Nedenleri

Gösterilerin en dikkat çekici noktası, göstericilerin ekonomik aktivitenin sekteye uğratılması ve mülkiyete zarar verme hedefiyle hareket etmeleri ve bu yolla ülkeyi yönetilemez hale getirerek Jacob Zuma'nın salıverilmesini sağlamaya çalışmalarıydı. Bir başka deyişle, olaylar

7 Andrew Meldrum, "25,000 troops deployed to quell South Africa riots, 117 dead", Associated Press, 15.07.2021, apnews.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8L
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

basit bir protesto niteliğinde değil, hükûmete ve yargıya karşı bir kalkışma ve ayaklanma hüviyetindeydi. Güney Afrika hükûmetinin açıkladığına göre, 17 Temmuz 2021 tarihinde büyük ölçüde kontrol altına alınan gösteriler sırasında 354 kişi hayatını kaybetti, binlerce insan yaralandı ve 3 milyar Amerikan doları tutarında ekonomik zarar meydana geldi.[8] Ölümlerin bir kısmı şiddet olayları ve polis müdahalesi neticesinde gerçekleşirken önemli bir kısmı da yağma ve protestolar sırasında yaşanan izdihamlar sebebiyle meydana gelmişti.

Güney Afrika Cumhuriyeti, neredeyse kuruluşundan itibaren sosyal istikrarsızlıkla anılan bir ülkedir.[9] Apartheid rejiminin ayrımcı politikaları bu istikrarsızlığı besleyen en önemli etken olarak ele alınabilir. 1990'ların başında demokratik rejimin tesis edilmesi istikrarsızlığı ortadan kaldırmamıştır. Bu istikrarsızlığın temel sebebi, yukarıda da söz edildiği üzere gelir dağılımındaki uçurum ve bunun yarattığı toplumsal huzursuzluk, altyapı olanaklarının önemli şehirlerin yoksul kesimlerinde oldukça kısıtlı olması ve yüksek işsizlik oranıdır. Dolayısıyla bu gösteriler ülkeyi daha da kırılgan hale getirmiştir. Merkezî hükûmetin nispeten zayıf olması, devlet kurumlarının yetersizliği ve hem bu kurumların hem de kolluk kuvvetlerinin gösterilere hazırlıksız yakalanması, şiddet olaylarına vaktinde, yeterli ve uygun biçimde müdahale edilememesine yol açmıştır.[10] Covid-19 kısıtlamalarının daha da kötüleştirdiği ekonomik koşulların temel iaşe ve hizmetlere erişimi dahi bulunmayan şehirlerin kimi bölgelerini sosyal patlamaya hazır bir saatli bomba haline getirdiği konusunda işaretler ve uyarılar, sivil toplum kuruluşları tarafından hükûmete olaylardan önce iletilmiş olmasına rağmen hükûmetin yağma ve kundaklamaları önleyememesi büyük eleştirilere neden olmuştur.[11]

Dahası, gösterilere ve şiddet olaylarına yaşlı, genç, çocuklu anneler gibi neredeyse toplumun her kesiminden insanların katılması, polis için müdahaleyi daha da zorlaştırdı.[12] Bu insanların protestolara ve şiddet olaylarına katılmalarının sebebi: Zuma'nın özgür bırakılmasından ziyade, içerisinde bulundukları ekonomik ve sosyal durumdan kaynaklanmaktaydı. Örneğin, Güney Afrika'da şehirli nüfusun önemli bir kısmı "shack" adı verilen derme çatma kulübelerde elektrik, su ve kanalizasyon gibi temel altyapıya erişimleri olmadan yaşamakta ve herhangi bir gelir kaynakları bulunmamaktadır. Büyük ölçüde sosyal medya aracılığı ile mobilize olan bu grupların Zuma'nın serbest bırakılmasına yönelik başlayan olayların yağma ve kundaklamaya dönüşmesinde önemli rolü bulunmaktadır.[13] Yoksul halk kitlelerinin çaresizliğinin yanı sıra

8 Republic of South Africa Presidency, "Report of The Expert Panel into The July 2021 Civil Unrest", 29.11.2021, thepresidency.gov.za/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8M
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

9 Africa News, "What caused South Africa's week of rioting?", 21.07.2021, africanews.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8N
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

10 "Report of The Expert Panel into The July 2021 Civil Unrest", s. 140.

11 *The Economist*, "Where does South Africa go from here?" 24.07.2021, economist.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8O
Erişim Tarihi: 24.08.2022.

12 "Report of The Expert Panel into The July 2021 Civil Unrest", s. 44

13 Lauriane Noelle Vofo Kana, "July 2021 unrest report points finger at "state unpreparedness"", Africa News, 07.02.2022, africanews.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8P
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

imkân sahibi toplumsal kesimler de ürün ve hizmetlere erişimin sekteye uğraması korkusuyla yağma olaylarına katıldılar. Yolsuzluğun oldukça yaygın olması da yağma olaylarını kışkırtan bir diğer etmen olarak ele alınabilir. Yoksulluğun asıl sorumlularının ve suçla içli dışlı kimselerin herhangi bir ceza almadan kurtulmaları, halkı da şiddet olaylarına heveslendirmektedir. Zira göstericiler, ulusal enerji şirketi ya da havayolunun soyulduğu bir ortamda aç kalmamak için süpermarket yağmalamayı meşru olarak görmekteydiler.[14]

2.3 . Gösterilerin Politik Nedenleri

Zuma ayaklanmalarının politik arka planını daha iyi kavramak için, eski Başkan Zuma'nın görev yaptığı süre zarfında adının karıştığı yolsuzluk, rüşvet ve görevi kötüye kullanma suçlamalarına kısaca değinmek yerinde olacaktır. Zuma'ya yöneltilen suçlamalar, genelde kendisi ve Gupta isimli üç Hint kökenli iş adamı kardeşten oluşan ailenin ilişkileri etrafında şekillenmektedir. Gupta ailesi, Zuma yönetimi boyunca özellikle devlet ihaleleri vasıtasıyla akıl almaz bir boyutta zenginleşmiştir. Temelde soruşturma,[15] Zuma yönetiminin ve üst düzey bürokratların Gupta ailesiyle kurdukları ilişkinin rüşvet ve yolsuzluk ile şekillendiği, devlet kurumlarının Gupta ailesinin hizmetine sunulduğu ve hatta bakan ve bürokrat atamalarında Gupta ailesinin etkili olduğu çerçevesinde ilerlemektedir. Zuma yönetimi süresince 10 milyarlarca doların bu aileye ve Zuma'nın yakınlarına, devlet ihaleleri, rüşvet, devlet kurumları ve şirketlerinin içinin boşaltılması yoluyla aktarıldığı iddia edilmektedir.[16] Buna ek olarak, Zuma'nın rakiplerini yıldırmak, iş takibi yapmak ve devlet aygıtını izlemek için kendi paralel istihbarat teşkilatını ve casus ağını kurduğu da öne sürülmektedir.[17]

Yaşanan şiddet olayları ve protesto gösterileri, Cyril Ramaphosa iktidarının ve apartheid sonrası Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ne kadar kırılgan ve zayıf olduğunu bir kez daha göstermiştir. Ramaphosa'nın, yolsuzluk iddiaları sonrası görevinden ve ANC liderliğinden çekilmek zorunda kalan Zuma'nın halefi olarak parti içinde karşıtları bulunan bir isim olması dikkat çekmektedir. Ramaphosa'nın selefinin politikaları ve ilişkilerine karşıt konumu ve bunları soruşturmak istemesi, parti içerisindeki ayrışmaları derinleştirmektedir. Dolayısıyla ANC içerisinde eski Başkan Zuma'yı destekleyenler ve Ramaphosa liderliğinde Zuma döneminin soruşturulmasını isteyenler olarak birbirine karşıt iki grup ortaya çıkmıştır. Ramaphosa, Zuma yönetimi sırasında büyük yara alan devlet kurumları, hesap verebilirlik ve şeffaflık gibi

14 *The Economist*, "South Africa reels from the worst violence since apartheid" 15.07.2021, economist.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8Q
Erişim Tarihi: 22.08.2022.

15 Soruşturmanın ayrıntılarına bu adresten ulaşılabilir.
https://www.statecapture.org.za/

16 Ryan Lenora Brown, "A corruption inquiry ends in South Africa. Will justice follow?", *The Washington Post*, 22.06.2022, washingtonpost.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8R
Erişim Tarihi: 22.08.2022.

17 News 24, "Spy Wars: How Jacob Zuma established his own network of spooks", 10.03.2019, news24.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8S
Erişim Tarihi: 23.08.2022.

değerleri yeniden inşa etme iddiasıyla ANC liderliğine ve devlet başkanlığına gelmiştir. Öte yandan, ANC içerisinde eski Başkan Zuma'ya oldukça sadık başka bir fraksiyon daha bulunmaktadır. Dahası, bu fraksiyon "state capture" adı verilen yolsuzluk sürecinden fayda sağlamış isimleri de barındırmaktadır.[18] Bu nedenle bahsi geçen ikinci grubun, Ramaphosa iktidarının sarsılması ya da devrilmesinden fayda sağlayabileceği açıktır. ANC içerisindeki bu çekişmenin yönetilmesi Ramaphosa'nın iktidarda kalmaya devam edebilmesi için kilit önem taşımakta olduğundan Zuma'nın cezaevine girmesiyle başlayan protestoların siyaset sahnesinde de bir karşılığı olduğu ve hatta destek bulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Gösterilerin ve şiddet olaylarının halkın bir kısmı tarafından sahiplenilmesi çaresizlik, öfke ve tepki ile açıklanabileceği gibi, kabilecilik ve patronaj ilişkilerinin de katılımın bu denli yoğun ve geniş olmasına yol açtığı öne sürülebilir. Patronaj ilişkileri ve kabilecilik anlayışı, kolonyal boyunduruktan kurtulduktan sonra kurulan neredeyse tüm Afrika ülkelerinde siyasetin temel belirleyicilerindendir. Kolonyal devlet, kolonyalizmin doğası gereği zayıf olduğundan miras bıraktığı kurumlar da zayıf olmaktadır. Bu kurumlar üzerine kurulan post-kolonyal iktidarlar, iktidarlarını, sosyal desteklerini ve toplumsal meşruiyetlerini sürdürmek için çoğu zaman patronaj ilişkilerine yaslanmaktadır. Devlet aygıtını ele geçiren fraksiyon ya da kabile, kolonyal süreçte uzun yıllar boyunca temel ekonomiden dışlanmış, refah elde edememiş ve siyasetin dışarısında bırakılmış bulunduğundan, iktidarı elinde tuttuğu süreçte bu eksikleri kapatmak için hemen her yolu denemektedir. Bu yollar iktidarın açıktan kaynak aktarımı, kabilenin yaşadığı bölgeye daha fazla bayındırlık hizmeti götürmesi, rüşvet ilişkileri, ihalelerin dağıtılması, kabile üyelerine devlet memurlukları sağlama vb. şekillerde cereyan eder. İşsizliğin had safhada olduğu ve geniş halk kitlelerinin temel iaşe ve hizmetlere erişiminin kısıtlı olduğu Güney Afrika Cumhuriyeti bu bağlamda istisna değildir. Zuma protestolarına katılımın bu denli yoğun ve şiddetli olması, bir bakıma bu noktadan açıklanabilir. Zuma iktidarı süresince patronaj ilişkileri sayesinde az da olsa geçimini sağlayacak kaynak akışına, sosyal yardıma ya da iş ilişkisine sahip olan sıradan kabile üyeleri, bu kaynağın ellerinden gitmeyip devamını, şeffaflık, güçlü kurumlar ve hesap verebilirliğe tercih etmişlerdir.

Bu patronaj ilişkilerinin Zuma ayaklanmalarında rol oynadığının bir diğer emaresi de ayaklanmaların Zulu kabilesinin ileri gelenleri, Zuma'nın ailesi ve Zuma iktidarına yakın kişiler tarafından teşvik ve

18 Nick Ericsson, "South Africa Zuma riots: What's behind the violence and looting?", BBC, 17.07.2021, bbc.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8T Erişim Tarihi: 23.08.2022.

hatta organize edildiği iddialarıdır. Özellikle iktidar ve yerel yönetimler tarafından bu iddialar yüksek sesle dile getirilmiştir. Örneğin, dönemin KwaZulu-Natal eyaleti Başbakanı Sihle Zikalala, gösterileri "devletin altını oymaya yönelik planlı ve organize bir başkaldırı" olarak nitelemiştir.[19] Yine Zuma'nın kızı Duduzile Zuma-Sambudla ve oğlu Duduzane Zuma, insanların "dikkatli ve sorumlu" biçimde çalmaları yönünde çağrı yapmış ve ortaya çıkan insani kayıpları "ideal olmayan bir durum" olarak nitelendirmişlerdir.[20] ANC içerisindeki Zuma taraftarları da Zuma'nın politik gerekçelerde hapiste olduğunu, Ramaphosa'nın iktidarını sürdürmek ve ANC'deki Zuma destekçilerini ekarte etmek amacıyla bu soruşturmayı desteklediğini iddia etmektedirler.[21] Ancak Zuma destekçileri, gösterilerin bilinçli bir biçimde ayaklanmaya dönüşmesi için kışkırtıldığı fikrine şiddetle karşı çıkmakta, bu iddiaların hükûmetin yoksulluğu önlemede yetersiz kalan politikalarının üzerini örtme amacıyla öne sürüldüğünü vurgulamaktadırlar.[22]

Sonuç

Güney Afrika Cumhuriyeti için 2021 yılının özeti, ülkenin istikrarsızlık imajının pekişmesi olmuştur. Ülke istikrarsızlık yüzünden sosyo-ekonomik problemlerle boğuşmakta, bu sosyo-ekonomik sorunlar, toplumsal birliği yaralayıp sıklıkla ayaklanmalara yol açmakta, ayaklanmalar ve şiddet siyaset kurumunun zayıflığı dolayısıyla daha fazla istikrarsızlığa yol açmaktadır. Apartheid rejiminin ortadan kalkmasından yaklaşık 30 yıl sonra dahi, devlet ve kurumları kırılgan, toplum ayrışmış ve ekonomik durum belirsizliğini korumaktadır. Bunlarla birlikte, devletin kolluk güçlerinin ayaklanmayı bastırmadaki etkisizliği, hemen her toplumsal olayın şiddet içeren büyük ayaklanma potansiyeli taşımasına yol açmaktadır. Siyasetin bir kurum olarak sorun çözme mekanizmasından ziyade kişisel hesapların görüldüğü bir düzlem olması da Güney Afrika'nın geleceği için iyimser bir tablo sunmaktan uzaktır. Yaşanan büyük çaplı şiddet olayları, yağmalama eylemleri ve kundaklamaların, özellikle ülkenin temel katma değer üreten endüstrisinin bulunduğu bölgeyi hedef almış olması yabancı yatırımcıların ülkeden çıkma eğilimini hızlandırmış, yetişmiş nüfus ve yerel iş sahiplerinin Güney Afrika'dan başka alternatifleri de daha ciddi bir biçimde değerlendirmesine yol açmıştır. Bununla birlikte, işyerlerinin yağmalanması ve oluşan devasa ekonomik kaybın, halk için önümüzdeki yıllarda daha fazla işsizliğe ve ekonomik sıkıntıya, siyaset için ise daha fazla belirsizliğe yol açması beklenmektedir.

Güney Afrika Cape Down şehrinde gün batımı. (Kaynak: Unsplash)

19 Andrew Harding, "South Africa riots: The inside story of Durban's week of anarchy", BBC, 29.07.2021, bbc.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8U Erişim Tarihi: 23.08.2022.

20 *The Economist*, "Where does South Africa go from here?" 24.07.2021, economist.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8O Erişim Tarihi: 24.08.2022.

21 Mawande Amashabalala, "'Listen only to us': Magashule calls for anarchy within ANC structures as he supports Zuma", Times Live, 04.07.2021, timeslive.co.za/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8V Erişim Tarihi: 23.08.2022.

22 "South Africa Zuma riots: The inside story of Durban's week of anarchy."

2021'de Kenya-Somali Deniz Sınırı Anlaşmazlığı

6

Tunç Demirtaş*

Giriş

Sınır oluşturmak ve çizmek devletler açısından her zaman kolay bir süreç olmamaktadır. Kenya ve Somali arasındaki deniz sınırına yönelik anlaşmazlık; Kenya'nın Somali'ye, Tanzanya ile kendi güney sınırına benzer bir ortak deniz sınırı koymaya çalıştığı 2000'li yılların sonlarında başlamıştır. Hint Okyanusu kıyısında iki komşu devlet olan Kenya ve Somali arasındaki deniz sınırı anlaşmazlığı, esasen iki ülkenin deniz sınırlandırılmasına yönelik farklı yaklaşımlarından kaynaklanmıştır.

Somali, Kenya'nın kendisine ait 100 bin kilometrekarelik (km^2) açık deniz alanını ihlal ettiğini iddia ederek Kenya'yı Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) götürdüğü 2014 yılına kadar açık anlaşmazlıklar yaşanmamıştır.[1] Bu süreci takiben yaşanan gelişmeler sonucunda anlaşmazlığın sona erdirilmesi için 2021'de UAD bir karar almıştır. Ancak mahkemenin nihai kararından önce Ocak 2021'den itibaren pandemi koşullarının da etkisini bahane eden Kenya, duruşma tarihinin ertelenmesine yönelik başvurularda bulunmuş ve Somali de Şubat

* Dr. Öğretim Üyesi, Mersin Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, tuncdemirtas@mersin.edu.tr

1 C.A. Mumma-Martinon, "Kenya-Somalia Maritime Territorial Dispute: Why Somalia Took Kenya to the International Court of Justice, Advantages, Limitations and Existing Modes of Peaceful Settlement?", uonbi.ac.ke/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8W
Erişim Tarihi: 24.08.2022.

2021'de bu talebe yönelik itirazlarını iletmiştir. Ancak UAD, Şubat 2021'de duruşmaların daha önceden belirlenmiş olan Mart 2021'de hibrit bir şekilde yapılacağını taraflara ifade etmiş olsa da Kenya mahkemeye katılmayacağını bildirmiştir. Bununla birlikte Kenya, davanın sonucuna ilişkin kararın verilme aşamasında, Eylül 2021'de, UAD'nin zorunlu yargı yetkisini tanımaktan vazgeçtiğini bildirmiştir. Ve nihayetinde UAD, davanın esasına ilişkin kararını Ekim 2021'de vermiştir.

UAD Statüsü'nün 36. maddesinin ikinci fıkrası, "Statüye taraf olan tüm devletlerin aynı yükümlülüğü kabul eden başka herhangi bir devletle ilgili olarak, tüm hukuki ihtilaflarda mahkemenin yargı yetkisini zorunlu olarak ve özel bir anlaşma olmaksızın tanıdıklarını" herhangi bir zamanda beyan edebileceklerini öngörmektedir.[2] Somali, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) ve diğer evrensel yasalar tarafından şart koşulan ve UAD tarafından tanımlanan sınırı talep ederken Kenya, 1979 kararnamesine göre tercih ettiği sınıra bağlı kalmayı istemektedir.[3] Böylece hukuki sürecin başlamasıyla Somali'nin UAD'ye yapılan başvurusu neticesinde davanın Ekim 2021'de nihai sonuca kavuşması söz konusu olmuştur. Bu kapsamda çalışma Kenya-Somali deniz sınırı anlaşmazlığında 2021'de meydana gelen gelişmeleri incelemektedir.

Deniz Sınırı Anlaşmazlığının Kökeni ve Kırılma Noktaları

Somali, 28 Ağustos 2014'te Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) yaptığı başvuru ile Kenya'ya karşı dava açarak mahkemeden karasularını, münhasır ekonomik bölgeyi (MEB) ve kıyıdan 200 deniz mili açıkta olmak üzere kıta sahanlığını sınırlayan tek bir deniz sınırı oluşturmasını talep etmişti.[4] Öte yandan Kenya, 2015'te mahkemenin yargı yetkisine ve Somali'nin başvurusunun kabul edilebilirliğine yönelik ön itirazlarda bulunmuştu. Ancak bu itirazlar 2 Şubat 2017'de UAD tarafından reddedilmiş ve mahkemenin yargı yetkisine sahip olduğuna karar verilmişti.[5] Anlaşmazlık, Kenya-Somali ortak sınırının doğuya doğru projelendirilmesinden kaynaklanan 100 bin km^2'lik üçgen bir alanı kapsamaktadır. Bu alan Hint Okyanusu'nda petrol ve doğalgaz açısından zengin olduğu düşünülen[6] bir bölgeyi içermektedir.

Küresel sistemi önemli ölçüde etkileyen koronavirüs (Covid-19) pandemisi de dâhil olmak üzere yaşanan gecikmelerden sonra, davanın esasına ilişkin duruşmalar Mart 2021'de yapıldı. Ancak bu duruşmaların başlamasından üç gün önce Kenya, mahkemenin du-

2 Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, adalet.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8X
Erişim Tarihi: 24.08.2022.

3 "Kenya-Somalia Maritime Territorial Dispute", s.1.

4 International Court of Justice (ICJ), "Maritime Delimitation in the Indian Ocean (Somalia v. Kenya)", 2021, 12 October General List No. 161, s. 6.

5 "Maritime Delimitation in…", s. 8.

6 TRT World, "Kenya rejects ICJ ruling over maritime border dispute with Somalia", 12.10.2021, trtworld.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QI8Y
Erişim Tarihi: 24.08.2022.

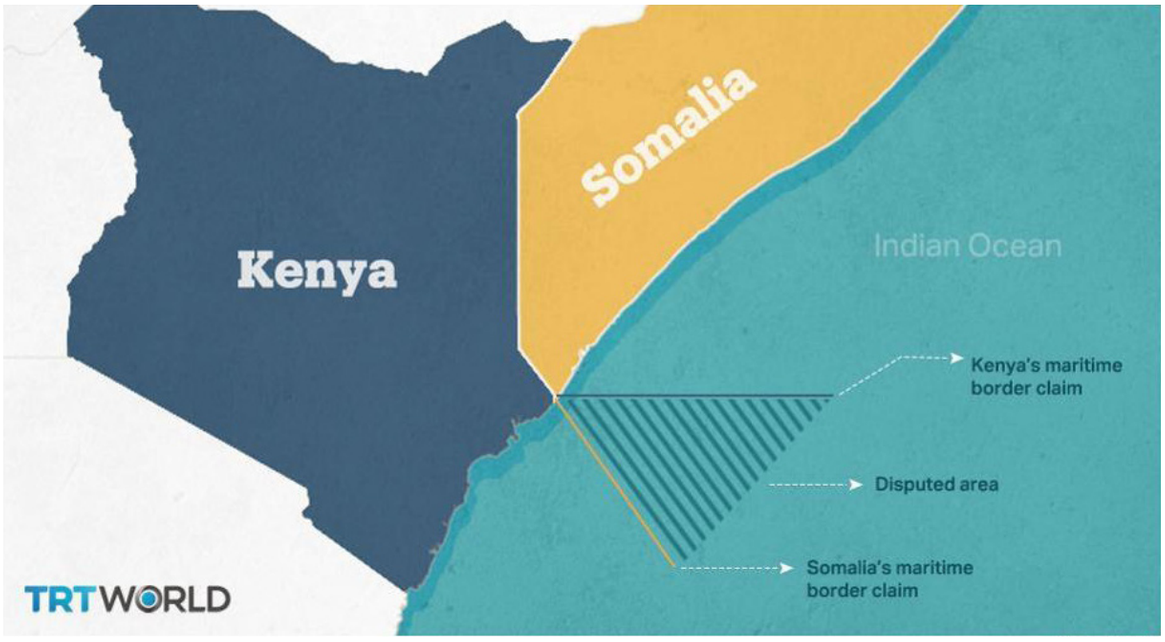

Harita-1: Kenya-Somali Deniz Sınırı Anlaşmazlık Alanı
Kaynak: Kenya rejects ICJ ruling over maritime border dispute with Somalia, kisa.link/Ql8Z

ruşmaları daha fazla ertelemeyi reddetmesi nedeniyle duruşmalara katılmayacağını bildirmiştir.[7]

Başlangıçta 9-13 Eylül 2019 tarihlerinde yapılması planlanan davanın esasına ilişkin açık oturumlar, Kenya tarafından yapılan yoğun erteleme taleplerinin ardından art arda 4 Kasım 2019, 8 Haziran 2020 ve 15 Mart 2021'e ertelendi.[8] Duruşmalar, Somali heyetinin katılımıyla 15-18 Mart 2021 tarihleri arasında hibrit formatta gerçekleştirildi. Kenya, 28 Ocak 2021 tarihli bir yazıyla "devam eden küresel Covid-19 pandemisi nedeniyle duruşmaya hazırlanırken yaşanan ciddi zorluklara" atıfta bulunarak ve duruşmalara video bağlantısı üzerinden devam edilmesiyle ilgili endişelerini dile getirerek duruşmanın "pandemi koşullarının yatışacağı bir zamana" ertelenmesini talep etmişti.[9] Ancak Somali tarafı bu talebe 3 Şubat 2021 tarihli bir yazıyla itiraz etmişti. Nihayetinde mahkeme 12 Şubat 2021 tarihli mektupla taraflara, duruşmaların planlandığı üzere 15 Mart 2021'den başlayarak bazı yargıçların Büyük Adalet Salonu'nda sözlü duruşmalara şahsen katılımı ve davanın taraflarının temsilcilerinin şahsen veya video bağlantısı yoluyla katılabileceği hibrit bir yöntemle gerçekleşeceğini bildirmişti.

7 Clive Schofield, Pieter Bekker ve Robert van de Poll, "The World Court Fixes the Somalia-Kenya Maritime Boundary: Technical Considerations and Legal Consequences", *Insights*, Cilt 25, Sayı 25, 2021, s. 1.

8 ICJ, "Maritime Delimitation in…", The Court has decided to postpone to 4 November 2019 the public hearings due to open on 9 September 2019, Press Release No. 2019/36, 6 September 2019, s.1; ICJ, "Maritime Delimitation in…", The Court has decided to postpone to 8 June 2020 the public hearings due to open on 4 November 2019, Press Release No. 2019/41, 18 October 2019, s.1.

9 ICJ, "Maritime Delimitation in…", The Court to hold public hearings from Monday 15 March 2021, Press Release No. 2021/9, 1 March 2021, s. 1.

Tarafların İddiaları, Talepleri ve Beklentileri

Kenya, 1979 yılında Somali ile arasında bir Mutabakat Zaptı (memorandum) imzalandığını iddia etmektedir.[10] Bu memorandum ile Kenya'ya tartışmalı bölgelerde yetki veren ve diplomatik ilişkilerinin bulunduğu Somali'nin bunca yıldır günümüzde iddia ettiği konulara neden itiraz etmediğini dile getirmektedir. Somali sınırında yer alan Kiunga'nın güneydoğusundaki sınır noktasından sınırın paralel enlemde ilerlemesini talep eden Kenya, sınırın doğuya doğru enlem çizgisine denk geldiğini iddia etmektedir.[11]

Öte yandan, Somali, UAD'den kıta sahanlığını genişletmesini istemekle birlikte, Kenya ile arasındaki MEB ve karasularını ayıran hattı sabitlemesini de talep etmektedir.[12] Bu bağlamda Somali, Kenya'nın uluslararası yükümlülüklerini ihlal ettiğini, Somali'nin toprak egemenliğine saygı duymadığını ve Somali'ye tam tazminat ödemesi gerektiğini iddia etmektedir.[13] Kenya'nın sınırın geçmesi gerektiğini iddia ettiği noktaya karşılık Somali, sınırın Kenya sahili boyunca uzanan çapraz bir yörüngeden geçmesi gerektiğini savunmaktadır. Nitekim sınırın, Harita-1'de görüldüğü üzere kıyı sınırının bir iz düşümü olarak Hint Okyanusu'na doğru aynı istikamette ilerlemesi gerektiğini savunmaktadır.[14]

Kenya, yaşanan soruna istinaden son kırk yıl boyunca, deniz sınırının iki ülke kara sınırının buluştuğu yerden doğuya doğru bir çizgide ilerlediğini ifade etmektedir. Buna karşılık Somali, mahkemede deniz sınırının kara sınırı ile aynı yönde ilerlemesi gerektiğini savunmuştur. Somali, kendisine ait olduğunu iddia ettiği karasularında Kenya'nın faaliyet göstererek egemenliğini ihlal ettiğini iddia edip tazminat talebinde bulunsa da mahkeme bu talebi reddetmiştir. Nitekim mahkemede görev yapan 14 yargıç, Kenya'nın iddia ettiği sınırların daha önce Somali tarafından kabul edildiğini kanıtlamaya yönelik bir belge sunmamasından dolayı Kenya'nın talebini de reddetmiştir.[15] 14 yargıçtan oluşan kurul, Harita-3'te görüldüğü üzere krizin çözülmesine yönelik tartışmalı bölgeyi ikiye bölen bir hat çizmiştir. Ancak bu hat, Kenya tarafından kabul edilmemiştir.[16] UAD'nin yargı yetkisini reddeden Kenya, bu kararı tanımamış ve sorunun geleceği belirsiz bir hal almıştır.

2021'de Soruna Yönelik Yaşanan Gelişmeler

Kenya ile Somali arasındaki sınır sorununa yönelik en önemli gelişme, 2021 yılında bu konuda bir kararın alınmasıdır. Mahkeme, uzun

10 ICJ, "Maritime Delimitation in...", General List No. 161, Judgement 12 Ekim 2021, s. 24.

11 ICJ, "Maritime Delimitation in..., General..., s. 33.

12 ICJ, "Maritime Delimitation in..., General..., s. 6.

13 ICJ, "Maritime Delimitation in..., General..., s. 11.

14 ICJ, "Maritime Delimitation in..., General..., s. 45.

15 ICJ, "Maritime Delimitation in..., General..., s. 32, 75.

16 Kizito Sabala, "Kenya v. Somalia Maritime Dispute: ICJ Judgement and Implications for Kenya Somalia Relations", The Horn Bulletin, Cilt 4, Sayı 6, 2021, s. 6.

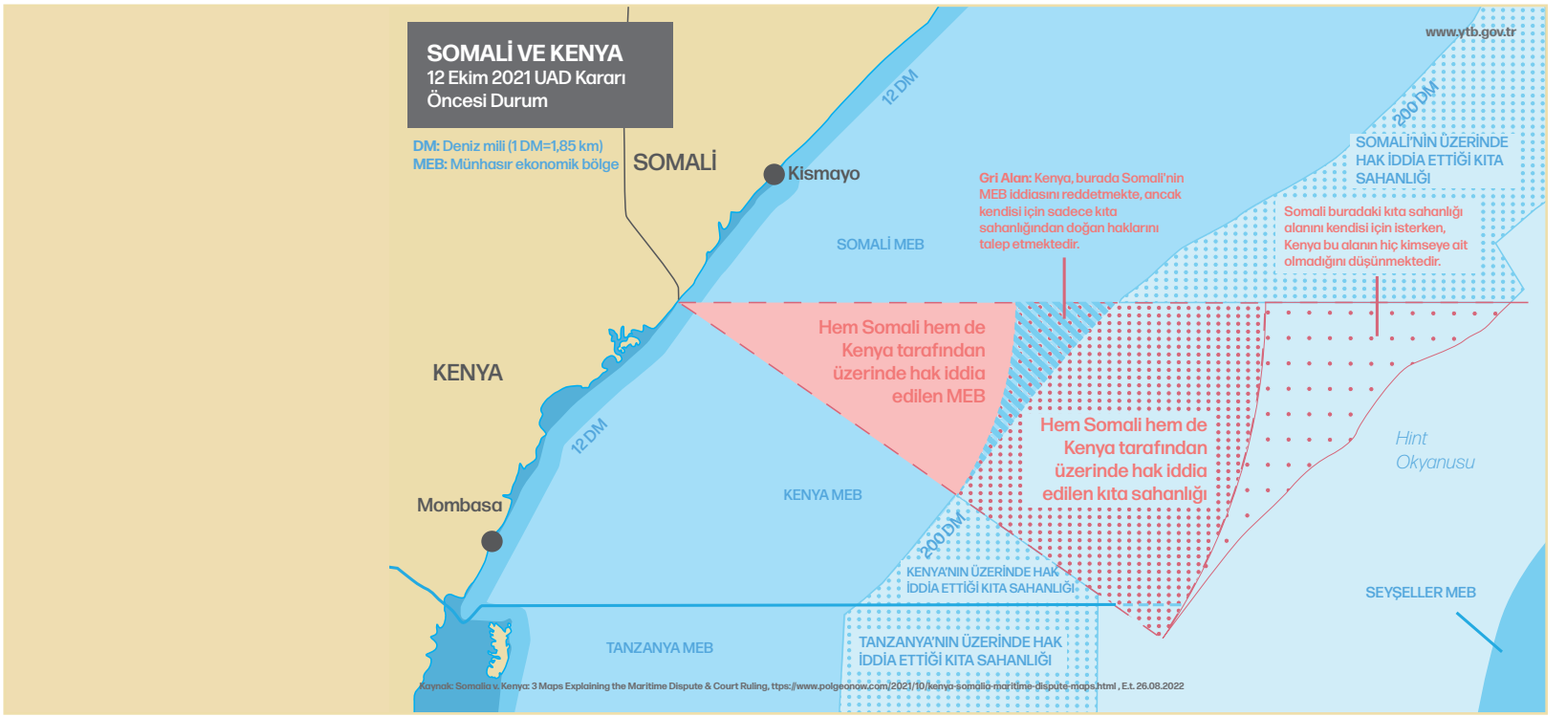

Harita-2: 12 Ekim 2021 UAD Kararı Öncesi Durum
Kaynak: Somalia v. Kenya: 3 Maps Explaining the Maritime Dispute & Court Ruling kisa.link/Qlfv

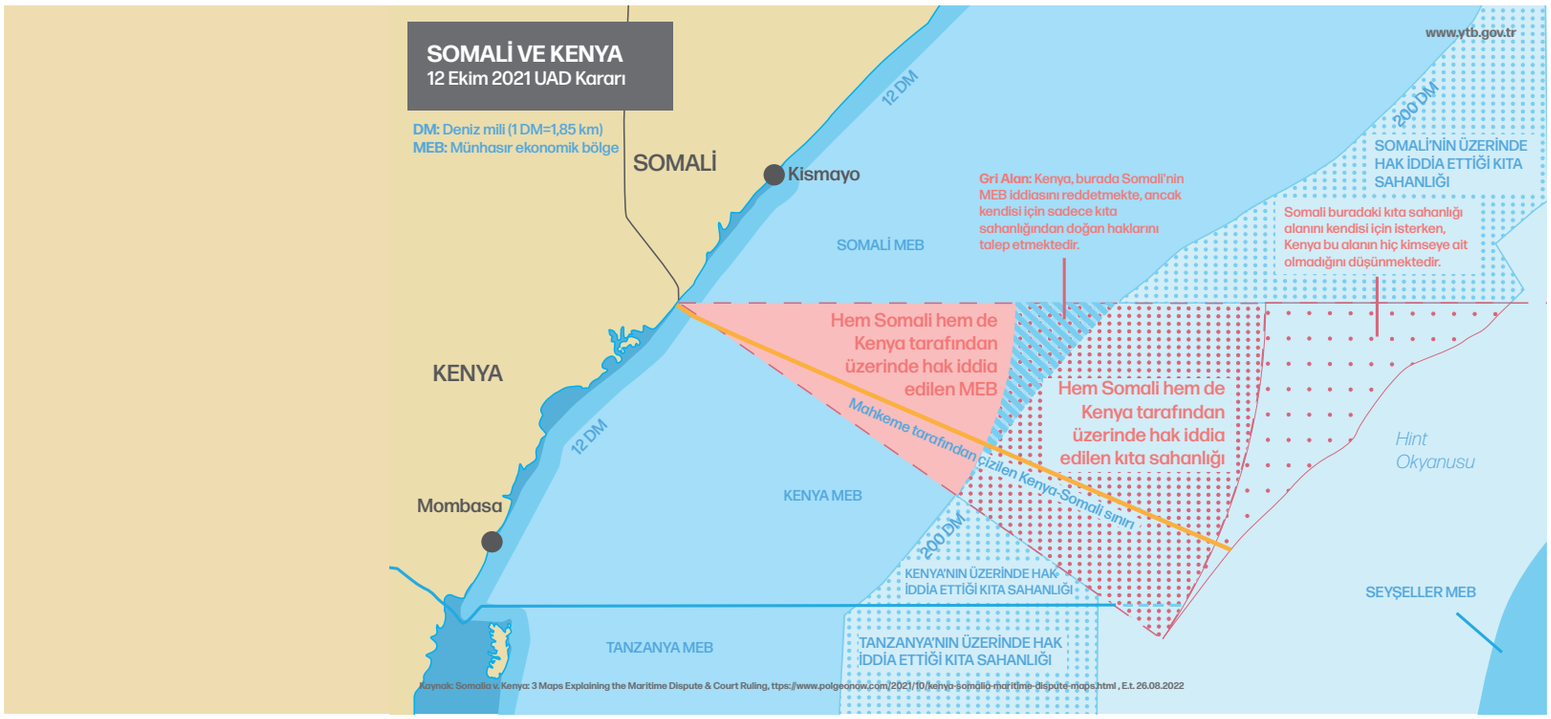

Harita-3: 12 Ekim 2021 Tarihli UAD Kararı

yıllardır süren çekişmeli davada, Somali ile Kenya arasındaki deniz sınırını belirlediği davanın esasına ilişkin kararını 12 Ekim 2021'de vermiş ve "Somali ile Kenya arasında mevcut deniz sınırı sorununa yönelik alınan kararın 35. paragrafında açıklanan paraleli takip eden, üzerinde anlaşmaya varılmış bir deniz sınırı olmadığını" tespit etmiştir. Nitekim mahkeme, Somali ile Kenya arasındaki ilgili deniz alanlarını sınırlandıran tek deniz sınırının başlangıç noktasının, dik açılardaki nihai kalıcı sınır işaretinden kıyının genel yönüne doğru uzanan düz çizginin olduğuna karar vermiştir.[17]

Harita-4, 12 Ekim 2021'de UAD'nin davaya yönelik aldığı sonuç doğrultusunda, Kenya ve Somali'nin karasularını, MEB'lerini ve kıta sahanlığı iddialarının yeni durumunu göstermektedir. Görüldüğü üzere, Kenya'nın MEB'i ve iddia etmiş olduğu kıta sahanlığı karadan uzaklaştıkça giderek daralmaktadır. Kenya, her ne kadar mahkeme kararına tepki göstermiş olsa da alınan karar yerine Somali'nin iddia ettiği sınırın kabul edilmesi söz konusu olsaydı, Harita-3'te görüldüğü üzere Kenya'nın MEB'i ve kıta sahanlığı bir noktadan sonra tamamen kapalı bir konuma gelecekti.

Nitekim Kenya ve Somali arasında tartışmalı Hint Okyanusu sularının kontrolü için yedi yıl süren sert çekişmeden sonra UAD, 12 Ekim 2021'de iki ülkenin deniz sınırlarını belirleyen ve çoğunlukla Somali'nin lehine hükmeden bir karar yayınlamıştır. Ayrıca UAD, Kenya'nın 1979'dan bu yana egemenliğini sürdürdüğü Hint Okyanusu'ndaki üçgenin çoğunu Kenya'dan ziyade Somali'nin kontrol etmesi gerektiğine karar vermiştir.[18]

Mahkeme, anlaşmazlığı uluslararası yargıya taşıyan Somali'nin genel anlamda memnuniyetle karşılayacağı şekilde davayı sonuçlandırsa da alınan kararda Kenya'nın tartışmalı bölgedeki davranışlarıyla uluslararası yükümlülüklerini ihlal ettiğine yönelik Somali'nin iddiasını reddetmiştir. Öte yandan Kenya, Somali'nin bu davayı mahkemeye taşıma hakkına sahip olmadığı ve mahkemenin Kenya'ya adil davranmadığı argümanına dayanarak mahkemenin yetkisine karşı çıkmaktadır. Sonuç olarak, Kenya hükûmeti mahkemenin kararını açıkça reddetmiştir. Kenya'nın reddi karşısında Somali ise mahkemenin kabul ettiği sınırları geçerli saymaktadır. Bu bağlamda her ne kadar UAD kararlarının bağlayıcı bir hükmü olmasa da Kenya'nın bu kararı görmezden gelmesi daha rasyonel bir tercih olarak görülmektedir.

Kenya, 24 Eylül 2021'de UAD'nin zorunlu yargı yetkisini tanımaktan vazgeçmiş[19] ve bu durumu ancak uluslararası adaletin idaresinde

17 ICJ, "Maritime Delimitation in…", Summary 2021/3, 12 Ekim 2021, s. 2

18 ICJ, "Maritime Delimitation in…, Summary…", s. 1.

19 United Nations, "Declarations Recognizing as Compulsory the Jurisdiction of the International Court of Justice Under Article 36, Paragraph 2, of the Statute of the Court", 15 Ekim 1946, Reference: C.N.281.2021. TREATIES-I.4 (Depositary Notification), treaties.un.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlfx
Erişim Tarihi: 27.08.2022.

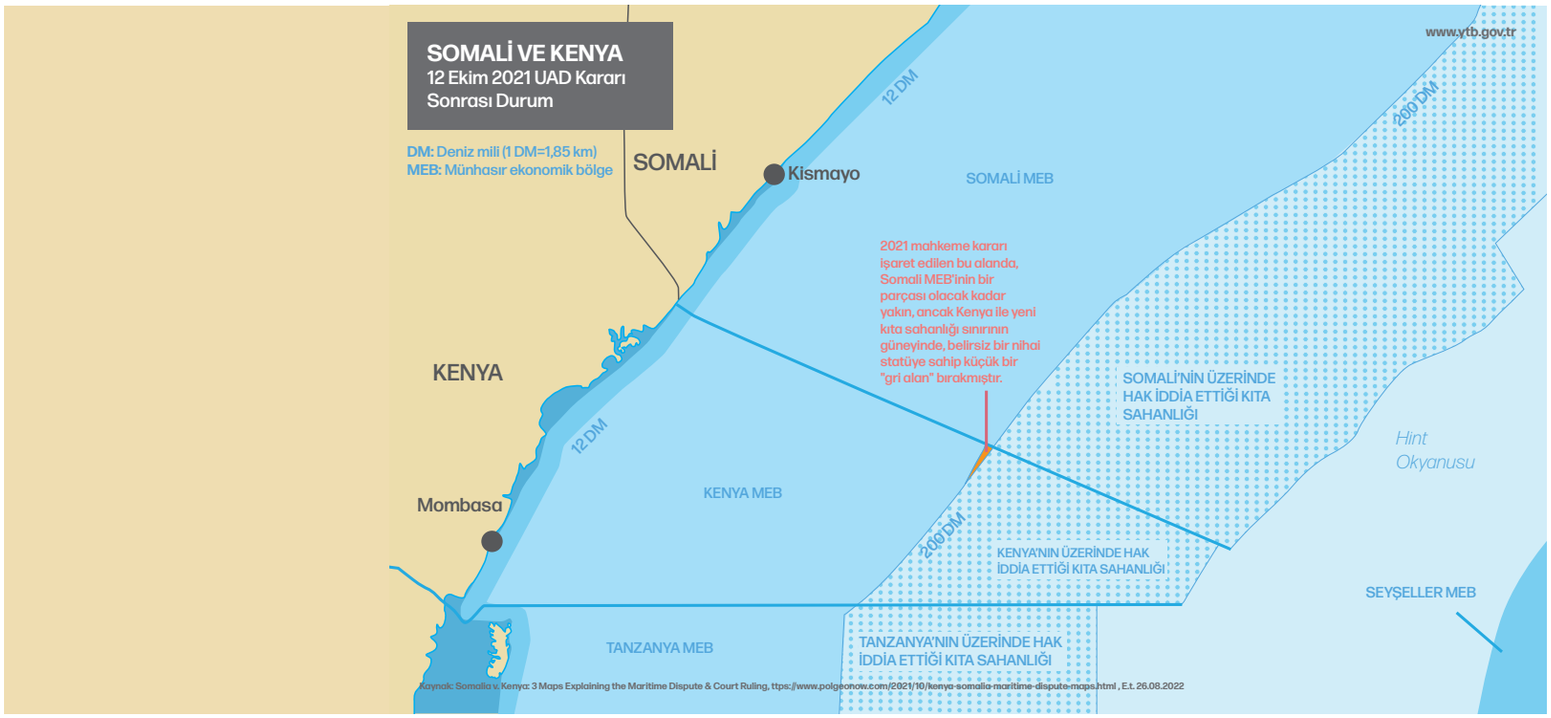

Harita-4: 12 Ekim 2021 UAD Kararı Sonrası Durum
Kaynak: Somalia v. Kenya: 3 Maps Explaining the Maritime Dispute & Court Ruling kisa.link/Qlfv

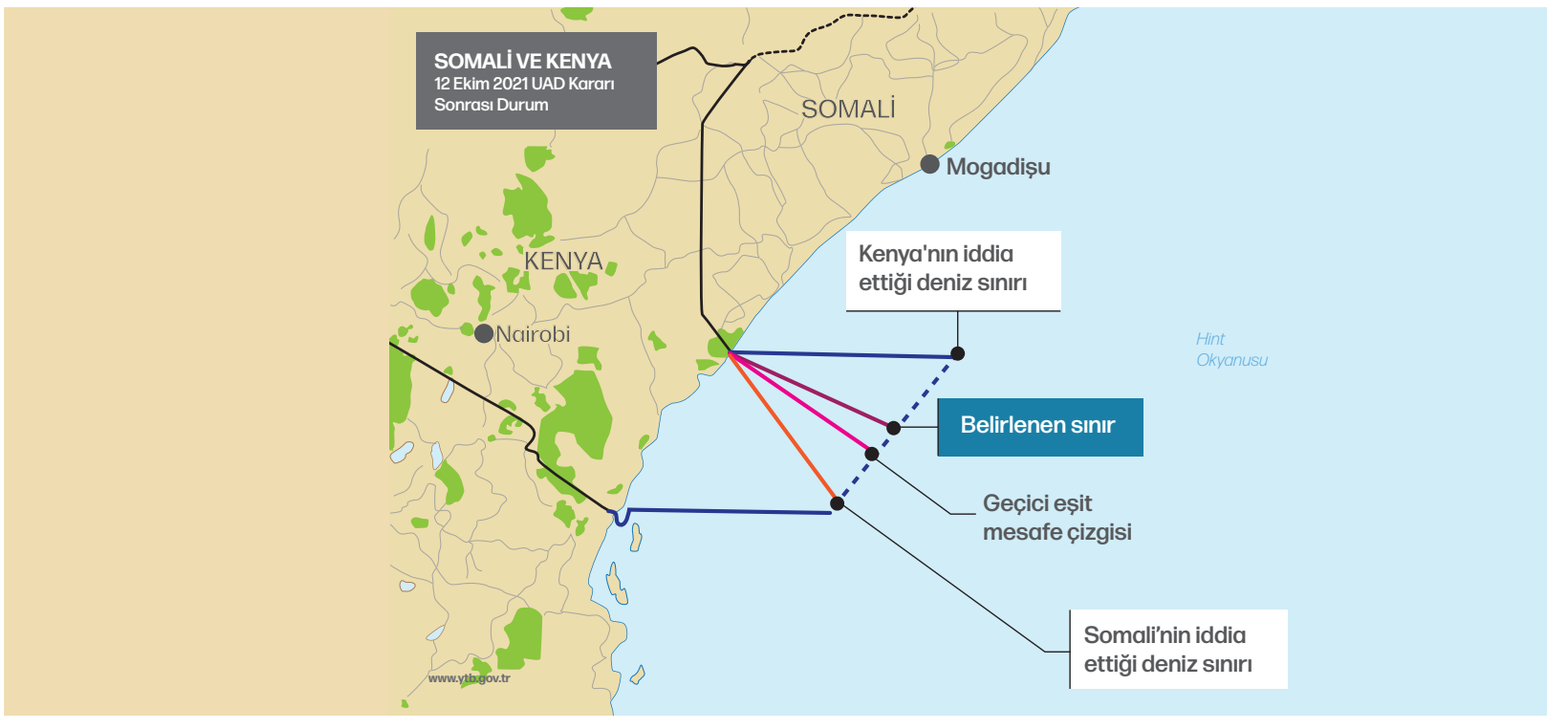

Harita-5: 12 Ekim 2021 UAD Kararı Sonrası Durum

pragmatik reformlar başlatıldığında yeniden gözden geçireceğini ifade etmiştir. Ancak mahkeme, önceki ertelemelere ve bu duruma rağmen 12 Ekim 2021'de toplanmıştır.

Anlaşmazlık, iki ülkenin karasularına ilişkin sorunlarına ilaveten, petrol ve balıkçılık faaliyetlerini kontrol etmelerine izin veren MEB ve MEB'in ötesinde ekonomik haklar tanıyan genişletilmiş kıta sahanlığı iddialarını içermektedir. Mahkeme, Somali'nin, esasen ülkelerin kıyılarından eşit mesafeye dayanması gerektiği savını kabul etmişti. Buna rağmen dava ile ilgilenen UAD yargıçları, bahse konu "eşitlik" çizgisinin[20] hayata geçirilmesi durumunda, Kenya'nın potansiyel deniz kaynaklarına erişim konusunda ciddi sorunlar yaşayacak olmasını göz önünde bulundurmuştur. Bu nedenle UAD, Kenya'nın Hint Okyanusu'nda belirli bir alanda sıkışacak olmasına yönelik argümanın desteklenecek nitelikte olduğuna karar vermiştir. Kenya'nın Tanzanya ile önceden üzerinde anlaşmaya varılan sınırı, bir faktör olarak değerlendirilmek üzere sınır dışı bırakılmış olsa da mahkeme oy birliği olmadan alınan bir kararla,[21] Kenya kıyısının genel içbükey şeklini telafi etmek için kuzeye doğru bazı ayarlamaları hak ettiği sonucuna varmıştır. Bu kararla, Kenya'ya tartışmalı alanın yaklaşık dörtte biri verilirken, geri kalan alan Somali'ye verilmiştir.

Öte yandan Kenya için kazanç olarak nitelendirilecek bir durum da mahkemenin Kenya'nın tartışmalı bölge içinde petrol arama ve yasa uygulama tatbikatları yaparak Somali deniz alanını yasadışı bir şekilde ihlal ettiğini iddia eden Somali'nin tazminat talebini oybirliğiyle reddetmiş olmasıdır. Şimdiye kadar bölgenin kime ait olduğu belli olmadığı ve Kenya kalıcı bir hasar vermediğinden yargıçların hepsi, Somali'nin haklarının ihlal edilmediği konusunda hemfikir olmuştur.[22]

Sonuç

Kenya, 2021 yılı içinde ilk olarak 28 Ocak'ta Covid-19 pandemisi nedeniyle mahkemenin ertelenmesini talep etmiştir. Ancak 3 Şubat'ta Somali, Kenya'nın bu talebine itirazda bulunmuştur. UAD, 12 Şubat'ta duruşmanın hibrit formatta yapılacağını her iki tarafa da bildirmiştir. Yine de Mart 2021'de yapılacak duruşmaların ertelenmesini talep eden Kenya, mahkemenin bu talebi reddetmesi nedeniyle duruşmalara katılmayacağını bildirmiştir. Söz konusu sürecin nihayetinde 15-18 Mart 2021 tarihleri arasında davanın esasına ilişkin duruşmalar hibrit formatta yapılmıştır. Davanın sonucuna ilişkin kararın veril-

20 ICJ, "Maritime Delimitation in… , Summary… ", s. 60.

21 ICJ, "Maritime Delimitation in… , Summary… ", s. 27.

22 ICJ, "Maritime Delimitation in… , Summary… ", s. 57.

mesi süreci devam ederken 24 Eylül 2021'de Kenya, UAD'nin zorunlu yargı yetkisini tanımaktan vazgeçmiştir. Duruşmalar sonucunda UAD, davanın esasına ilişkin kararını 12 Ekim 2021'de vermiştir.

Nitekim UAD'nin vermiş olduğu karar, Somali için kabul edilebilir olarak görülse de Kenya bu kararı tam anlamıyla reddetmektedir. Mahkeme kararı aslında ne Kenya'nın ne de Somali'nin beklediği en iyi karar olmasa da her iki ülkenin de çıkarlarını korumayı amaçlayan bir karar olarak görülmektedir. Ancak Kenya-Somali deniz sınırı anlaşmazlığı, muhatap iki ülkeden ziyade genel olarak Doğu Afrika'yı etkileme potansiyeline sahiptir. Bölgede yaşanan zorluklardan biri olan bu sorun, iki ülkenin karşı karşıya kaldığı diğer sorunlara daha fazla enerji harcayabilmeleri için en azından bir ara çözüm olarak görülmelidir. Zira Somali ve Kenya'nın iyi komşuluk ilişkisi içinde olması ve ortaya çıkan sorunları çözmeye yönelik birlikte çalışmaları hem ulusal hem de bölgesel açıdan önem arz etmektedir. Aksi durumda, bu sorunun sıfır toplamlı bir şekilde çözülmesi bölgesel tansiyonu artırıcı bir etkiye sahip olacaktır.

Mahkeme, Somali ve Kenya'nın iddia ettikleri sınır çizgilerini reddetmiş ve 12 Ekim 2021'de Harita-5'te görüldüğü üzere bu çizgilerin yerine geçici olarak üçüncü bir çizgi oluşturmuştur. Verilen bu karar ile mahkeme, Somali'nin talebini olduğu gibi kabul etmeyerek Kenya'nın tamamen dezavantajlı konuma gelmesini önlemiştir. Böylece eşitlik argümanı üzerinden karar alınması mümkün olmuştur.

Sonuç olarak, her iki ülkenin de tam anlamıyla memnun olmadığı bu karara Somali daha ılımlı yaklaşmaktadır. Kenya, topraklarını savunmak için savaşa gitmeye hazır olduğunu belirten ifadeler kullanmanın yanı sıra tartışmalı bölgenin yakınında yer alan deniz üssünü askerî üs haline getirmiştir. Her ne kadar bir donanmaya sahip olmasa da Somali'nin bölgesel ve küresel iş birlikleri bölgedeki meydan okumaları daha fazla ön plana çıkaracaktır. Ancak çatışmanın ilk seçenek olarak tercih edilmesinden ziyade diplomasinin öne çıkarak müzakere turlarının ve arabuluculuk girişimlerinin bölgesel ve küresel barış ortamına katkı sağlaması beklenmektedir.

Libya'daki Gelişmeler

7

Tuğrul Oğuzhan Yılmaz*

Giriş

Afrika'nın yanı sıra Arap dünyasının da önemli bir parçası olan Libya'da Muammer Kaddafi iktidarının ardından devlet otoritesinin çöküşü iç savaşla sonuçlanmıştır. İlerleyen yıllarda Fayiz es-Serrac liderliğinde başkent Trablus'ta Ulusal Mutabakat Hükûmeti (UMH) kurulmuş ve Tobruk'ta Akile Salih İsa başkanlığında Temsilciler Meclisi (TM) oluşturulmuştur. General Halife Hafter ise dışarıdan aldığı destekle Libya Ulusal Ordusu'nu (LUO) kurduğunu ilan etmiştir. Ülkenin doğusundaki gayrimeşru silahlı güçlerin liderliğini üstlenen Hafter'in TM ile siyasî bir ittifaka girmesi, ülkedeki yapılar arasındaki çatışmaları önemli ölçüde artırmıştır. Aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya, Fransa, İtalya, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Türkiye gibi ülkeler ile uluslararası kuruluşların da Libya'daki etki ve nüfuz mücadelesine dâhil olması, ülkedeki gidişatı doğrudan etkilemektedir.[1]

UMH-LUO Mücadelesi

Birleşmiş Milletler (BM) nezdindeki meşru yönetim UMH ile LUO arasındaki mücadele devam ederken Türkiye'nin Güvenlik ve Askerî İşbirliği Anlaşması çerçevesinde Trablus ile belirli şehirlerdeki nüfusun büyük bir kısmını idare eden UMH'ye destek vermesi, sahadaki dengeleri değiştirmiştir. Yunanistan, Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Fransa

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Adayı, e-posta: tugrul.oguzhan.yilmaz@gmail.com

1 Bilgehan Öztürk, "Afrikalı Libya", Kriter, Cilt 6, Sayı 63, Aralık 2021, s. 61.

tarafından açıktan desteklenen Hafter de Bingazi ile Tobruk gibi şehirlerdeki hâkimiyetini devam ettirmiştir. ABD ve Rusya'nın yanı sıra Avrupa Birliği'nin (AB) ikircikli tutumları ülkedeki sorunların had safhaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.[2] Türkiye'nin ülkedeki güvenlik ve istikrarın sağlanmasına yönelik Türk Silahlı Kuvvetleri üzerinden UMH'ye verdiği destek kapsamındaki askerî eğitim, danışmanlık ve insani yardımlar ise bölgesel barışa ciddi bir katkı sunmuştur.[3]

UMH'nin görevini tamamlamasından sonra, BM ve Libya Siyasî Diyalog Forumu'nun (LSDF) öncülüğünde Cenevre'de 24 Aralık 2021'deki resmî seçimlere kadar ülkeyi yönetecek geçici bir birlik hükûmetinin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu süre zarfında Türkiye ile yakından çalışan UMH'nin eski İçişleri Bakanı Fethi Başağa, TM Başkanı Salih ile anlaşırken Abdulhamid ed-Dibeybe de Muhammed Yunus el-Menfi ile hareket etmeyi kararlaştırır.[4] Menfi ve Dibeybe, Salih ve Başağa ikilisi karşısında ipi göğüsler. Böylece 5 Şubat 2021'de başbakanlık görevine Dibeybe, Devlet Yüksek Konsey (DYK) başkanlığına da Menfi getirilir. Daha önce Yunanistan'da büyükelçi olarak görev yapan Menfi, Ankara ile Trablus arasında imzalanan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırmasına Dair Mutabakat Muhtırası'na karşı beyanat vermesi istenmesine rağmen bu talebi reddettiği için Atina'dan sınır dışı edilmesiyle gündeme gelmiştir.[5]

Güçlü bir iş adamı olarak bilinen Dibeybe, ülkeyi seçimlere hazırlamak, aşiretler arası mücadeleyi ortadan kaldırmak ve bölgesel düşmanlıkları sona erdirerek ülkeyi toparlamak için görevi devralmıştır. Hemen ardından da birlik çağrısı yaparak uzlaşmacı tavrıyla öne çıkmıştır. Türkiye'nin dost ve müttefik konumunu sıklıkla vurgulayan Dibeybe, Avrupalı devletlere karşı pragmatik bir siyaset izleyerek halkın huzuru ve refahı doğrultusunda uluslararası konjonktürün de değişimine bağlı şekilde denge siyaseti izleyeceğinin sinyallerini vermiştir. Bu, Amerikan ve Fransız basınında Dibeybe'nin Ankara ve Moskova'ya yakın olduğu yorumlarına sebep olmuştur.[6]

15 Mart'ta yemin eden Başbakan Dibeybe, Trablus merkezli Ulusal Birlik Hükûmeti'ni (UBH) kurup göreve başlamıştır. Uluslararası alanda tanınmayan Abdullah es-Sini hükûmeti de 23 Mart'ta da bütün görevlerini UBH'ye bırakır. Salih başkanlığındaki TM ise UBH'ye güvenoyu vermekle beraber görevine devam etmiştir.[7] UBH'nin temel görevlerinden biri, kamu hizmetlerinin halka ulaştırılması ve altyapı yatırımlarının devam ettirilmesidir. Ancak bunun için bütçenin TM tarafından onaylanması gereklidir. Bu durumu UBH üzerinde bir tür

2 Mehmet Öz, "Kıskaçtan Çıkış: Doğu Akdeniz Meselesi", Türk Yurdu, Cilt 109, Sayı 389, Ocak 2020, s. 6-7.

3 Sarp Özer, "Mehmetçik'ten Libya Ordusuna eğitim desteği", Anadolu Ajansı, 26.01.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIfD Erişim Tarihi: 01.08.2022.

4 Ramazan Erdağ, "Dönüşen Libya Krizinde Türkiye'nin Pozisyonu", Ortadoğu Analiz, Cilt 12, Sayı 100, Nisan 2021, s. 50-51.

5 Mücahit Aydemir-Hakan Çopur, "Libya'da geçici yönetimin Başkanlığına Muhammed Menfi, Başbakanlığa Abdulhamid Dibeybe seçildi", Anadolu Ajansı, 05.02.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIfE Erişim Tarihi: 01.08.2022.

6 Arzu Çakır, "Libya'nın Yeni Başbakanı 'Türkiye ve Rusya'ya Yakın", Voice of America, 09.02.2021, amerikaninsesi.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIfF Erişim Tarihi: 01.08.2022.

7 "Dönüşen Libya Krizinde Türkiye'nin Pozisyonu", s. 51.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, İstanbul'da Libya Millî Birlik Hükûmeti Başbakanı Abdülhamid Dibeybe'yi kabul etti. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

baskı unsuru olarak kullanan TM, siyasî yapının bölünmüşlüğünden faydalanma yoluna gider. Böylece farklı alternatiflere yönelen Dibeybe, maddi kaynakları seferber ederek acil çözüm gerektiren elektrik kesintileri, çöp toplanması, nakit para sorunu gibi temel konularda bazı önlemler almıştır. Aynı şekilde ticaretin gelişmesine de katkıda bulunarak iktisadî canlanmanın başlamasını sağlamıştır.[8]

Uzun zamandır aksayan kamu hizmetlerinin yürütülmesiyle istikrara kapı aralayan Dibeybe, devlet kurumlarını tek bir otorite etrafında birleştirmeye çalışmıştır. Dış politikada da temkinli davranarak yeni bir rota oluşturmuştur. Bu sayede ülkedeki krize doğrudan müdahil olan bütün aktörlerle temasta bulunarak onları çözüm yolunda ikna edip uluslararası kuruluşların desteğini almaya çabalamıştır. Hiç şüphesiz UBH'nin sıkı ilişkilere sahip olduğu ülkelerden biri de Türkiye'dir.[9]

BM Libya Destek Misyonu'nun (UNSMIL) himayesinde oluşturulan UBH, Rusya'nın sahadaki gücünü dengelemek isteyen ABD ve AB tarafından desteklenmektedir. TM'nin onayını aldığı için içeride de bir

8 Bilgehan Öztürk, "Libya'da Taht Oyunları", Kriter, Cilt 6, Sayı 61, Ekim 2021, s. 56.
9 "Libya'da Taht Oyunları."

meşruiyet sağlayan UBH, bu açıdan UMH'ye benzetilebilir. Türkiye ile İtalya gibi UMH'nin müttefiki ülkelere yakın duran UBH; Rusya, Fransa, Mısır, Yunanistan BAE gibi Hafter'e destek veren devletlerle de iyi bir diyalog içerisindedir. Böylece dış politika konseptine çok boyutlu bir yaklaşım kazandıran Dibeybe, kısa sürede çok sayıda diplomatik görüşme yapmıştır.[10]

Pragmatist bir siyaset izleyen Dibeybe, Yunanistan Başbakanı Kyriakos Miçotakis, İtalya Başbakanı Mario Draghi, Malta Başbakanı Robert Abela, Tunus Cumhurbaşkanı Kays Said, Avrupa Konseyi Başkanı Charles Michel ve Rusya Başbakanı Mihail Mişustin gibi liderlerle görüşmüştür. Aynı zamanda Fransa, İtalya ve Almanya'nın dışişleri bakanlarını kabul ederken ilk yurtdışı ziyaretini Kahire'ye yaparak Cumhurbaşkanı Abdulfettah es-Sisi ile de görüşmüştür. DYK Başkanı Menfi ise ilk ziyaretlerini Paris ve Kahire'ye yaptıktan sonra Atina'yı ziyaret etmiştir. Buradan hareketle her iki liderin de birbirine yakın bir dış politika yaklaşımı belirlediğini, farklı ülkelerle stratejik iş birliğini önemsediğini belirtmek mümkündür. [11]

Çok boyutlu siyasi, ekonomik ve diplomatik ilişkiler yürütmeyi tercih eden Dibeybe, beraberindeki Başkanlık Konseyi üyeleri, Genelkurmay Başkanı, 5 başbakan yardımcısı ve 14 bakan ile 12 Nisan'da Ankara'ya üst düzey bir ziyaret gerçekleştirmiştir.[12] UMH döneminde imzalanan ve Türkiye ile Libya'yı komşu kılan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşması'na bağlılıklarının devam edeceğini vurgulayan Dibeybe'nin Yunanistan'dan gelebilecek baskıları göze aldığı varsayılabilir.[13] Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias da aynı gün Bingazi'deki konsolosluklarının açılış törenine katılmıştır. Ankara ile Trablus arasındaki mutabakatın parlamentodan geçmesini engellemek adına Libya ile Yunanistan arasındaki deniz sınırının Girit Adası üzerinden belirlenmek istendiğine dair yorumlar yabancı basında yer almıştır.[14]

Yunanistan Başbakanı Miçotakis, kısa süre önce Trablus'a yaptığı ziyarette söz konusu anlaşmanın iptal edilmesinin gerektiğini dile getirmiştir.[15] Daha da önemlisi 14 Nisan'da Atina'da bulunan Menfi, Türk şirketlerine yaptığı çağrının bir benzeriyle Yunan şirketlerini ülkesine davet etmiştir. Atina, deniz yetki alanlarının belirlenmesi noktasında müzakerelerin başlaması için Menfi'ye son derece ısrarcı davranmıştır.[16] Dibeybe'nin Ankara'da yürüttüğü görüşmeler sırasında hem siyasî hem de ekonomik ilişkiler yeni bir ivme kazanmış ve beş ayrı anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki inşaat, enerji,

10 Bilgehan Öztürk, "Libya'da Yeni Hükûmetin Dış Politikası ve Türkiye", *Kriter*, Cilt 6, Sayı 57, Mayıs 2021, s. 90.

11 Fehim Taştekin, "Dibeybe Türkiye'nin stratejik hedefleri için garanti mi?", *Al-Monitor*, 19.04.2021, al-monitor.com/ adresi içinde kısa url: kisa.link/QIfG
Erişim Tarihi: 01.08.2022.

12 Mehmet Tosun, "Libya Başbakanı Dibeybe Ankara'da", Anadolu Ajansı, 12.04.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIfH
Erişim Tarihi: 10.08.2022.

13 Abdulkader Assad, "Libya, Turkey renew commitment to maritime MoU, sign 5new deals", Libya Al-Ahrar, 14.04.2021, libyaalahrar.net/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIfI
Erişim Tarihi: 10.08.2022.

14 Stelyo Berberakis, "Yunanistan medyasında Libya Başbakanı Dibeybe'nin Ankara ziyareti: 'Türkiye'yle anlaşmaya sadık kaldı'", BBC News, 13.04.2021, bbc.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIfJ
Erişim Tarihi: 10.08.2022.

15 Tassos Kokkinidis, "Greece Calls on Libya to Scrap Maritime Deal with Turkey", Greek Reporter, 06.04.2021, greekreporter.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIfK
Erişim Tarihi: 10.08.2022.

16 "Dibeybe Türkiye'nin stratejik hedefleri için garanti mi?"

Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu (solda) Libyalı mevkidaşı Najla El Mangoush (sağda) ile 03 Ekim 2022'de Libya'nın Trablus kentinde bir araya geldi (Kaynak: Anadolu Ajansı)

sağlık ve askerî yatırımların hız kazanacağı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır.[17]

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar ve Millî İstihbarat Teşkilatı Başkanı Hakan Fidan, 3 Mayıs 2021'de Trablus'u ziyaret etmiştir. Diplomatik temaslar sırasında Türkiye'nin her alandaki desteği yinelenirken Libya'nın bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, egemenliği ve siyasî birliğinin korunmasının zorunluluğunun bir kez daha altı çizilmiştir. Çavuşoğlu, Libya Dışişleri Bakanı Necla el-Menguş ile düzenlediği ortak basın toplantısında güvenlik ve askerî iş birliği alanında yapılan anlaşma çerçevesindeki desteğin "*iç savaş, kardeş kavgası ve insanlık dramını*" önlediğini dile getirmiştir.[18] Ancak Menguş, yabancı askerler konusuna değinerek

17 Murat Özgür Güvendik, "Uzmanlara göre Başbakan Dibeybe'nin ziyareti Türkiye-Libya ilişkilerine pozitif ivme kazandıracak", Anadolu Ajansı, 13.04.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIgt Erişim Tarihi: 10.08.2022.

18 Mustafa Fetouri, "Türk askerleri Libya'dan ne zaman çekilecek?", Al-Monitor, 14.05.2021, al-monitor.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIgu Erişim Tarihi: 10.08.2022.

"Türkiye'yi, egemenliğimizi korumamız için ülkedeki tüm yabancı güçler ve paralı askerlerin varlığına" son vermeye çağırdığını ifade etmiştir. Türklerin ülkedeki varlığını gayrimeşru yabancı savaşçılarla bir tutanları eleştiren Çavuşoğlu da Ankara'nın ateşkes ve birleşik bir siyasî yönetime öncelik verdiğini kaydetmiştir.[19]

Ülkede seçime doğru gidilirken 26 Ağustos'ta TM ve LSDF mensubu bazı isimlerin UBH'den güvenoyunu çekmesi gündeme gelmiştir. Yeni hükûmetin bir an önce kurulması için baskıya başvuran grupların bu hamlesi ülkeyi tekrar siyasî krizin eşiğine getirmiştir.[20] Toplumun farklı kesimlerinin bileşeni olan ve çok sayıda birbirinden bağımsız grubu da bünyesinde barındıran Libya ordusundaki nüfuz mücadelesi devam ederken, 3 Eylül'de yaşanan anlaşmazlıklar bir süre sonra silahlı çatışmalara dönüşmüştür.[21] Yine DYK ile TM'den oluşan taraflar arasında başkanlık ve meclis seçimlerinin hukuki altyapısını belirleme noktasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Salih, 8 Eylül'de başkanlık seçimlerine dair bir kanun çıkarıldığını açıklasa da TM'de oylamaya sunulmadığı belirtilen bu kanun, DYK'ye başvurulmadığı için Menfi tarafından reddedilmiştir.[22]

Böylesine kritik bir dönemde Salih, 20 Eylül'deki oturumda UBH'ye verilen güvenoyunu çekme kararı aldıklarını açıklayarak bunun yasal olduğunu söyler. Oysaki TM'ye mensup 39 üye, oturumda güvenoyunu çekme kararına karşı olduklarını ifade etmiştir. Yasama organı konumundaki DYK Sözcüsü Muhammed Abdunnasır da bu durumun Libya Siyasî Anlaşması'nın (LSA) ihlali anlamına gelmesi sebebiyle geçersiz olduğunu açıklamıştır. DYK'nin yasal olmadığı için onaylamadığı bu tartışmalı karar, halk arasında da tepkiler doğurmuştur.[23] TM'nin bu kararını hukuksuz bulduğunu ifade eden Dibeyde ise 21 Eylül'de meydanlara inerek eylem yapan taraftarlara destek vermiştir. TM Sözcüsü Abdullah Buleyhık, UBH'den güvenoyu çekilmesi kararının 89 evet oyuyla kabul edildiğini iddia etse de Dibeybe, yasadışı bu kararın tüm üyeleri temsil etmediğine işaret ederek bunu uygulamaya koymaya çalışanların savaşın devamını istediklerini ifade etmiştir.[24]

Türkiye ile yakın ilişkilere sahip Halid el-Mışrî liderliğindeki DYK, 6 Kasım'da idari kuralları çiğneyerek kendilerinden habersiz karar aldığı gerekçesiyle ABD ile yakın ilişkilere sahip Dışişleri Bakanı Manguş'u, Dibeybe'nin muhalefetine rağmen görevden uzaklaştırır. Bu dönemde Mışrî ile Salih ve Hafter arasındaki gerginlik de şiddetlenmeye devam eder.[25] Öte yandan, 15 Kasım'da devrik liderin oğlu Seyfülislam Kaddafi, 16 Kasım'da da Hafter adaylık için başvuruda bulu-

19 "Türk askerleri Libya'dan ne zaman çekilecek?"

20 Zayed Hediyye, "Libya Başbakanı Dibeybe güvenoyu krizi ile karşı karşıya", Şarkul Avsat, 26.08.2021, al-monitor.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIgv Erişim Tarihi: 10.08.2022.

21 Aydoğan Kalabalık, "Libya'nın başkenti Trablus'ta askeri hareketlilik yaşanıyor", Anadolu Ajansı, 21.12.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIgX Erişim Tarihi: 15.08.2022.

22 Fehim Taştekin, "Libya'nın çıkmazı: Sandığa gitmek ya da sandığı gömmek", BBC News, 20.12.2021, bbc.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIh0 Erişim Tarihi: 15.08.2022.

23 Halime Afra Aksoy-Mücahit Aydemir, "Libya'daki Temsilciler Meclisi, hükûmetten güvenoyunu geri çektiğini duyurdu", Anadolu Ajansı, 21.09.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIh2 Erişim Tarihi: 15.08.2022.

24 Mücahit Aydemir, "Libya Başbakanı Dibeybe'den 'güvenoyu' tepkisi: Bize engel çıkaranlar sadece savaş, yıkım istiyor", Anadolu Ajansı, 21.09.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIh4 Erişim Tarihi: 15.08.2022.

25 Arzu Çakır, "Paris'teki Libya Konferansı'ndan Ne Bekleniyor?", Voice of America, 11.12.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIh5 Erişim Tarihi: 20.08.2022.

nurlar. 18 Kasım'da ise hem Hafter'in siyasî müttefiki Salih hem de Başağa adaylıklarını duyururlar. 21 Kasım'da da Dibeybe adaylık için başvuru yapar.[26]

DYK Başkan Yardımcısı Ömer Ebu Şah ise 8 Aralık'taki basın açıklamasında siyasî tıkanıklığın giderilmesi için çalıştıklarını vurgulayarak seçimlerin Şubat 2022'ye ertelenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.[27] Uluslararası kuruluşlar seçimlerin tam tarihinde düzenlenmesi için çağrıda bulunsalar da siyasî güç dengeleri buna engel kabul edilmiştir. Nitekim UNSMIL'de son derece etkin olan başta ABD ve Fransa olmak üzere Batılı ülkelerin seçim sürecinde kendi adayları üzerinden etki alanı açmak istemeleri kargaşayı daha da körüklemiştir. Bu durumun en açık göstergelerinden biri de TM'nin YDK'nin onayını alması gerekirken kendi başına seçim kanununu düzenlemesidir. BM Libya Özel Temsilcisi Jan Kubis'in bunu meşrulaştırması taraflar arasında uzlaşmaya engel olacaktır. Kubis'in *"meşru ve geçerli seçim kanunu"* şeklinde nitelediği usulsüz kanun ülkenin siyasî yapısını belirsizliğe sürükler. Çünkü bu durum hem anayasa hem de LSA'ya aykırı kabul edilmektedir.[28]

Sonuç

Libya'da uzun vadeli bir istikrar için taraflar arası diyaloğun devamı şarttır. Seçimlerin 7 Aralık 2021'de başlayıp 23 Aralık 2021'de tamamlanması gerekirken yaşanan siyasal kriz ülkeyi belirsizlik ortamına sürüklemiştir. Seçimler uluslararası zirvelerin ana gündemi hâline gelirken liderler arası mücadelede güç kazanabilmek adına belirli grupların mobilize edilmeye çalışılması da krizin aşılması noktasında önemli bir engel teşkil etmiştir.[29] Yüksek Seçim Komisyonunun adaylık başvurusunda bulunan 98 kişinin 25'ini geri çevirmesi, tansiyonu daha da yükseltmiştir. Böylece bazı liderlerin adaylıkları mahkemeye taşınırken Dibeybe'nin seçimlerin ileri bir tarihe erteleneceğini ve şimdilik görevi bırakmayacağını açıklaması üzerine UBH işbaşında kalmaya devam etmiştir.[30]

26 Fuat Emir Şefkatli, "Millî Uzlaşı mı, geçmişin tekrarı mı? Libya Seçim Kültürü ve Muhtemel Senaryolar, *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Analiz*, Sayı 290, 2021, s. 11-24.
27 Muhammed Semiz, "Libya Devlet Yüksek Konseyi, seçimlerin Şubat 2022'ye ertelenmesini önerdi", Anadolu Ajansı, 08.12.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlh6 Erişim Tarihi: 20.08.2022.
28 Bilgehan Öztürk, "Libya'da seçimler 'sihirli değnek' değil", Anadolu Ajansı, 16.12.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlh7 Erişim Tarihi: 15.08.2022.
29 Mustapha Dalaa ve Ekrem Biçeroğlu, "Libya'da başkanlık seçimlerinin zamanında yapılması imkânsız hale geldi", Anadolu Ajansı, 18.12.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlh9 Erişim Tarihi: 20.08.2022.
30 "Libya'nın çıkmazı..."

Etiyopya-Mısır Su Sorunu

8

Osman Kağan Yücel*

Giriş

Yüzyılı aşkın bir süredir dünyanın ve Doğu Afrika bölgesinin tartışmalı ve karmaşık sorunları arasında yer alan Nil sularının paylaşımı meselesi, Etiyopya'nın son 10 yıldır inşası ve yapım süreci devam eden Hedasi Barajı (GERD-Nahda) ile yeni ve sancılı bir sürece evrildi. 2011 yılının Ocak ayında yapımına başlanan Hedasi Barajı, hem bölge için hem de Mısır'ın içinde bulunduğu kırılgan siyasî şartlar dikkate alındığında barajın inşaat sürecinin başlamasında Mısır tarafından gelecek muhtemel tepkilerin törpülenmesine yol açarak Etiyopya'ya siyasî alan açtı. Bu süreç içinde Etiyopya'nın barajın yapımını büyük ölçüde tamamlayarak su dolumu ve kısmi elektrik üretimi denemelerine başlaması, Mısır ve Etiyopya arasındaki diplomatik gerilimin artmasına neden oldu. 2011-2014 yılları arasındaki süreçte Mısır'daki iç siyasî kargaşa döneminde iki ülke arasında baraj ve Nil suları konusunda sınırlı kalan temaslar, 2015 yılından itibaren hız kazandı. Bu tarihte Mısır, Sudan ve Etiyopya arasında imzalanan İlkeler Anlaşması; sorunun diplomatik kanallar aracılığıyla çözülebilmesi umudunu ortaya çıkarmış olsa da özellikle Sudan ve Etiyopya'daki siyasî değişimler ve yeni sıkıntılara kapı aralaması, bu konuda somut adımlar atılmasına engel teşkil etmiştir. 2019-2021 yılları ise Hedasi Barajı ve Nil sularının paylaşımında çözüm arayışı bakımından en hareketli yıllar olmuştur. Nihayetinde sorun, bölgesel mahiyeti aşarak uluslararası gündemde

* Araştırmacı

de yer almış, Mısır ve Sudan'ın konuyu BMGK'ye taşıması, süreci yeni bir boyuta taşımıştır.

Sorunun Arka Planı

Nil sorununun üç tarihsel dönemde incelenmesi ve kavramsallaştırılması, sorunu anlamak için yerinde olacaktır. Bunların ilki 1882-1959 yılları arasını kapsayan sömürgecilik dönemi, ikincisi 1959-2011 yılları arasını kapsayan Mısır hegemonyası dönemi, üçüncü dönem ise Etiyopya'nın Hedasi Barajı inşaatını kapsayan 2011 ve 2022 yılları arasıdır. Her üç dönemin de kendine has özellikleri ve güç dengesi vardır.

1882 yılında Britanya'nın Mısır'ı işgal etmesinde, İngilizlerin deniz aşırı topraklarının güvenliğini kontrol altına alma tezi yaygındır. Bunun için Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz geçişi, Hint Okyanusu dolayısıyla Hindistan'ın güvenliği için önemli görülmekteydi. Mısır bu noktada kilit konumda olduğu için işgali İngiliz çıkarlarının omurgasını oluşturmaktaydı.[1] Fakat Amerikan İç Savaşı nedeniyle pamuk arzında yaşanan küresel sıkıntının İngiliz tekstil sanayisini olumsuz etkilemesi, bu dönemde Britanya'nın başlı başına bir Nil politikası oluşturmasına neden oldu. Mısır'ın işgalini takip eden yıllarda Nil'e kıyıdaş Sudan, Kenya ve Tanzanya gibi diğer ülkelerin de işgal edilip buralarda protektora yönetimlerinin tesis edilmesi, bir bakıma İngiliz Nil politikasına hizmet etti. Bu, bütüncül Nil politikası adı verilen ve Nil sularının tamamen kontrolünün amaçlandığı bir politik tahayyülün eseriydi. İngilizler, Nil Havzası'ndaki kontrolü sömürge yönetimlerinden ziyade, bölgede yaptıkları hidro-anlaşmalar ile garanti altına aldı. Bu anlaşmalarda Mavi Nil'e kaynaklık eden Etiyopya, sadece bir anlaşmada kısmi olarak muhatap alınırken diğer tüm anlaşmalarda görmezden gelindi. 1929 yılında Britanya ve Mısır arasındaki anlaşma günümüzdeki Nil statükosunun ilk adımıydı. Buna göre Mısır 48 milyar metreküp, Britanya yönetimindeki Sudan ise 4 milyar metreküp su kullanım hakkını elde etti. Nil'in su kullanım hakkını belirleyen sömürgecilik döneminde imzalanan son su anlaşmasından 30 yıl sonra, 1959 yılında, bağımsız Mısır ve Sudan'ın vardığı anlaşma ile Mısır'ın su kullanım hakkı 55,5 milyar metreküpe, Sudan'ın ise 18,5 milyar metreküpe çıkmıştır. Bu anlaşma Nil Havzası'nda Mısır'ın hegemonya dönemini de başlatmıştır.[2]

1959-2011 yılları arasındaki tarihî aralık, Mavi Nil sularından

1 Osman Kağan Yücel, "Sömürgeciliğin Gölgesinde Nil Sorunu: Tarih Nil'in Peşini Bırakmıyor", *Türkiye Notları*, Sayı 19, 2021, s. 66-67.

2 Osman Kağan Yücel, "Nil Sorunu: Eski Aktörler Yeni Arabuluculuk Girişimleri", Anadolu Ajansı, 08.12.2019, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmIz Erişim Tarihi: 20.08.2022.

Etiyopya Etiyopya'nın Benishangul-Gumuz Bölgesi'ndeki Guba kentinde Nil Nehri üzerine inşa ettiği ve Mısır ile Sudan'la karşı karşıya gelmesine neden olan Büyük Rönesans Barajı'nda (Hedasi) elektrik üretimine başladı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

aslan payının Mısır'a, daha küçük bir bölümününse Sudan'ın kullanımına bırakıldığı bir dönemdir. Etiyopya ve diğer kıyıdaş ülkeler, bağımsızlıklarının ilk dönemlerinde bu anlaşmaların geçerliliğini sorgulamışlarsa da güç dengesinin Mısır'dan yana olması, itirazlarını bir sonuca ulaştırmamıştır. Etiyopya, bu zaman dilimi içerisinde Mavi Nil üzerine baraj projelerini gündemine almışsa da iç siyasetin karmaşıklığı ve rejim değişiklikleri, bu projelerin hayata geçirilmesine mâni olmuştur. 2011 yılında Etiyopya Başbakanı Meles Zenawi'nin duyurduğu X Projesi, daha sonra Milenyum olarak adlandırılsa da 15 Nisan 2011 tarihinde Etiyopya Bakanlar Kurulu toplantısının ardından Büyük Etiyopya Rönesans Barajı (GERD) olarak anılmaya başlandı. 44 ay süren inşaattan ardından barajın 2015 yılında faaliyete geçmesi planlandı. Fakat hem barajın inşaat ve elektrik üretimi gibi revizyonlardan geçmesi hem de finansman konusundaki zorluklar bunun gerçekleşmesini engelledi. Mısır, içinde bulunduğu siyasî kırılganlıklar ve kitlesel gösteriler nedeniyle baraj inşaatına topyekûn bir şekilde itiraz edememiş olsa da Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların inşaata finansman ve kredi sağlamasının önüne geçmeyi başardı.[3]

2011 yılında Salini İmpregilo (WeBuild) adlı şirketin inşaat işlerini üslenmesiyle yapımına başlanan GERD projesinin, yapılan revizyonlarla birlikte toplam kurulu gücü 6450 MW olarak tasarlandı. Toplamda 5 milyar dolar maliyetinin olması öngörülen barajın, Etiyopya'nın elektrik üretimi ve ihracatına ek olarak sulama konusunda da ihtiyaçlarının büyük bölümünü karşılaması öngörülüyor. Baraj, Etiyopya'nın ihtiyaçları konusunda asrın projesi olarak adlandırılmakla birlikte barajın Mısır ve Sudan gibi mansap ülkelere etkileri konusundaki çekinceler Kahire ve Hartum yönetimlerini endişelendiriyor. Barajın yapımının başlandığı ilk günlerden itibaren Etiyopya, mansap ülkelerin olumsuz etkilenmeyeceği, aksine, taşkınların kontrol altına alınması vb. olumlu etkilerini dile getirse de Mısır ve Sudan'ın su miktarının azalmasıyla Asvan ve Roseires barajlarındaki su kaybının hem tarım hem de elektrik üretimi konusunda kendileri için felaketi getirebilecek sonuçları olabileceği endişesini taşıyor.

Nil Nehri Binlerce yıldır insanların neden Mısır'da Nil Nehri'nin etrafına çekildiğini bu görüntüden anlamak kolaydır. Yeşil tarım arazisi, Nil taşkın yatağı ile çevredeki sert çöl arasında belirgin bir sınır çiziyor. (Kaynak: Unsplash)

Nil'de Sonuçsuz Kalan Diplomatik Çabalar Yılı: 2021

2022 yılının Ağustos ayıyla birlikte son bir yıldır Nil müzakereleri konusunda herhangi bir adım atılmadığı gibi bu süre zarfında taraf ülkeler müzakere masasından da uzak kaldılar. Hedasi Barajı'nın yapı-

3 Osman Kağan Yücel, "Nil Havzası Hidropolitiğinde Çin Faktörü: Mısır Hegemonyasının Sonu mu?" Anadolu Ajansı, 20.03.2019, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIhm Erişim Tarihi: 22.08.2022.

mına başlandığı 2011 yılını takip eden periyotta karşılıklı açıklamalar haricinde somut adım atılamadı. 2015 yılına kadarki kaotik dönemde Mısır'daki iç siyasî gelişmelerin oluşturduğu kırılganlık, Etiyopya'ya karşı tepkileri cılız hale getirmiş olsa da özellikle Abdülfettah Sisi'nin darbe ve sonrasında yapılan seçimlerde cumhurbaşkanı seçilmesi, üç ülke arasında diplomasinin başlamasının mihenk taşı olarak kabul edilebilir. 2021 yılına kadar Nil müzakerelerini etkileyen başlıca unsur, 2015 yılında üç ülke tarafından Hartum'da imzalanan İlkeler Anlaşması'dır. Bunu takip eden yıllarda Sudan ve Etiyopya'daki siyasî gelişmeler ve yönetim değişiklikleri Nil müzakerelerinde ülkelerin yaklaşımlarını doğrudan etkilemiştir. Bir diğer önemli nokta ise 2019 yılında dönemin ABD Başkanı Donald Trump'ın girişimleriyle Beyaz Saray'da yapılan toplantılardır. Ancak buradan bir sonuç çıkmadığı gibi ABD, Mısır'ın tezlerine dayalı bir politika izlemiş ve Addis Ababa'nın toplantıların son halkasına katılmaması ve anlaşmaya yanaşmamasını gerekçe göstererek Etiyopya'ya yardımları askıya almıştır.[4]

2019 ve 2020 yıllarındaki diplomatik hareketliliğin 2021 yılına akseden ilk toplantısı, Afrika Birliği nezdinde üç ülke tarafından belirlenen teknik uzmanların katılımıyla devam etti. Müzakereler, Hedasi Barajı'nın doldurulması ve işletilmesi konusuna odaklandı. Bu toplantıya Sudan tarafından katılım sağlanmaması, toplantıların işlevini kısıtlamıştır.[5] Müteakip günlerde ABD Hazine Bakanı'nın Sudan'a günübirlik yaptığı ziyarette baraj konusunda bağlayıcı bir anlaşmayı dile getirmesi dikkate değer bir gelişmedir. 2019 yılında Beyaz Saray'da yapılan görüşmelerin ana gündem maddesi de bağlayıcı bir anlaşmaydı. Mısır ve Sudan kendi su kullanımlarını bu anlaşmayla garanti altına almayı ve Hedasi Barajı'nın 7-10 yıl arasında doldurulmasının gerekliliğini dile getirirken Addis Ababa yönetimi, acil enerji ihtiyacını göz önüne alarak bu tür bağlayıcı bir anlaşmaya taraf olmak istemiyor.

2021 yılı içerisinde Nil müzakereleri için umut ışığı olan gelişmelerin başında, 34. Afrika Birliği Zirvesi ve birliğin dönem başkanlığının Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne geçmesi gelmektedir. Zirvede konuşan Felix Tshisekedi, Afrika Birliği Başkanı olarak görev yaptığı süre boyunca Etiyopya'daki Hedasi Barajı ile ilgili Mısır, Sudan ve Etiyopya arasında uzun süredir devam eden anlaşmazlığa çözüm bulmak amacıyla çaba sarf edeceğini dile getirdi.[6] Bir süredir Addis Ababa ve Hartum'un dile getirdiği Afrika Birliği nezdinde dörtlü arabuluculuk teklifi, Kahire'de de olumlu karşılandı. Dörtlü müzakere öncesinde karşılıklı suçlamalar ve Nil konusunda Kahire'nin Etiyopya'ya egemen dil kul-

4 Euronews, "ABD, Mısır ile baraj kirizini çözmediği için Etiyopya'ya yapılan yardımları askıya aldı", 02.09.2020, tr.euronews.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlho
Erişim Tarihi: 23.08.2022.

5 Anadolu Ajansı, "Sudan, Hedasi Barajı görüşmelerine katılmadı", 04.01.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlhp
Erişim Tarihi: 24.08.2022.

6 Şarkul Avsat, "Afrika Birliği'nin yeni başkanından Nahda Barajı anlaşmazlığını çözmek için çabalama sözü", 08.02.2021, turkish.aawsat.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlhq
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

Sudan'ın başkenti Hartum'da Mısır, Etiyopya ve Sudan arasında Hedasi (Nahda) Barajı ile ilgili "ilkeler anlaşması" imza töreni düzenlendi. Törene Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah es-Sisi, Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir ve Etiyopya Başbakanı Hailemariam Desalegn de katıldı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

landığına yönelik ithamlar, toplantıların gerginlikle başlamasına neden oldu. Ayrıca Mısır'ın diğer Nil kıyıdaşı ülkelerle yaptığı Nil diplomasisinin Etiyopya'yı yalnızlaşmaya zorlaması, müzakereler öncesinde gerilimi arttıran gelişmelerin başında geliyordu. Son olarak Mısır ve Sudan'ın Kızıldeniz'de yaptıkları ortak askerî tatbikatlar, müzakerelerin gölgelenmesine neden oldu. Bu atmosferde nisan ayının ilk haftasında Kinşasa'da gerçekleştirilen Hedasi Barajı görüşmelerinde dikkate değer bir yol katedilememesi ve tarafların değişken talepleri, görüşmelerin tıkanmasına ve nihayetinde başarısızlıkla sonuçlanmasına neden oldu. Mısır ve Sudan tarafının siyasî ve ekonomik kaygılar neticesinde şekillenen değişken talepleri, görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasında önemli bir rol oynadı. Mısır'ın barajın uzun yıllara yayılan bir süreç içinde doldurulması ve yıllık 40 ila 50 milyar metreküp su talep etmesine ek olarak bağlayıcı bir anlaşmayı dayatması, görüşmelerin Addis Ababa cephesinden başarısızlığının nedenleri arasındadır.[7]

Afrika Birliği arabuluculuğundaki Hedasi Barajı görüşmelerinden bir sonuç çıkmamasının ardından temmuz ayında Etiyopya'nın barajda ikinci dolum işlemimi başlatması,[8] taraf ülkelerin kullandıkları dili sertleştirmelerine neden oldu. Mısır, Etiyopya'nın egemenlik dilinin kabul edilemez olduğunu açıklarken Sudan önlem olarak Cebel-i Evliya Barajı'nın boşaltıldığını açıkladı. Üstelik askerî çatışmayı ima edecek açıklamalar hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde endişe-

7 Osman Kağan Yücel, "Hedasi barajı görüşmeleri neden yine sonuçsuz kaldı?", Anadolu Ajansı, 21.04.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlhr Erişim Tarihi: 28.08.2022.

8 NTV, "Etiyopya Hedasi Barajı'nı 2. kez doldurmaya başladı: Mısır'dan tepki geldi", 06.07.2021, ntv.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlhs Erişim Tarihi: 29.08.2022.

leri beraberinde getirdi. Arap Birliği, Mısır ve Sudan lehine açıklamalar yaparken uluslararası toplum Etiyopya'ya bağlayıcı bir anlaşmaya yanaşması konusunda uyarılarını tekrar etti. Bu süre zarfında Etiyopya merkezi hükûmetinin Tigray bölgesinde başlattığı askerî operasyonlar, Addis Ababa'nın uluslararası toplumdan destek bulmasını zorlaştırdı.

2021 yılında Nil konusundaki en önemli gelişmelerinin başında şüphesiz Mısır ve Sudan'ın konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine taşıma çabaları gelmektedir. Dönemin Sudan Dışişleri Bakanı Meryem Sadık el-Mehdi, 23 Haziran'da, BMGK'den Etiyopya'nın Nil Nehri üzerine inşa ettiği ve bölge ülkelerin aralarında siyasî krize yol açan Hedasi Barajı tartışmasına müdahil olmasını talep etmiş, Mısır da barajla ilgili hazırladığı dosyayı 29 Haziran'da BM'ye gönderdiğini duyurmuştur. Mısır ve Sudan, Hedasi Barajı gündemiyle toplanan BMGK oturumunda 3 ülke arasındaki anlaşmazlığa Birleşmiş Milletler'in (BM) müdahale etmesini isterken ABD ve Kenya gibi ülkeler Afrika Birliği öncülüğünde başlatılan müzakerelerin sürdürülmesini istedi. BMGK'de yapılan görüşmelerde Çin ve Rusya gibi daimî üyelerin Etiyopya'yı destekler mahiyetteki tavırları, bu toplantılardan Mısır ve Sudan'ın istediklerini alamamalarına neden oldu.[9]

Su paylaşımı ve baraj konusunda ortak bir zeminde buluşamayan Mısır, Sudan ve Etiyopya, özellikle BMGK toplantısının ardından savaş imalarını yeniden gündeme taşıdı. Örneğin, Mısır Cumhurbaşkanı Abdülfettah Sisi, "Etiyopya'daki kardeşlerimize söylüyorum, Mısır'ın bir damla suyuna dokunma noktasına gelmeyelim çünkü tüm seçenekler açık." uyarısında bulundu. Sudan tarafından da benzer açıklamaların yapılması, Nil Havzası'nda savaş ihtimalini akıllara getirse de bölgedeki kırılgan yapının buna imkân vermeyeceği dile getiriliyor.[10]

Müzakerelerin ve arabuluculuk girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlandığı 2021 yılı içerisinde Etiyopya, iç siyasî kargaşaya rağmen barajın inşaat ve dolum işlemlerine devam etti. Hedasi Barajı proje yöneticilerinden Kifle Horo, baraj inşaatının yüzde 83'lük kısmının bittiğini ve 2022 yılı içerisinde barajda elektrik üretimi denemelerine başlayacaklarını açıkladı. Horo'nun aktardığına göre barajın birinci ve ikinci dolum işlemleri 18,5 milyar metreküp su tutulmasıyla başarılı bir şekilde tamamlandı. Ancak Mısırlı ve Sudanlı uzmanlar, Etiyopya'nın toplamda 8 milyar metreküp su tutumu gerçekleştirebildiğini açıkladılar. 2021 yılı içerisinde Etiyopya tarafından yapılan en önemli açıklama ise barajın 2022 yılında 700 MW elektrik üretimine başlayacağı açıklamasıydı. Mısır ve Sudan, bunun mümkün olmayacağını dile

9 Anadolu Ajansı, "Hedasi Barajı krizini BMGK'ye taşıyan Sudan ve Mısır aradığını bulamadı", 09.07.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIhu Erişim Tarihi: 29.08.2022.

10 Osman Kağan Yücel, "Mısır ve Etiyopya İç ve Dış Dinamiklerinin Gölgesinde Nil Meselesi", AKEM, 23.08.2021, akem.org.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIhv Erişim Tarihi: 30.08.2022.

getirmiş olsalar da barajın 2022 yılında elektrik üretim denemelerinin başlaması, Etiyopya tarafının iddialarının gerçekliği konusundaki şüpheleri ortadan kaldırdı. 2021'in son aylarında Washington'a bir ziyaret gerçekleştiren Mısır Dışişleri Bakanı Samih Şükri, Hedasi Barajı konusunda ABD'nin Etiyopya'ya daha çok baskı yapmasını talep etti. ABD Dışişleri Bakanı Anthony Blinken, baraj konusunda müzakerelerin yeniden başlaması gerektiğini vurgularken bu çağrı Tigray sorunu nedeniyle Washington ile ilişkilerinde güven zedelenmesi yaşayan Addis Ababa'da henüz karşılık bulmadı.

Sonuç

2021 yılının diplomasi bakımından hareketli geçtiği ama bir çözüme kavuşmayan Hedasi Barajı ve Nil sorunu, 2022 yılında Etiyopya'nın barajda üçüncü dolum işlemini tamamlaması ve iki türbinde enerji üretimine geçmesiyle yeniden hareketlendi.[11] 2022 yılının Temmuz ayında gerçekleştirdiği Ortadoğu ziyareti esnasında Mısır Cumhurbaşkanı Sisi ile bir araya gelen ABD Başkanı Joe Biden, ABD'nin su güvenliğine ve tüm tarafların çıkarını sağlayacak diplomatik bir çözüme olan desteğini yineledi. Bunu takip eden günlerde ABD elçisi Mike Hammer, ABD'nin ilişkilerini derinleştirmek ve Hedasi Barajı'nı konuşmak için Mısır ve Etiyopya'da temaslarda bulundu.

Mısır yönetimi, 2022 yılının Kasım ayında Kahire'de yapılacak iklim zirvesi öncesinde uluslararası su anlaşmazlıklarını gündeme almaya çalışarak Hedasi Barajı konusunun uluslararası ajandaya dâhil edilmesi için çalışıyor. Mısır Cumhurbaşkanı Sisi bu konuda yaptığı açıklamada, Nil'in mansap ülkeleri için iklim değişikliği sonuçlarının daha ağır olacağını açıkladı. Ayrıca iklim değişiklikleri Etiyopya'da yağış miktarını azaltırsa Mısır, Sudan ve Etiyopya arasındaki gerilimlerin geri dönülemez şekilde tırmanacağını dile getirerek Kahire'deki iklim zirvesinin gündem başlıklarından birini belirlemeye çalıştı.[12]

11 Şarkul Awsat, "Etiyopya, Nahda Barajı'nda ikinci türbinde de elektrik üretimine başladı", 11.08.2022, aawsat.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlhy
Erişim Tarihi: 31.08.2022.

12 Muhammed Said, "New Egyptian - Ethiopian Escalation over Nile dam", Al Monitor, 29.11.2021, al-monitor.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlhz
Erişim Tarihi: 31.08.2022.

Nijerya'nın Ulusal Güvenlik Sorunları

9

Huriye Yıldırım Çınar*

Giriş

2021 yılında 250'den fazla etnik grup ve yaklaşık olarak 212 milyon nüfusa[1] sahip olan Nijerya Federal Cumhuriyeti, 1 Ekim 1960 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak eski sömürgeci güç Birleşik Krallık'tan kazanılan bu siyasî bağımsızlık sonrasında Nijerya devleti, derin yoksulluk, gelir ve kaynakların adaletsiz bölüşümü, yolsuzluk, etnik ve dinî çatışmalar, sıkça yaşanan askerî darbeler, iç savaş ve terörizm gibi birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır.

Yukarıda bahsedilen bu sorunların temel nedeninin Nijerya'da kolonyal dönem ve bağımsızlık sonrası süreçteki devlet inşasının olduğunu söylemek mümkündür. Keza kolonyal dönemden itibaren Nijerya'daki devlet inşa süreçlerinde yerel halkın ihtiyaç ve talepleri ile bölgenin tarihi ve sosyo-kültürel yapısı göz ardı edilerek başta sömürgeci devletler olmak üzere dış aktörlerin çıkarları gözetilmiştir. Kolonyal dönemde devlet inşası Birleşik Krallık tarafından doğrudan karakterize edilmiştir. Soğuk Savaş dönemiyle eklemlenen dekolonizasyon ve bağımsızlık sonrası süreçlerde Batı eğitimi almış, Batılı kültür ve değerleri benimseyen yeni siyasî elit, devlet inşasına yön vermiştir.[2] Ancak bu yeni elitlerin başta Birleşik Krallık ve ABD ile var olan güçlü bağları ve çıkar ilişkileri, Nijerya'da iç ve dış politikada Batı yanlısı kararlar alınmasına neden olmuştur. Nijeryalı siyasî elitlerin

* Dr., TASAM Afrika Enstitüsü Eş Direktörü

1 *Statistics Times*, "Population of Nigeria", 23.08.2021, statisticstimes.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlhQ
Erişim Tarihi: 23.08.2022.

2 Françoise Ugochukwu, "Élites et représentations politiques. La culture de l'échange inégal au Nigeria. Pessac", *Presses universitaires de Bordeaux, Cahiers d'études africaines*, Cilt 44, Sayı 176, 2004, s. 950-954.

bireysel çıkarlarıyla Batılı devlet ve örgütlerin çıkarlarının birbiriyle ilişkilendirilmesi, ülkede sıklıkla rüşvet ve yolsuzluk haberlerine konu olmuştur. Neticede Nijerya'da devlet inşa süreçleri kolonyal dönemden itibaren bu dış aktörlerin ve elitlerin şahsi çıkarlarını korumayı öncelemiş, yerel halkların ülkenin gelir ve kaynaklarından eşit ve adil bir şekilde yararlanmasını sağlayamamıştır. Bu yüzden bahsi geçen devlet inşa süreçleri günümüze kadar çözülemeden gelen çetrefilli sorunların belkemiğini oluşturmaktadır.

Nijerya'daki etnik ve dinî grupların büyük çoğunluğu, ülke sınırlarının Batılı aktörler tarafından yapay bir şekilde oluşturulup dinî/etnik grupların bölünmesi ve başka gruplarla beraber yaşamaya zorlanması neticesinde bu grupların tahakkümüne maruz kalma endişesine sahiptir. Bu endişenin giderilmesi için çözüm olarak sunulan yeni eyaletlerin oluşturulması ve toplam eyalet sayısının 36'ya çıkarılması ise durumu daha da vahimleştirmiştir.[3] Çünkü kurulan yeni eyaletler hem daha alt grupların yeni tahakküm endişesini körüklemiş hem de kısıtlı olan devlet bütçesine aşırı yük bindirmiştir. Öte yandan, kolonyal dönemden beri ülkenin güneyindeki, çoğunluğu Hristiyan olan, halkların Batı tarzı eğitim, altyapı ve sosyal hizmetlere kuzeye nazaran daha çok erişiminin olması ve buna bağlı olarak daha kolay iş imkânı bulabilmeleri ülkenin kuzeyi ve güneyi arasında gelişmişlik farkına neden olmuştur. Bununla birlikte, ülkede 1951 yılından itibaren petrol çıkarılan bölgelerden elde edilen gelirin bu amaçla kurulan çok sayıda komisyon çalışmasına rağmen eşit ve adil şekilde paylaştırılamaması ve Nijer Deltası etrafında çevresel yıkımlara neden olması da farklı sorunları beraberinde getirmiştir.[4] Netice itibarıyla, bağımsızlığından beri Nijerya'da kuzey-güney, Müslüman-Hristiyan, petrol sahibi olan-olmayan, çiftçi-çoban halkları arasında yaşanan çatışmalar sıkça gündeme gelmektedir. Yukarıda kısaca özetlenen duruma bağlı olarak Nijerya'da 2021 yılında kökenleri önceki dönemlere dayanan ve ulusal güvenliği tehdit eden şu temel gelişmeler gözlemlenmiştir:

3 Timothy Onimisi, "The Politics of State Creation in Nigeria and the Economic Viability of the Existing 36 States", *International Journal of Social Sciences and Management*, Cilt 1, Sayı 2, 2014, s. 64-68.

4 Emmanuel Ojo, "The politics of revenue allocation and resource control in Nigeria: implications for federal stability", *Federal Governance*, Cilt 7, Sayı 1, 2010, s. 16-18.

Boko Haram terör örgütüne yönelik operasyon sonrası Nijerya askerleri. (Kaynak Anadolu Ajansı)

1 . Kuzeydoğu Nijerya'da Boko Haram Terör Eylemleri

Bilindiği üzere Boko Haram terör örgütünden tek bir örgüt gibi bahsedilse de örgüt, esasında içinde üç farklı hizbi barındırmaktadır:

- JAS (Jama'atu Ahl al-Sunna Lid Da'wati wa al-Jihad- JAS): Liderliğini Ebubekir Şekau'nın yaptığı hizip daha çok Borno ve Adamawa eyaletleri civarında etkilidir.
- ISWAP (Islamic State West Africa Province): DAEŞ ile bağlantılı olan grup, 2016 yılında kurulmuştur. Abu Musab Al-Barnawi, 2021 yılında öldürülene kadar hizbin lideriydi.
- ANSARU (Jama'atu Anṣaril Muslimina fī Biladis Sudan): el-Kaide ile bağlantılı olan bu hizip, 2012'de Şekau'dan ayrılan komutanlar tarafından kurulmuştur. Halid Al-Barneai ve Abu Jafar grubun önde gelen liderleridir.

Son birkaç yıldır DAEŞ ve el-Kaide terör örgütleri terörle mücadele operasyonları sonrasında Suriye ve Irak çevresinde güç kaybederken etki alanlarını genişlettikleri yapısal sorunlara sahip birçok Afrika ülkesinde güç kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda Afrika ülkelerinde DAEŞ ve el-Kaide bağlantılı alt gruplar ve bölgedeki diğer terör örgütleri arasında çeşitli rekabet ve çatışmalar gözlenmeye başlamıştır. Nijerya'da Boko Haram bünyesinde bulunan ISWAP ve JAS hizipleri arasında kıyasıya devam eden çatışmalar da bu minvalde yorumlanabilir. Hatırlanacağı üzere JAS lideri Şekau daha önce DAEŞ'a bağlılık yemini etmiş ve örgütün adı ISWAP olarak anılmaya başlanmıştır. Ancak sonrasında Şekau'nun kadınlar ve masum Müslüman sivillere karşı gerçekleştirdiği aşırı şiddet içeren uygulamalar neticesinde örgüte yönelik bölge halkının desteğinin kaybedilmesi endişesiyle DAEŞ tarafından Şekau yerine Abu Musab Al-Barnawi getirilmiştir.[5] Bu gelişmeleri takiben Şekau, bazı eski militanlarıyla JAS bünyesinde eylemlerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu ayrılık sonrasında ISWAP ve JAS arasında rekabet artmış ve çok sayıda çatışma meydana gelmiştir.[6] Mayıs 2021'de meydana gelen bu çatışmalardan birisinde, daha önce defalarca ölüm haberi yayılan ama her seferinde hayatta olduğu açıklanan JAS lideri Şekau köşeye sıkıştırılarak üzerindeki canlı bombayı patlamıştır.[7] Olayın ardından Nijerya ordusu Şekau'nun ölümü haberini bu kez titizlikle soruşturup gerekli açıklamayı tam olarak emin olduktan sonra yapmıştır.

Şekau'nun ölümü sonrasında ISWAP komutanları Şekau'nun em-

5 Jacob Zenn, "Chronicling the Boko Haram Decade in Nigeria (2010-2020): distinguishing factions through videographic analysis", *Small Wars & Insurgencies*, Cilt 31, Sayı 6, 2020, s. 1244.

6 Malik Samuel, Remadji Hoinathy ve Regis Zambo, "Boko Haram desertions could be the tipping point", ISS (Institute for Security Studies), 18.08.2021, issafrica.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlhW
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

7 The Guardian, "Boko Haram leader tried to kill himself during clash with rivals, officials claim", 20.05.2021, theguardian.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlhZ
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

rindeki JAS militanlarına kendilerine katılma çağrısı yapmıştır. Bazı militanlar ISWAP bünyesine dâhil olmuş, bazılarıysa bölgede etkinlik gösteren diğer bazı küçük silahlı çetelerle eylemlere katılmaya başlamıştır. 28 Haziran 2021 tarihinde yayınlanan bir videoda ISWAP bünyesine çok sayıda JAS militanının katıldığı gözlemlenmiştir.[8]

Ağustos ayında ise *Daily Trust* gazetesi bu kez ISWAP lideri Abu Musab al-Barnawi'nin öldürüldüğü haberini yayımlamıştır.[9] Liderlerin ölümleri sonrasında örgütlerin etkisiz hale geleceği beklenmişse de JAS ve ISWAP teröristleri zaman zaman bölgedeki küçük silahlı çetelerle de iş birliği kurarak eylemlerine devam etmiştir.[10] Bu durum Şekau ve Barnawi liderliğinde daha tahmin edilebilir örgüt eylemlerine karşı strateji geliştiren Nijerya ordusunu terörle mücadelede dezavantajlı bir konuma düşürmüştür. Örneğin, 11 Aralık 2021 tarihinde ISWAP, Nijerya'nın Malam Fatori bölgesinde Nijerya ordusunun yaklaşık 60 araçtan oluşan konvoyuna bir saldırı düzenleyerek çok sayıda Nijeryalı askerin yaşamını yitirmesine neden olmuştur. Bu saldırıdan üç gün sonra ISWAP'ın ilk kez Borno eyaleti dışında, Adamawa eyaletinin Sabongari köyünde gerçekleştirdiği eylem sonucunda 10 asker daha hayatını kaybetmiştir.[11]

2 . Orta Kuşak Bölgesinde (Middle Belt Region) Çiftçi ve Çobanlar Arasındaki Çatışmalar

Nijerya'nın Orta Kuşak bölgesinde çoğunluğu Müslüman olan Fulani çobanlar ile Hristiyan çiftçiler arasında toprak hakları üzerinde yıllardır süregelen rekabet ve çatışmalar yaşanmaktadır.[12] Çiftçi ve çoban gruplar arasındaki çatışmalar, zamanla Hausa etnik grubundan çiftçilerin yaşadığı kuzeybatı Nijerya'ya doğru yayılmıştır. Bu çatışmalar dinî ve etnik karakterleri hasebiyle 2000'li yılların başından itibaren Boko Haram terör örgütünün etki alanına dâhil olmuştur. Öyle ki, bazı yarı göçebe çiftçilerin Boko Haram ve bağlantılı silahlı çetelerle ilişkileri olduğu ve bu kişilerin bölgedeki çiftçilere yönelik eylemlerde bulunduğu bilinmektedir.[13]

Nijerya devleti, çiftçiler ve çobanlar arasında oldukça karmaşık dinamiklere sahip bu çatışmaya yönelik bazı önlemler almaktadır. Ancak alınan önlemler henüz pozitif bir etkiye sebep olmamıştır. Nijerya'nın ulusal güvenliğini tehlikeye sokan bu durum 2021 yılında da devam etmiştir. Hatta öyle ki çobanların oluşturduğu "Miyetti Allah" olarak bilinen bir grubun lideri Ebubekir Abdullah, silahlı bir çete ta-

8 France 24, "Nigeria jihadist threat: Boko Haram fighters pledge to Islamic State, worrying observers", 28.06.2021, france24.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qli0
Erişim Tarihi: 03.09.2022.

9 Daily Trust, "Vicious ISWAP Leader, Al-Barnawi, Killed", 15.09.2021, dailytrust.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qli1
Erişim Tarihi: 25.089.2022.

10 International Crisis Group, "After Shekau: Confronting Jihadists in Nigeria's North East", Briefing No 180, 29.03.2022, crisisgroup.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmQN
Erişim Tarihi: 24.08.2022.

11 The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, "Spotlight on Global Jihad (December 8-14, 2021)", 16.12.2021, terrorism-info.org.il/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qli5
Erişim Tarihi: 03.09.2022.

12 Alhassan Usman Bello, "Herdsmen and farmers conflicts in North-Eastern Nigeria: Causes, repercussions and resolutions", *Academic journal of interdisciplinary studies*, Cilt 2, Sayı 5, 2013, s. 131.

13 Cletus Nwankwo, "Grammar of Geopolitics: Geopolitical Imaginations of Farmer-herder Conflicts in Nigeria", *Coğrafya Dergisi*, Cilt 44, 2022, s. 8.

rafından fidye için kaçırılıp 17 Eylül 2021 tarihinde öldürülmüştür.[14] 2021 yılında Abdullah haricinde çok sayıda Miyetti Allah mensubunun da benzer şekilde öldürüldüğü Nijerya basınında yer almıştır.

Nextier SPD Şiddetli Çatışma Veritabanı'na (Nextier SPD Violent Conflict Database) göre Eylül 2021 tarihine kadar son 12 ayda Nijerya'da çiftçiler ve çobanlar 71 kez çatışmaya girmiştir. Bu çatışmalar sonucunda 406 kişi öldürülmüş, 15 kişi kaçırılmış ve 49 kişi de yaralanmıştır. Nijerya'nın kuzeyinin orta bölgeleri bu çatışmaların %58'ine sahne olmuştur.[15]

Çobanlar ve çiftçiler arasındaki şiddet seviyesi her geçen gün artan bu çatışmalar, bölgedeki tarım ve hayvancılık faaliyetlerini sekteye uğratarak hâlihazırda vahim bir durumda olan bölgedeki gıda güvenliğini de tehdit etmektedir. Öte yandan, çatışmalarda kendi güvenliğini sağlamak isteyen çiftçi ve çobanlar aşırı şekilde silahlanmaya ve bölgedeki silahlı suç çeteleriyle ilişkiler kurmaya başlamıştır.[16] 2021 yılında çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesine neden olan silahlı grupların eylemlerinin artan etkisini bu çetelerin bölgedeki çiftçi ve çobanlarla etkileşimiyle de ilişkilendirmek mümkündür.

3 . Kuzeybatı Nijerya'da Silahlı Çetelerin Eylemleri

Bilindiği üzere, bazı Fulani çiftçiler ve komşu ülkelerden gelen silahlı kişilerden oluşan silahlı çeteler, 2011 yılından beri Kuzeybatı Nijerya'da büyükbaş hayvan hırsızlığı, fidye için insan kaçırma, kaçakçılık ve kimi terör gruplarıyla yaptıkları anlaşmalar neticesinde bazı şiddet eylemlerine girişmektedir. Bazı uzmanlar bu grupların ortaya çıkışını kuzeydeki çiftçi ve çoban gruplar arasındaki çatışmalarla ilişkilendirmektedir. Bu yorum kısmen doğru olsa da bilinen bazı büyük silahlı çetelere, Çad ve Nijer gibi komşu ülkelerden de çok sayıda silahlı kişi katılmıştır. "Terörist" olarak tanımlanıp tanımlanmaması Nijerya'da siyasî bir tartışmaya dönüşen bu silahlı çeteler, düzenledikleri eylemler sonucunda resmî rakamlara göre sadece 2021 yılında 2 bin 600'den fazla sivil hayatını kaybetmiştir. Bu rakamın bir önceki yılın rakamlarına göre yaklaşık %250 oranında bir artış gösterdiği de bilinmektedir.[17]

Sayıları ve etkinlik alanları giderek artan silahlı çeteler, 12 Eylül 2021 tarihinde Nijerya'nın Zamfara eyaletinde bir askerî üsse saldırı düzenlemiştir. Bu saldırı sonucunda 12 Nijerya askeri, silahlı çete üyeleri tarafından öldürülmüş, orduya ait çok sayıda silah ve askerî

14 The Vanguard, "Miyetti Allah chairman dies in the hands of kidnappers", 18.09.2021, vanguardngr.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qli6
Erişim Tarihi: 24.08.2022.

15 Hyginus Banko Okibe, "Herder-farmer Conflicts in South East Nigeria: Assessing the Dangers", Wilson Center Africa Program, The Southern Voices Network for Peacebuilding Araştırma Raporu: s. 43, 2022, wilsoncenter.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmQO
Erişim Tarihi: 02.12.2022.

16 Laura Angelo Barnetta, "Illicit arms used in northern Nigeria farmer-pastoralist conflict same source as Mali jihadists:report", RFI, 29.01.2020, rfi.fr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qli7
Erişim Tarihi: 26.08.2022.

17 Eromo Egbejule, "Who are the 'bandits' terrorising Nigeria's 'Wild Wild West'?", Al Jazeera, 29.03.2022, aljazeera.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qli9
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

teçhizata da el konulmuştur. Saldırılarda ele geçirilen silahlar hem bu çetelerin saldırı olanaklarını arttırmakta hem de ülkedeki kaçak silah pazarını çeşitlendirip zenginleştirmektedir. Öyle ki bu gruplar saldırılarda ganimet olarak elde ettikleri silahları kendileri kullanmakla kalmamış, bazı örgütlere de satarak maddi güçlerini artırmıştır.

Öte yandan, Nijerya'daki silahlı çeteler tıpkı Boko Haram terör örgütü gibi okullara saldırılar düzenleyerek hem can ve mal kayıplarına neden olmakta hem de ulusal eğitime büyük bir tehdit yaratmaktadır. Örneğin, Temmuz 2021'de Kaduna Eyaleti yakınlarında bir liseye düzenlenen saldırıda silahlı çete üyeleri 140'tan fazla öğrenciyi kaçırmıştır. [18]

BM Mülteci Yüksek Komiserliğinin 2021 yılının Aralık ayında yayınladığı bir makaleye göre, sınır bölgelerindeki silahlı çetelerin, bahsi geçen yılda sadece Nijer sınırına yakın bölgelerde gerçekleştirdiği saldırılar nedeniyle 11 bin 500'den fazla Nijeryalı, komşu ülkenin Tahoua bölgesine kaçmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle Nijerya'daki silahlı çete problemlerinin mülteci sorununa yol açarak ülkenin komşularıyla ilişkilerini de etkilediğini söylemek mümkündür. Hâlihazırda kırılgan siyasî ve sosyo-ekonomik yapılara haiz bu bölge, ülkelerinin silahlı çetelerin yarattığı mülteci sorunuyla mücadelesi ulusal ve bölgesel kalkınmayı negatif şekilde etkilemektedir.

2021 yılında silahlı çetelerin eylemlerindeki bu gözle görülür artışın çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle Nijerya ordusu ve polisinin bu çetelerle mücadele için geliştirdiği stratejiler kapsayıcı ve yeterli olmamıştır. Şubat 2021'de Devlet Başkanı Muhammed Buhari, eyalet yöneticilerini silahlı çetelerin eylemleri ve finansal akışları konusunda uyararak çözüm stratejileri geliştirmeleri yönünde çağrıda bulunmuştur. Ancak bu çağrı sonrasında herhangi bir somut çalışma yapılmamıştır. 2021 yılında JAS ve ISWAP terör örgütlerinin birbirleriyle rekabete girerek bölgede etkinliklerini arttırmak için bu silahlı çetelerle zaman zaman iş birliği yoluna gitmesi ve talep ettikleri eylemler (adam kaçırma, silahlı saldırı, talan ve yağmacılık vs.) neticesinde bu gruplara yüksek ücretler ödemesi sorunu daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Silahlı çetelerle terör örgütleri arasındaki bu bağın giderek kuvvetlenmesi ulusal güvenliğe karşı daha büyük bir tehlike doğurmaktadır.

18 Hyginus Banko Okibe, "Herder-farmer Conflicts in South East Nigeria: Assessing the Dangers", Wilson Center Africa Program, The Southern Voices Network for Peacebuilding Araştırma Raporu: s. 43., 2022, wilsoncenter.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmII
Erişim Tarihi: 02.12.2022.

4 . Güneydoğu Nijerya'da İgbo Ayrılıkçılığı

1967-1970 yılları arasında bir iç savaşa neden olan Biafra ayrılıkçılığı, Nijerya'nın bağımsızlığından beri çözüm bulamadığı önemli güvenlik meselelerinden birisidir. Biafra'daki kimi milliyetçi İgbolar, Nijerya devletinin yetersiz altyapı ve sosyal hizmetleriyle adalet ve eşitliği gözetmeyen tutumlarına ve kimi Fulani gruplara karşı sert eleştirilerde bulunup Biafra'nın bağımsızlığını hedeflemektedir.

1967-1970 iç savaşından sonra İgbo milliyetçileri kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Ancak hükûmetin ülkenin güneydoğusunda İgbolar başta olmak üzere yerli halkları göz ardı etmeye devam eden tutumları ve Fulani milislerinin İgbolara yarattığı tehdit sonucu Nnamdi Kanu, 2012 yılında "Biafra Yerli Halkları" (Indigeneous People of Biafra- IPOB) adlı grubu kurmuştur.[19] IPOB, ilk başta Biafra halklarının haklarını savunan aktivist bir örgüt görünümündeydi. Ancak 2020 yılının Aralık ayında Kanu, Biafra topraklarındaki çiftçilere karşı büyük tehlike arz eden silahlı çetelerle ormanlardaki işgalcileri bertaraf etmek için IPOB'un güvenlik kanadı olan Doğu Güvenlik Ağı'nın (Eastern Security Network-ESN) kurulduğunu ilan etmiştir.[20] Kanu'nun bu ilanı sonrasında Nijerya ordusu ESN birliklerini ortadan kaldırmak için Imo eyaletinde bulunan Orlu'ya yönelik büyük bir harekât başlatmıştır.[21] Nijerya ordusu ve IPOB arasındaki bu çatışmalarda aralarında çocukların da bulunduğu çok sayıda sivil yaşamını kaybetmiştir. 2021 yılının Haziran ayında Kenya'da tutuklanarak Nijerya'ya getirilen IPOB lideri Nnamdi Kanu ise aleyhindeki 11 suçtan hâkim karşısına çıkarılmıştır.[22]

19 Mark Kingsley Chinonso, Chinenye Blessing Obi ve Oham Peculiar Chibuzor, "The ills of IPOB sit at home and its Implication on the Economy of the South-East Geo-Political zone of Nigeria", IEESEM, Cilt 10, Sayı 4, s. 14.

20 Seun Opejobi, "Nnamdi Kanu launches Eastern Security Network", Daily Post, 13.12.2020, dailypost.ng/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlib
Erişim Tarihi: 24.08.2022.

21 James Ewaoche Amedu, "Biafra: Nigerian army has declared war – IPOB on Orlu airstrikes", Idomavoice, 19.02.2021, idomavoice.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlic
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

22 Stephanie Busari ve Nimi Princewill,"-Nigerian separatist leader brought back to Nigeria to face trial", CNN, 29.06.2021, cnn.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlid
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

Sonuç

Nijerya'da kurumsal yapıların zayıflığı ve devlet inşası süreçlerinin halkın tüm kesimlerinin beklentisi ve çıkarlarını karşılama kapasitesinden uzak, ancak dış aktörlerin beklentilerine uygun olarak gerçekleştirilmeye devam etmesi yukarıda özetlenen problemlerin kısa ve orta vadede çözülemeyeceğini göstermektedir. 2021'de, bir önceki yıldan beri devam eden polis şiddetinin son bulmasına yönelik ülke çapında düzenlenen şiddet olaylarına sahne olan "End SARS" protestoları ve Covid-19 pandemisinin etkilerinin sosyo-ekonomik yansımaları da hâlihazırda mevcut bulunan sorunların çözümünü zorlaştırmıştır. Öyle ki, Covid-19 tüm dünyada olduğu gibi Nijerya ekonomisini de olumsuz etkilemiş, üretim süreçlerinin sekteye uğraması ve artan fiyatlar zaten çoğunluğu yoksulluk sınırında olan Nijerya halkının çok daha zor koşullarla mücadele etmesine neden olmuştur. Bu zorlu koşullar ve güvenlik güçlerinin kapasitesindeki yetersizlik zaman zaman ülkedeki yasadışı gruplar ve terörist örgütlerin kitleleri manipüle etmesine olanak sağlayarak ulusal güvenliğin üzerindeki tehdit algılamalarını da arttırmıştır.

CHAIRPERSON
RWANDA
NIGERIA
NIGER
SOUTH SUDAN
EAC
CEN-SAD
AUCIL
ACERWC

AfB oturumu. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

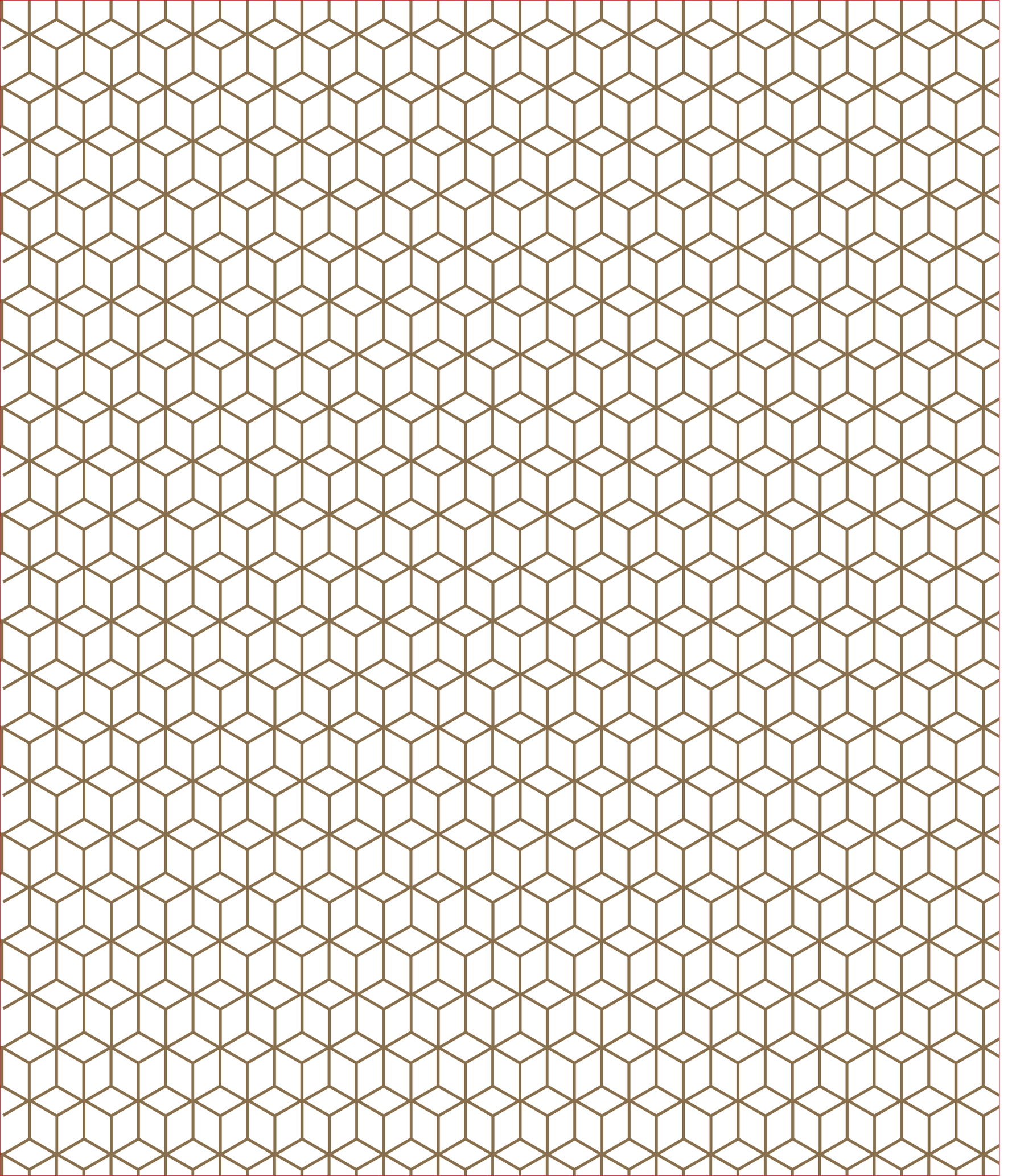

İkinci Bölüm

Ekonomik Gelişmeler-Ticaret, Yatırımlar ve Covid-19

1 Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Anlaşması
/ Moussa Hissein Moussa

2 Afrika'da Ortak Para Birimi
/ Dr. Zainul Abideen Jibril

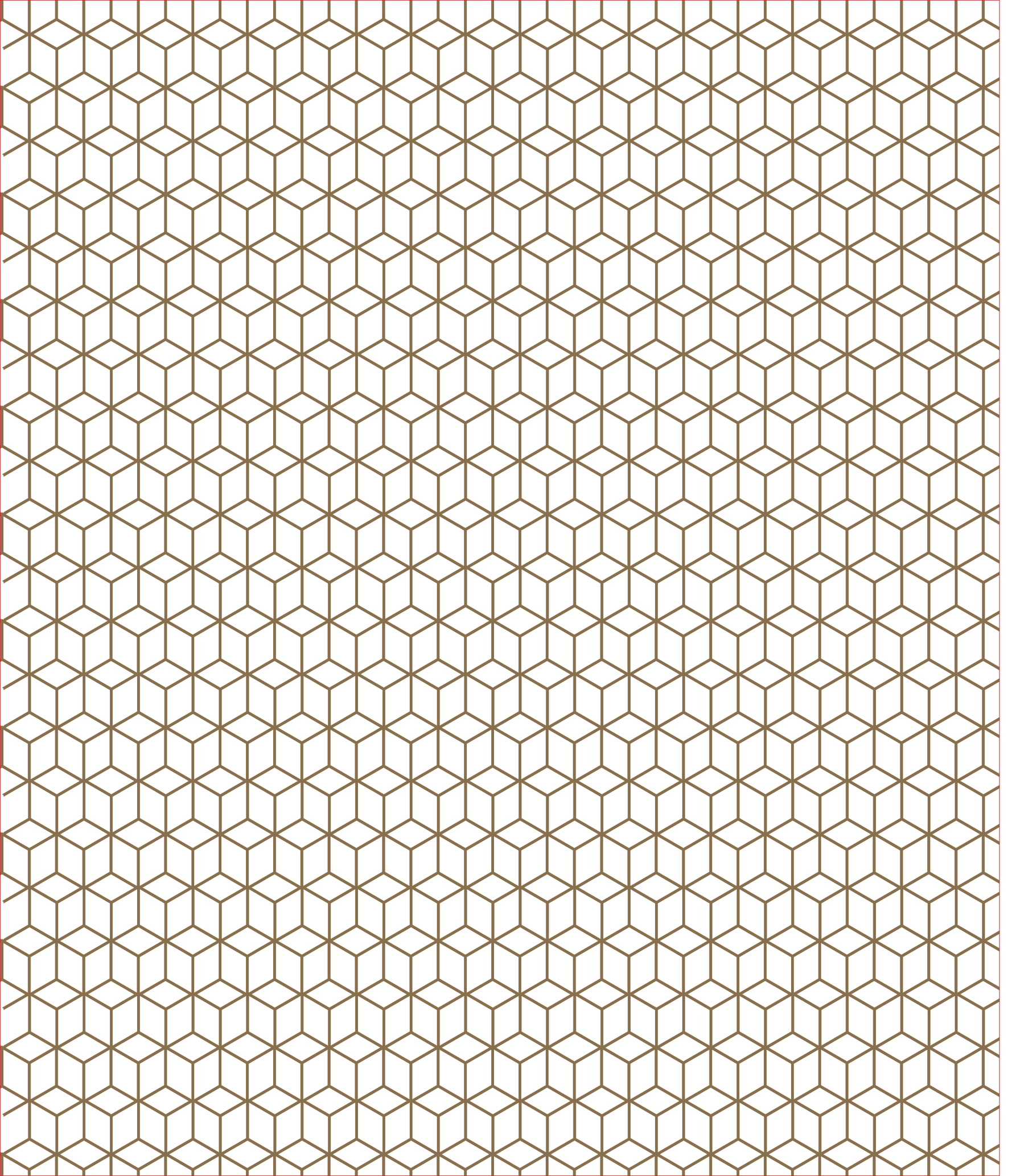

Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Anlaşması

1

Moussa Hissein Moussa*

Giriş

21. yüzyılın en büyük mücadele alanlarından birisi ekonomidir. Bir tarafta, dünya ekonomik sisteminde mevcut güçlü konumlarını korumaya çalışan devlet ve bloklar yer alırken diğer tarafta sistemde varlıklarını ispat etmeye çalışan devlet ve bloklar yer almaktadır. Bu iki bloğun dışında, başka devletlerin etkisinden kurtulmak ve öz yeterliliklerini sağlayarak etkinliklerini artırmak isteyen devletler yer almaktadır. Afrika Birliği (AfB) çatısı altında toplanan Afrika devletleri için bu son durum söz konusudur.

Çoğunlukla 1960'larda bağımsızlığını kazanan Afrika devletlerinin ekonomik anlamda güçlü bir varlık gösterebilmek için öngördükleri yöntem bölgeselleşmedir. Bölgeselleşme temayülü; 1991 yılında Abuja Anlaşması kapsamında Afrika Ekonomik Topluluğu'nun kurulması, 2002 yılında Afrika Birliği Örgütü'nün (AFBÖ) ekonomik bütünleşmeyi merkeze alan AfB'ye dönüşmesi ve 2021 yılında Afrika'yı bir ortak pazar yapmayı amaçlayan Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Anlaşması'nın (AKSTA) akdedilmesiyle somutlaşmıştır.[1]

AfB'nin temel amaçlarından biri, kıtanın ekonomik bütünleşme sürecini hızlandırmaktır.[2] Bu amacını etkin bir şekilde gerçekleştirmek için 2015 yılında AfB, bir takvim ve yol haritası olarak 2013-2063 dönemini kapsayan ve içinde AKSTA'nın da yer aldığı Gündem 2063'ü kabul etmiştir. AKSTA, yaklaşık 1,3 milyar tüketiciyle Afrika'yı dünya-

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı doktora adayı, e-posta: contact@moussahissein.com

1 Chitja Twala, "The 50 Years Struggle of the Organisation of African Unity (OAU): A Search for a Developmental Paradigm in Africa?", *Journal of Social Sciences*, Cilt 1, Sayı 39, 2014, s. 103-109.

2 Thomas Kwasi Tieku, "The African Union at 20: a lot has been achieved despite many flaws", The Conversation, 01.02.2022, s. 1, theconversation.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qliu
Erişim Tarihi: 01.08.2022.

nın en büyük ortak pazarı yapmayı öngören iddialı bir anlaşmadır. Bu bölümde, AfB'nin Gündem 2063 yol haritasında planlanan Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Anlaşması'nın mekanizması ve sunacağı fırsatlar ele alınacaktır.

Kaynak: Unsplash

Gündem 2063: Afrika'nın 50 Yıllık Kalkınma Planı

Gündem 2063, Afrika'yı dinamik bir küresel bir güce dönüştürmek için tasarlanan bir takvim ve yol haritasıdır. Bu plan; Afrika liderlerinin ırk, dil ve din ayrımını dikkate almaksızın Afrika'nın üstün menfaatlerine odaklanma, kapsayıcı ve bütüncül siyasi, ekonomik ve sosyal ortak kalkınma yaklaşımını benimseme, kıtaya uyumlu yönetişim modeli üzerinde barışı ve güvenliği inşa etme, kıtanın doğal kaynaklarını, doğasını, insan gücünü iyi kullanarak onu uluslararası sahnede etkin bir aktör yapma arzularının bileşiminden oluşan "Afrika Rönesansı" kapsamında ortaya çıkmıştır.

AfB'nin 50 yıllık uzun vadeli bir kalkınma yörüngesi tasavvur etme ihtiyacı, kıtanın kalkınma gündemini gözden geçirerek küresel, bölgesel ve alt bölgesel dinamiklere uygun hale getirme gereğinden doğmuştur. Bu yörünge; devam eden yapısal dönüşümü yönlendirebilir, etkisi giderek azalan çatışma çözüm yöntemlerini yeniden etkin hale getirebilir, yenilenmiş ekonomik büyüme ve sosyal ilerlemeyi canlan-

Şekil-1: Gündem 2063'ün Ana Projeleri
(Kaynak: Afrika Birliği)

Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesini kuran temel antlaşma: **AKSTA**	Mal Ticareti Protokolü	1) Tarife Taviz Programı 2) Menşe Kuralları 3) Gümrük İşbirliği ve Karşılıklı İdarî Yardım 4) Ticaretin Kolaylaştırılması 5) Tarife Dışı Engeller 6) Ticaretin Önündeki Teknik Engeller 7) Sıhhî ve Bitki Sağlığı Önlemleri 8) Taşıma 9) Ticaret İlaçları
	Hizmet Ticareti Protokolü	1) Belirli Taahhütlerin Çizelgeleri 2) Muafiyetler 3) Hava Taşımacılığı 4) Öncelikli Sektörlerin Listesi 5) Düzenleyici İşbirliği Çerçeve Belgesi
	Uyuşmazlıkları Çözme Protokolü	1) Panel Çalışma Prosedürleri 2) Uzman İnceleme Grupları 3) Hakem ve Panelistlerin Davranış Kuralları
	Fikrî Mülkiyet Hakkı Protokolü	Tamamlanacak
	Rekabet Politikası Protokolü	Tamamlanacak
	Yatırım Protokolü	Tamamlanacak
	E-Ticaret Protokolü	Tamamlanacak
	Genç ve Kanlar Protokolü	Tamamlanacak

Şekil-3: AKSTA'nın bazı başlıkları
(Kaynak: Afrika Birliği)

dırabilir, insan merkezli kalkınma, cinsiyet eşitliği ve gençlerin güçlendirilmesini teşvik edebilir ve Bilgi ve İletişim Teknolojisi (BİT) devrimi gibi değişen küresel bağlamlara bağlı kılabilir ve Afrika mallarına katma değer ekleyebilir.[3]

Gündem 2063'ün ana projeleri, Şekil 1'deki gibi 12 başlık altında toplanmaktadır. Bu projelerin 2063 yılına kadar aşamalı bir şekilde tamamlanması hedeflenmektedir. Gündem 2063'ün iddialı projelerinden biri olan AKSTA, dijital ticaret ve yatırım koruması da dâhil olmak üzere Afrika ekonomisinin kritik alanlarını içeren ve küresel bir kapsamı olan büyük bir ticaret anlaşmasıdır. AKSTA'nın temel amacı: Afrika'da ticaretin önündeki engelleri kaldırarak Afrika içi ticareti, özellikle katma değerli üretim ticaretini ve Afrika ekonomisinin tüm sektörlerinde ticareti önemli ölçüde artırmaktır. Anlaşma, yaklaşık 3,4 trilyon dolarlık birleşik gayrisafi yurt içi hasılaya sahip 1,3 milyar kişilik ortak bir pazar kurup kıtanın ekonomik bütünleşmesini de-

3 African Capacity Building Foundation, "Agenda 2063 De L'union Africaine: Cadre du plan de renforcement des capacités: Mettre en place les piliers en vue l'exécution du premier plan décennal: – (L'Afrique que nous voulons bâtir)", 2016, opendocs.ids.ac.uk/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QliU
Erişim Tarihi: 01.08.2022.

Harita 1: Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Antlaşması (AKSTA)

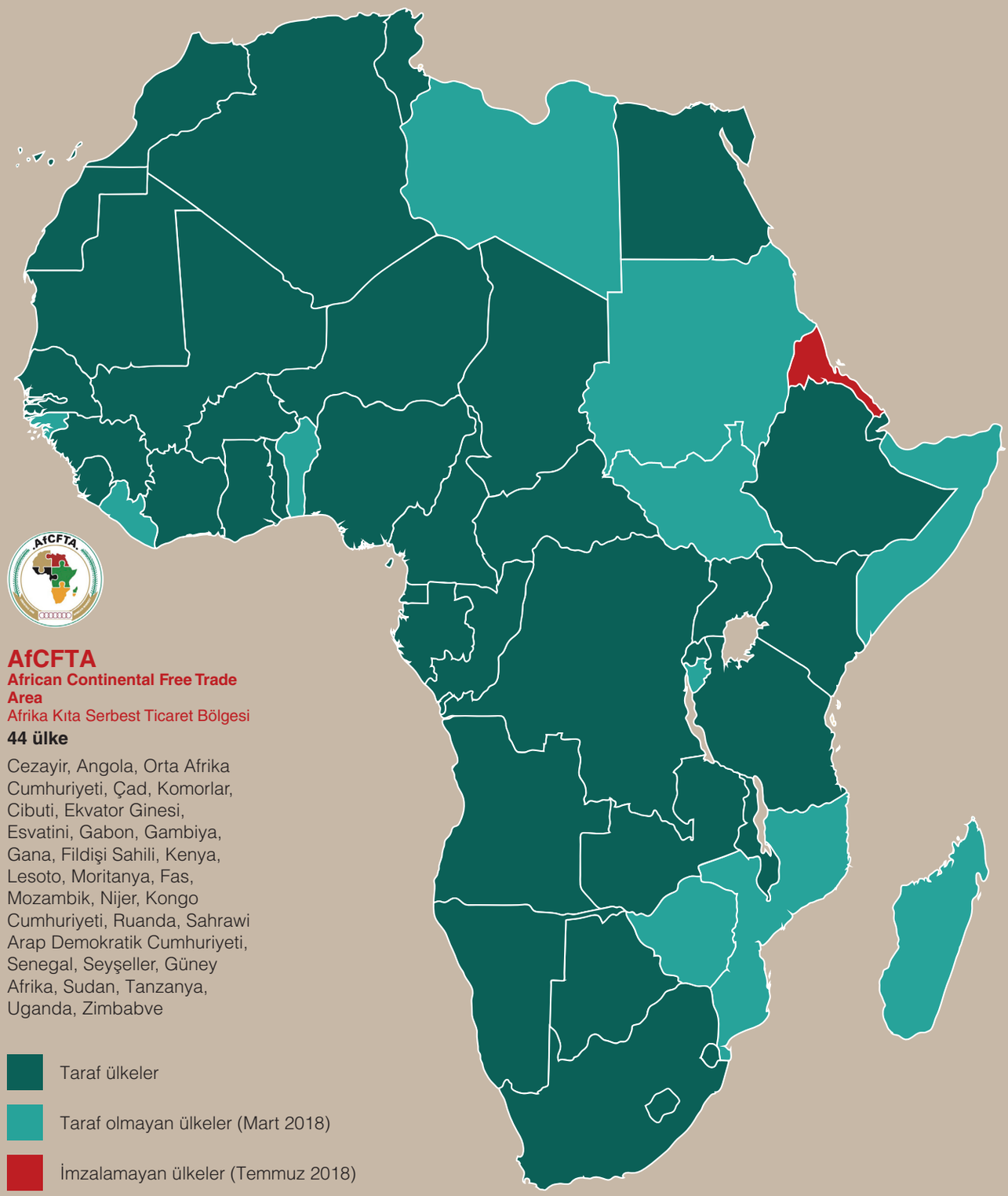

Kaynak: Afrika Birliği

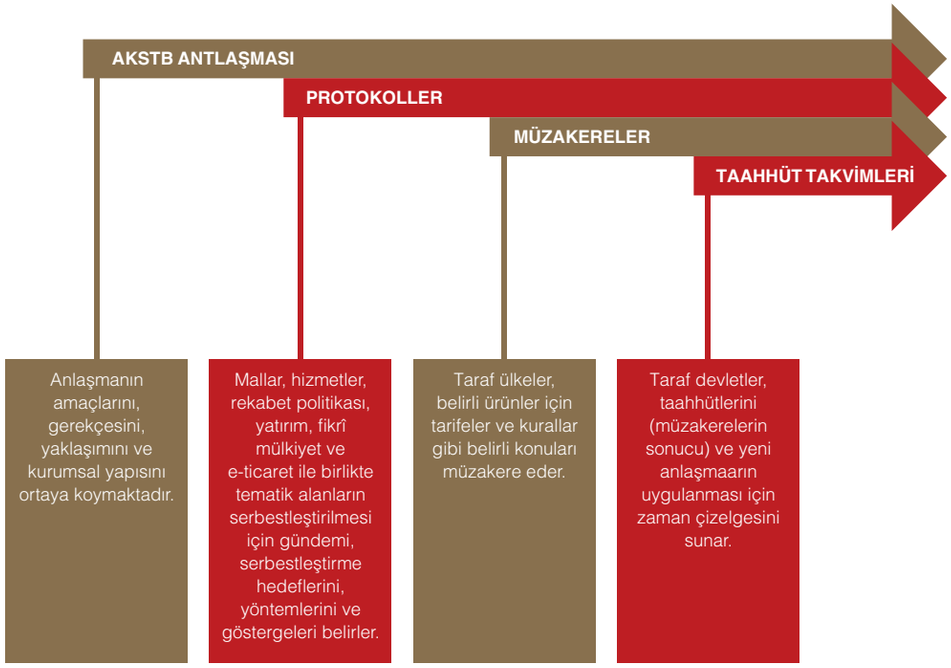

Şekil-4: AKSTA'nın uygulama akışı
(Kaynak: Afrika Birliği) africancfta.org/

rinleştirerek dünyanın en büyük serbest ticaret alanını oluşturmayı amaçlamaktadır. AKSTA, aynı zamanda, bölge devletleri arasındaki tarifeleri düşürmeyi, hizmet ve ticaretin kolaylaştırılmasını ve bunların önündeki teknik engelleri kaldırmayı kapsamaktadır.[4]

AKSTA, 21 Mart 2018 tarihinde kabul edilmiş olmasına rağmen hâlihazırda AfB'nin 55 üye devleti arasından anlaşmayı imzalamayan tek ülke – büyük ölçüde kapalı bir siyasî ve ekonomik sisteme sahip – Eritre'dir. Anlaşmayı imzalayan 54 devletten 43'ü, anlaşmayı ulusal meclisinden onaylatmış ve onay belgelerini AfB Komisyonuna sunarak anlaşmaya taraf devletler olmuştur (Şekil 2). Gana'nın başkenti Akra'da yer alan AKSTA Sekreterliği, AfB içinde özerk bir organ olup anlaşmanın uygulanmasını koordine etmekten sorumludur[5]

Malların, hizmetlerin, insanların ve yatırımların serbest dolaşımına dayanan AKSTA, Afrika Ekonomik Topluluğu'nu[6] tamamlamayı amaçlamaktadır. Anlaşmanın imzalanması ve yakın zamanda yürürlüğe girmesi, uygulamada birinci aşamanın sonunu işaret etmektedir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi, aynı zamanda, bunların ayrılmaz bir parçası olan mal ticareti, hizmet ticareti ve uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin usul ve esaslara ilişkin protokollerin de yürürlüğe girmesi anlamına gelmektedir.[7]

4 African Union, "CFTA - Continental Free Trade Area", https://au.int/en/ti/cfta/about, Erişim Tarihi: 10.08.2022.
5 Trade Law Center (TRALAC), "Status of AfCFTA Ratification", tralac.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QliW Erişim Tarihi: 03.09.2022.
6 Union Africaine, "Zone de Libre-échange Continentale Africaine", www.au.int, Erişim Tarihi: 03.09.2022.
7 Union Africaine, "Accord Portant Créatıon De La Zone De Libre-Échange Continentale Africaine", au.int/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QliZ Erişim Tarihi: 12.08.2022.

Menşe Kuralları	Belirli bir ürüne ekonomik bir vatandaşlık veren kriterler. AfCFTA menşe kuralları, bir ürünün kıtadaki minimum işlenme seviyesini belirler.
Çevrimiçi Tarife Müzakere Portalı Aracı	Müzakereler için gerekli verilerin uyumlaştırılmasını kolaylaştırmayı ve hızlandırmayı ve AKSTA tarife serbestleştirme takvimine uygun olarak ülkelerin önceliklerine göre tekliflerin hazırlanmasını ve sunulmasını desteklemeyi amaçlar.
Tarife Dışı Engeller (TDE) Mekanizması	AKSTA kapsamında TDE'leri raporlamak, izlemek ve ortadan kaldırmak için çevrimiçi mekanizma. Araç şu adresten ulaşılabilir: www.ticaretsınırlamaları.afrika/
Pan-Afrika Ödeme ve Uzlaşma Sistemi (PAPSS)	İşletmelerin yerel para birimlerini kullanarak Afrika içi ticaret işlemlerini mal ve hizmetlere ilişkin netleştirmelerine ve ödemelerine yardımcı olacak bir dijital ödeme sistemi.
Afrika Ticaret Gözlemevi	Afrika içi ticaret verilerini ve diğer ilgili bilgileri toplayan, işleyen ve analiz eden çevrimiçi platform.

Şekil-5: AKSTA'nın araçları
(Kaynak: Afrika Birliği) africancfta.org/

Ürünlerin Kategorisi	Serbest Gümrük Vergilerine Tâbi Hassas Olmayan Mallar	Serbest Gümrük Vergilerine Tâbi Hassas Ürünler	Serbest Gümrük Vergilerine Tâbi Olmayan ve "Muaf" Olarak Adlandırılan Ürünler
Az Gelişmiş Ülkeler (AGÜ)	10 Yıl İçinde Tarifelerin %90'ında	13 Yıl İçinde Tarifelerin %7'sinde	İthalat Değerlerinin %10'unda Tarifelerin %3'ünde
AGÜ Dışı	5 Yıl İçinde Tarifelerin %90'ında	10 Yıl İçinde Tarifelerin %7'sinde	İthalat Değerlerinin %10'unda Tarifelerin %3'ünde

Şekil-6: AKSTA'nın ülkeler kategorisi ve serbestleşme takvimi ve oranı
(Kaynak: Afrika Birliği) africancfta.org/

AKSTA'nın tüm mekanizmaları, Şekil 3'teki gibidir. Anlaşma yürürlüğe konulmuş olsa da tüm mekanizmaları uygulamaya konulmamıştır.

AKSTA kapsamındaki tarife ve haklardan yararlanma müzakereleri eş zamanlı olarak yürütülür. Bu müzakereler, malların "Afrika menşeli" olabilmesi için uyulması gereken kriterlerle ilgilidir. Menşe kurallarına uygunluk, anlaşmanın başarılı olabilmesinde belirleyici bir faktördür. Zira serbest ticaret bölgelerinde dolandırıcılık uygulamaları kaçınılmazdır ve üçüncü ülkelerden gelen ürünlerin bölgeye sızmasını engellemek oldukça güçtür.[8] AKSTA, Şekil 4'teki gibi belli aşamalardan geçerek tamamlanacaktır.

8 El Moudjahid, "ZLECAF: Les règles d'origine, un aspect clé", Bilaterals.org, 02.09.2020,
au.int/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlj2
Erişim Tarihi: 22.08.2022.

AKSTA'nın tüm mekanizmalarının belirlenmesi, müzakere edilip kabul edilmesi ve uygulanması, Şekil 5'te yer alan araçlarıyla olacaktır.

AKSTA kapsamında, kıtada (taraf devletlerde) dolaşan malların %90'ında uygulanan gümrük vergileri kademeli olarak ve "yıllık taksitlerle" Az Gelişmiş Ülkeler (AGÜ) kategorisine giren ülkeler için 10 yıl içinde, AGÜ dışındaki ülkeler için ise 5 yıl içinde kaldırılacaktır. Söz konusu ürünler Ocak 2025'de gümrükten muaf olana kadar her yıl indirim uygulamasına tabi tutulacaktır. "Hassas" olarak sınıflandırılan malların %7'sinde AGÜ kategorisi dışındaki ülkeler için gümrük vergileri 10 yıl içinde, AGÜ ülkeleri için ise 13 yıl içinde düşürülecektir. Son olarak, bu uygulamadan "hariç tutulan" ürünlerin %3'ünde tarife, belirli hassasiyetlere sahip taraf devletlere manevra alanı bırakmak için muhafaza edilecektir. Ancak bunlar, her beş yılda bir gözden geçirme sürecine tabi olacaktır (Bkz. Şekil 6).[9]

AKSTA Sekreterliği ile Dünya Bankası'nın 2022 yılının ortasında ortaklaşa olarak hazırladığı raporda, Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi'nin (AKSTB) kıtaya önemli ekonomik ve sosyal faydalar getirebileceği, gelirleri artırabileceği, yoksulluğu azaltabileceği ve ekonomik büyümeyi hızlandırabileceği yer almaktadır.[10]

Yatırım ve rekabet kurallarının uyumlu hale getirilip bölge tüm mekanizmalarıyla kurulduğunda AKSTA, bölgesel gelirleri 571 milyar dolar olacak şekilde AKSTA, oranında artıracaktır. Bununla birlikte, AKSTA'nın —mevcut iş fırsatlarından daha iyi ücretli ve daha kaliteli— yaklaşık 18 milyon ek iş yaratması beklenmektedir. Kadınlar, kurulacak yeni işlerden en çok faydalanan grup olacaktır. 2035 yılına kadar ortaya çıkan iş ve gelir artışı, 50 milyon kadar insanı aşırı yoksulluktan kurtarmaya yardımcı olabilir.[11]

AKSTA'nın sağlayacağı önemli avantajların arasında, kadınların iş hayatına katılımını artırmak da yer almaktadır. Günümüzde, kadınların ticaret yoluyla elde ettikleri bazı kazanımlar, kıtada giderek artan güvensizlik ortamının yarattığı engel ve riskler nedeniyle ciddi bir şekilde azaltmıştır. Bu durum, özellikle aile içi geçim kaynaklarının en az yarısının kadınların emeklerinden oluştuğu Afrika kıtasında önemli bir sorun oluşturmaktadır.[12] Bilindiği üzere, Afrika'da yapılan ticaretin önemli bir kısmı, sınır ötesi enformel ticaretlerden oluşur. BM Afrika Ekonomik Komisyonuna göre, kıtadaki enformel sınır ötesi ticaretin yaklaşık %70'i kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Kadınlar, bu tür çalışmaları nedeniyle fiziksel taciz, şiddet, malları-

9 United Nations Economic Commission for Africa (UNCEA) - Département du commerce et de l'Industrie de la Commission de l'Union africaine (CUA-DTI), "Zone delibre-échange continentale africaine : Série de questions et réponses actualisées, 2020, uneca.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlmq
Erişim Tarihi: 19.08.2022.

10 Banque Mondiale, "Un accord de libre-échange pourrait aider à sortir jusqu'à 50 millions d'Africains de l'extrême pauvreté", banquemondiale.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlmr
Erişim Tarihi: 30.07.2022.

11 AFRIMAG, "Afrique: la Banque mondiale souligne les avantages de la ZLECAf ", 02.07.2022,
afrimag.net/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlms
Erişim Tarihi: 20.08.2022.

12 United Nations Economic Commission for Africa, "La ZLECAf offre des perspectives en matière d'égalité des sexes", 01.03.2022, un.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlmt
Erişim Tarihi: 12.08.2022.

Mercato Afrika'nın en büyük açık hava çarşısı: Mercato (Kaynak: Anadolu Ajansı)

na el konulması ve hatta hapis cezası gibi çeşitli tehlike ve engellere karşı mücadele etmektedir. Anlaşma kapsamındaki tarife indirimleri, enformel kadın tüccarların resmî kanallar aracılığıyla faaliyet göstermelerini sağlayarak daha güvenli ve verimli bir çalışma ortamı ve yeni iş imkanlarını da beraberinde getirecektir. AKSTA'nın tam anlamıyla uygulanması, kadınlar ve vasıflı işçiler için daha fazla ücret avantajı sağlayacaktır. Kadın işçi ücretlerinin 2035 yılına kadar %11,2 daha yüksek olacağı ve erkek işçi ücretlerindeki %9,8'lik artışı geride bırakacağı tahmin edilmektedir.[13]

13 Conférence des Nations Unies sur le commerce et le développement, "La zone de libre-échange de l'Afrique peut apporter au continent une croissance économique inclusive considerable", 08.12.2021, unctad.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlmu
Erişim Tarihi: 05.08.2022.

Sonuç

AKSTA kapsamında ticaretin serbestleştirilmesi gerek ikili gerekse bölgesel veya çok taraflı tarife gelirlerinde bir miktar kayba neden olacaktır. Ancak uluslararası ticaretin yoğunlaşması, bilgi açısından bölgeler arası bağ oluşturarak kıta içi ticaretin verimliliğini artırabilir, teknolojinin yayılmasına ve zenginliğin yeniden dağıtılmasına yardımcı olabilir. Hâlihazırda Afrika içi ticaret, kıtadan yapılan toplam ihracatın %14,4'üne tekabül etmektedir. Bu oran, diğer kıtalara kıyasla oldukça düşüktür. Bu ihracatın %61'i işlenmiş ve yarı işlenmiş ürünlerden oluşmakta olup dönüştürücü ve kapsayıcı büyüme için büyük potansiyel sağlamaktadır. Kayıt dışı sınır ötesi ticaret, bazı ülkelerde resmî ticaret akışının %90 kadarını temsil edebiliyorken Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) ve Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA) gibi bölgesel ekonomik topluluklarda toplam ticaretin %40'ına tekabül etmektedir.[14]

Öte yandan, kıtanın hâlâ kullanılmayan ihracat potansiyeli, Afrika içi ihracatın %43'üne tekabül eden 21,9 milyar dolardır. AKSTA kapsamında beş yıl içinde kısmi tarife serbestleşmesi yoluyla 9,2 milyar dolarlık ek ihracat potansiyeli gerçekleştirilebilir. Bu potansiyelin kilidini açmak için maliyetli tarife dışı önlemler, altyapı ve piyasa bilgi boşlukları dâhil olmak üzere Afrika içi çeşitli tarife dışı engellerin kaldırılması ve kapatılması gerekmektedir. Bu da AKSTA çerçevesindeki ortak çabalarla mümkündür.[15]

AKSTA'nın kıtada dolaşan %90'ın üzerindeki üründe, belli bir takvime göre gümrük vergisini indirerek tamamen serbestleştireceği öngörülmektedir. Bu indirime tabi olacak mallar ve hizmetlerin yarısından fazlasının Afrika menşeli olması gerekmektedir. Bu uygulamanın Afrika içi ticareti %50'ye kadar artıracağı beklenmektedir. AKSTA'nın, aynı zamanda, 2063'e kadar, Güney ve Orta Afrika bölgesindeki ticareti %50 ila %55 arasında, Doğu Afrika bölgesindeki ticareti %55 ila %60 arasında, Batı Afrika bölgesindeki ticareti %45 ila %50 arasında ve Kuzey Afrika bölgesindeki ticareti %15 ila %20 arasındaki oranlara kadar artıracağı tahmin edilmektedir.[16]

Afrika içi ticaret, ekonomik çeşitliliğin önemli bir itici gücüdür. Zira kıtadaki endüstriyel/işlenmiş ürünlere olan talebin yanı sıra tarifelerin ve diğer engellerin kaldırılmasının yarattığı fırsat, ülkelerin üretim seviyelerini teşvik edebilir. Bu, dünyanın diğer bölgelerine mal satışından elde edilen gelire bağımlılığın azaltılmasına yardımcı olacaktır. AKSTA'nın sağlayacağı fırsatların önemli bir kısmı özel sektör

14 "Un accord de libre-échange…"
15 "La zone de libre-échange…"
16 United Nations Economic Commission for Africa, "African Continental Free Trade Area – Questions and answers", 2019, uneca.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlmv Erişim Tarihi: 09.08.2022.

için geçerli olacaktır. Afrika'da özel sektör, toplam üretimin %80'ini, yatırımların %66'sından fazlasını ve kredilerin %75'ini oluşturmakta ve çalışma çağındaki nüfusun %90'ını istihdam etmektedir.[17]

Sonuç olarak, küreselleşen dünyada etkin bir varlık sürdürmenin yolu, ekonomik anlamda güçlü olmaktan geçmektedir. Bu yolda ekonomik bütünleşme merkezî bir önem arz etmektedir. Afrika'da pan-Afrikanist bir vizyon ile ekonomik bütünleşmenin taşları döşenmektedir. AKSTA; bütünleşmiş, müreffeh ve barışçıl bir Afrika için stratejik bir kilometre taşıdır.

17 World Bank, "The African Continental Free Trade Area Economic and Distributional Effects", 2020, s. 115, worldbank.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlmw
Erişim Tarihi: 09.08.2022.

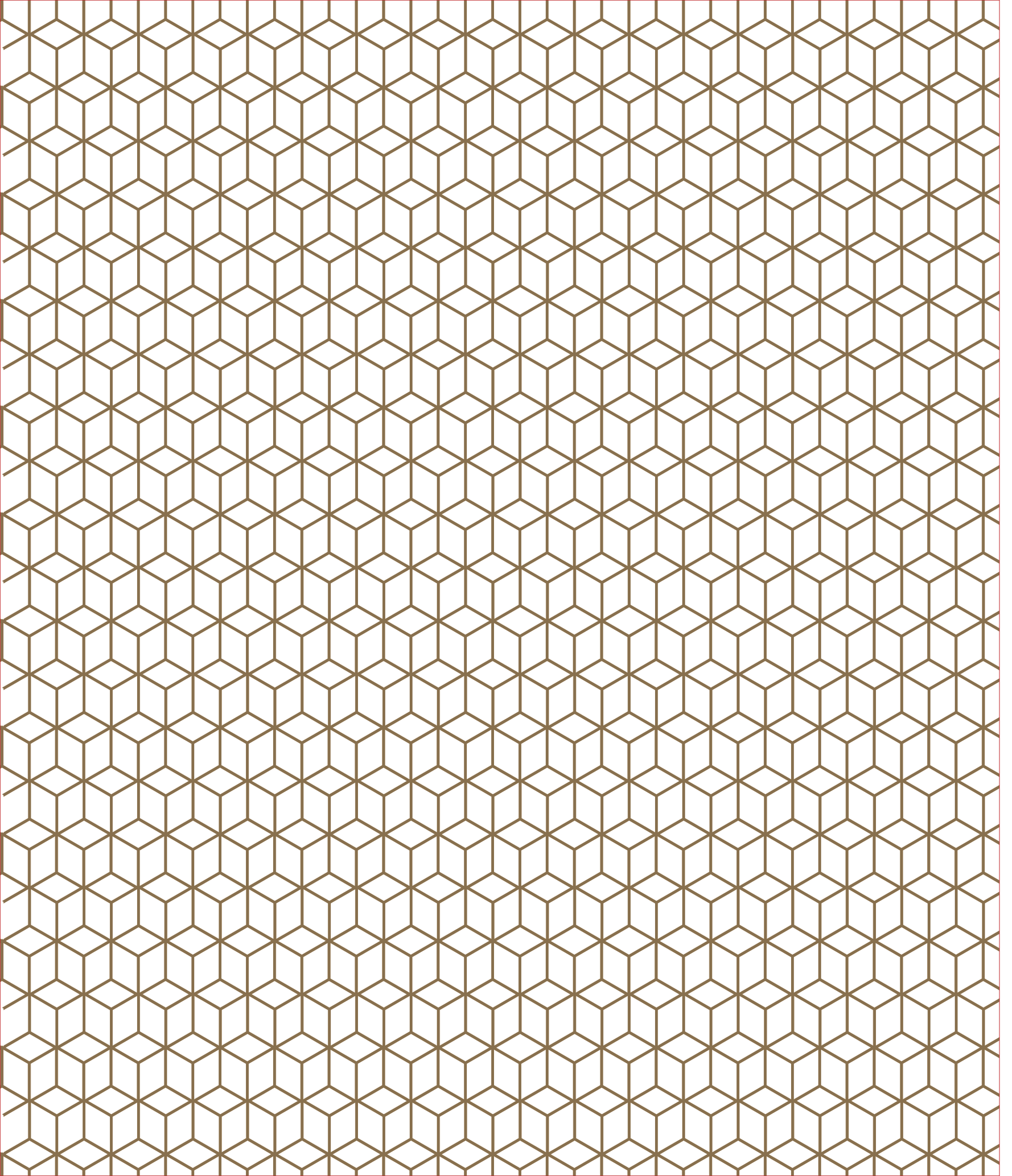

Afrika'da Ortak Para Birimi

2

Zainul Abideen Jibril*

Afrika'da ortak para biriminin uzun bir geçmişi vardır. Kıtada iki parasal bölge bulunmaktadır. 1940'ların ortalarından bu yana, iki CFA frangı bölgesi, CFA frangı olarak bilinen ortak ancak farklı para birimlerini kullanır. Öte yandan, Güney Afrika'da da 1980'lerden beri döviz kurunu sabitleyerek işleyen ortak bir parasal bölge vardır. Bu parasal bölge, zamanla Afrika Birliği'nin (AfB) temel direklerinden biri olmuştur. Afrika Merkez Bankası Yöneticileri Birliği, 2003 yılında, 2021 yılına kadar tüm kıtada geçerliliği olacak bir para birimi (Afro) kullanımı ve ortak bir merkez bankası oluşturulması konusundaki planlarını açıklamıştır.[1]

Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Doğu Afrika Topluluğu (EAC), Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) ve Güney ve Doğu Afrika Ortak Pazarı (COMESA) gibi bölgesel ekonomik topluluklar, ortak bir para birimi elde etmek için Afrika Ekonomik Topluluğu'nun temel sütunları olarak güçlendirilmekteler.

2021'deki gelişmeler arasında, kıta düzeyinde, Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi'nin (AKSTA) onaylanması ve pan-Afrika Ödeme ve Mutabakat Sistemi'nin (PAPSS) resmî olarak kullanıma sunulmasının kıtayı ortak bir para birimine yaklaştırması beklenmektedir. Aynı yıl bölgesel düzeyde gerçekleşen önemli bir gelişme de Covid-19 küresel pandemisi nedeniyle ECOWAS üyeleri için ortak para birimi econun kullanıma sunulmasının ertelenmesi olmuştur. Ancak bu konuda kat edilmesi gereken uzun bir yol olduğu görülmektedir. Bu alandaki sı-

* Adamawa State University, Mubi

1 Ndubiusi Ekekwe, Towards a Single African Currency, *Economic Affairs Department African Union Commission*, 2009, s. 8.

Para Batı Afrika'da sömürge mirası 74 yıllık para birimi tarihe karışıyor. Batı Afrika'da, adını sömürgeden alan 74 yıllık CFA frangı tarihe karışıyor. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un Fildişi Sahili'ni ziyaretinde mevkidaşı Alassane Ouattara, Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (UEMOA) ülkelerinin sömürge mirası CFA frangını bırakarak "eko" para birimine geçtiğini duyurmasıyla 74 yıllık bir para birimi tarihe karışmış olacak. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

nırlayıcı faktörlerden bazıları, makroekonomik yakınsamanın sağlanamaması, liderlerin siyasî iradelerinin olmaması ve 2021 yılından itibaren bazı büyük güçler tarafından Merkez Bankası Dijital Para Birimlerinin oluşturulmasıdır.

Mevcut Ortak Para Birimlerine Genel Bakış

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, Fransız hükûmetinin girişimiyle Afrika'da iki tür ortak para birimi oluşturulmuştur. Bunlardan Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (WAEMU), Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gine-Bissau, Mali, Nijer, Senegal ve Togo'yu; Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (CAEMC) ise Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo Cumhuriyeti, Gabon, Ekvator Ginesi ve Çad'ı kapsamaktadır. Ortak bir para birimi olan CFA frangı,

sırasıyla Batı Afrika Devletleri Merkez Bankası ve Orta Afrika Devletleri Bankası tarafından sağlanmaktadır.[2] Her iki bölge de CFA frangı, Fransız frangı ve (sonrasında) euro ile istikrarlı bir pariteye sahipti ve değiştirilebilirlik Fransız hazinesi tarafından garanti edilmekteydi. Yakın zamana kadar, WAEMU ülkelerinin ecoyu başlatmak için yaptığı bir anlaşmanın ardından, rezervlerinin %50'sinin Fransa tarafından Fransız hazinesinde bulunması gerekmekteydi. Ancak bugüne kadar CAEMC'nin rezervlerinin %65'ini Fransa'da biriktirmekte olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Fransa, işletme hesabı ve her bir merkez bankasının yönetim kurulunda Fransız temsilcilerin mevcudiyeti aracılığıyla garantör rolü oynamaktadır.[3]

Çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği üzere, Güney Afrika'da, Ortak Para Birimi Alanı (CMA) 1986'dan beri mevcuttur. CMA, Güney Afrika, Lesoto, Namibya ve Esvatini'yi kapsayan sabit bir parasal anlaşmadır. CFA bölgesinin aksine, CMA ülkelerinin her biri para birimlerini Güney Afrika randına sabitlemiştir. CMA'da para politikası müdahalelerini yürütmekle yükümlü ve tüm üye ülkelere karşı sorumlu olan ortak bir merkez bankası yoktur. Güney Afrika dışında, diğer CMA üyelerinin bağımsız ihtiyari para politikası uygulamaları yasaklanmıştır. Sonuç olarak, Güney Afrika, para politikası kararlarında diğer CMA ülkeleri üzerinde ekonomik hâkimiyet kazanmaktadır. Öte yandan, Güney Afrika Rezerv Bankası birincil hedef olarak para politikasının oluşturulmasından ve uygulanmasından da sorumludur.[4]

Kıta Düzeyinde Ortak Para Birimi Girişimi

Kıta çapındaki parasal düzenlemeler için yapılan tüm projeler arasında, tek bir Afrika para birimi projesi en iddialısı gibi görünmektedir. Afrika için tek bir para birimi fikrini 1990'lı yılların başında Afrika Birliği tasarlamıştır. 1991 yılında Nijerya'nın Abuja kentinde imzalanan Abuja Anlaşması, Afrika Ekonomik Topluluğu'nu (AEC) oluşturmuş ve Afrika Merkez Bankası'nın (ACB) kurulmasını öngörmüştür. Burada amaç, Afrika Ekonomik Topluluğu'nun tek bir para birimi (Afro) ile kurulmasıdır. Afrika Birliği'nin ekonomik ve parasal entegrasyon stratejisi, mevcut bölgesel ekonomik toplulukları güçlendirmeyi ve sonunda tek bir para birimi haline getirmeyi amaçlamaktadır. Afrika Ekonomik Topluluğu'nu oluşturan anlaşmaya göre, ekonomik entegrasyonun son aşamasında Afrika Merkez Bankası ve Afrika Para Birliği (AMU) kurulacaktır. Abuja Anlaşması, Afrika'nın 34 yıllık bir süre zarfında

2 Ndongo Samba Sylla, "The Franc Zone, a Tool of French Neocolonialism in Africa", New Frame, 15.01.2020, newframe.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qln5 Erişim Tarihi: 11.08.2022.

3 Seraphin M. Fouda ve David Stasavage, "The CFA Franc Zone After EMU: Status Quo, Reform, or Dissolution?", *World Economy*, Cilt 23, Sayı 2, 2000, s. 221.

4 Bonang N. Seoela, "Efficacy of monetary policy in a currency union? Evidence from Southern Africa's Common Monetary Area", *Quantitative Finance and Economics*, Cilt 6, Sayı 1, 2022, s. 35–53.

ortak bir para birimine geçmesini öngörmüştür. AEC'yi kuran anlaşmaya göre, bu ortak para birimi 2025 yılına kadar dolaşımda olmalıdır.[5]

AKSTA'nın kurulması ve üye devletler tarafından onaylanması, kıta düzeyinde ortak para birimini uygulamaya yönelik bir hareket olarak görülebilir. Dünya Ticaret Örgütü'nün kuruluşundan bu yana dünyanın en büyük serbest ticaret alanını yaratma potansiyeline sahip olan AKSTA, 1,2 milyar müşteriden oluşan pazarı ve tahmini 3 trilyon dolarlık birleşik GSYİH'yi kapsamaktadır. Tüm konuları içeren kapsamlı ve karşılıklı yarar sağlayan bir ticaret anlaşması sağlayarak Afrika içi ticareti artırmayı amaçlayan AKSTA, Afrika içi ticareti %50'nin üzerinde artırma potansiyeline sahiptir.[6] 5 Aralık 2020'de Afrika Birliği'nin AKSTA ile ilgili Olağanüstü Zirvesi sırasında Afrika Birliği Devlet ve Hükûmet Başkanları Meclisi, AKSTA Anlaşması kapsamında ticaretin başlama tarihini 1 Ocak 2021 olarak onaylamıştır.[7]

Afrika, AKSTA kapsamında ilerlerken bu anlaşma kıtadaki para birimlerinin değerini korumaya yardımcı olacağından, ödeme ve ödeme darboğazlarını ortadan kaldırmada Afrika ülkeleri için oldukça önemli sonuçlar doğuracaktır. Sonuç olarak, 2021'de birden fazla Afrika para biriminde ticareti kolaylaştıran bir ödeme sistemi başlatılmıştır. Pan-Afrika Ödeme ve Mutabakat Sistemi'nin (PAPSS), altı WAMZ ülke üzerinde deneme amaçlı pilot projesi Ağustos 2021'de başlamıştır. PAPSS, başarılı bir denemeden sonra, Ocak 2022'de 54 Afrika ülkesinde ticarî kullanım için resmî olarak faaliyete geçmiştir. PAPSS, AKSTA kapsamında ticareti tamamlamak için Afrika İhracat-İthalat Bankası ile iş birliği içinde geliştirilen bir Afrika Birliği altyapısıdır.[8]

Yeni ödeme ve mutabakat sistemi, Afrika sınırlarının ötesinde yerel para birimlerinde ve anında ödeme yapılmasını sağlamaktadır. Bu sistemin üç ana süreci vardır: Anında ödeme, ön finansman ve net ödeme. PAPSS'nin uygulanmasından önce, Afrika'daki sınır ötesi ödemeler, Dünya Bankalararası Finansal Telekomünikasyon Birliği (SWIFT) sistemi aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi. Bununla birlikte, Afrika mutabakat süreçlerinin %80'inden fazlası Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bankaları içermektedir.[9] Bu, işlem maliyetlerini yüksek hale getirmekte ve Afrika işletmelerinin üretkenliğini olumsuz etkilemektedir. AKSTA Genel Sekreteri Wamkele Mene'ye göre, para birimlerinin yabancı para birimlerine dönüştürülmesi, kıta içi ticaret için Afrika'ya yılda yaklaşık 5 milyar dolara mâl olmaktadır. Aynı zamanda, işlemlerin gerçekleştirilmesi günler, bazen haftalar almaktadır.[10]

5 African Union, "Treaty Establishing the African Economic Community", 1991, au.int/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qln6 Erişim Tarihi: 05.08.2022.

6 Franklin Obeng-Odoom, "The African Continental Free Trade Area", *American Journal of Economics and Sociology*, Cilt 79, Sayı 1, 2020, s. 168.

7 African Union, "Thirteenth extraordinary session on the AfCFTA: The Assembly of the Union adopts decision on the start of trading", 05.12.2020, au.int/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlnc Erişim Tarihi: 11.08.2022.

8 Zainab Usman ve Alexander Csanadi, "Latest Milestone for the African Continental Free Trade Area: The Pan-African Payment and Settlement System", *Carnegie Endowment for International Peace*, 07.02.2022, carnegieendowment.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlne Erişim Tarihi: 16.08.2022.

9 Bamutaraki Musinguzi, "Papss can save continent $5b in payment costs", *The East African*, 10.08.2022, theeastafrican.co.ke/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlng Erişim Tarihi: 09.08.2022.

10 African Export-Import Bank, "Pan-African Payment and Settlement System Launched by President Akufo-Addo Foreseeing $5 billion Annual Savings for Africa", 13.01.2022, afreximbank.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlni Erişim Tarihi: 21.08.2022.

Güney Afrika Rand'ı.

PAPSS ile işletmelerin Afrika'da ticaret yapabilmeleri için yerel para birimlerini Amerikan doları veya euroya çevirmeleri gerekmez. PAPSS ile yapılan ödemeler iki dakika içinde işlenir ve SWIFT sistemine kıyasla bir işlemin tamamlanması için gereken süre önemli ölçüde azalır. [11] PAPSS, kuşkusuz, iyileştirilmiş finansal işlemler yoluyla Afrika'nın mal ve insan hareketine açık bir pazar haline gelmesine yardımcı olacaktır. Bu gelişme, Afrika için ortak bir para birimine doğru ilerleme olarak okunabilirken başkaları bunu sınırlayıcı bir faktör olarak görmektedir. PAPSS, millî para birimlerinde ticaret yaparken ülkeler arasında anlık işlemlere izin verdiğinden ve bu yolla kıta içi ticaret için ana sınırlayıcı unsur ortadan kalktığından dolayı tek bir para birimine ihtiyaç duymayabilir. Aynı zamanda, 2021'den itibaren kıtadaki ülkeler tarafından Merkez Bankası Dijital Para Birimleri'nin (CBDC'ler) oluşturulması, ortak bir para biriminin hayata geçirilmesi konusunda caydırıcı bir unsur olabilir. Öte yandan, kıtanın büyük güçleri tarafından CBDC'nin geliştirilmesi, belki de kıta para birimine olan inanç eksikliğinin bir göstergesidir.

Bölgesel Ortak Para Birimi Girişimleri

ECOWAS'ın ortak bir para birimi fikri, 2003 yılında bir makroekonomik yakınsama süreci ile tasarlanmıştır.[12] Yakınsama kriterlerini karşılamanın zorluğu, CFA frangı bölgesinde olmayan ülkeleri Batı Afrika Para Birimi Bölgesi'ni oluşturmaya yöneltmiştir. WAMZ ülkelerinin (Gana, Gine, Nijerya, Sierra Leone, Liberya ve Gambiya) ilk hedefi bir parasal bölge oluşturmak ve daha sonra ECOWAS'ın 15 üyesi için tek bir para birimi (eco) yaratmak üzere WAEMU ile birleşmekti. Bölgesel bir kuruluş tarafından önerilen eco, herhangi bir para birimine sabitlenmeyecekti. İlgili ülkeler, birkaç başarısız yakınsama girişiminin ve son olarak da Covid-19 pandemisinin ardından parasal birliğe ulaşmak için konulan tarihleri defalarca erteleldiler. Ecoyu uygulamak için her üye ülkenin karşılaması gereken yakınsama kriterleri şunlardır: Her yılın sonunda tek haneli bir enflasyon oranı; %3'ü aşmayan bir bütçe açığı; GSYİH'nin %70'inden daha az bir borç ve ithalatı en az üç ay garanti edebilecek brüt bir yabancı rezerv.[13] Ancak çoğu ülke uzun yıllar yukarıdaki kriterlere ulaşamayabilir.

ECOWAS düzeyinde ortak para birimi başlatmak için görüşmeler devam ederken WAEMU ülkeleri CFA frangının eco olarak değiştirildiğini duyurmuştur. Değişiklik, ülkelerin rezervlerinin %50'sini Fran-

11 Lanre-Peter Elufisan, "PAPSS: A crucial payment system for the African market", Premium Times, 24.05.2022, premiumtimesng.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlnj
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

12 Jimoh Olakunle Saka, Ibiyemi Ajoke Onafowokan ve Adekunle Ademayowa Adebayo, "Analysis of convergence criteria in a proposed monetary union: A study of the economic community of West African states", *International Journal of Economics and Financial Issues*, Cilt 5, Sayı 1, 2015, s. 230–239.

13 Anton M. Pillay, "Assessing a Common Currency in Africa", *The Thinker: A Pan-African Quarterly for Thıught Leaders*, Cilt 83, Sayı 1, 2020, s. 43.

sa'ya yatırmak zorunda kalmayacağı ve merkez bankalarında Fransız temsilcilerinin olmayacağı anlamına gelmektedir. Ancak, CFA frangı gibi eco da euroya sabitlenir. WAMZ'deki ülkeler, WAEMU'nun kararını CFA frangının basit bir reformu olarak gördükleri için reddettmişlerdir. Bu gelişme, Batı Afrika ülkelerini birleştiren ortak para biriminin başlangıçtaki hedeflerinden uzaktır. WAEMU'nun ecosunun aksine, ECOWAS'ın ecosu euroya sabitlenmemelidir. Aynı zamanda, WAEMU tarafından önerilen ecoda Fransa, değiştirilebilirliğin garantörü olmaya devam edecektir.[14] Öte yandan, WAMZ ülkelerinin ecoyu euroya sabitlemeyi kabul edip etmeyecekleri ise henüz belli değildir.

Haziran 2021'de Gana'da yapılan zirvenin ardından ECOWAS, önceki planlarının Covid-19 küresel pandemisi tarafından engellemesinin ardından 2027'de ortak para birimini başlatmak için yeni bir yol haritası kabul etmiştir.[15] Bu gelişme devam ederken Nijerya Merkez Bankası, 25 Ekim 2021'de kendi dijital para birimi olan eNaira'yı kullanıma sokmuştur.[16] Nijerya Merkez Bankası'na göre, eNaira makro yönetim ve büyümenin yanı sıra sınır ötesi ticareti de kolaylaştıracaktır. Ayrıca, finansal katılım, para politikası etkinliği, gelişmiş ödeme verimliliği, gelir vergisi tahsilatı, havale iyileştirme ve hedeflenen sosyal gelişmeler için alan sağlayacaktır.[17] Bununla birlikte, Gana, bir pilot projede CBDC'nin çevrimdışı bir versiyonu olan eCedi'ye yönelik denemeler yapmaktadır.[18] Bu gelişmeler bölgede ortak bir para biriminin kullanılmasını daha da geciktirebilir. Gerçekten de CBDC, ülkelerin bölgesel veya kıtasal para birimine olan inanç eksikliğinin bir göstergesidir.

Doğu Afrika'da 1999 yılında kurulan ve Burundi, Kenya, Uganda, Ruanda ve Tanzanya'dan oluşan Doğu Afrika Topluluğu da parasal bir birlik oluşturma hedefine sahiptir. Bu nedenle, 2010 yılında EAC, ortak para birliği ve nihayetinde siyasî örgütlenme olarak bir federasyon yaratmak amacıyla bölge içinde mal, emek ve sermaye için kendi ortak pazarını kurmuştur. Doğu Afrika Para Birliği (EAMU), EAC Bölgesel Entegrasyon sürecinde önemli bir aşamadır. Bu kapsamda, EAC Anlaşması uyarınca kabul edilen EAMU Protokolü, 30 Kasım 2013 tarihinde imzalanmıştır. EAMU Protokolü, 10 yılda parasal bir birliğin temellerini atacaktır. Öte yandan, EAC devletlerinin para birimlerini kademeli olarak tek bir para birimine dönüştürmesine olanak tanıyacaktır.[19] ECOWAS'ta olduğu gibi makroekonomik yakınsama EAC'de de ortak para birimine ulaşmanın kriterlerinden biridir.

Doğu Afrika Para Enstitüsü (EAMI), tek Doğu Afrika para biriminin uygulanmasına yönelik hazırlık çalışmalarını yürütmesi beklenen ku-

14 "The Franc Zone…".

15 DW News, "ECOWAS: West African bloc aims to launch single currency in 2027", 19.06.2021, dw.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QInm Erişim Tarihi: 17.08.2022.

16 Peterson K Ozili, "Central Bank Digital Currency in Nigeria: Opportunities and Risks", *SSRN Electronic Journal*, 2021, s. 2.

17 Hillary Essien, "CBN's digital currency CBDC set for October 1", *Peoples Gazette*, 23.07.2021, gazettengr.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIno Erişim Tarihi: 21.08.2022.

18 Habtamu Fuje, Saad Quayyum ve Franck Ouattara, "More African Central Banks Are Exploring Digital Currencies", *IMF Blog*, 23.06.2022, blogs.imf.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIng Erişim Tarihi: 23.08.2022.

19 Hector Carcel, Luis A. Gil-Alana ve Godfrey Madigu, "Currency Union in the East African Community: A Fractional Integration Approach", *Advances in African Economic, Social and Political Development: Economic Integration, Inclusive Growth in East Sustainable and Currency Union, and Africa*, Ed. Almas Heshmati, Springer International Publishing, 2016, s. 41; *East African Community*, "Monetary Union", 12.08.2022, https://www.eac.int/monetary-union Erişim Tarihi: 14.08.2022.

rumlardan biridir. Şubat 2021'de düzenlenen 40. EAC Bakanlar Kurulu toplantısında, Bakanlar Kurulu, EAC Sekreterliği'ne EAMI'nın ev sahibi ülkesinin belirlenmesi sürecini başlatma yönergesi vermiştir. Dahası, Doğu Afrika Topluluğu Bakanlar Konseyi, EAMI'nın başlangıç tarihini 1 Temmuz 2021 olarak belirlemiştir. Konsey, ayrıca, EAC Sekreterliği'ne 30 Eylül 2021'e kadar EAMI için kurumsal bir yapı geliştirmek üzere Sektörel Finans ve Ekonomik İşler Konseyi'ni toplaması talimatını vermiştir.[20] Ancak Kenya, Uganda ve Tanzanya, önerilen Para Enstitüsü'ne kimin ev sahipliği yapması gerektiği konusunda bir rekabet içindedir.[21] Bununla birlikte, 22 Ağustos 2022'de yayınlanan bir açıklamada, EAC de gecikmelerin ve diğer zorlukların, bölgesel bloğun planlandığı gibi 2024'e kadar tek bir para birimine sahip olamayabileceği anlamına geldiğini doğrulamıştır. Nitekim, EAMU yol haritasında belirlenen hedef gerçekleşmemiş, bu da EAMU Protokolü'nün uygulanmasında daha fazla gecikmeye neden olmuştur.[22]

Sonuç

Afrika'da hem kıtasal hem de bölgesel düzeyde birçok parasal entegrasyon girişimi vardır. Kıta düzeyinde, 2021'deki gelişmeler arasında AKSTA'nın onaylanması ve kıtayı ortak bir para birimine yaklaştırması beklenen PAPSS'nin resmî olarak kullanıma sunulması yer almaktadır. Bölgesel düzeyde ise, ECOWAS'ta, Covid-19 küresel pandemisi ve kıtadaki bazı güçlü devletler tarafından CBDC'lerin başlatılması nedeniyle 2021'de econun piyasaya sürülmesi ertelenmişti. EAC'de ise, EAMI'nın ev sahibi ülkesinin belirlenmesi süreci ve EAMI için kurumsal yapının geliştirilmesi 2021'deki ana gelişmeler olmuştur.

AKSTA'nın oluşturulması ve ardından PAPSS'nin başlatılması gibi farklı ilerleme seviyeleri olsa da özellikle kıta düzeyinde yeni ortak para birimi girişimlerinin gerçek olup olmayacağı hususu belirsizliğini korumaktadır. Aynı zamanda, Afrika'nın bazı büyük güçleri tarafından CBDC'lerin geliştirilmesi pek çok kişinin cesaretini kırmaktadır. CBDC'ler, ülkelerin ortak para birimi projelerine genel olarak bağlılık göstermediği göz önüne alındığında, ortak para birimine karşı bir isteksizlik olarak görülebilir. Bu durum, Afrika'daki ortak para biriminin başarısının, Afrikalı liderlerin sağlam ekonomik politikalar uygulamak isteyip istemediklerine bağlı olacağını göstermektedir. Aksi takdirde, ortak para birimi uygulansa bile büyük olasılıkla başarısız olacaktır.

20 The Independent, "Operations of East African monetary institute to start in July", 27.02.2021, independent.co.ug/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QInt Erişim Tarihi: 14.09.2022.

21 Luke Anami, "EAC in crisis once again as funding model splits partner states ", The East African, 27.03.2022, theeastafrican.co.ke/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QInu Erişim Tarihi: 14.08.2022.

22 James Karuhanga, "EAC on track to attain monetary union: officials", The New Times, 24.03.2022, newtimes.co.rw/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QInv Erişim Tarihi: 25.08.2022.

Harita 2: Afrika'da Bölgesel Ekonomik Topluluklar

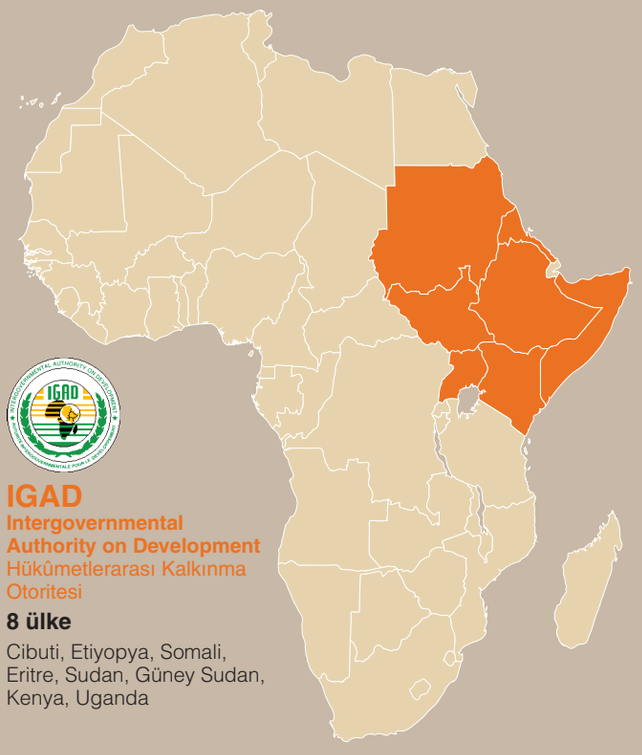

IGAD
Intergovernmental Authority on Development
Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi

8 ülke

Cibuti, Etiyopya, Somali, Eritre, Sudan, Güney Sudan, Kenya, Uganda

SADC
Southern African Development Community
Güney Afrika Kalkınma Topluluğu

16 ülke

Angola, Botswana, Komorlar, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Esvatini, Lesoto, Madagaskar, Malawi, Mauritius, Mozambik, Namibya, Seyşeller, Güney Afrika, Tanzanya, Zambiya, Zimbabve

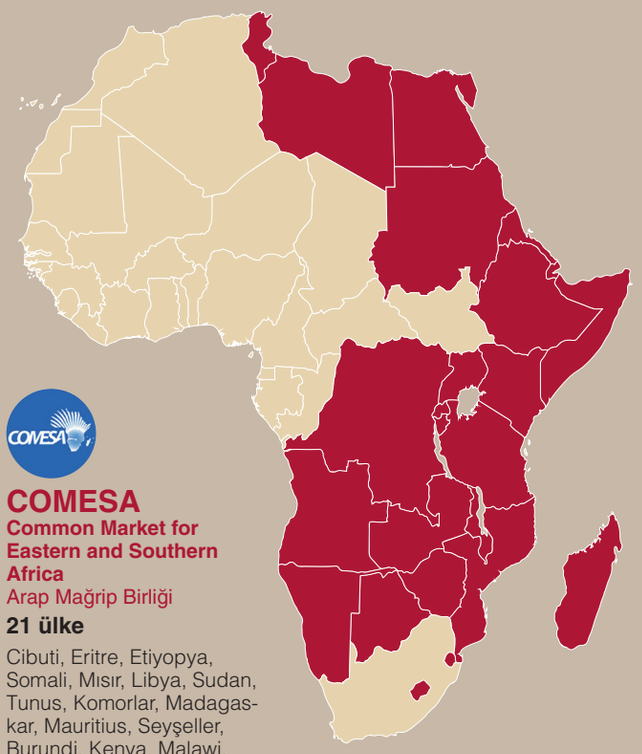

COMESA
Common Market for Eastern and Southern Africa
Arap Mağrip Birliği

21 ülke

Cibuti, Eritre, Etiyopya, Somali, Mısır, Libya, Sudan, Tunus, Komorlar, Madagaskar, Mauritius, Seyşeller, Burundi, Kenya, Malawi, Ruanda, Uganda, Esvatini, Zambiya, Zimbabve, Kongo Demokratik Cumhuriyeti

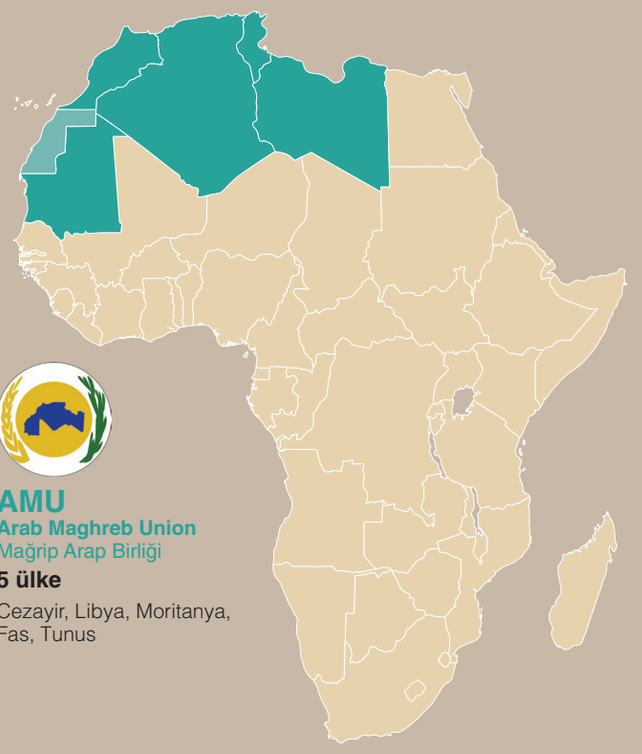

AMU
Arab Maghreb Union
Mağrip Arap Birliği

5 ülke

Cezayir, Libya, Moritanya, Fas, Tunus

EAC
East African Community
Doğu Afrika Topluluğu

6 ülke

Tanzanya,
Güney Sudan,
Ruanda,
Burundi
Uganda,
Kenya

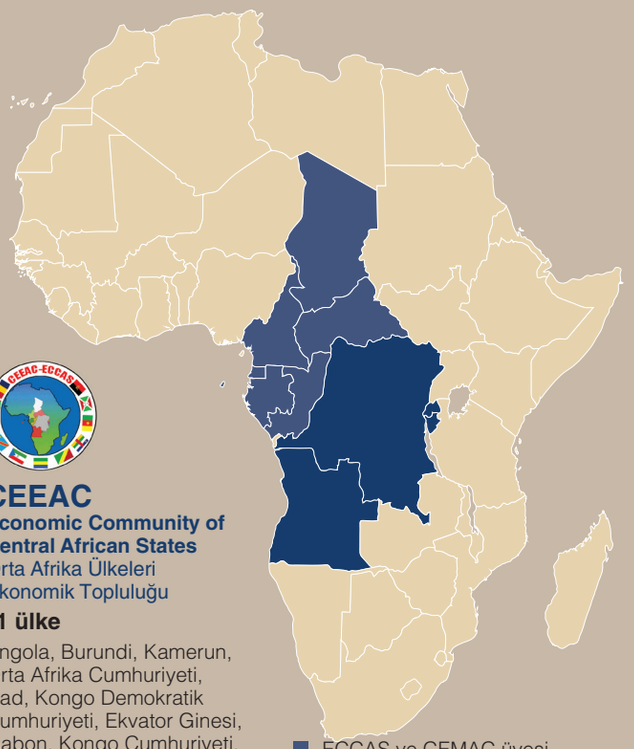

CEEAC
Economic Community of Central African States
Orta Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu

11 ülke

Angola, Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Gabon, Kongo Cumhuriyeti, Ruanda,

- ECCAS ve CEMAC üyesi
- Sadece ECCAS

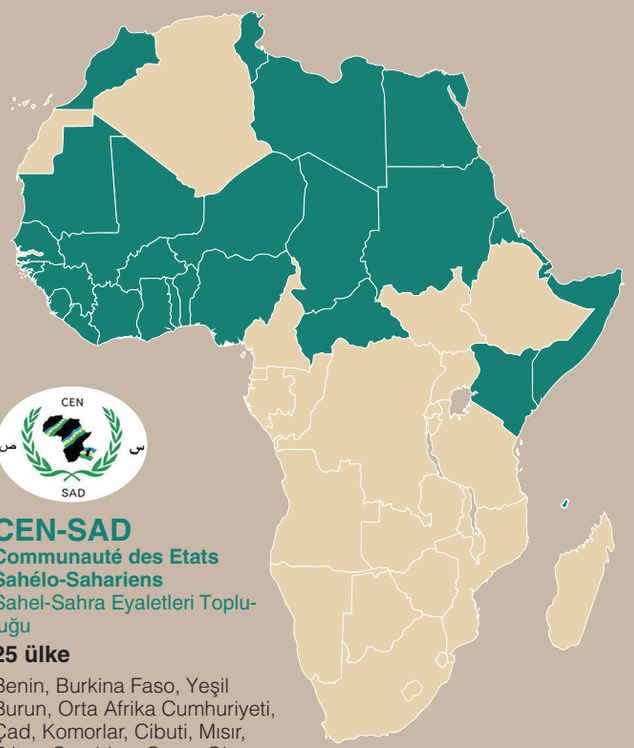

CEN-SAD
Communauté des Etats Sahélo-Sahariens
Sahel-Sahra Eyaletleri Topluluğu

25 ülke

Benin, Burkina Faso, Yeşil Burun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Komorlar, Cibuti, Mısır, Eritre, Gambiya, Gana, Gine, Gine-Bissau, Fildişi Sahili, Libya, Mali, Moritanya, Fas, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Somali, Togo, Sudan, Tunus

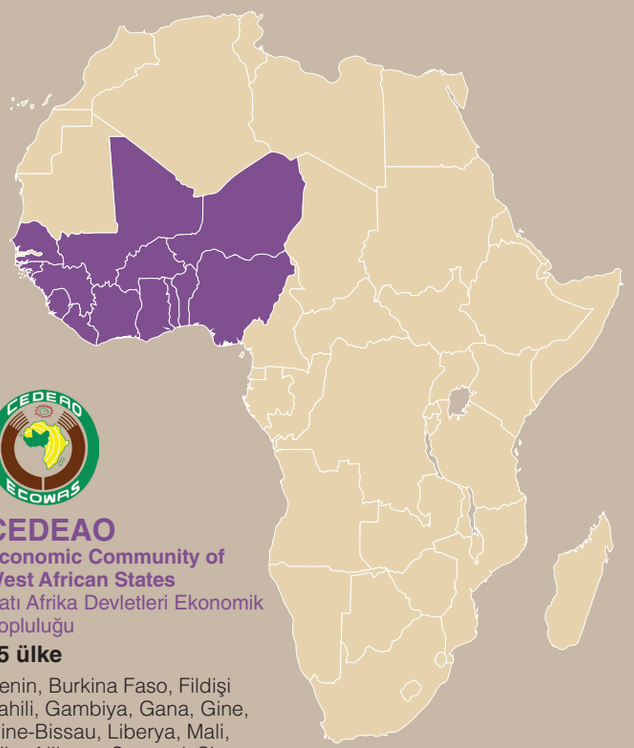

CEDEAO
Economic Community of West African States
Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu

15 ülke

Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gambiya, Gana, Gine, Gine-Bissau, Liberya, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Togo, Yeşil Burun Adaları

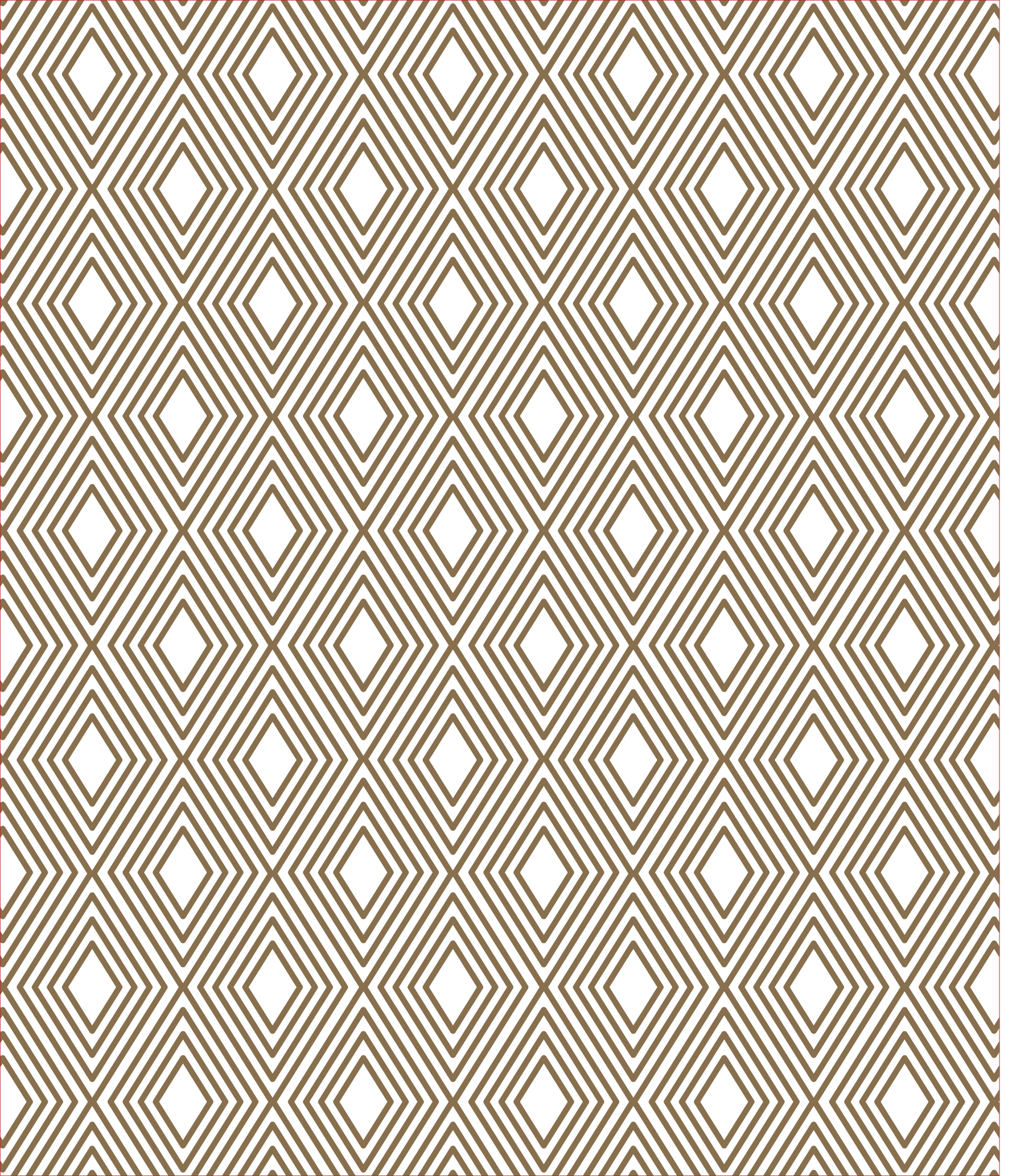

Üçüncü Bölüm

Küresel Aktörler ve Afrika

1 2021'de Çin Halk Cumhuriyeti ve Afrika
/ Dr. Ensar Küçükaltan

2 ABD-Afrika İlişkilerinde 2021 Yılı
/ Dr. Hasan Aydın

3 Rusya-Afrika İlişkilerinde 2021 Yılı
/ Doç. Dr. Elem Eyrice Tepeciklioğlu

4 Covid-19 Pandemisi Gölgesinde Avrupa Birliği-Afrika Birliği İlişkileri
/ Gözde Söğütlü

5 Fransa-Afrika İlişkilerinde Yeni Bir Başlangıç mı?
/ Doç. Dr. İbrahim Arslan

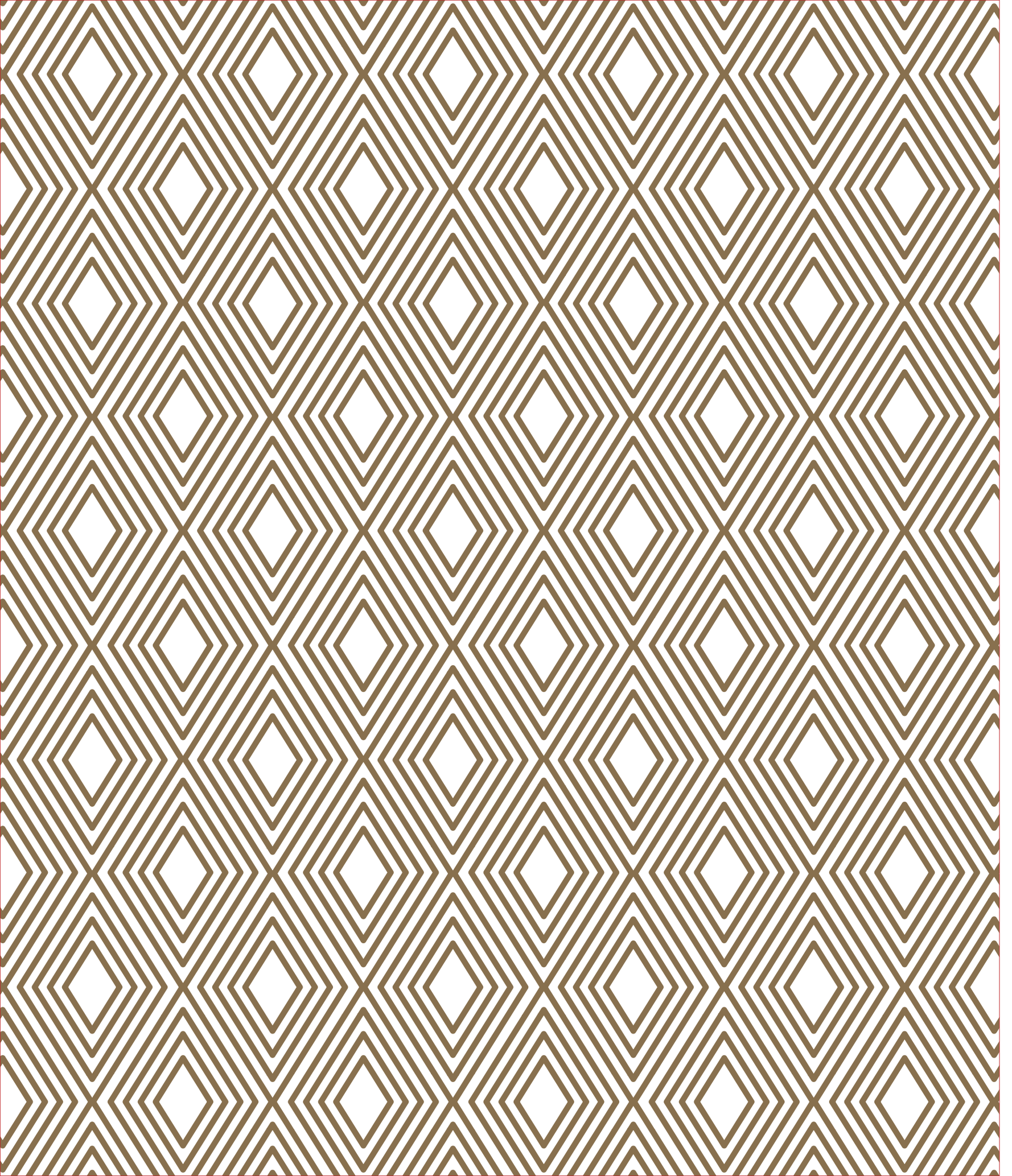

2021'de Çin Halk Cumhuriyeti ve Afrika

1

Ensar Küçükaltan*

Giriş

2021 yılı, Çin Halk Cumhuriyeti ile Afrika devletleri arasındaki ticaret hacmi seviyesi açısından bir ilk olurken aynı zamanda siyasî iş birliğinin de farklı diplomasi hamleleriyle güçlendiği bir dönem olarak kaydedilmiştir. Kıta ülkeleri ile Çin arasındaki ilişkilerin en önemli noktalarından biri Çin-Afrika İşbirliği Forumu'dur (FOCAC/*Forum on China–Africa Cooperation*). Bu forumda gelecekteki iş birlikleri ve ortak politikalar, hedefler halinde sunulmakta ve bir sonraki forumda da en son gelinen nokta üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır. 2021 yılı da FOCAC yılı olması açısından ikili ilişkilerin değerlendirmeye tabi tutulduğu tarihlerden olmuştur. 2018 yılının Eylül ayında Beijing'te düzenlenen bir önceki forum FOCAC 2018, iki tarafın ilişkilerinde nasıl üç yıllık dönemin hedeflendiğini ortaya koymuştu. Bu organizasyonda, 2021'e kadar aşılacak mesafe tartışılmış ve sonuç bildirgesine taşınmıştı. Aksiyon planı olarak tanımlanan belgeyi incelediğimizde, yeni dönem ilişkileri için yedi önemli başlığın belirlendiği ve alt başlıklarla birlikte ilişkilerdeki pek çok noktaya atıf yapıldığı görülmekteydi. Bu ana başlıklar: Siyasî iş birliği, ekonomik iş birliği, sosyal kalkınmada iş birliği, kültürel ve birebir değişim programları, barış ve güvenlik alanlarında iş birliği, uluslararası iş birliği ve FOCAC'ın kurumsal gelişimidir.[1] 2019 ve 2020 boyunca bu alanlarda birtakım

* Dr., Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi (AKEM) Genel Koordinatörü

1 *Ministry of Foreign Affairs of China*, "Forum on China-Africa Cooperation Beijing Action Plan (2019-2021)", 05.09.2018, fmprc.gov.cn/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmJM
Erişim Tarihi: 19.08.2022.

gelişmeler kaydedilmekle beraber, Covid-19 sürecinin başlamasıyla ilişkilerdeki odak noktaları ve acil hususlarda değişimler yaşanmıştır. Taraflar arasındaki ilişkilerin çok boyutlu değerlendirmesine, kendisinden sonraki üç yıla yön verecek 2021 FOCAC ile başlamak isabetli olacaktır.

2021 Forumu ve Alınan Kararlar

Çin-Afrika ilişkileri için oldukça önemli olan 2021 FOCAC, Senegal'in başkenti Dakar'da düzenlendi. Daha önce pandemi sebebiyle çevrimiçi yapılmasına ihtimal verilen zirve, şartların normale dönmesiyle beraber yüz yüze gerçekleşti. 29 Kasım'daki zirve, öncekinden farklı bir şekilde ağırlıklı olarak bakanlar arası bir forum görünümünde gerçekleşmiştir. Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall açılış konuşmasında, yirmi yıl önce başlayan FOCAC sürecinin, o zamandan beri nasıl el ele, pragmatik ve efektif bir şekilde ticaret, yatırım ve ikili ilişkileri geliştirdiğinden bahsetmiştir. Zirvede dört önemli başlık öne çıkarılmıştır:[2]

1. Dakar Aksiyon Planı (2022-2024): Bir sonraki forum tarihine kadar Çin ve Afrika ülkelerinin ortak olarak gerçekleştirmeyi planladığı hedeflerin yazıya dökülmüş halidir. Çin-Afrika ilişkilerinde yeni dönemin politikalarını belirlemesi açsından önemlidir. Önceki eylem planlarından daha ayrıntılı ve geniş kapsamlıdır. İki yıllık süreçte geliştirilmesi hedeflenen başlıklar şunlardır: Siyasî iş birliği, ekonomik iş birliği, sosyal kalkınma iş birliği, kültürel değişim programları, barış ve güvenlik, yeşil kalkınma, devlet yönetişimi konusunda deneyim paylaşımı, FOCAC kurumsal gelişimi.[3]
2. Çin-Afrika İş Birliği Vizyonu 2035: Vizyon, sürdürülebilir kalkınma için BM 2030 Gündemi, Afrika Birliği'nin 2063 Gündemi, Çin ve Afrika'nın ulusal kalkınma stratejileri, her iki tarafın kalkınma tarihi, arka planı ve özellikleri göz önünde bulundurularak oluşturulmuş orta vadeli planlar olarak sunulmuştur. Çin Ticaret Bakanlığı'nın etkin katılımı ile oluşturulan vizyon, sekiz ana başlık altında ticarî ve ekonomik hedeflere yönelik olarak ortak hedefleri açıklamaktadır.[4]
3. Sino-Afrika İklim Değişikliği Deklarasyonu: Dakar'daki görüşmelerde, Afrika ülkelerinin enerji gelişiminin ve endüstriyel

2 David Thomas, "What did FOCAC 2021 deliver for Africa?", *African Business*, 29.09.2021, african.business/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QInA
Erişim Tarihi: 22.08.2022.

3 Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, "Forum on China-Africa Cooperation Dakar Action Plan (2022-2024)", 22.12.2021, focac.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmJN
Erişim Tarihi: 30.08.2022.

4 Ministry of Commerce of China, "China-Africa Cooperation Vision 2035", 10.12.2021, focac.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmJP
Erişim Tarihi: 30.08.2022.

FOCAC Senegal'de gerçekleşen Çin-Afrika İşbirliği Forumu, 2021 (Kaynak: Anadolu Ajansı)

yapılarının iyileştirilmesinde, gelişmiş kentsel planlama ve iyi atık yönetimi ile akıllı şehirler inşa edilmesinde ve düşük karbon kullanımı hususlarında mutabık kalınmıştır. Yenilenebilir enerji konusunda, yeşil ve düşük karbonlu enerji geliştirmede Afrika ülkelerine desteği artırma sözü verilmiş ve Çinli işletmelerin yenilenebilir enerji alanlarında Afrika ülkeleriyle iş birliğini derinleştirmesi teşvik edilmiştir.[5]

4 Sekizinci FOCAC Bakanlar Konferansı Deklarasyonu.

Ticaret Rekoru ve Yansımaları

Çin tarafından açıklanan verilere göre, Afrika ile Çin arasındaki ticaret 2021 yılı itibarıyla rekor seviyeye yükselmiştir. Afrika'nın en büyük ticaret ortağı olan Çin, geçen yılki ticarî büyüme oranları ile

5 World Wide Fund for Nature, "FOCAC 2021: Positive gains towards Green Growth and tackling Climate Change in Africa", 10.12.2021, africa.panda.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlnG
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

mevcut konumunu güçlendirmektedir. İki taraf arasındaki ticaretin değeri, Çin'in kıtaya ihracatındaki artış nedeniyle 2020'ye göre %35 artarak 2021'de 254 milyar dolara yükselmiştir. Bu artışın, geçtiğimiz yıl yaşanan küresel tedarik zinciri zorluklarına ve pandeminin neden olduğu diğer kesintilere rağmen gerçekleşmesi kayda değerdir. Pandeminin bu artışta doğrudan payı olduğunu söylemek mümkündür zira Çin'in maske, koruyucu giysi, dijital sağlık donanımı ve ilaç sektöründe Afrika'ya yaptığı gönderimlerin tamamı hibe değildir. Ticaret oranlarının artmasının bir diğer etkeni de Afrika ülkelerinin Çin'e yaptığı ihracattaki artıştır. Çin'den yapılan ithalatın yanı sıra ihracatın da aynı oranlarda olmasa da artış göstermesi ticarî hacmi büyütmüştür. Örneğin, Libya ve Benin'den Çin'e yapılan ihracat %400'den fazla artarken, Togo, SãoTomé ve Príncipe, Sierra Leone, Burkina Faso, Madagaskar ve Esvatini'den yapılan ihracat ise önceki yıla göre iki katına çıkmıştır. Buna rağmen dış ticaret açığı hususunda Afrika ülkelerinin makası kapatma imkânı bulunmamaktadır.[6]

2021 yılı verilerine göre Güney Afrika, Nijerya, Angola, Mısır ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti, bu yıl içerisinde Çin'in en büyük beş Afrikalı ticaret ortağı olarak gözükmektedir. Çin ile bu ülkeler arasındaki ticaretin değeri, Çin-Afrika toplam ticaretinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Nijerya, Güney Afrika, Mısır, Gana ve Kenya, 2021'de Çin'den en fazla mal ithal eden Afrika ülkeleri olurken ithalatları 2021 yılında Afrika'ya yapılan Çin malı ithalatının yarısından fazlasını oluşturmuştur. 2021 yılında kıtadan Çin'e en fazla ihracatı Güney Afrika, Angola, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Zambiya gerçekleştirmiştir. Bu dört ülkenin ihracatları, geçen yıl Çin'e yapılan tüm ihracatın %71'ini oluşturmaktadır. İhracat kalemleri olarak başlıca kalemler: Mineraller, metaller, tarım ürünleri, ham petrol ve tarım ürünleridir.[7] Çin-Afrika ticareti tarihteki en yüksek seviyeye çıkmasına rağmen Afrika, Çin'in en küçük ticaret ortaklarından biridir. İki taraf arasındaki ticaret, Çin'in küresel ticaretinin yaklaşık %4'ünü oluşturmaktadır.[8] Çin ayrıca finansal sistem üzerinden Afrika ülkeleri arasındaki bağlantıları da artırmaktadır. Ekim 2021 itibarıyla Sınır Ötesi Bankalararası Ödeme Sistemi'ne (*The Cross-Border Interbank Payment System*) 19 Afrika ülkesi katılmıştır. Bu bağlamda Çin Merkez Bankası (*The People's Bank of China*); Güney Afrika, Fas, Mısır ve Nijerya merkez bankalarıyla yaklaşık 11,5 milyar dolar tutarında para takası (SWAP) anlaşması imzalamıştır.[9]

6 Carlos Mureithi, "Trade between Africa and China reached an all-time high in 2021", *Quartz Africa*, 08.02.2022, qz.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QInI
Erişim Tarihi: 21.08.2022.
7 "Trade between Africa and China…"
8 "Trade between Africa and China…"
9 Shaohui Jiang ve David Li, "China's pivotal role in supporting post-COVID growth in Africa", White Case, 26.05.2022, whitecase.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QInJ
Erişim Tarihi: 16.08.2022.

İlişkilerde Gelecek Hedefleri ve Beklentileri

2021 yılı Afrika-Çin ilişkilerinde gelecek döneme dair hedefler belirlenmesi ve daha önceki planların bazılarının revize edilmesi açısından önemli bir yıl olmuştur. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Çin ve Afrika taraflarının Çin-Afrika İşbirliği Vizyonu 2035'i ortaklaşa hazırladığını belirterek ilk üç yıllık plan kapsamında Çin'in Afrika ülkeleriyle daha da yakın çalışacağını söylemiştir. Buna göre, ilk olarak Covid süreci sonrasında Afrika'ya verilen sağlık desteği artırılacaktır. 2022 yılı sonuna kadar Afrika nüfusunun %60'ını aşılama hedefine ulaşılmasına yardımcı olmak için Çin, Afrika'ya 1 milyar doz daha Covid-19 aşısı gönderecektir. Aşıların 600 milyon dozunun bağış, 400 milyon dozunun ise Çinli şirketler ve Afrika ülkeleri tarafından ortak üretimle sağlanması hedeflenmiştir.[10] Çin, ayrıca, Afrika ülkeleri için 10 adet sağlık projesi üstlenecek ve 1.500 sağlık personeli ve halk sağlığı uzmanı gönderecektir.[11] Bununla beraber, 10 adet yoksulluğu azaltma ve tarım projesi üstlenmeyi ve kıtaya 500 tarım uzmanı göndermeyi vadetmiştir. İki taraf arasındaki en güçlü bağın ticaret olduğuna bir önceki kısımda değinilmişti. Çin'in ticaretin boyutunu artırmak adına ihracat ve ithalat oranlarını yükseltme hedefi olduğu açıktır. Afrika'nın Çin'e yaptığı tarımsal ihracatlar için prosedürlerin kolaylaştırılması ve Çin ile diplomatik ilişkileri olan az gelişmiş ülkelerin sıfır vergi uygulamasından yararlanacakları ürünlerin kapsamının genişletilmesi, ticaretin geliştirilmesi adına atılacak adımlar olarak kararlaştırılmıştır. Ayrıca Çin, Afrika'nın yapacağı ihracatı desteklemek için de 10 milyar dolarlık ticaret finansmanı ayırmıştır. Dijital gelişim Çin'in Afrika'ya sunduğu fırsatlardan biri olarak görülmektedir. 2021 hedefleri kapsamına alınan dijital hedefler: 10 dijital projenin üstlenilmesi, uydu ile uzaktan algılama konusunda Çin-Afrika iş birliği merkezlerinin kurulması ile ortak laboratuvarların, ortak enstitülerin, bilimsel ve teknolojik yenilik iş birliği üslerinin gelişiminin desteklenmesidir. Afrika ürünlerini tanıtan çevrimiçi alışveriş festivalleri düzenlenmesi ve bu ürünlerin e-ticaret platformlarında pazarlanması da 2021 için konulan hedeflerdendir.

2015 ve 2018 yıllarındaki FOCAC toplantılarında Çin'in Afrika'ya dair açıkladığı paketler, hibeler ve krediler 2021 yılındaki zirvede açıklanandan çok daha büyük miktardaydı. 2021, beklentinin daha altında ve rakamsal alanlarda daha mütevazı bir yıl olmuştur. Bu bağlamda özellikle Çin tarafının önceki yaklaşımından bir miktar uzaklaştığını

10 Jevans Nyabiage, "China makes billion-dose pledge to Africa to help overcome the coronavirus pandemic", *South China Morning Post*, 29.11.2021, scmp.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlnK Erişim Tarihi: 21.08.2022.

11 Agence France Presse, "China Leader Promises Africa 1 Bn Covid Vaccine Doses", *Barrons*, 29.11.2021, barrons.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlnL Erişim Tarihi: 24.08.2022.

söylemek mümkündür. Bunu Çin'in Afrika'da değişen öncelikleri ve buna uygun yeni politikaları olarak değerlendirebiliriz.

Yeni dönemde kredi merkezli altyapı yatırımlarının ötesinde ticaretin öne çıkarılması, 2021'de alınan kararlar içerisinde en fazla öne çıkanı olarak görülebilir. Ticaretin geliştirilmesinin altyapı ve kredi odaklı projelerin yerini doldurup dolduramayacağı ise 2024 yılındaki forumun konusu olacaktır. Bu dönüşümün ana sebebini Çin'in verdiği kredilerin, uygulanabilirlik zorluklarıyla karşılaşması ve kredi odaklı projelere dair borç tuzağı diplomasisi tanımının oldukça yaygınlaşmasında arayabiliriz. Şimdiye kadar meydana gelen tüm kredi geri ödeme sorunları göz önüne alındığında hem Çin'in hem de Afrika'nın bu alanda kabul edilebilir bir yavaşlama isteğinin mantıklı olduğu düşünülebilir. Elbette bunun yanında Çin'in kendi ekonomik yavaşlaması da başka bir faktördür. Bununla birlikte, Covid-19 ile gelen seyahat kısıtlamalarının ve küresel ticaret savaşının Çin ekonomisi üzerindeki etkisi, önceki yıllarda alışkın olduğumuz kolay para harcama stratejisini değiştiren etkenlerdendir.

Sonuç

Çin'in Afrika politikasındaki bu farklılığın kısa vadeli bir taktik değişikliği mi yoksa uzun vadeli bir stratejik gelişme mi olduğunu söylemek için henüz erkendir. Tüm değişikliklere ve yaşanan zorluklara rağmen Çin, Afrika ülkelerinin en büyük ekonomik partneri olmaya devam etmektedir. Devletler arası ilişkilerde Çin'in iç işlerine karışmama ilkesi üzerinden yürümesinin kıtadaki bazı otoriter iktidarlarda oluşturduğu memnuniyetin yalnızca 2021 yılında değil, gelecek dönemlerde de ilişkileri geliştireceği açıktır. Kıtanın uzun süreli iktidarları, parti başarılarından çok lider kimlikleri üzerinden okunduğunda, Çin'in isteklerinin liderlerin gözünde Batı ülkelerinden ayrı olduğunu ve bunların iktidarlar tarafından daha kabul edilebilir talepler olarak gözüktüğünü eklemek gerekir. Kazan-kazan ilkesi kapsamında kıtaya yönelen Çin, 2021 yılında her şeye rağmen Afrika ülkelerine destek sözünü yinelemiş, üç yıllık planları olumlu olarak karşılanmıştır. Afrika ülkeleri için bu süreçte önemli olan, kazan-kazan ilkesinden elde edecekleri oranın karşı taraftan az olmamasıdır.

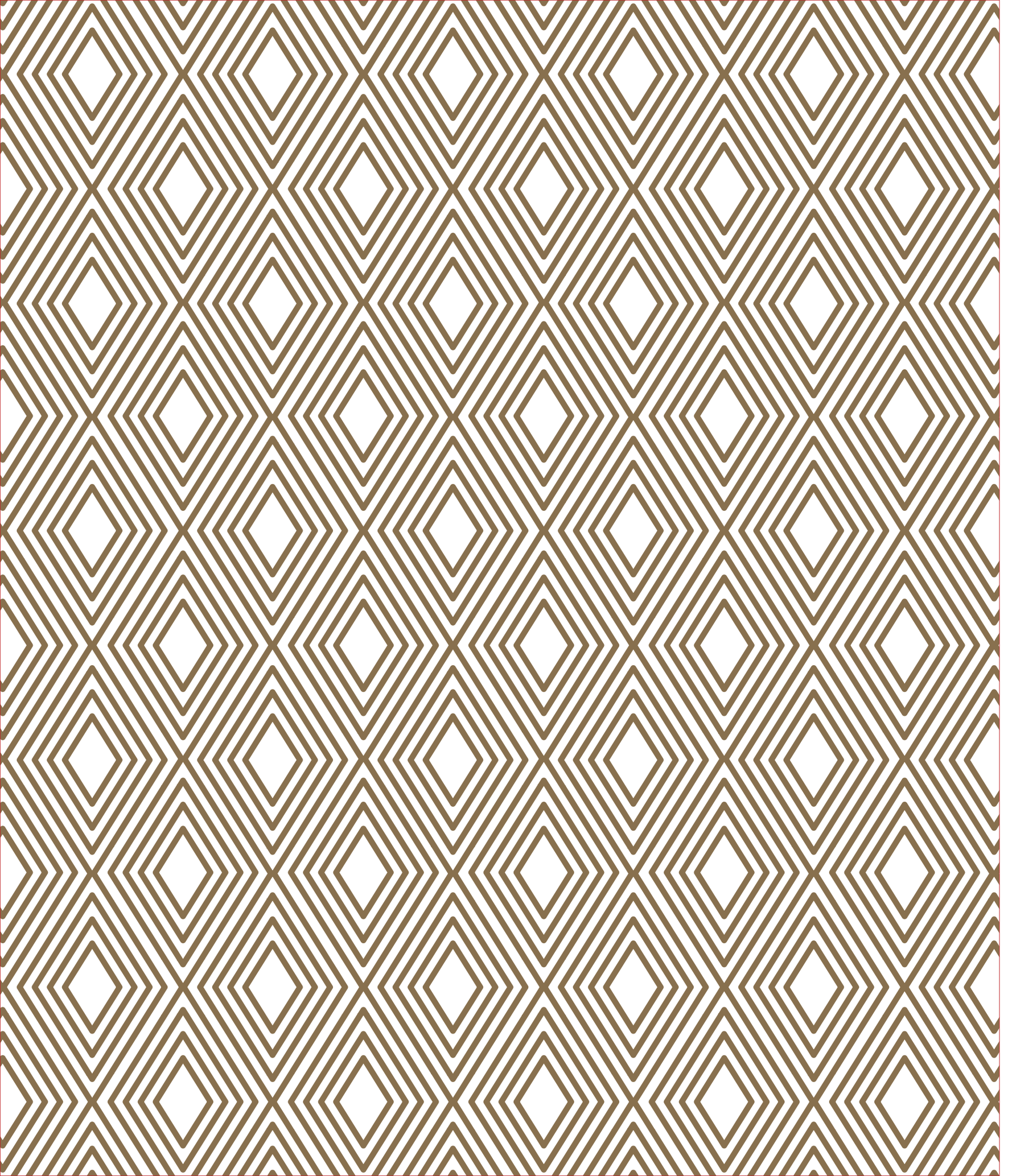

ABD-Afrika İlişkilerinde 2021 Yılı

2

Hasan Aydın*

Giriş

ABD'nin Afrika politikasını bir devlet politikası olarak nitelendirmek mümkündür. Beyaz Saray'da oturan başkanlar değiştiğinde dahi, bu ülkenin dış ilişkilerinde Afrika'ya yönelik yaklaşımı genellikle benzer politikalar çerçevesinde şekillenmektedir. Amerikan başkanları tarafından düzenli olarak yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejileri ve kıtaya özel olarak ilan edilen strateji belgeleri incelendiğinde, ABD-Afrika ilişkilerinde dört temel unsurun ön plana çıktığı görülür: Ticaret, demokrasi, güvenlik ve dış yardımlar. Bahsi geçen dört temel unsurun yanı sıra Amerikan çıkarlarının karşısında yer aldığı düşünülen kıta dışı aktörlerin dengelenmesi de Washington yönetiminin Afrika politikalarında önemli bir yer tutmaktadır.[1] Söz konusu unsurlar, 2021 yılının Ocak ayından itibaren başkanlığı üstlenen Joe Biden döneminde de ABD'nin Afrika politikasının ana hatlarını oluşturmaktadır.[2] Dolayısıyla bu bölümde, Biden'ın iktidarı altında geçen 2021 yılında Washington yönetiminin Afrika'daki faaliyetleri, belirtilen unsurlar üzerinden değerlendirilecektir.

Ticarî İlişkiler

Karşılıklı ticaretin geliştirilmesi, Soğuk Savaş'ın ardından iktidara gelen her Amerikan başkanının Afrika'ya yönelik dış politika öncelik-

* Dr., Şangay Üniversitesi Küresel Çalışmalar Bölümünde ikinci doktora eğitimini sürdürmektedir.

1 Hasan Aydın, "Donald Trump döneminde ABD'nin Afrika politikası: Farklar, beklentiler ve gerçekler", *Cappadocia Journal of Area Studies*, Cilt 3, Sayı 2, 2021, s. 184-185.

2 *The White House*, "Fact Sheet: U.S. Strategy Toward Sub-Saharan Africa", 08.08.2022, whitehouse.gov/ adresi içinde KISA URL: kisa.link/QlnN
Erişim Tarihi: 31.08.2022.

lerinden birini oluşturmuştur. Örneğin, ABD'nin kıta ülkeleriyle ticaretini daha kapsamlı bir hale getirmek için 2000 yılında Bill Clinton tarafından kongrenin gündemine getirilen Afrika Büyüme ve Fırsat Yasası (AGOA), halefleri George W. Bush ve Barack H. Obama tarafından da sahiplenilmiştir.[3] Bir başka örnek olarak ise 2019 yılında Donald Trump'ın iktidarı döneminde açıklanan Müreffeh Afrika (Prosper Africa) Girişimi'yle ABD ile kıta ülkelerindeki özel sektör temsilcileri arasında daha fazla bağlantı kurulması, Amerikan mal ve hizmetlerinin Afrika'daki pazarlarının genişletilmesi, kıta ülkelerinin kendine güvenen, müreffeh ve istikrarlı bir yapıya kavuşmaları hedeflenmiştir.[4] Ancak bütün bu çabalara rağmen 2010 yılından bu yana ABD'nin Afrika'yla ticarî ilişkilerinde %50'nin üzerinde azalma gerçekleşmiştir.[5] Ticarî ilişkilerin doruk noktasına çıktığı Bush dönemiyle kıyaslandığında ise söz konusu azalmanın %70'lere kadar ulaştığı görülmektedir.[6]

ABD başkanlarının kıta ülkeleriyle ticarî ilişkileri arttırmaya yönelik girişimleri, 2021 yılında göreve başlayan Joe Biden döneminde de devam ettirilmiştir. Bu doğrultuda karşılıklı ticareti ve yatırımları arttırmayı hedefleyen Biden yönetimi, selefinin projesi olan Müreffeh Afrika (*Prosper Africa*) girişimini canlandırmak için kongreden 80 milyon dolar talep etmiştir.[7] Öte yandan, Trump döneminde Kenya ile ABD arasında başlatılan ve diğer Afrika ülkelerine örnek teşkil etmesi beklenen Serbest Ticaret Anlaşması görüşmeleri ise Biden yönetiminin süreci/anlaşmayı gözden geçirme isteği nedeniyle 2021 yılında durma noktasına gelmiştir.[8] Gelinen noktada, Biden yönetiminin ilk senesinde ABD'nin Afrika'yla olan ticaret hacmi, Obama (2016 yılında 48,8 milyar dolar) ve Trump (2020 yılında 45,7 milyar dolar) dönemlerine kıyasla bariz bir artış kaydetmiştir. 2021 yılında Afrika'dan 37,6 milyar dolar ithalat yapan ve kıta ülkelerine 26,7 milyar dolar ürün ihraç eden ABD'nin bu coğrafyayla karşılıklı ticaret hacmi, 64,3 milyar dolara ulaşmıştır. Bu yılda ABD'nin kıta ülkeleri karşısındaki ticaret açığı bir önceki yıla göre %500'ün üzerinde artarken (10,8 milyar dolar), önde gelen ticaret ortakları (Güney Afrika, Mısır, Nijerya, Fas, Gana)[9] ve başlıca ticaret ürünleri (enerji kaynakları, değerli madenler, çeşitli tarım, sanayi ve tekstil ürünleri) ise benzer şekilde devam ettirilmiştir.[10] 2021 yılında ABD'nin Afrika'daki doğrudan yatırımları da ivme kazanarak 44,8 milyar dolar olarak açıklanmıştır.[11]

3 Faizel Ismael, "The AGOA Extension and Enhancement Act of 2015, the SA–US AGOA negotiations and the Future of AGOA", *World Trade Review*, Cilt 16, Sayı 3, 2017, s. 527-528.

4 Prosper Africa, "About Prosper Africa", prosperafrica.gov/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmJT
Erişim Tarihi: 31.08.2022;
USAID, "Prosper Africa", usaid.gov/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlnO
Erişim Tarihi: 31.08.2022.

5 Rebecca Rattner ve Bjorn Whitmore, "President Biden's Africa Policy", *LSE Ideas Strategic Update*, Mayıs 2021, s. 4.

6 United States Census Bureau, "Trade in Goods with Africa", census.gov/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlnP
Erişim Tarihi: 31.08.2022.

7 Doyinsola Olapido ve Andrea Shalal, "Biden revives Trump's Africa business initiative; focus on energy, health", Reuters, 27.07.2021, reuters.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlnQ
Erişim Tarihi: 31.08.2022.

8 Martin Mwita, "Kenya-US trade talks stall as Biden administration reviews pact", The Star, 13.10.2021, bilaterals.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlnR
Erişim Tarihi: 31.08.2022.

9 2021 yılında ABD'nin Afrika'yla olan ticaretinde ön plana çıkan ülkeler ve ticaret hacimleri şu şekildedir: Güney Afrika (21 milyar dolar), Mısır (9,1 milyar dolar), Nijerya (6 milyar dolar), Fas (3 milyar dolar), Gana (2,6 milyar dolar), Cezayir (2,5 milyar dolar), Libya (2,3 milyar dolar).

10 "Trade in Goods with Africa."

11 Statista, "Direct investment position of the U.S. in Africa 2000-2021", 02.08.2022, statista.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlnS
Erişim Tarihi: 31.08.2022.

Abuja görüşmesi Nijerya Başkanı Muhammadu Buhari ABD Dışişleri Bakanı Antony J. Blinken'i 18 Kasım 2021'de Nijerya'nın Abuja kentindeki Aso Rock sarayında kabul etti. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Demokrasinin ve İnsan Haklarının Teşviki

Demokrasinin ve insan haklarının teşvik edilmesi, 21. yüzyılda yayımlanan çeşitli resmî belgelerde ABD'nin Afrika'daki dış politika sacayaklarından biri olarak yer almıştır. Bu kapsamda Bush yönetimi, 11 Eylül saldırılarının ardından "aşırılığın ve terörizmin panzehri" olarak gördüğü demokratik eğilimleri Afrika ve dünya sathında desteklemiştir.[12] Obama yönetiminde, Bush dönemine kıyasla daha yumuşak ve eşitlikçi bir üslup tercih edilmiş ve Afrikalı liderlerle gerçekleştirilen görüşmelerde demokrasinin önemine değinilmiştir. Fakat uygulamada tıpkı selefi gibi terörle mücadelede istikrar sağladığı için kıtadaki bazı otoriter yönetimler desteklenmiştir.[13] "Önce Amerika" (*America First*) doktriniyle akıllara kazınan ve dış politikada ağırlıklı olarak ülkesinin ekonomik çıkarlarına odaklanan Trump döneminde demokrasi, insan hakları, yolsuzluk ve iyi yönetişim gibi hususlar ülkesinin Afrika politikasında çoğu zaman bir öncelik oluşturmamıştır.[14] 2021 yılında iktidara gelen Biden yönetimi ise seçim kampanyasından itibaren ülkesinin demokrasiyi dünya çapında geliştirmek için çaba göstereceğini ısrarla vurgulamış ve Afrika ülkeleri söz konusu olduğunda bunu faaliyetleriyle açıkça göstermiştir.

Biden'ın demokrasinin teşvik edilmesi konusundaki en önemli adımı, 2021 yılının Aralık ayında çevrimiçi olarak düzenlediği "Demokrasi Zirvesi" olmuştur. "İnsan haklarına saygı", "ivme kazanan otori-

12 NPR, "President Bush's Second Inaugural Address", 20.01.2005, npr.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlnT Erişim Tarihi: 31.08.2022.

13 John J. Stremlau, "Barack Obama: an enduring legacy for advocates of democracy in Africa?", The Conversation, 16.02.2017, theconversation.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlnU Erişim Tarihi: 31.08.2022.

14 "Donald Trump döneminde...", s. 176, 178, 190-191.

terliğe karşı durma", "yolsuzlukla mücadeleye destek" gibi amaçlarla düzenlenen zirveye 17'si Afrika'dan[15] toplam 107 ülke davet edilmiştir.[16] Demokrasi zirvesine davet edilmeyenler arasında Fildişi Sahili (başkanlık dönemi süresine ilişkin tartışmalar), Tanzanya ve Uganda (seçimlerin baskıyla gölgelenmesi), Mısır, Mali, Gine Bissau ve Uganda (askerî darbeler), Mozambik (yolsuzluk tartışmaları) ve Etiyopya (Tigray sorunu) gibi demokratik açıdan bazı sorunlar yaşayan Afrika ülkeleri bulunmaktadır.[17] Ancak benzer problemlerle karşı karşıya kalan Angola, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Nijerya gibi ülkelerin bahse konu zirveye davet edilmeleri, Biden yönetiminin "demokrasi ve insan hakları" vurgusunu Amerikan çıkarlarını öncelemek suretiyle araçsallaştırdığı şeklindeki yorumlara neden olmuştur.[18] Diğer taraftan Etiyopya, Mali ve Gine'nin "insan hakları ihlalleri ve siyasî baskı" nedeniyle 2021 yılının sonundan itibaren AGOA programından çıkarılmaları, Biden yönetiminin "demokrasiyi teşvik etme çabalarının" amacı ne olursa olsun Afrika politikasındaki odak noktalarından biri olacağını açık bir şekilde ortaya koymuştur.[19]

Terörle Mücadele

Terör örgütleriyle mücadele, son çeyrek yüzyıldır Amerikan başkanlarının Afrika politikalarının merkezinde yer almaktadır. 1998 yılında ABD'nin Kenya ve Tanzanya büyükelçiliklerinin bombalanmasıyla dikkat çeken kıtadaki terör örgütlerine dair farkındalık, 11 Eylül 2001'de bu ülkede gerçekleşen terörist saldırıların ardından daha da artmıştır.[20] Böylece geçtiğimiz yirmi yıllık süre zarfında Bush, Obama ve Trump yönetimleri çeşitli boyutlarla, söylemlerle ve yöntemlerle de olsa Afrika'da terör örgütleriyle mücadele etmeyi kendilerine şiar edinmişlerdir. Bu doğrultuda, ABD hükûmetleri askerlerini ve savaş ekipmanlarını Afrika ülkelerine göndermekte, kıta ülkeleriyle terörle mücadele alanında iş birliği yapmakta ve kıta dışı aktörlerin Afrika'daki terörle mücadele faaliyetlerini desteklemektedir. Ne var ki demokrasinin ve insan haklarının teşvik edilmesi örneğinde olduğu gibi, terörle mücadelenin de Washington yönetiminin kıtadaki istikrarın sağlanmasına yönelik gerçek amacı mı yoksa emperyalist yayılmacılığının bir aracı mı olduğuna ilişkin tartışmalar sürmektedir. Nitekim radikal örgütlerle mücadelede başarının sağlanması adına otoriter yönetimler ile yakın ilişki kurulması, ABD dış politikasının Afrika'daki en temel açmazlarından birini (demokrasi ve istikrar arasındaki denge) teşkil etmektedir. [21]

15 Biden tarafından gerçekleştirilen Demokrasi Zirvesi'ne davet edilen 17 Afrika ülkesi şunlardır: Angola, Botsvana, Yeşil Burun Adaları, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gana, Kenya, Liberya, Malavi, Morityus, Namibya, Nijer, Nijerya, Sao Tome ve Principe, Senegal, Seyşeller, Güney Afrika, Zambiya.

16 Chris Olaoluwa Ògúnmódédé, "Biden's Democracy Summit Missed an Opportunity to Engage With Africans", *World Politics Review*, 10.12.2021, worldpoliticsreview.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlo9 Erişim Tarihi: 31.08.2022.

17 Johm Allen ve Reed Kramer, "Africa: Democracy Spotlighted at Biden Summit – Who's There and Who's Not from Africa?", *All Africa*, 08.12.2021, allafrica.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qloa Erişim Tarihi: 31.08.2022.

18 "Biden's Democracy Summit…"

19 *Aljazeera*, "US removes Ethiopia, Mali and Guinea from AGOA trade programme", 02.01.2022, allafrica.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlob Erişim Tarihi: 31.08.2022.

20 Yusuf Kenan Küçük, "ABD'nin yeni Afrika Stratejisi: Retorik realiteyi belirler mi?", Independent Türkçe, 13.08.2022, indyturk.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qloc Erişim Tarihi: 31.08.2022.

21 "ABD'nin yeni Afrika Stratejisi…"

Biden'ın demokrasiye ve çok taraflılığa vurgu yapan ılımlı üslubu, ülkesinin Afrika'daki terörle mücadele politikalarında dönüşüm yaşanabileceği beklentilerine yol açsa da 2021 yılında yaşanan gelişmeler teorideki hesabın pratiğe uymadığını göstermiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında Trump yönetiminin 2020 yılında Amerikan askerlerinin yaklaşık %10'unu Afrika'dan geri çekmesinin ardından Batı Afrika, Sahel bölgesi ve Afrika Boynuzu'nda gerçekleşen terörist faaliyetlerin ivme kazanması etkili olmuştur.[22] Örneğin, 2021 yılında eş-Şebab'ın Somali'deki saldırılarında %70'in üzerinde artış yaşandığı rapor edilmiştir.[23] Bunun üzerine Biden iktidarının ilk yılında, yerel halkı radikalleştirdiği gerekçesiyle daha önce oldukça eleştirilen eş-Şebab'a yönelik insansız hava aracı operasyonları sürdürülmüş[24] ve Trump döneminde geri çekilen özel kuvvetler mensuplarının Somali'ye yeniden gönderilmesi tartışılmaya başlanmıştır.[25] Başkanın 2021 yılındaki bir başka hamlesi de Fransa'nın Sahel bölgesinde yürüttüğü terörle mücadele faaliyetlerine yakıt ikmali, tıbbi tahliye ve lojistik gibi alanlarda daha fazla destek vermesi olmuştur.[26] Öte yandan, Washington yönetiminin Sahel bölgesinde terörle mücadeledeki ana ortaklarından Çad'ın otoriter Devlet Başkanı Idriss Déby'yi vefatının ardından olumlu cümlelerle anması ve oğlu Mahamat Déby'nin antidemokratik bir yolla iktidara getirilmesi karşısında Beyaz Saray'ın sessiz kalması, Biden yönetiminin demokrasi ve insan hakları vizyonu bağlamında eleştirilmiştir.[27]

Dış Yardımlar

ABD'nin kırılgan devletleri ve kıtanın istikrarını güçlendirdiğine olan inanç, dış yardımların Afrika politikasında önemli bir yer tutmasıyla neticelenmiştir. Bu kapsamda kıtadaki salgın hastalıklarla mücadeleye ilişkin girişimler, Washington yönetimlerinin Afrika'ya yönelik dış yardımlarında ve kıta ülkelerinin ölümcül hastalıklarla savaşında öncü rol oynamıştır. Bush döneminde, ABD'nin Afrika'ya yönelik dış yardımları Terörle Savaş (War on Terror) politikalarının da etkisiyle oldukça büyük bir artış göstermiştir (2008'de 9,6 milyar dolar). Obama döneminde başkanın "dış yardımları azaltma ve karşılıklı ticareti arttırma" beklentisinin aksine ticarî ilişkilerde gerileme yaşanırken dış yardımlar daha fazla artmıştır (2016'da 12,3 milyar dolar).[28] Trump'ın iktidarında ise başkanın verimsiz ve işlevsiz bulduğu dış yardımlarda kesintiye gitme çabalarına rağmen kongre üyelerinin Trump'a karşı

22 Şarkul Avsat, "ABD'nin güçlerini azalttığı Batı Afrika'da terör tırmanıyor", 28.02.2020, turkish.aawsat.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlod Erişim Tarihi: 31.08.2022.

23 Luke Hartig, "Biden's New Counter-terrorism Policy in Somalia: Cautions and Unknowns", *Just Security*, 17.05.2022, justsecurity.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qloe Erişim Tarihi: 31.08.2022.

24 Tom Collins, "Biden orders drone strike against Somali militants", *The Times*, 21.07.2021, thetimes.co.uk/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlof Erişim Tarihi: 31.08.2022.

25 Tartışmaların neticesinde Başkan Biden 2022 yılının Mayıs ayında yaklaşık 500 Amerikan özel kuvvetler mensubunun Somali'ye gönderilmesine ilişkin kararı onaylamıştır. Ayrıntılı bilgi için bknz: Charlie Savage and Erich Schmitt, "Biden Approves Plan to Redeploy Several Hundred Ground Forces Into Somalia", *The New York Times*, 16.05.2022, nytimes.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qloh Erişim Tarihi: 31.08.2022.

26 John Hudson, "Biden mulled reducing support for France's military operations in Africa. Instead, he doubled down", *The Washington Post*, 12.01.2022, washingtonpost.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qloi Erişim Tarihi: 31.08.2022.

27 Robble Gramer, "Biden Defaults to 'War on Terror Approach' to Chad", *Foreign Policy*, 13.05.2021, foreignpolicy.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qloj Erişim Tarihi: 31.08.2022.

28 *Foreign Assistance*, "US Assistance by Country", https://foreignassistance.gov/cd, Erişim Tarihi: 31.08.2022.

çıkması Afrika ülkelerine sağlanan Amerikan dış yardımlarının geliştirilerek sürdürülmesine imkân tanımıştır (2020'de 14,6 milyar dolar). Sağlık diplomasisi açısından düşünüldüğünde, Clinton, Bush ve Obama yönetimleri Afrika ülkelerindeki AIDS, sıtma ve ebola gibi salgın hastalıklarla mücadelede önemli sorumluluklar üstlenirken, Trump yönetimi ise Covid-19 salgını esnasında kıta ülkelerine bekledikleri desteği sağlamaktan uzak ve isteksiz bir görüntü çizmiştir.[29]

2021 yılında ABD'nin Afrika ülkelerine sağladığı dış yardım miktarı bir önceki yıla kıyasla yaklaşık %30 oranında azalarak 10,3 milyar dolara düşmüştür. Ortaya çıkan bu belirgin farkta, Covid-19 salgınının ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri ve Mısır (%87,4), Güney Afrika (%78,7), Uganda (%51,46), Kenya (%43,7), Tanzanya (%41,9) ve Nijerya (%39,6) gibi müttefik sayılabilecek ülkelere verilen yardım miktarlarında bir yıl içerisinde yaşanan sert düşüş başat rol oynamıştır. Biden'ın iktidardaki ilk yılında en fazla yardımda bulunduğu ülkeler arasında Etiyopya (1,2 milyar dolar), Güney Sudan (915 milyon dolar), Kongo Demokratik Cumhuriyeti (806,8 milyon dolar), Nijerya (664,7 milyon dolar), Senegal (658, 4 milyon dolar) ve Sudan (567,5 milyon dolar) ön plana çıkmıştır.[30] Dış yardım miktarlarındaki azalmayan rağmen Biden yönetimi sağlık diplomasisi alanında Trump dönemine nispeten daha fazla sorumluluk üstlenmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda, Biden yönetimi Trump'ın katılmayı reddettiği Koronavirüs Aşısı Küresel Erişim Girişimi'ne (COVAX) 4 milyar dolar yardım taahhüdünde bulunmuştur.[31] Benzer şekilde Başkan Biden 2021 yılının Ağustos ayına kadar içerisinde bazı Afrika ülkelerini de barındıran düşük gelirli 65 ülkeye, 110 milyon dozdan fazla Covid-19 aşısı bağışlamış,[32] aynı yılın ekim ayında ise Afrika Birliği'ne 17 milyon doz Covid-19 aşısı tedarik etme sözü vermiştir.[33]

29 Hasan Aydın, "Kovid-19 Salgını, Sağlık Diplomasisi ve ABD'nin Afrika'daki İmajı", *DSJOURNAL*, Afrika Dosyası: ABD-Afrika İlişkileri, Ed. Hasan Aydın, Mayıs 2021, s. 25-26.

30 "US Assistance by Country."

31 Carl O'Donnell ve Andrea Shalal, "Biden to pledge $4 billion to COVAX vaccine program at G7 meeting Friday", Reuters, 19.02.2021,
reuters.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlot
Erişim Tarihi: 31.08.2022.

32 The White House, "FACT SHEET: President Biden Announces Major Milestone in Administration's Global Vaccination Efforts: More Than 100 Million U.S. COVID-19 Vaccine Doses Donated and Shipped Abroad", 03.08.2021,
whitehouse.gov/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlou
Erişim Tarihi: 31.08.2022.

33 Steve Holland, "U.S. donates 17 million J&J doses to African Union", Reuters, 15.10.2021,
reuters.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlov
Erişim Tarihi: 31.08.2022.

Sonuç

Tıpkı selefleri gibi Biden yönetimi de Afrika'da Amerikan çıkarlarının karşısında yer aldığını düşündüğü bazı kıta dışı aktörlerin (Çin ve Rusya) dengelenmesini amaçlasa da[34] 2021 yılında ortaya çıkılan tablo bunun kolay olmayacağını ortaya koymaktadır. Örneğin Amerikan siyasetçilerin, Pekin yönetiminin kıta ülkelerini ekonomik olarak borçlandırdığı iddialarına karşılık, Afrika'daki nüfuzunu her geçen gün arttıran Çin'in 2021 yılında bu coğrafyayla olan toplam ticaret hacmi (254 milyar dolar) ABD'nin yaklaşık 4 katına ulaşmıştır.[35] Bir başka örnekte ise, Çinli devlet yöneticilerinin sayıları her geçen gün artan Afrika ziyaretlerinin aksine, Biden yönetimi 2021 yılının sonunda Dışişleri Bakanı Antony Blinken'ın kasım ayında Kenya, Nijerya ve Senegal'i kapsayan kısa süreli diplomasi turuyla yetinmiştir.[36] Diğer taraftan Rus menşeli özel güvenlik şirketleri için savaşan paralı askerler Afrika'nın çeşitli ülkelerinde faaliyet gösterirken 2021 yılının sonuna gelindiğinde Washington yönetimi, başta Libya olmak üzere kıtadaki birçok çatışma sahasında etkisiz kalmış durumdadır.[37] Üstelik Biden yönetiminin çatışmaları diplomasi ve ekonomi kozlarını kullanarak sona erdirme çabaları, Etiyopya'nın Tigray bölgesinde yaşanan örnekte ya da çeşitli darbe girişimlerinde olduğu gibi somut bir sonuç vermekten uzak kalmıştır. Dolayısıyla Afrika hızla küresel bir rekabet alanı haline dönüşürken 2021 yılında ABD adına yaşananlar Biden yönetiminin bu rekabetten net bir başarı hikâyesi çıkarmasının zor olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, 2021 yılında Biden yönetiminin Afrika devletleriyle ticarî ilişkilerde görece ilerleme kaydettiği, demokrasinin ve insan haklarının teşvik edilmesi hususunda daha aktif hareket ettiği, terörle mücadele politikaları noktasında selefleriyle benzer bir yaklaşım sergilediği, dış yardım miktarında gözlenen gerilemeye rağmen sağlık diplomasisinde daha fazla sorumluluk üstlendiği ve çıkarları karşısında yer alan kıta dışı aktörlerin dengelenmesi konusunda arzu ettiği başarıyı yakalayamadığı söylenebilir.

34 "Fact Sheet: U.S. Strategy Toward Sub-Saharan Africa."
35 Eric Olander, "China-Africa Trade in 2021 Amounted to $254 Billion, Breaking an All-Time Record", China Global South, 19.01.2022, chinaglobalsouth.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlow
Erişim Tarihi: 31.08.2022.
36 U.S. Department of State, "Secretary Blinken's Travel to Kenya, Nigeria, and Senegal", 11.11.2021, state.gov/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qloy
Erişim Tarihi: 31.08.2022.
37 James Jay Carafano ve Stefano Graziosi, "Joe Biden Needs To Start Paying Attention To Libya", The Heritage Foundation, 30.12.2021, heritage.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QloA
Erişim Tarihi: 31.08.2022.

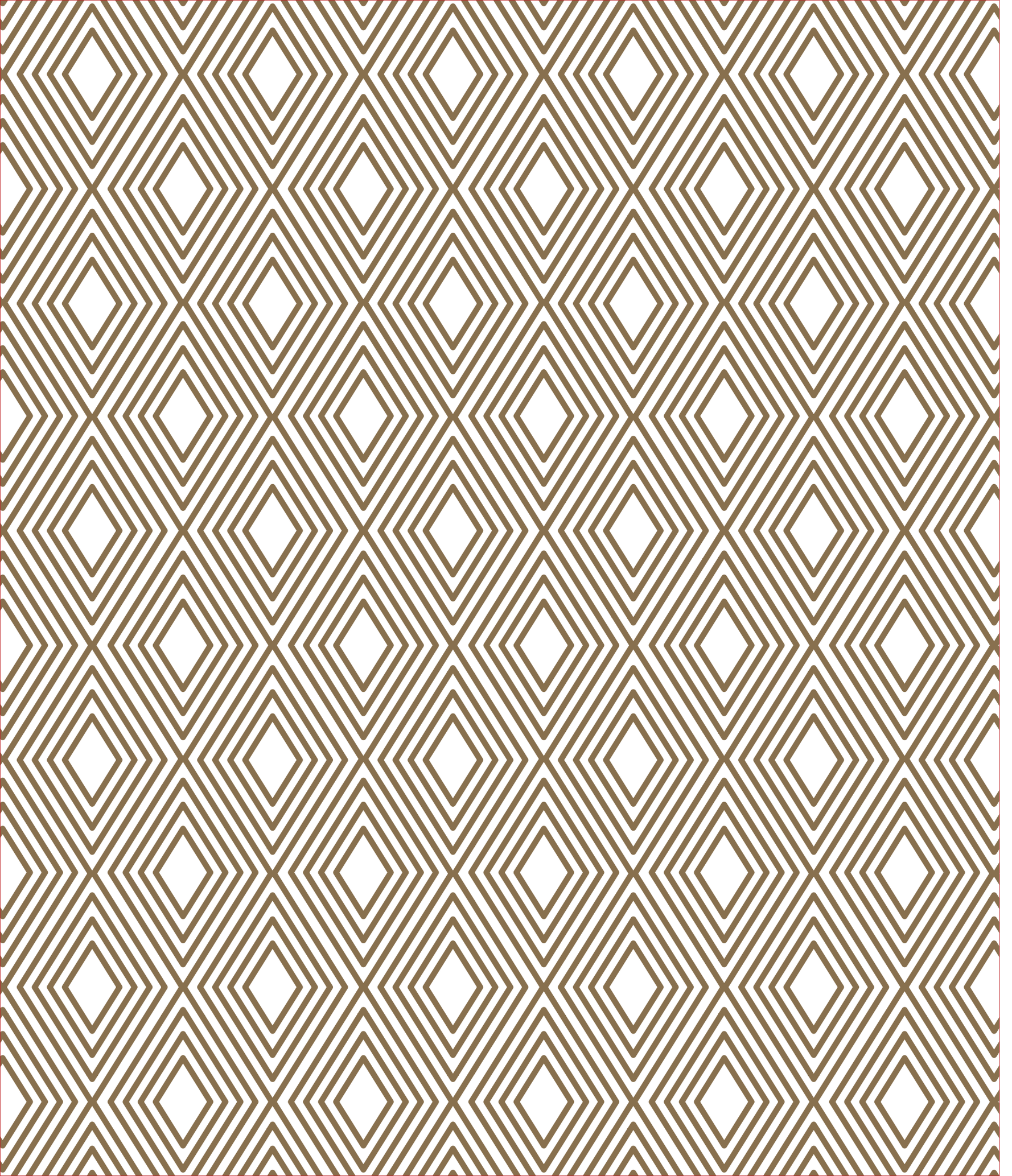

Rusya-Afrika İlişkilerinde 2021 Yılı

3

Elem Eyrice Tepeciklioğlu*

Giriş

2019 yılının Ekim ayında Soçi'de düzenlenen ilk Rusya-Afrika Zirvesi'nin ardından 2020 ve 2021 yılları, Rusya-Afrika ilişkileri açısından nispeten durgun geçti. Rusya'nın Afrika ülkeleriyle düzenlediği bu ilk zirve, beklenenleri vermekten çok uzak olduğu gibi zirve kapsamında özellikle (nükleer) enerji, savunma sanayi, askerî teknoloji ve madencilik gibi alanlarda imzalanan anlaşmaların çoğu kâğıt üzerinde kaldı. Bununla birlikte Rusya, 2021 yılında Afrika ülkelerinin silah tedarikçileri arasında ilk sıradaki yerini korudu. 2021 yılı itibarıyla Rusya'nın Afrika ülkeleriyle ilişkileri daha çok güvenlik alanına yoğunlaşırken ticaret hacmi tahmin edilenin çok altında, 17 milyar dolar olmuştur.[1]

SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) verilerine göre, 2017-2021 yılları arasında Afrika'nın toplam silah ithalatının %44'ünü karşılamakta olan Rusya, aynı dönemde Mali'ye en fazla silah satan ülke olmuş ve Cezayir, Mısır, Nijerya ve Etiyopya gibi Afrika ülkeleri Rusya'nın en fazla silah tedarik ettiği ülkeler arasında yer almıştır. Hatta Rusya'nın Etiyopya'ya silah ihracatında yedi kattan fazla artış gözlenmiştir.[2]

Rusya ile Afrika ülkeleri arasındaki askerî ilişkiler silah satışından ibaret değildir. Pek çok Afrika ülkesiyle askerî/savunma ve teknik iş birliği anlaşmaları bulunan Rusya, kıtadaki askerî varlığını özel güvenlik şirketleri aracılığıyla da artırmaktadır. Wagner Grubu başta ol-

* Doç.Dr., Afrika çalışmaları uzmanı.

1 Ticaret verileri için bkz. Trademap, https://www.trademap.org

2 SIPRI, "Trends in International Arms Transfers, 2021", *SIPRI Fact Sheet*, Mart 2022, s. 4-8.

mak üzere pek çok Rus güvenlik/danışmanlık şirketi; Afrika ülkeleriyle ordu ve askerî personelin eğitimi, terör örgütleriyle ve isyancı gruplarla mücadele, askerî konularda danışmanlık hizmeti sağlama, maden sahalarının korunması ile siyasetçilerin ve önemli kişilerin güvenliğinin sağlanması gibi konularda anlaşmalar imzalamaktadır. Rusya'nın 2021'de Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi Afrika ülkelerindeki etkinliğini özellikle paramiliter birlikler aracılığıyla arttığını görmekteyiz. Örneğin, Mali'de 1,000 civarı, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde ise 1,200-2,000 arasında Wagner için çalışan sözleşmeli askerin faaliyet gösterdiğine inanılıyor.[3]

Rusya'nın kıtada belli başlı bazı ülkelere odaklandığı Afrika politikası, özellikle Rusya merkezli paralı askerlerin Afrika ülkelerindeki artan varlığı nedeniyle Avrupa ülkeleri tarafından endişeyle karşılanmaktadır. Üstelik Wagner Grubu'na mensup milislerin pek çok çatışma bölgesinde insan hakları ihlalleri gerçekleştirdikleri iddia edilmektedir. Rus Anayasası'nın bu özel güvenlik şirketlerinin kurulmasına izin vermediği bilinmekle birlikte, Kremlin, bu şirketleri kıtadaki ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanmakta ve bu şirketlerle hükûmetin herhangi bir bağı olduğunu reddederek doğrudan bir sorumluluk almaktan kurtulmaktadır.

Libya'da General Halife Hafter, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Faustin Archange Touadéra, Sudan'da General Abdel Fattah al-Burhan ve Mali'de Assimi Goita örneklerinde görüldüğü üzere, Rusya belirli Afrika ülkelerindeki müttefiklerini destekleme politikasını 2021 yılında da devam ettirmiştir.[4] Uzun yıllar Port Sudan'da donanma üssü elde etmek için çabalayan ve Sudan ordusuyla iyi ilişkileri olan Rusya için, 2021 yılı içinde bir askerî darbeye tanık olan Sudan'da askerî yönetimin varlığı daha tercih edilebilirdi. Öte yandan, Gine'de eski Devlet Başkanı Alpha Condé'yi destekleyen Rusya, Condé'nin 2021 yılında darbeyle devrilmesinin ardından iktidara el koyan askerî cuntayla yakınlaşma çabalarına girmiştir.[5] Ancak bu bölüm kapsamında, özellikle Rus özel güvenlik şirketlerinin etkinliklerinin 2021 yılında ciddi şekilde artış gösterdiği Libya, Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde izlenen politikalara odaklanılacaktır.

Rusya'nın Mali'de Artan Etkinliği ve Wagner Grubu'nun Faaliyetleri

Batı Afrika ülkesi Mali'deki Rus varlığı; ülkede 2020 yılında gerçekleşen darbe sonrasında iktidara gelen askerî cunta ile Fransa arasındaki ilişkilerin giderek kötüleşmesi ve Fransız güçlerin Mali'den çekilme

3 Mücahid Durmaz ve Murtala Abdullahi, "'White hands': The rise of private armies in African conflicts", *Aljazeera*, 28.04.2022, aljazeera.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QloC
Erişim Tarihi: 12.08.2022.

4 Joseph Siegle, "The future of Russia-Africa relations", Africa's External Relations: Reinventing and Pursuing New Partnerships", *Foresight Africa 2022*, Brookings, 2022, s. 117.

5 "The future of Russia-Africa relations", s. 118.

kararının ardından gündeme gelmiştir. 2021 yılının Eylül ayında Mali'deki askerî hükûmet ile Rus Wagner Grubu arasında güvenlik hizmeti alımı için bir anlaşma imzalandığı iddiası, Fransa tarafından tepkiyle karşılanmıştır.[6] Zira Batı Afrika ülkelerinin çoğunun eski Fransız sömürgesi olması nedeniyle bölge Fransız etki sahası olarak kabul edilmekte ve Fransa, bölgedeki en etkin dış aktör konumunu sürdürmektedir. Mali ordusunun eğitilmesi ve üst düzey yetkililere koruma sağlanması amacıyla Wagner Grubu'nun ülkeye asker gönderebileceği anlamına gelen bu anlaşma, Wagner Grubu'nun Mali dâhil faaliyette bulunduğu ülkelerde insan hakları ihlallerinde bulunduğu iddiaları nedeniyle tepkilerin odağında yer almıştır.

Mali'de 2012 yılının başında patlak veren Tuareg isyanından kısa bir süre sonra gerçekleşen askerî darbe, uzun süreli bir istikrarsızlık döneminin de başlangıcı olmuştur. Bu tarihten sonra ülkede güvenliği sağlamak ve terörle ve cihadist gruplarla mücadele etmek amacıyla pek çok bölgesel ve uluslararası girişim başlatılmıştır. Bunlar arasında Fransa tarafından başlatılan Serval ve Barkhane Operasyonları, Mali'deki Birleşmiş Milletler Çok Boyutlu Entegre İstikrar Misyonu (MINUSMA), Avrupa Eğitim Misyonu-Mali (The EUTM Mali) ile Avrupa Birliği Kapasite Geliştirme Misyonu-Sahel Mali (EUCAP), çeşitli Avrupalı askerlerden oluşan Fransa liderliğindeki Takuba Görev Gücü ve bölgesel girişimler olan Çok Uluslu Ortak Görev Gücü (MNJTF) ile G5 Sahel Ortak Gücü yer almaktadır. Ancak bu girişimlerden hiçbiri darbe sonrasında ortaya çıkan güvenlik ve insanlık krizini çözme konusunda başarı elde edememiştir.

Bölgede Fransa'ya yönelik tepkiler artarken Rus paramiliter gücü Wagner Grubu'nun 2021 yılının sonundan itibaren Mali'de varlığını artırdığını görmekteyiz. Bu gelişme, Fransız Devlet Başkanı Emmanuel Macron'un 2021 yılında ülkedeki Fransız kuvvetlerinin sayısının yarı yarıya azaltılacağını açıklamasıyla yakından ilgilidir. Fransa'nın bu kararının ardından Mali Başbakanı Choguel Maiga, Fransa'yı ülkeyi yüzüstü bırakmakla suçlarken Malili yetkililer güvenlik alanında iş birliği amacıyla Rusya'ya yönelmiştir. 2021 yılının Eylül ayında BM Genel Kurulu'nda Mali Dışişleri Bakanı Abdoulaye Diop ile bir görüşme gerçekleştiren Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov, Mali'nin cihadist gruplarla savaşmak üzere bir Rus güvenlik şirketi ile görüşmeye başladığı iddiasını onaylamıştır.[7] Hatta Diop, 11 Kasım 2021'de Moskova'yı ziyaret etmiş, 23 Kasım 2021'de ise Rusya'nın Bamako Büyükelçisini kabul etmiştir.[8] Diop, Moskova ziyareti sırasında Rus mevkidaşı Lav-

6 John Irish ve David Lewis, "Deal allowing Russian mercenaries into Mali is close – sources", Reuters, 13.09.2021, reuters.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QloD
Erişim Tarihi: 11.08.2022.

7 Moses Rono, "Mali's plan for Russia mercenaries to replace French troops unsettles Sahel", BBC, 02.10.2021, bbc.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QloE
Erişim Tarihi: 10.08.2022.

8 Abbas Maymun, "Rusya'nın Afrika'da nüfuzunu artırma planları karşısında Cezayir'in tutumu ne olur?", Anadolu Ajansı, 15.12.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlo
Erişim Tarihi: 10.08.2022.

rov ile gerçekleştirdikleri basın toplantısında, Mali devletinin varlığının tehdit altında olduğu bir dönemde yardım için dost ülke Rusya'ya başvurduklarını belirtmiştir. Lavrov ise özel güvenlik şirketleri ile Mali hükûmeti arasındaki anlaşmalara Moskova'nın taraf olmadığını, öte yandan böyle bir anlaşmanın imzalanmasının Fransa gibi herhangi bir dış gücün değil de egemen bir devlet olan Mali'nin yetkisinde olduğunu söylemiştir.[9]

Nitekim bu anlaşma kapsamında yüzlerce Rus askerî uzman 2021 yılının Eylül ayında "Mali güvenlik güçlerinin operasyonel kapasitelerinin artması konusunda destek olmak" amacıyla ülkeye giriş yapmıştır. Ekim ayında ise bir Rus kargo uçağı, iki ülke arasında imzalanan bir ticarî anlaşma kapsamında Mali'ye dört askerî helikopter, silah ve mühimmat teslim etmiştir. 2021 yılının sonunda Fransa, Kanada, Almanya ve Birleşik Krallık'ın da aralarında olduğu 15 Avrupa ülkesi, Moskova'yı Rus milis güçlerinin Mali'de konuşlanmasını kolaylaştırdığı gerekçesiyle kınarken gerek Malili gerekse Rus yetkililer bu uzmanların paralı milisler olduğunu yalanlamıştır. Mali hükûmeti ise bu baskıya rağmen Rusya ile yakınlaşmaya devam etmiştir. Malili yöneticilerin açıklamalarına göre, Rus uzmanlar Rus ve Mali hükûmeti arasında imzalanan bir askerî iş birliği anlaşması kapsamında Mali'de görev yapmaya başlamışlardır. Öte yandan, ismini vermek istemeyen üst düzey bir Rus diplomat, Aralık 2021'de Rusya'nın Mali'ye verdiği desteğin devam edeceği açıklamasında bulunmuştur.[10]

Aslında Mali ile Rusya, savunma iş birliği anlaşması imzaladıkları 1994 yılından bu yana yakın ilişkiler sürdürmektedir (Anlaşma, 2019 yılında revize edilmiştir). Hatta Mali Savunma Bakanı Sadio Camara ve Mali cuntasının bazı üyelerinin Rusya'da eğitim gördükleri söylenmektedir.[11] Bu nedenle 2020 yılındaki darbe ve 2021 yılında yaşanan "darbe içinde darbe"nin ardından Fransa ile gerilimin tırmanmasını takiben mevcut askerî yönetimin alternatif arayışıyla Rusya'ya yönelmesi şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte, Rusya da bölgede Fransa'dan doğan güç boşluğunu doldurmak için Wagner başta olmak üzere Rus paralı askerleri kullanmakta ve bu ülkelere silah desteği sağlamaktadır. Rusya'nın özellikle silah satışı ve paralı milis grupları aracılığıyla askerî destek sağladığı ve alternatif bir güç olarak ortaya çıktığı ülkelerden biri de zengin doğal kaynaklara –özellikle altın madenlerine– sahip Orta Afrika Cumhuriyeti'dir. Rus güvenlik şirketleri, sağladıkları hizmetler karşılığında ülkedeki doğal kaynakların ve değerli madenlerin işletilmesi konusunda imtiyaz elde etmektedirler.

9 Maria Tsvetkova, "Russia shrugs off French concerns on possible mercenary deal with Mali", Reuters, 11.11. 2021, reuters.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QloG
Erişim Tarihi: 20.08.2022.

10 France 24, "Russian military advisors arrive in Mali after French troop reduction", 07.01.2022, france24.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QloM
Erişim Tarihi: 13.08.2022.
"Mali denies deployment of Russian mercenaries from Wagner Group", 25.12.2021, france24.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QloN
Erişim Tarihi: 05.08.2022.

11 "Deal allowing Russian mercenaries into Mali is close."

Rusya'nın Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki Askerî Varlığı

Fransa'nın Orta Afrika Cumhuriyeti'nde 2013 yılında başlattığı Sangaris Operasyonu'nu 2016 yılında sona erdireceğini açıklamasının ardından Rusya, ülkede önemli bir aktör olarak yerini almıştır. 2012 yılından beri binlerce insanın ölümüne ve bir milyonun üzerinde insanın yerinden edilmesine yol açan iç savaşın sona ermesi, istikrarın sağlanması ve ülkenin zengin altın madenlerinin kontrolünün isyancılardan geri alınması hususlarında Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki Birleşmiş Milletler Çok Boyutlu Entegre İstikrar Misyonu'nun (MINUSCA) beklenenleri verememesi üzerine mevcut Devlet Başkanı Faustin-Archange Touadéra, Rusya'ya yönelmiştir. OAC yönetiminin talebi üzerine 2018 yılından itibaren ordunun eğitilmesi amacıyla Rus askerler ve sivil eğitmenler ülkede görev yapmakta ve Rusya, OAC'ye silah yardımı sağlamaktadır.[12]

2020 yılının Aralık ayında devrik lider François Bozize'nin cumhurbaşkanlığı seçimi için adaylık başvurusunun, OAC Anayasa Mahkemesi tarafından "Bozize'nin BM yaptırım listesinde olması" nedeniyle kabul edilmemesinin ardından hükûmet ile silahlı gruplar arasında şiddetli çatışmalar başlamış ve Değişim için Yurtseverler Koalisyonu (CPC) çatısı altında toplanan isyancı gruplar, başkent Bangui'yi ele geçirmek ve mevcut hükûmeti devirmek için harekete geçmiştir. Rusya, mevcut yönetime destek vermek için hemen girişimlerde bulunmuş ve ülkeye yüzlerce Rus paralı asker gönderilmiştir.[13]

2021 yılının Ocak ayında, Rus yetkililerin isyancılara karşı hava desteği vermek amacıyla Rus askerî uçaklarına izin verilmesi ve OAC hava sahasının kullanılması yönünde mevcut hükûmetle görüşmelerde bulunduğu bildirilmiştir.[14] 13 Ocak 2021'de CPC'ye bağlı isyancıların başkent Bangui'yi ele geçirme girişimleri, MINUSCA'ya bağlı BM barış gücü askerleri ile Ruandalı ve Rus birlikler —Wagner Grubu'na bağlı milisler— tarafından püskürtülmüştür.[15] Haziran ayının sonlarında Rusya, OAC yönetiminin talebi üzerine, ülkeye 600 asker daha yollayacağını açıklamıştır.[16] Ancak Human Rights Watch tarafından hazırlanan bir rapor, 21 Temmuz 2021'de başkent Bangui'nin kuzeybatısında yer alan Bossangoa kasabası yakınlarındaki bir kontrol noktasında en az 12 silahsız sivilin öldürülmesinden Rus paralı askerlerinin sorumlu olduğunu iddia etmektedir. Raporda, ayrıca, Rusça konuştuğu belirtilen askerlerin keyfî gözaltılar, işkence ve yargısız infazlar gerçekleştirdiğine dair kanıtların da mevcut olduğu belirtilmektedir.[17]

12 Sputnik, "Putin, Orta Afrika Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Touadera'yla ikili işbirliğini konuştu", 30.11.2021, sputniknews.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QloR
Erişim Tarihi: 14.08.2022.

13 Hürriyet, "Orta Afrika Cumhuriyeti'nde 30 isyancı öldürüldü", 14.01.2021, hurriyet.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QloS
Erişim Tarihi: 16.08.2022.

14 Gülbahar Sayım, "Rusya, güvenlik sorunlarının yaşandığı Orta Afrika Cumhuriyeti'ne hava desteği vermek istiyor", Anadolu Ajansı, 14.01.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QloU
Erişim Tarihi: 16.08.2022.

15 RFI, "Russian paramilitary forces accused of rights abuses in CAR", 03.05.2022, rfi.fr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QloV
Erişim Tarihi: 13.08.2022.

16 Ahmet Emin Dönmez, "Orta Afrika Cumhuriyeti Fransa ve Rusya'nın çekişme alanına dönüştü", Anadolu Ajansı, 09.07.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QloY
Erişim Tarihi: 13.08.2022.

17 İlgili rapor için bkz. Human Rights Watch, "Central African Republic: Abuses by Russia-Linked Forces – Killings, Torture of Civilians", 03.05.2022, hrw.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QloZ
Erişim Tarihi: 29.08.2022.

22 Kasım 2021 tarihinde Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi tarafından Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası misyonlarının politik ve stratejik durumuna dair hazırlanan bir belgede, orduya ait birimlerin çoğunun Wagner Grubu paralı askerlerinin komuta ya da denetimi altında faaliyet gösterdiği ve Rusya'nın ülkedeki güvenlik boşluğundan yaralanarak "belirsiz ve şeffaf olmayan bir rol oynamaya devam ettiği" belirtilmektedir.[18] Öte yandan Fransa, 2021 yılının Mayıs ayında ülkedeki Fransa karşıtı kampanyaları gerekçe göstererek OAC ile olan bütün askerî iş birliği ve bütçe yardımı anlaşmalarını dondurduğunu duyurmuştur.[19]

Rus paralı askerlerin OAC'deki askerî varlığının yanı sıra ülkedeki artan ekonomik faaliyetleri, Fransa başta olmak üzere Batılı ülkeler tarafından tepkiyle karşılanırken başkent Bangui'nin 2021 yılının başında isyancılardan geri alınması, Rusya'nın kıtada az sayıdaki askerî başarısından biri olarak kabul edilmektedir.[20] Moskova'nın ülkedeki artan etkisinin bir sonucu olarak Devlet Başkanı Touadéra, 2021 yılının Kasım ayında yaptığı bir açıklamada, Rusçayı Sango ve Fransızca'dan sonra ülkenin üçüncü resmî dili ilan etmiştir. Yeni alınan bu karara göre, Rusça öğrenmek, öncelikle üniversitelerde -üniversite öğrencilerinin yükseköğrenimlerinin ilk yıllarından lisansüstü eğitimlerine kadar- sonrasında ise daha düşük eğitim seviyelerinde zorunlu hale geldi.[21]

Libya ve General Halife Hafter'e Verilen Destek

Orta Afrika Cumhuriyeti'ne benzer bir şekilde zengin yeraltı kaynaklarına -özellikle de petrol ve doğalgaz rezervlerine- sahip bir başka Afrika ülkesi olan Libya ile Rusya'nın ilişkileri Soğuk Savaş dönemine dayanmaktadır. Libya'yı kırk yılı aşkın bir süre boyunca diktatörlükle yöneten Muammer Kaddafi'nin 2011 yılında devrilmesinin ardından iç savaşa sürüklenen ülkede, Rusya'nın BM tarafından tanınan Fayez el-Sarraj liderliğindeki Ulusal Mutabakat Hükûmeti'ne karşı General Hafter'e bağlı Libya Ulusal Ordusu'na destek verdiği bilinmektedir. Wagner Grubu, Hafter saflarında savaşarak Libya iç savaşına dahil olmakla birlikte, Libya Ulusal Ordusu'nun hâkimiyetindeki petrol ve doğalgaz sahalarının güvenliğinin Wagner'e bağlı milisler tarafından sağlandığı dile getirilmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı verilerine göre 2021 yılının başında 2 bin 500 kadar Wagner milisi Hafter saflarında savaşmaktaydı.[22] Rusya'nın 22 Ocak 2021'de yaklaşık 300 paralı askeri daha Libya'ya sevk ettiği söylenmektedir.[23]

18 Council of the European Union, "Political and Strategic Environment of CSDP Missions in the Central African Republic (CAR)", EEAS(2021) 1213, 15.11.2021, kisa.link/Qlp1
Erişim Tarihi: 12.08.2022.

19 Africanews, "France suspends military, budgetary support to Central African Republic", 07.06.2021, africanews.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlpj
Erişim Tarihi: 11.08.2022.

20 Bram Posthumus, "Analysis: The curious case of Russia in Central African Republic", Aljazeera, 20.05.2022, aljazeera.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlpl
Erişim Tarihi: 16.08.2022.

21 "Analysis: The curious case of Russia in Central African Republic"; Jane Flanagan, "Central African Republic introduces mandatory Russian for university students," The Times, 30.11.2021, thetimes.co.uk/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlpq
Erişim Tarihi: 12.08.2022.

22 Selami Kökçam, "Yükselen kıta Afrika'da güç mücadelesi: Rusya", TRT Haber, 26.01.2021, trthaber.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlpr
Erişim Tarihi: 13.08.2022.

23 Ahmet Karaahmet ve Mehmet Burak Karacaoğlu, "Rusya Libya'da Hafter saflarında savaştırmak üzere Suriye'den 310 paralı asker daha gönderdi", Anadolu Ajansı, 05.02.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlps
Erişim Tarihi: 11.09.2022.

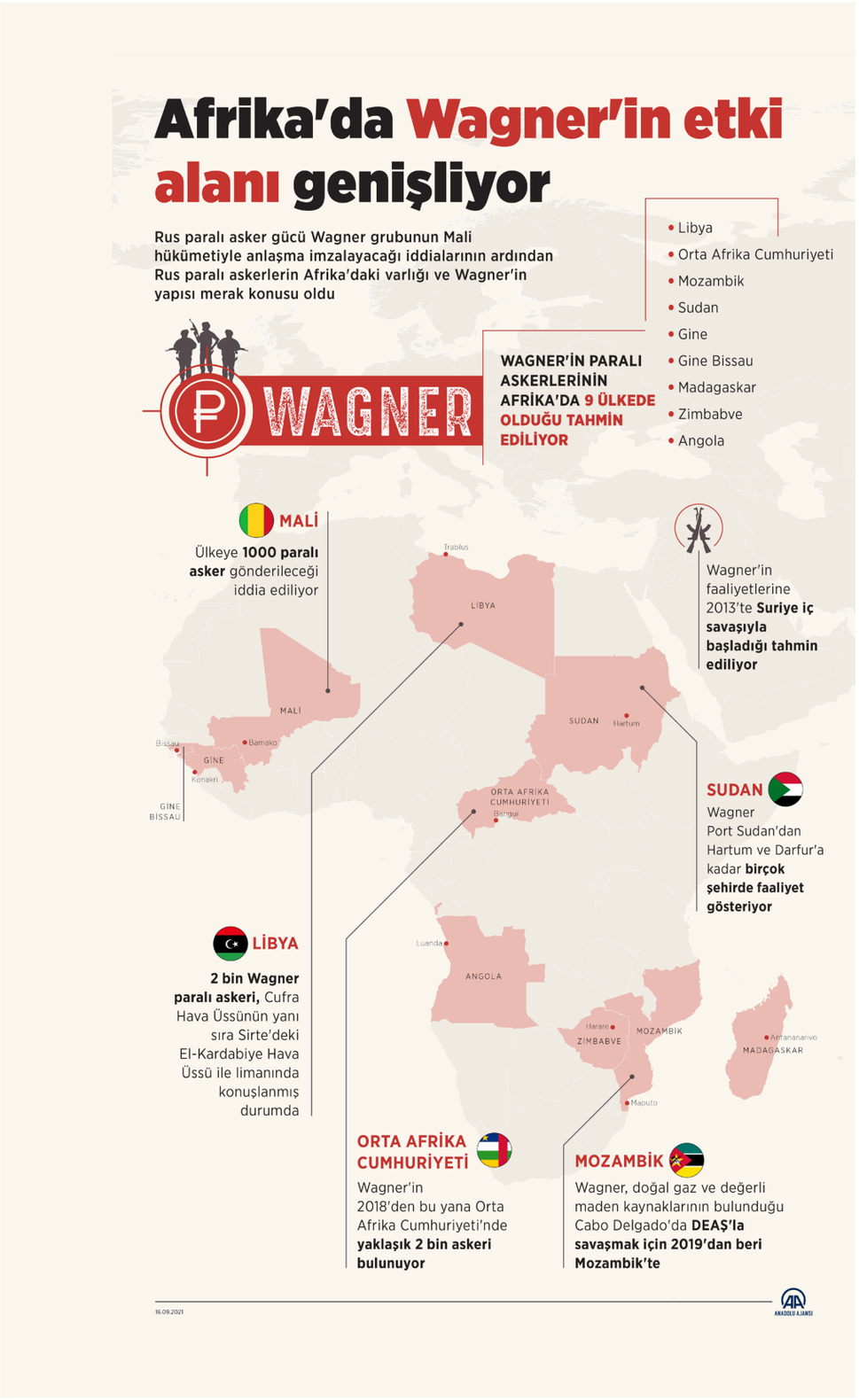
Afrika'da Wagner'in etki alanı genişliyor
Rus paralı asker gücü Wagner grubunun Mali hükümetiyle anlaşma imzalayacağı iddialarının ardından Rus paralı askerlerin Afrika'daki varlığı ve Wagner'in yapısı merak konusu oldu
WAGNER
WAGNER'İN PARALI ASKERLERİNİN AFRİKA'DA 9 ÜLKEDE OLDUĞU TAHMİN EDİLİYOR
• Libya
• Orta Afrika Cumhuriyeti
• Mozambik
• Sudan
• Gine
• Gine Bissau
• Madagaskar
• Zimbabve
• Angola
MALİ
Ülkeye 1000 paralı asker gönderileceği iddia ediliyor
Wagner'in faaliyetlerine 2013'te Suriye iç savaşıyla başladığı tahmin ediliyor
Trablus
LİBYA
MALİ
Bamako
Bissau
GİNE
Konakri
GİNE BİSSAU
SUDAN
Hartum
ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ
Bangui
SUDAN
Wagner Port Sudan'dan Hartum ve Darfur'a kadar birçok şehirde faaliyet gösteriyor
LİBYA
2 bin Wagner paralı askeri, Cufra Hava Üssünün yanı sıra Sirte'deki El-Kardabiye Hava Üssü ile limanında konuşlanmış durumda
Luanda
ANGOLA
Harare
ZİMBABVE
MOZAMBİK
Antananarivo
MADAGASKAR
Maputo
ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ
Wagner'in 2018'den bu yana Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yaklaşık 2 bin askeri bulunuyor
MOZAMBİK
Wagner, doğal gaz ve değerli maden kaynaklarının bulunduğu Cabo Delgado'da DEAŞ'la savaşmak için 2019'dan beri Mozambik'te
16.09.2021
ANADOLU AJANSI

Her ne kadar Rus yetkililer hükûmetin Wagner Grubu'yla herhangi bir organik bağı olduğunu sürekli olarak reddetse de 2021 yılının Ağustos ayında yayınlanan bir araştırma, Libya'da Wagner tarafından kullanılan ekipmanların sadece Rus ordusu tarafından sağlanabilecek türden ekipmanlar olduğunu iddia etmekteydi. Bu araştırma, Wagner milislerinin Libya'daki iç savaşta oynadığı rolü göz önüne sermekle kalmamış, bu paralı askerlerin ülkede işlenen savaş suçlarıyla olan bağlantısını da ortaya çıkarmıştır.[24] Wagner Grubu'nun ülkeden ayrılması konusunda ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere pek çok ülke çağrıda bulunmuş ancak bu konudaki tüm uluslararası girişimlere rağmen 2021 yılı içinde önemli bir sonuç alınamamıştır.

Örneğin, 24 Haziran 2021 tarihinde Berlin'de düzenlenen İkinci Libya Konferansı'nın Sonuç Bildirgesi'nde "tüm yabancı güçler ve paralı askerler gecikmeksizin Libya'dan çekilmelidir." maddesi yer almaktaydı.[25] 19 Ağustos 2021 tarihinde Libya Dışişleri Bakanı Necla el-Menguş ile Moskova'da bir araya gelen Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov da bu kararı desteklediklerini vurgulamıştır. İkilinin birlikte düzenledikleri basın toplantısında el-Manguş, Rusya'nın Libya topraklarında güvenliği sağlamada önemli ve etkili bir rol oynadığını belirterek "ancak yabancı militanların ve paralı askerlerin Libya'dan çıkarılmasını teşvik etmek için Rusya'nın daha sistematik çabalarını görmek istiyoruz." şeklinde konuşmuştur.

2021 yılının sonlarında, Rusya-Libya ilişkileri açısından yaşanan bir diğer önemli gelişme, 24 Aralık'ta düzenlenmesi planlanan –ancak sonradan ertelenen – cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimleri öncesinde eski Libya Büyükelçisi İvan Molotkov liderliğindeki Rus heyetin Libya'ya gerçekleştirdikleri ziyaret olmuştur. Ziyaret kapsamında el-Menguş ile görüşen Rus heyet, Rusya'nın Trablus Büyükelçiliği ya da Bingazi Konsolosluğu'nun yeniden faaliyete geçirilmesi konusunu değerlendirmiştir.[26] Bilindiği üzere Rusya, Trablus'taki büyükelçiliğini güvenlik gerekçesiyle 2014 yılında Tunus'a taşımıştı. Ancak Rusya'nın Libya'daki misyonlarının Libya'ya taşınması konusunda 2021 yılında bir gelişme yaşanmamıştır.

24 Ilya Barabanov ve Nader Ibrahim, "Wagner: Scale of Russian mercenary mission in Libya exposed", BBC, 11.08.2021, bbc.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIpw Erişim Tarihi: 15.08.2022.

25 Evrensel, "Libya bildirgesindeki 'yabancı güçler Libya'dan çekilmeli' kararına Türkiye'den şerh", 24.06.2021, evrensel.net/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIpy Erişim Tarihi: 13.08.2022.

26 Sputnik Türkiye, "Rusya, Libya'yla diplomatik misyonların yeniden açılışını görüşüyor", 11.12.2021, sputniknews.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIpB Erişim Tarihi: 11.08.2022.

Sonuç

2021 yılı içinde Rusya-Afrika ilişkileri genelde olumlu seyretmiştir. Pek çok Afrika ülkesiyle Soğuk Savaş döneminden kalma tarihî ilişkileri bulunan Rusya; Libya, OAC ve Mali gibi Afrika ülkelerindeki varlığını Rus paralı milis grupları aracılığıyla artırmış ve Afrika ülkelerine silah satışı alanındaki konumunu korumuştur. Özellikle Batı Afrika ve Sahel'de Fransa'nın (askerî) varlığına yönelik tepkiler artarken Rusya'nın bölgedeki Fransız varlığının azalmasının ardından ortaya çıkan güç boşluğundan faydalanmakta olduğu görülmektedir. Bölgedeki Rus varlığı oldukça yeni olmasına rağmen bu durum pek çok Avrupa ülkesi için endişe vericidir. Ancak Afrika ülkeleri için Rusya'nın kıtaya artan ilgisi, bu ülkelerin dış politikasını çeşitlendirme, hatta Batılı ülkelere karşı bir alternatif oluşturması açısından önemlidir.

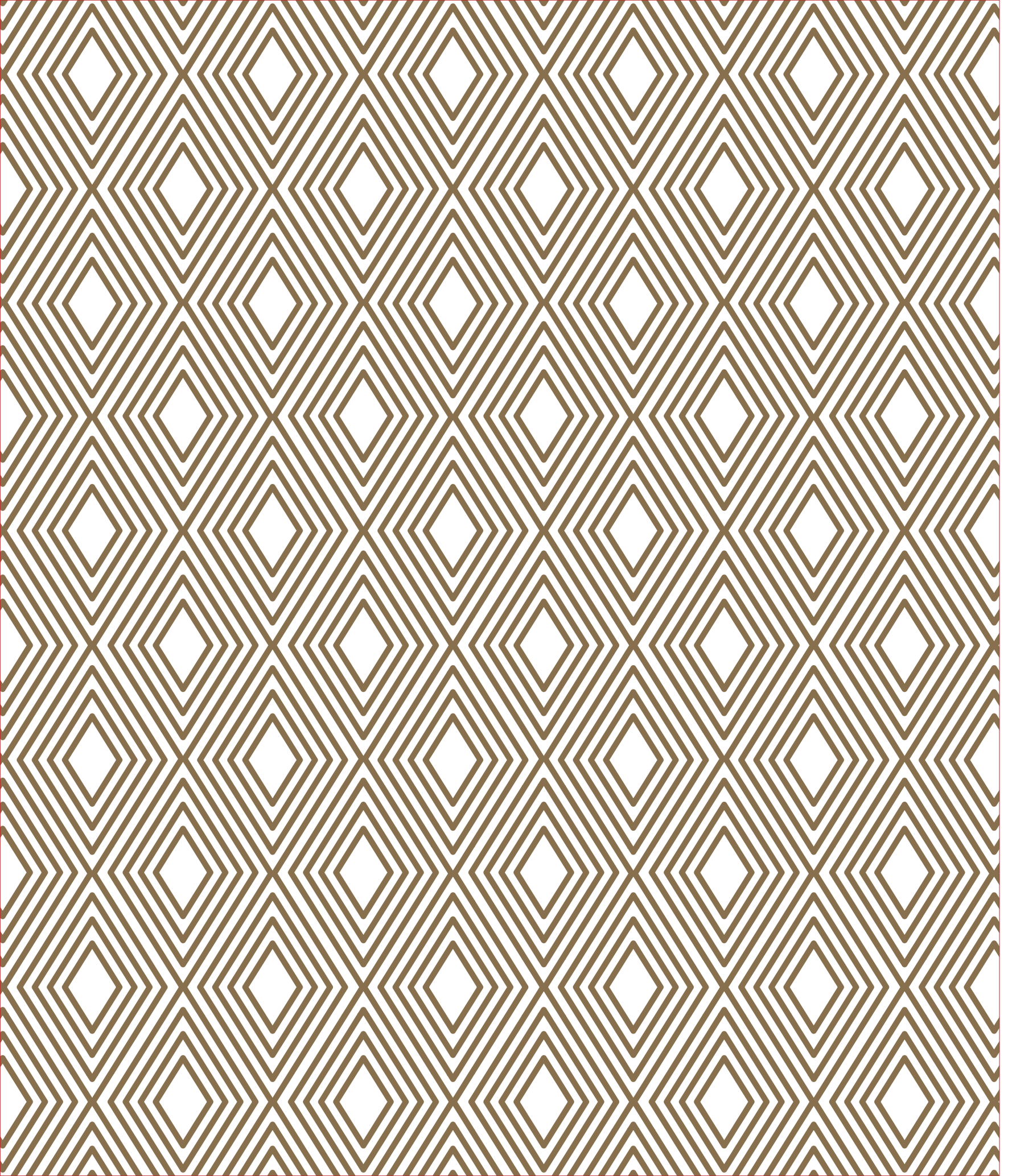

4

Covid-19 Pandemisi Gölgesinde Avrupa Birliği-Afrika Birliği İlişkileri

Gözde Söğütlü*

Giriş

Avrupa Birliği (AB) ve Afrika kıtası arasındaki ilişkiler küresel jeopolitikte meydana gelen gelişmelerden doğrudan etkilenerek bu etkiler kapsamında ilerleme kaydedebilmiştir. Küresel ve bölgesel bağlamda önemli kırılmalara neden olan bu gelişmeler, iki kıta arasındaki ortak değerler ve paylaşılan refah temeli üzerine inşa edilmiş olan fikir birliğine de yansıyarak zaman zaman ikili ilişkilerde belirsizlik ve şüpheler meydana getirmiştir. Nitekim hızlı bir yayılım etkisi göstererek küresel bir salgına dönüşen Covid-19 pandemisi, AB-Afrika kıtası arasındaki ilişkilere ciddi boyutta etki ederek iki kıtayı bir dizi zorlukla karşı karşıya bırakmıştır. Gerek AB üyesi ülkelerin hükûmetlerinin gerek Afrika hükûmetlerinin beklentilerinin aksine Covid-19 pandemisi, her iki kıta arasında gerçekleştirilmesi beklenen iş birlikleri, müzakereler ve zirveler bakımından ciddi bir test işlevi görmüştür. 2020 yılının Ekim ayında gerçekleştirilmesi planlanan ancak 2021 yılına ertelenen AB-Afrika Birliği Zirvesi'nin, planlananın aksine 2022 yılında gerçekleştirilmiş olması, pandeminin iki kıta arasındaki ilişkilerde bıraktığı önemli etkilerden biri olmuştur. Bu çalışma kapsamında 2020-2022 yılları itibarıyla AB-Afrika ilişkilerini yeniden tanımlama sorunuyla karşı karşıya bırakan Covid-19 pandemisinin iki kıta ilişkilerine dair muhtemel etkileri değerlendirilecektir.

* İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktor Adayı, E-mail: gzdsogutlu@hotmail.com.

Covid-19 Pandemisinin İkili İlişkilere Yansıması

2020 yılında AB'nin Afrika kıtasıyla yeni bir ortaklığın kurucu belgesi niteliğindeki "Afrika ile Kapsamlı bir Stratejiye Doğru" belgesini açıklaması, Afrika Birliği (AfB) ve AB ilişkilerinin 2021'deki yol haritasını oluşturmuştur.[1] AB Komisyon Başkanı Ursula von der Leyen'in,

> *"Afrika ile bugünün stratejisi, ilerlemek ve ortaklığımızı bir sonraki seviyeye taşımak için bir yol haritasıdır. Afrika, AB'nin doğal ortağı ve komşusudur. Birlikte herkes için daha müreffeh, daha barışçıl ve daha sürdürülebilir bir gelecek inşa edebiliriz."*

ifadelerinin yer aldığı "Afrika ile Kapsamlı bir Stratejiye Doğru" başlıklı belge, beş temel alanda iş birliğini yoğunlaştırmaya yönelik hedefler ortaya koymaktadır:

(1) Yeşil geçiş ve enerji erişimi için ortaklık: Paris Anlaşması ile tam uyumlu olarak yeşil geçişin faydalarının en üst düzeye çıkarılması ve çevreye yönelik tehditlerin en aza indirilmesi,

(2) Dijital dönüşüm için ortaklık: Afrika kıtasının dijital dönüşümünün hızlandırılması,

(3) Sürdürülebilir büyüme için ortaklık: Afrika kıtasında iklim değişikliğinin etkilerine dayanıklı, çevresel, sosyal ve finansal açıdan sürdürülebilir yatırımların önemli ölçüde artırılması,

(4) Barış, güvenlik ve yönetim için ortaklık: AB, terörizm ve güvenlik tehditleriyle mücadele etmek ve bölgesel güvenliği iyileştirmek için G5 Sahel Müşterek Gücü'ne 253.6 milyon euro katkıda bulunmuştur,

(5) Göç ve hareketlilik üzerine ortaklık: Göç ve hareketliliğe dengeli, tutarlı ve kapsamlı bir yaklaşımın sağlanması.[2]

27 Şubat 2020'de ise Avrupa Komisyonu ve AfB Komisyonu, yukarıda belirtilen alanlarda gelecekteki işbirliği olanaklarının tartışıldığı 10. Komisyon toplantısı için Addis Ababa'da bir araya gelmiştir.[3] Bununla birlikte, merkezinde Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere uluslararası kurallara dayalı düzenin ve çok taraflı sistemin güçlendirilmesi hedeflenerek 2020 sonbaharında Brüksel'de düzenlenecek olan AB-AfB Zirvesi'nde yukarıda belirtilen beş kilit alandaki ortaklıkların güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Söz konusu bu hedefler kapsamında 2021 yılının Mart ayında AB Parlamentosu, AB-Afrika Strateji Belgesi'ni onaylamıştır. AB Parlamentosu milletvekillerinin 64 aleyhte, 163 çekimser ve 460 lehte oylarıyla kabul edilen Strateji Belgesi, insani ge-

1 European Commission, "Towards a comprehensive strategy with Africa, European Commission", 09.03.2020, ec.europa.eu/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlpY
Erişim Tarihi: 12.08.2022.

2 "Towards a comprehensive strategy with Africa."

3 Öneriler, Abidjan'daki 5. AfB-AB Zirvesi'nde alınan taahhütlere dayandırılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: European Council, "5th African Union-EU Summit", consilium.europa.eu/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlq4
Erişim Tarihi: 12.08.2022.

Brüksel'de Avrupa Birliği - Afrika Birliği Zirvesi (Kaynak: Anadolu Ajansı)

lişmenin AB-Afrika ilişkilerinin merkezinde olması gerektiğine dikkat çekmiştir.[4] AB-Afrika ilişkilerinin "bağışçı-alıcı" ilişkisinin ötesinde güçlendirilmesi gerektiğinin vurgulandığı belge hakkında AB raportörü Chyrsoula Zacharopoulou,

> *"Afrika kıtası tüm çeşitliliği ve kullanılmayan potansiyelini ortaya çıkarma arzusuyla, dünyanın geleceği için belirleyici etkiye sahiptir. Afrikalı dostlarımız bizim müttefikimizdir ve tüm Avrupalılar bu ortaklığın bizlere sunduğu önemi ve fırsatı kavramalıdır."*

açıklamasında bulunmuştur.[5] Avrupa'nın refahı aynı zamanda Afrika'nın refahına bağlı olduğundan eşitlik, güven, ortak değerler ve kalıcı ilişkiler kurma arzusuna dayanan Afrika Strateji Belgesi'nin AB Parlamentosu tarafından kabul edilmesi, eşitler ortaklığına yönelik

4 Christian Lue Unsplash, "European Parliament votes on new EU-Africa Strategy", BDI, 21.04.2021, english.bdi.eu/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlq5 Erişim Tarihi: 12.08.2022.

5 European Parliament, "Empowering Africa: Parliament Defines Strategy for a New EU-Africa Partnership", 25.03.2021, europarl.europa.eu/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlq6 Erişim Tarihi: 12.08.2022.

önemli bir adımdır.[6] Ancak hızlı bir yayılım etkisi göstererek küresel bir salgına dönüşen Covid-19 pandemisi, çok geçmeden Afrika kıtasında da yayılım alanı kazanmıştır. Salgın hastalıklar öncelikli olarak ülkelerin sağlık sistemlerini etkilediğinden, salgınla mücadele bağlamında en önemli nokta, hızlı ve etkin cevap veren bir sağlık sisteminin var olmasıdır. Gelişmiş ülkelerin dahi tedarik zincirinde ve medikal ekipman stoklarında ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığı pandemi sürecinde, yeterli tıbbi malzeme ve personele sahip olmayan Afrika ülkeleri salgından olumsuz etkilenen ülkelerin başında gelmiştir.[7] Afrika kıtası, dünyanın diğer bölgelerine göre daha az Covid-19 vakası kaydetmiş olsa da pandemi, bir yıl içinde Afrika'da istikrarlı ekonomik büyümeyi durdurmuş, değer zincirlerini bozmuş, eşitsizlik ve yoksullukta eşi görülmemiş bir artışa neden olmuştur.[8]

Ekonomik açıdan tüm dünya ülkelerinde önemli kayıplara neden olan Covid-19 pandemisinin etkilerini kısa vadede en aza indirmek için Afrika kıtası ve AB arasında daha güçlü bir ortaklık gerekmektedir. Bunu başarma yolunda her iki kıta için de Covid-19 pandemisinden çıkarılabilecek en önemli ders, küresel zorlukların üstesinden gelmek için uluslararası iş birliğine ihtiyaç olduğudur. Örneğin, salgının yayılım hızını kontrol altına almak için Afrika ülkelerinin geçmiş deneyimlerinden yararlanılabilir. Öte yandan, sınırlar ötesinde iyileşmenin hızlandırılması için aşılara adil erişim sağlanması gerekmektedir. Ancak hızla artan vaka sayıları ve kitlesel ölümlerle dünya gündeminin ilk sırasında yer alan Covid-19 pandemisi ile mücadele bağlamında AB üyesi ülkeler, üstlenmesi gereken öncü rolü yerine getirememiştir. Kurumsal olarak dayanışmaya her zamankinden çok daha fazla ihtiyaç duyulan pandemi sürecinde AB üyeleri kurucu ilkeleri bağlamında oldukça kötü bir sınav vermiştir.[9] AB üyesi bazı üyeler, salgınla mücadele noktasında birliğin çıkarlarını geri plana atmış ve kendi ulusal çıkarları odağında korumacı ve ulusal tepkiler vererek kriz durumlarında birlik ruhundan uzaklaşıldığını göstermişlerdir.[10] AB'nin Covid-19 aşısına hızlı ve kitlesel erişim için patent muafiyeti konusunda sergilemiş olduğu olumsuz tavır, dayanışma ruhundan uzaklaştığını bir kez daha göstermiştir.[11]

Yeterli aşı ve test kitine sahip olmayan Afrika kıtası ülkelerine yönelik AB ülkelerinin izlemiş oldukları politikalar, iki taraf ilişkilerinde önemli kırılmalara neden olmuştur. Afrika ülkelerine bağışlanan Covid-19 aşılarının, AB ülkelerine seyahat pasaportu kapsamında yetkilendirilmediğine dair iddialar da iki taraf ilişkilerinde gerginlik yaratmıştır. Bu

6 "Empowering Africa."

7 Foundation Robert Schuman, "Europe-Africa Relations in the light of the Covid-19 pandemic. State of play and prospects", 15.02.2021, europarl.europa.eu/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlq7 Erişim Tarihi: 12.08.2022.

8 David Mcnair, "Promises, Promises: The Future of the Europe-Africa Partnership", European Council on Foreign Relations, 03.03.2022, ecfr.eu/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlqa Erişim Tarihi: 12.08.2022.

9 Suma Chakrabarti ve Obiageli Ezekwesili, "Stronger Together: A New Agenda for Africa and Europe in 2021", ODI Insights, 03.03.2021, odi.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlqb Erişim Tarihi: 12.08.2022.

10 Anadolu Ajansı, "Avrupa ülkeleri Kovid-19 salgınıyla mücadelede sınıfta kaldı", 27.10.2020, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlqc Erişim Tarihi: 12.08.2022.

11 Güney Afrika ve Hindistan, küresel olarak üretimi artıracağı ve zengin ve fakir ülkeler arasındaki aşıya erişim konusunda yaşanan eşitsizliği en aza indireceği gerekçesiyle Covid-19 aşılarının fikri mülkiyet korumalarının geçici olarak kaldırılması için Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne çağrıda bulunmuştur. Ancak Almanya başta olmak üzere AB dönem başkanlığını yürüten Fransa gibi AB ülkeleri fikri mülkiyet hakkının aşı üretiminde bir fren olmayacağını belirterek bu çağrılara karşı çıkmışlardır. Detaylı bilgi için bkz: Medikalxpress, "EU, Africa at odds over vaccine patents summit", 14.02.2022, medicalxpress.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlqf Erişim Tarihi: 14.08.2022.

kapsamda Afrika Hastalık ve Önleme Merkezi ve AfB, AB dijital Covid pasaportu COVAX aracılığıyla çok sayıda Afrika ülkesine bağışlanan aşı dozlarını tanımadığına ilişkin endişelerini dile getirmiştir. "Schengen-VisaInfo.com" sitesinden yapılan açıklamada, AB'nin Covid geçişlerinin yalnızca Avrupa ülkeleri, Çin, Güney Kore ve ABD'deki Avrupa İlaç Ajansı ilaç üreticileri tarafından üretilen Vaxzevria olarak da adlandırılan AstanaZeneca dozlarını tanıyacağı açıklanmıştır. Bunun üzerine Afrika Hastalık ve Önleme Merkezi ve AfB, AB Komisyonunu Covid geçişine erişimi artırmaya davet etmiştir. Eleştirilerin odağındaki AB ise Covid pasaportunun birliğe seyahat için bir ön koşul olmadığını ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından tanımlanmış aşıları kullanan kişilerin girişine izin verileceğini belirtmiştir.[12]

Dünyanın sığınmacı krizi ile karşı karşıya kaldığı bir süreçte ortaya çıkan Covid-19 pandemisi, göçmen karşıtlığının da yükselişe geçmesine neden olmuştur. Pandeminin bu bağlamda AB-Afrika ilişkilerinde ortaya çıkardığı bir diğer pürüz, Macaristan Dışişleri Bakanı Peter Szijjarto'nun AB'nin, Afrika ile ticaret ve kalkınma anlaşmasını Covid-19 koşulları göz önüne alındığında bloğa daha fazla göçmen getireceğini belirterek onaylamayacağını ifade etmesi olmuştur.[13] AB ülkelerinin "aşı milliyetçiliği"[14] ile suçlanmasına neden olan söz konusu politikalar karşısında Ursula von der Leyen,

> *"herkes güvende olana kadar kimse güvende değildir. Bu nedenle AB, Covid-19'a karşı aşıların Afrika kıtasına ulaşmasını sağlamak için bir insani girişim başlatmıştır."*[15]

açıklamasında bulunmuştur.

Aşı krizi etrafında sürüncemeli de olsa ilerleyen iki kıta arasındaki ilişkilerde yaşanan başka bir önemli gelişme, AB-Afrika arasındaki ticaret ve yatırımı teşvik etmek amacıyla 28-29 Kasım 2021 tarihlerinde Fas'ın başkenti Marakeş'te düzenlenen AB-Afrika İş Zirvesi olmuştur. Zirve, her iki kıtanın ortak geleceğini şekillendirecek politika zorluklarıyla mücadele etmek için iş insanları, politikacılar ve uzmanları bir araya getirmiştir. Zirvede öne çıkan konu başlıkları şunlardır: Afrika'nın değer zinciri, dijital dönüşüm, sağlık inovasyonu ve yeşil dönüşüm.[16] Avrupa İş Zirvesi Genel Direktörü Arnaud Thysen, Fas haber ajansına yaptığı açıklamada, iki kıta arasındaki siyasi-ekonomik ve çevresel alanlardaki iş birliği imkânlarını ortaya çıkarmayı hedefleyen zirvenin Avrupa Komisyonu üyelerince de desteklendiğini belirtmiştir. Ayrıca iki kıta arasındaki iş birliği fırsatlarını kolaylaştıracak

12 Schengen Visa News, "Most Covid-19 Vaccines Donated to African Countries are not Authorised Under EU Travel Passport", 01.07.2021,
schengenvisainfo.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlq
Erişim Tarihi: 14.08.2022.

13 EURACTIV, "Hungary to black EU's Africa-Pasific trade and development deal", 21.05.2021,
euractiv.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlqt
Erişim Tarihi: 14.08.2022.

14 Aşı milliyetçiliği suçlamalarına karşı Almanya Başbakanı Angela Merkel'in başkanlığında düzenlenen Afrika ile Kompakt Zirvesi'nin ardından Alman ilaç firması BioNTech SE, Afrika Hastalık Kontrol Merkezi tarafından önerilen iki tesiste aşı üretmeyi prensipte kabul etmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Benjamin Fox, "EU commits to fund African vaccine hubs", EURACTIV, 01.09.2021,
euractiv.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlqu
Erişim Tarihi: 14.08.2022.

15 European Commission, "Support package fort he COVID-19 vaccination rollout in Africa",
euractiv.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlqx
Erişim Tarihi: 14.08.2022.

16 European Internet Forum Political Leadership for Digital Society, "EU-Africa Business Summit",
internetforum.eu/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlqy
Erişim Tarihi: 14.08.2022.

yeni bir çerçeveye yönelik diyaloğu yönlendirmek için Afrika Kalkınma Bankası, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşların temsilcileri de zirvede yer almıştır. AB-Afrika arasındaki ticareti ve yatırımları teşvik etme ve kolaylaştırma misyonuyla gerçekleştirilen zirveye Fas'ın ev sahibi olarak seçilmesi hakkında Marianne Thysen, Kuzey Afrika ülkesi Fas'ın gelecekte küresel ekonomide önemli bir rol oynayacağı ve birçok yatırımcı için hem bölgesel ekonomik bir merkez hem de Afrika'ya açılan bir kapı konumunda olduğu açıklamasında bulunmuştur.[17] 2021 yılı içinde AB'nin, Fas ile olan ikili ilişkilerindeki önemli bir gelişme, Batı Sahra anlaşmazlığı nedeniyle AB'nin Fas ile olan ticaret anlaşmalarını iptal etmesi olmuştur.[18] Faslı yetkililerce eleştirilen karar sonrasında Fas Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Dışişleri Bakanı Nasır Burita ve AB Dış İlişkiler Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrel ortak bir yazılı açıklamada bulunmuşlardır. Bu açıklamada, bölgede önde gelen ticaret ortakları konumundaki Fas ile ticarî ilişkilerinin devamlılığı ve istikrarını sağlamak için gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir.[19]

10-11 Haziran 2021 tarihlerinde Avrupa-Afrika Uzay Dünya Gözlem Yüksek Düzey Forumu, Lizbon'da çevrimiçi olarak karma bir etkinlik şeklinde düzenlenmiştir. AB Konseyi Portekiz başkanlığında düzenlenen forumun teması, sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen dijital ve yeşil geçişler için Avrupa-Afrika iş birliğini kullanıcı odaklı bir yaklaşımla teşvik etmek olmuştur.[20]

Pandeminin Afrika Ülkelerindeki Ekonomik Sarsıntılarına Karşı AB Yardımları

Dünya genelinde ekonomik krizleri tetikleyen ve 2008-2009 küresel ekonomik krizinden daha ciddi sarsıntılara neden olacağı düşünülen Covid-19 pandemisi, AB-Afrika ekonomik ilişkilerini de derinden etkilemiştir. Pandeminin sağlık sektörü üzerindeki etkileri Afrika ülkelerini, Avrupa ülkeleri kadar derinden sarsmamış olsa da çok daha yıkıcı boyutta ekonomik etkilerde bulunmuştur. Bu kapsamda, Avrupa'nın önde gelen uluslararası işbirliği ve sürdürülebilir kalkınma düşünce kuruluşu ağı olan European Think Tanks Groups; AB'nin G-20 platformu, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların yanı sıra AfB ve Afrika Kalkınma Bankası'nın girişimlerine de destek vermesi çağrısında bulunmuştur.[21] AB için 2021 yılının Afrika yılı olması gerektiğini belirten Borrell, pandeminin olası ekonomik etkilerine karşı borç

17 Oumaima Latrech, "Marrakech to Host 2021 EU-Africa Business Summit in November", Morocco World News, 04.10.2021, moroccoworldnews.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIqz
Erişim Tarihi: 20.08.2022.

18 France 24, "EU Court Cancel Morocco Trade Deals Over Western Sahara Dispute", 29.09.2022, france24.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIqA
Erişim Tarihi: 20.08.2022.

19 Khalid Mejdoup ve Hacer Beşer, "AB Mahkemesinin Fas ile Yapılan İki Anlaşmayı İptal Etmesi Tarafların İlişkilerini Nasıl Etkileyecek?", Anadolu Ajansı, 07.10.2021, france24.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIqB
Erişim Tarihi: 20.08.2022.

20 EUMETSAT, "Europe-Africa Space Earth Observation High-Level Forum, 10-11 June 2021", 10.06.2021, eumetsat.int/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIqC
Erişim Tarihi: 21.08.2022.

21 Geert Laporte, Sara Pantuliano ve Vera Mazzara, "Africa and Europe After COVID-19", Think Global Health, 13.05.2020, thinkglobalhealth.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIqD
Erişim Tarihi: 21.08.2022.

krizine sürüklenmemeleri için Afrika ülkelerinin borçlarının yeniden yapılandırılması adına birliğe çağrıda bulunmuştur. Sahra Altı Afrika ülkeleri için 8 milyar eurodan fazla AB fonunun tahsis edildiğini ancak pandeminin ekonomik etkileri göz önünde bulundurulduğunda ihtiyaç duyulan miktarın bundan çok daha fazlası olduğunu belirtmiştir.[22]

Yeni Taahhütler ve Eski Gerçeklikler Üzerinden AB-Afrika Zirveleri

Covid-19 pandemisinin iki taraf arasındaki ilişkilere doğrudan etkilerinden bir diğeri ise 2020 yılı içerisinde gerçekleştirilmesi beklenen AB-Afrika Zirvesi'nin ertelenmesi olmuştur.[23] 2021 yılı içerisinde de düzenlenemeyen zirve, 17-18 Şubat 2022 tarihlerinde iki kıta liderlerinin Brüksel'de bir araya gelmesiyle düzenlenmiştir. Zirveyi son yıllarda Afrika kıtasında etkisini giderek artıran Çin nüfuzuna karşı önemli bir fırsat olarak değerlendiren AB; Afrika'nın, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne karşı başlatmış olduğu Küresel Ağ Geçidi projesinin ilk bölgesel uygulama sahasını oluşturduğunu belirtmektedir.[24]

Nihai aşamada AB, Afrika kıtası ile iş birliğini organize etmek için üç farklı çerçeveye sahiptir: Kuzey Afrika ülkeleri ile Avrupa Komşuluk Politikası, Afrika, Karayipler ve Pasifik Devletler Grubu ile Cotonou Anlaşması ve 2000 yılında ilk zirvesi gerçekleştirilen AB-Afrika Ortaklık Stratejisi. Bu girişimlerin nihai hedefi: Afrika kıtasını iş birliği ortağı ve refah bölgesine dönüştürmektir. Ortaklık Stratejisi'nin başlatılmasından bu yana düzenlenen AB-Afrika Zirveleri kuruluş ilkeleriyle (dengeli ortaklık) uyumlu olmadığı gibi açıklanan hedeflere (paylaşılan refah) ulaşma yolunda da gerçekten ilerleme kaydedilmiş değildir. Taraflarca düzenlenen zirvelerde başlatılan programlar, iki kıta arasındaki ilişkilerin asimetrisini düzeltmek ve Afrika halklarının refahını iyileştirme hedeflerine henüz ulaşabilmiş değildir. Her hâlükârda, yeterli kurumsal desteğe ilişkin bakış açılarına sahip olan iki ortağın yine de yapıcı bir ortaklık kurabilmeleri mümkün gözükmektedir. Dolayısıyla, Covid-19'un etkileri bağlamında ve bu büyüklükte bir sağlık krizinin yeniden ortaya çıkma riski karşısında iki kıtanın da ortak öncelik ve stratejik çıkarlarına yönelik yeni bir yaklaşım benimsenmeleri gerekmektedir.

22 Benjamin Fox, "2021 must be EU's "Africa year" says Borrell", EURACTIV, 27.09.2020, euractiv.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIqE Erişim Tarihi: 20.08.2022.

23 AB-AfB arasında rotasyonla 3 yılda bir düzenlenen zirvelerin sonuncusu 29-30 Kasım 2017'de Fildişi Sahili'nde gerçekleştirilmiştir.

24 Politico, "Vaccine bad blood troubles EU's Africa reset", 18.02.2022, politico.eu/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIqF Erişim Tarihi: 20.08.2022.

Sonuç

AB'nin temel dış politika hedeflerinden biri, AfB üyeleriyle ilişkilerine yeni bir ivme kazandırmayı amaçlayan Afrika ile yenilenmiş bir ortaklık kurulması olmuştur. Afrika kıtası merkezli bu yaklaşım, güvenlik ve göç sorunlarına odaklanan ve ekonomik ve siyasî zorluklara yanıt veren daha bütünsel bir anlayış üzerine inşa edilmiştir. Bu doğrultuda 2021 yılı, AB'nin, Afrika kıtasında jeopolitik kimliğini sergilemesi ve AB-Afrika ortaklığı için büyük hedeflerle dolu bir yıl olarak başlamıştır. Nitekim 2019 yılında göreve başlayan AB Komisyon Başkanı Ursula von der Leyen, Afrika ülkeleri ile ilişkilerinde iddialı diplomatik hedefler belirlemiş olmasına rağmen tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemi krizi karşısında AB ülkelerinin içe kapanmacı politikaları, bahsi geçen hedefleri sekteye uğratacak etkiler doğurmuştur. Avrupa'nın olduğu kadar Afrika'nın da siyasî ve ekonomik görünümünde temel değişikliklere yol açan Covid-19 pandemi krizi, her iki kıtadaki entegrasyon dinamiklerini de yeniden şekillendirmiştir. Pandemi, bir anlamda ABD ve Çin arasında sıkışıp kalan AB'yi çok taraflı iş birliğini sürdürme ve yeni müttefiklere ihtiyaç duyduğu gerçeğiyle de yüzleştirmiştir.

Pandemi gölgesinde geçen 2021 yılı, AB-AfB ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Pandemi, özellikle 10 yıl önce başlatılan ve 2021 yılı içerisinde altıncısı düzenlenmesi planlanan AB-Afrika Strateji Zirvesi'nin ertelenmesine neden olarak AB-Afrika ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasını engelleyen bir etkide bulunmuştur. Öte yandan, pandemi koşullarının iki kıta ilişkilerinde ortaya çıkarmış olduğu çarpıcı bir gerçeklik, asimetrik bağımlılık ve güç ilişkilerinin devam ettirilmesi olmuştur. Siyasi, ekonomik ve güvenlik bağlamında müreffeh bir Afrika kıtası, AB'nin çıkarlarıyla uyumlu olacaktır. Dolayısıyla, Covid-19 pandemisi AB ve AfB arasındaki iş birliği alanlarını kısıtlayıcı bir faktör olarak değil aksine, adalet, eşitlik ve dayanışma üzerine kurulacak ortaklıklar için önemli bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Uluslararası alanda belirleyici bir aktör olduğu iddiasıyla hareket eden AB ülkeleri, dayanışma ruhu içinde Afrikalılara altyapıdan tarıma, endüstriden teknolojiye birçok alanda ilham verici projeler önererek niyet beyanlarının ötesine geçmelidir.

Avrupa Birliği (AB), yeni tip koronavirüsle (Kovid-19) mücadele kapsamında Afrika Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri sağlık kuruluşuna, 900 bin test kiti bağışladı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

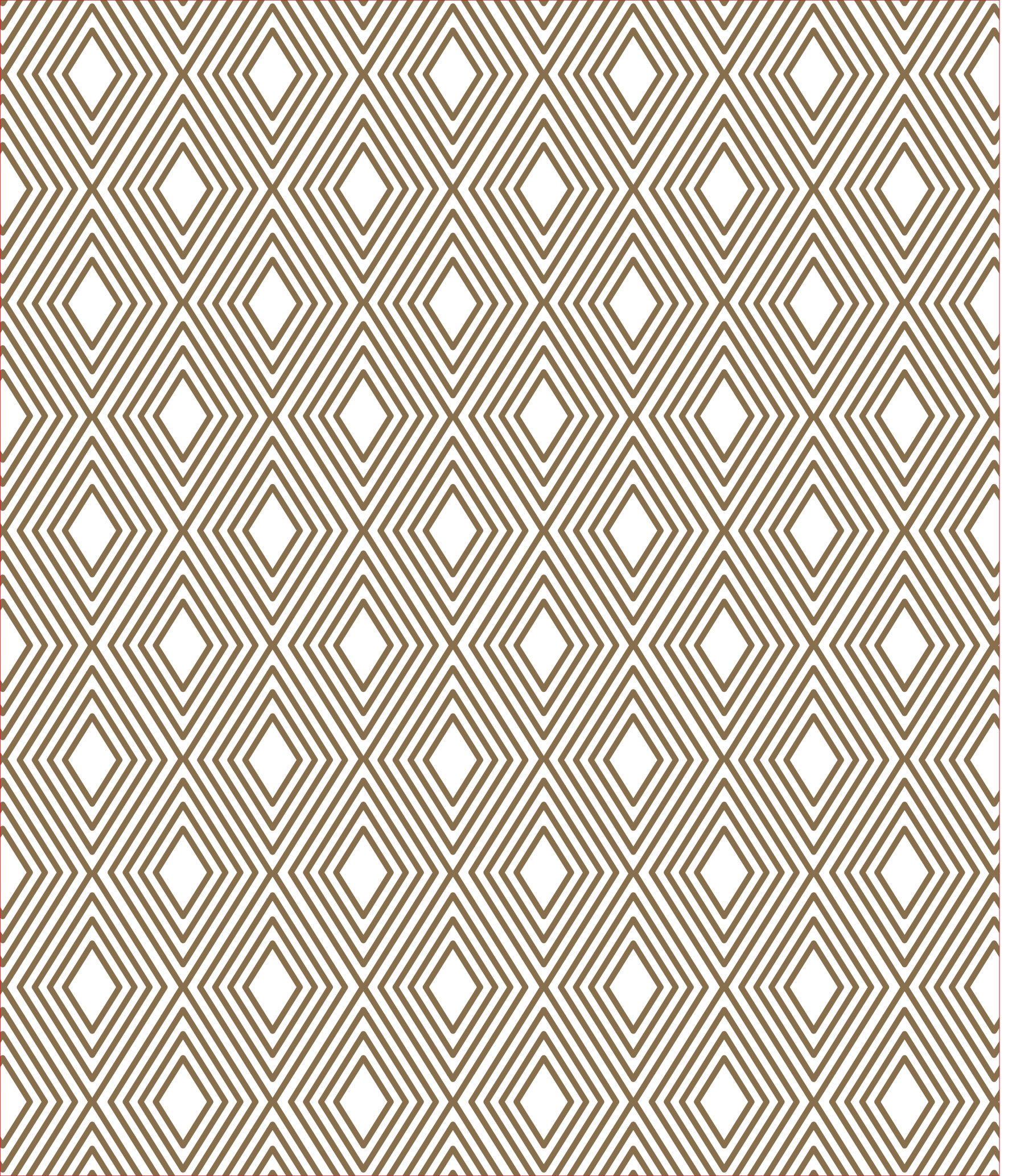

Fransa-Afrika İlişkilerinde Yeni Bir Başlangıç mı?

5

İbrahim Arslan*

Giriş

Afrika, Emmanuel Macron'un 2017'de cumhurbaşkanı olarak göreve başlamasından itibaren, Fransız dış politikasının merkezinde yer almaktadır. Macron, Fransa-Afrika ilişkilerini yeniden şekillendirmek ve bu konuda yeni bir söylem geliştirmek için çaba sarf etmektedir.[1]

Macron, göreve başladıktan altı ay sonra, Burkina Faso'daki Ouagadougou Üniversitesi'ne yaptığı ziyarette, Afrika gençliğine odaklanan yeni Fransız politikasını açıkladığı bir konuşma yaptı. Konuşmasında, Fransız sömürgeciliğinin neden olduğu travmaları kabul ederken sadece Frankofon Afrika ile değil, Anglofon Afrika ile de yeni bir dönem başlatmak istediğini ifade etti.[2] Artık Afrika'ya yönelik geçmişteki gibi özel bir Fransız politikası olmadığını vurgulayan Macron, çoğunlukla Fransızca konuşan seçkinlerle kayırmacı bağlar kurmaya dayalı eski politika yerine, kıtanın 54 ülkesinin tamamıyla tarafsız bağlar geliştirilmesinin[3] önemi üzerinde durdu.

Macron'un Ouagadougou Üniversitesi'ndeki konuşmasından dört yıl sonra, 8 Ekim 2021'de, Montpellier'de düzenlenen Fransa-Afrika Zirvesi'nde, yeniden şekillendirilmeye çalışılan Fransa-Afrika ilişkilerine yönelik bazı ayrıntılar dikkat çekti. 1973'ten itibaren düzenlenen ve günümüzde de devam eden Fransa-Afrika Zirvesi'ne, bu kez genç girişimciler, araştırmacılar, öğrenciler, sanatçılar, spor adamları ve sivil toplum kuruluşlarından 3 bin civarında katılımcı davet edilmesine

* Doç. Dr., Araştırmacı yazar.

1 Raphaëlle Faure, "The future of France-Africa relations: Lessons from France's engagement with Africa under Macron and recommendations for the incoming President of France", ODI Emerging Analysis, 07.04.2022, s. 6, odi.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlqL Erişim Tarihi: 25.08.2022.

2 Frank Gerits, "France wants to fix its relations with Africa. But it's going about it the wrong way", *The Conversation*, 17.11.2021, theconversation.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlqM Erişim Tarihi: 05.08.2022.

3 Alexei Chikhachev, "France and Africa: Towards a New Model of Relations?", RIAC, 21.10.2021, russiancouncil.ru/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlqN Erişim Tarihi: 06.08.2022.

karşın, Afrika kıtasından hiçbir devlet başkanı zirveye davet edilmedi. Kamerunlu tarihçi Achille Mbembe'nin hazırlığını üstlendiği zirve,[4] Fransa Cumhurbaşkanlığı'na göre, "*geçmişteki yöntem ve bağlantıların geride bırakıldığını ve Afrika gençliğinin sesine kulak verilmesinin amaçlandığını*"[5] ortaya koyan bir yaklaşımla düzenlendi. Fransa-Afrika Zirvesinin konuları:

-Vatandaş katılımı,
-Girişimcilik ve yenileşme,
-Yükseköğretim ve araştırma,
-Kültür,
-Spor.

olarak belirlendi.[6]

Macron zirvede, Afrika kıtasındaki demokrasi değişiminin aktörlerini desteklemek üzere 30 milyon euro tutarında bir fon oluşturulacağını açıkladı. Sivil toplum kuruluşlarından seçilen 12 genç, Macron'la yaptıkları görüşmede, özellikle, Akdeniz'deki göçmenlerin akıbeti, Benin'de yağmalanan sanat eserlerinin iadesi ve Mağrip ülkeleri vatandaşlarına yönelik vize sayılarının azaltılması gibi konularda Cumhurbaşkanı'na sorular yönelttiler. İlave olarak, Macron, zirvede, kültürel, fikir, araştırma ve girişimcilik tartışmalarını teşvik etmeye yönelik Achille Mbembe başkanlığında "Afrika Dünyaları ve Diaspora Evi"nin kurulacağını ifade etti.[7]

Fransa-Afrika İlişkilerinde Öne Çıkan Gelişmeler

2019 yılında Macron yönetiminde Duclert Komisyonunun kurulmasının, Fransız siyasî ve askerî kurumlarında hassasiyete neden olduğu bilinmektedir. Komisyon, 1994'te gerçekleşen Ruanda soykırımı ile ilgili Fransız gizli arşivlerinde araştırma yaparak Fransa'nın soykırım öncesi ve sırasında Ruanda ile siyasî ittifakını sorgulamıştır. Fransızların soykırımın beyin takımına yardım ettiğini ortaya koyan ve Birleşmiş Milletler çatısı altında yürütülen Fransız askerî operasyonuna da ışık tutan komisyon, Fransız hükûmetinin ırkçı, yozlaşmış ve şiddet içeren bir rejimi destekleyerek sürekli körlük gösterdiği ve etno-milliyetçi bir saplantı tarafından yönetilmeye ilişkin Fransız algısının devam ettiği sonucuna ulaştı.[8]

Fransa'nın Ruanda'da soykırımı önlemedeki başarısızlığını kabul eden Macron, kendisi tarafından görevlendirilen Fransız soruşturma heyetinin katliamı öngörmediği için Fransa'yı suçlayan raporunun

4 FRANCE 24, "Macron seeks to rejuvenate relationship with Africa at summit", 08.10.2021, france24.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIqO
Erişim Tarihi: 06.08.2022.

5 James Tasamba, "Africa-France summit held without African heads of state", Anadolu Ajansı, 09.10.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIqR
Erişim Tarihi: 07.08.2022.

6 Ministére De L'Europe Et Des Affairs Etrangéres, "The Programme of the New Africa-France Summit", diplomatie.gouv.fr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIqT
Erişim Tarihi: 07.08.2022.

7 Sözcü, "Fransa'dan Afrika'ya demokrasi fonu", 08.10.2021, sozcu.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIqU
Erişim Tarihi: 08.09.2022.

8 Corentin Cohen, "Will France's Africa Policy Hold Up?", *Carnegie Endowment for International Peace*, 02.06.2022, s. 7, carnegieendowment.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIqX
Erişim Tarihi: 05.08.2022.

"Yenilenmiş ortaklık" Avrupa Birliği'nin ev sahipliğinde Brüksel'de düzenlenen 6. AB-Afrika Birliği Zirvesinde, AB Komisyonu başkanı Ursula von der Leyen, Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ve AB Konseyi Başkanı Charles Michel.
(Kaynak: Anadolu Ajansı)

yayınlanmasının ardından, başkent Kigali'de, 250 binden fazla kurbanın gömüldüğü Gisozi Soykırım Anıtı'nda, 27 Mayıs 2021'de yaptığı konuşmada, Ruandalılardan Fransa'yı affetmelerini diledi.[9] Bu, Fransa-Afrika ilişkilerinde yeni bir söylem oluşturma bağlamında, Afrika ülkeleriyle ilişkileri normalleştirmeye ve iyileştirmeye yönelik olarak, geçmiş uygulamalardan farklı, önemli bir gelişmeydi.

Macron, benzer biçimde, Temmuz 2020'de, Fransız tarihçi Benjamin Stora'yı "*Sömürge tarihi ve Cezayir Savaşı*" konusunu araştırması için görevlendirdi. Stora'nın hazırladığı rapor sonrasında, 20 Eylül 2021'de, Cezayir'in bağımsızlık savaşında Fransa adına savaşan Müslüman Harkilerden özür dileyen Macron, ülkesinin Harkilere karşı sorumluluğunu yerine getiremediğine inandığını ifade etti.[10]

Yine Macron'un talebi üzerine Felwine Sarr ve Bénédicte Savoy, sömürge döneminde Fransız müzelerine götürülen Afrika eserleri hakkında ne yapılması gerektiği konusunda 2018 yılında bir rapor hazırladı. Ancak Fransız Kültür Bakanlığı yetkilileri, önde gelen müze

9 Sputnik, "Ruanda Soykırımı'nda Fransa'nın sorumluluğunu kabul eden Macron, özür dilemek yerine affedilmeyi diledi", 27.05.2021, tr.sputniknews.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIqY
Erişim Tarihi: 07.08.2022.

10 Euronews, "Macron, Cezayir savaşında Fransa adına çarpışan Harkilerden özür diledi", 20.09.2021, tr.euronews.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIqZ
Erişim Tarihi: 07.08.2022.

müdürleri ve yasa koyucular, sömürge döneminden beri Fransa'da tutulan eserlerin Afrika kıtasına geri dönüşünü kolaylaştıran yasayı çıkarmakta isteksiz davrandılar. Bu durum, Fransız diplomatların, bazı hükûmet yetkililerinin ve hatta Macron'un, Fransız Dışişleri Bakanlığı içindeki derin devleti eleştirmesine yol açtı.[11] Çalışmalar sonucunda iade edilmesi gereken yaklaşık 5 bin eser tespit edilmiş olmasına karşın Fransa, Kasım 2021'de, sembolik olarak bunlardan 26 tanesini Benin'e iade etti. Öte yandan, sömürge döneminde Fransa'ya götürülen Afrika'ya ait eserlerden sadece Paris'teki Quayi Branly Müzesi'nde tutulanların sayısının 70 bin olduğu bilinmektedir.[12]

Macron'un 2017 yılında, 2022 yılına kadar bütçenin %0,55'inin dış yardıma tahsis edilmesini talep etmesi[13] üzerine, Fransa'nın uluslararası kalkınma yardımlarının son beş yılda sürekli olarak artış kaydettiği görülmektedir. 2016'da millî gelirin %0,38'i bu maksatla ayrılmışken bu oran 2018'de %0.43, 2019'da %0.44 ve 2020'de %0,53'e yükseldi. Fransa'nın, 2020'deki ikili yardım akışının %39'u (3,6 milyar euro) ise Afrika'ya yönlendirildi. Fransız kamu kalkınma yardımı almasında öncelik tanınan on dokuz ülkenin, Haiti dışında on sekizi, Afrika kıtasında yer almaktadır. Bu ülkeler Benin, Burkina Faso, Burundi, Cibuti, Çad, Etiyopya, Gambiya, Gine, Komorlar, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Liberya, Madagaskar, Mali, Moritanya, Nijer, Orta Afrika Cumhuriyeti, Senegal ve Togo'dur.[14] Fransa'nın resmî kalkınma yardımı toplam tutarı, 2021'de 15,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu tutar, millî gelirin %0.52'sine karşılık gelmektedir.[15]

2019 yılı verileri, Fransa'nın, Afrika'daki en büyük yatırımcı ülke statüsünü kaybettiğini göstermektedir. İlk beş ülke sıralamasında Hollanda 67 milyar dolarla ilk sırada yer alırken Birleşik Krallık 66 milyar dolarlık yatırımla ikinci, Fransa ise 65 milyar dolarla üçüncü durumdadır. Fransa'nın ardından 44 milyar dolarla Çin ve 43 milyar dolarla ABD gelmektedir.[16] 2021 yılında ise Afrika'ya doğrudan yabancı yatırım yapan ülkeler sıralamasında İngiltere 65 milyar dolarla ilk sırada, Fransa ise 60 milyar dolarla ikinci sırada yer almaktadır.[17]

Fransa'nın Afrika'da İzlediği Politikadaki Uyumsuzluklar

Macron, 2021 yılında, Afrika kıtasından üç ülkeye resmî ziyaret gerçekleştirdi. Bu ülkeler Çad, Ruanda ve Güney Afrika Cumhuriyeti'dir. Debby'nin cenaze törenine katılmak maksadıyla, 22-23 Nisan 2021'de Çad'a gerçekleştirilen ziyaretin ardından, 27-28 Mayıs

11 "Will France's Africa…", s. 7.
12 Reuters, "France officially signs over artworks taken from ex-colony Benin", 09.11.2021, reuters.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlr0 Erişim Tarihi: 07.08.2022.
13 AFD, "Development Aid: What's It All About?", afd.fr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlr2 Erişim Tarihi: 07.08.2022.
14 Ministére De L'Europe Et Des Affairs Etrangéres, "France Diplomacy", 2021, diplomatie.gouv.fr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlr9 Erişim Tarihi: 07.08.2022.
15 OECD Library, "Development Co-operation Profiles", oecd-ilibrary.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlra Erişim Tarihi: 10.09.2022.
16 UNCTAD, "World Investment Report 2021: Investing in Sustainable Recovery", Geneva, 2021, s. 38.
17 UNCTAD, "World Investment Report 2022: International Tax Reforms and Sustainable Investment", Geneva, 2022, s. 9.

2021'de ziyaret ettiği Ruanda'da Ruandalılardan af dileyen Macron, Ruanda ziyaretinin devamında, 28-29 Mayıs 2021'de, Güney Afrika Cumhuriyeti'ne bir ziyaret gerçekleştirdi.

Macron, Afrika'da artan rekabet ortamını göz önünde bulundurarak İngilizce konuşulan ve Lusofon ülkelerle (Portekizcenin yaygın olarak konuşulduğu ülkeler) de ekonomi diplomasisini derinleştirmekte, Afrika'daki girişimcileri ve KOBİ'leri desteklemek için Fransız kaynaklarını harekete geçirmeye önem vermektedir. Gelişmekte olan ülkeler için finansmanı artırmayı hedefleyen bir dizi zirveye ev sahipliği yapan Fransa; ortak zirvelerde finans, iklim ve sürdürülebilir kalkınma için ortak eylemleri desteklemek üzere kamu kalkınma bankalarını bir araya getirdi. 18 Mayıs 2021'de gerçekleştirilen Afrika Ekonomilerinin Finansmanı Zirvesi,[18] Afrika özel sektörünü desteklemek, refahı teşvik etmek, yeşil ve dijital geçişi hızlandırmak amacıyla Afrika kurumlarını, liderlerini ve önde gelen uluslararası ortakları Paris'te bir araya getirdi.

Fransız hükûmetinin, diploma programlarına bağlı olarak AB üyesi olmayan ülkelerin öğrencileri için üniversite ücretlerini yılda 170-380 eurodan 2.770-3.770 euroya artırmaya yönelik 2020'de aldığı karar, bu ülkelerin öğrencilerinin Fransız yükseköğretim kurumlarına başvurularını olumsuz etkiledi.[19] Fransız yükseköğretim kurumlarındaki yabancı öğrencilerin yaklaşık yüzde 50'si Afrika kıtasından gelmesine rağmen AB üyesi olmayan ülkelerin öğrencileri için üniversite ücretlerindeki artış, Afrikalı Frankofon öğrencilerin ABD ve Kanada gibi ülkelerin yanı sıra Çin, Suudi Arabistan ve Türkiye'ye ilgilerinin artmasına neden olmaktadır.[20]

Afrika'daki güvenlik ve yönetişim konularında, Macron'un kendinden önceki cumhurbaşkanlarından farklı bir politika izlemediği ifade edilebilir. Güvenliği önceleyen yaklaşımı, özellikle Orta Afrika, Burkina Faso, Çad ve Mali gibi ülkelerde destek verdiği askerî operasyonlarla açıklanan Fransa, Sahel'de süregelen siyasî ve sosyal gelişmeleri/dinamikleri görmezden gelmektedir. Fransa'nın etkin olarak katıldığı uluslararası müdahalenin ardından, 2011'de, Libya'da merkezî otoritenin ortadan kalkması,[21] Libya'ya komşu olan bu bölgede, istikrarsızlığın ve radikal grupların faaliyetlerinin artmasına neden oldu. Bu gruplara karşı yürütülen askerî operasyonların başarılı olamaması, Fransa dâhil askerî operasyonlara destek sağlayan ülkelerin yanı sıra Afrika Birliği ve Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) gibi uluslararası kuruluşların da etkinliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır.[22]

18 European Investment Bank, "Summit on Financing African Economies", 18.05.2021, eib.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlrb Erişim Tarihi: 07.08.2022.

19 Jane Marshall, "Steep rise in non-EU student fees will now go ahead", University World News, 03.07.2020, universityworldnews.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlrd Erişim Tarihi: 07.08.2022.

20 "Will France's Africa…", s. 11.

21 İbrahim Arslan, "2011 Sonrası Libya Siyaseti ve Sonrası Yönetimler ve Etki Alanları", *Dünya Siyasetinde Afrika* 6, Ed. İsmail Ermağan, Elem Eyrice Tepeciklioğlu ve Volkan İpek, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 126.

22 Sinan Tavukcu, "Mali: Darbe içinde darbe", Stratejik Düşünce Enstitüsü, 01.06.2021, sde.org.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlrf Erişim Tarihi: 08.08.2022.

Öte yandan, Mali Devlet Başkanı Ibrahim Boubacar Keïta, Ağustos 2020'de devrildi, bu gelişmeyi Mayıs 2021'de gerçekleşen bir başka darbe izledi. Mali'deki iki darbe ve Çad Devlet Başkanı Idriss Deby'nin ölümü sonrasında ülkede tanık olunan darbe, güvenlik odaklı yaklaşımdan dolayı, bölgede herhangi bir siyasî değişime dönüşmedi. Fransa'nın Avrupa ve Dış İşleri Bakanı Jean-Yves Le Drian'ın, Mali'nin de içinde bulunduğu Sahel ülkeleri için *"Sahel bizim güney sınırımızdır. Biz burada kendi sınırlarımızı koruyoruz."* sözleri Fransa'nın Sahel bölgesindeki tutumunu ortaya koymaktadır.

Fransa'nın Sahel bölgesindeki mevcut bağlantılarını korumaya yönelik politikasının öne çıkan bir örneğine, Çad'da, Devlet Başkanı İdris Deby'nin vefatı sonrasında tanık olundu. Deby'nin ölümünden sonra, herhangi bir demokratik gereklilik olmamasına rağmen Macron'un, Deby'nin oğlunu desteklemek için Çad'a gitmesi, Fransa'nın daha önceki müttefikleriyle ilişkisini sürdürme isteğinin bir göstergesi olarak algılandı ve eleştirilmesine neden oldu.

Macron'un, Fransa-Afrika ilişkileri çerçevesinde, Afrika'daki siyasî yüklerinden kurtulmayı amaçlayan politikasında öne çıkan bir başka konu, CFA frangı olarak bilinen Communauté Financière Africaine (Afrika Finans Topluluğu) frangı ile ilgilidir. Geçmişi Fransız sömürge dönemine giden bu bölgesel para birimi, halen Batı Afrika Ekonomik ve Para Birliği (West African Economic and Monetary Union-WAEMU) ile Orta Afrika Ekonomik ve Para Birliği (Economic and Monetary Community of Central African States) ülkelerinde kullanılmaktadır. CFA, sürekli olarak ekonomik ve politik eleştirilerin odağında yer alıyordu. Moritanya ve Madagaskar gibi ülkeler, CFA frangından vazgeçerek kendi para birimlerini kabul etmişlerdi. Bu değişimin karşısında olan diğer devletler, düzenlemenin Fransa'nın garantisi nedeniyle, Fransız frangı ve euro ile sabit değişim oranını ve parasal istikrarı sağladığını iddia etmektedir. Macron, Aralık 2019'da CFA ile ilgili reformları başlatana kadar Fransız kamu görevlileri bu para birimini, Afrika devletlerinin temsilcileri ile bir siyasî tahakküm ilişkisi çerçevesinde yönetti. Fransa, Mayıs 2021'de, CFA frangından kaynaklanan ekonomik dengesizliği düzeltmek için Fransa Merkez Bankası'nda tutulan varlıkları, Batı Afrika Devletleri Merkez Bankası'na devretmeye başladı.[23]

1945'de oluşturulan CFA, Batı ve Orta Afrika'da yer alan 14 ülke (Benin, Burkina Faso, Çad, Ekvator Ginesi, Fildişi Sahili, Gabon, Gine-Bissau, Kamerun, Kongo, Mali, Nijer, Orta Afrika Cumhuriyeti, Senegal, Togo) ve Komorlar tarafından kullanılmaktaydı.[24] Bu ülke-

23 "Will France's Africa…", s. 6.

24 Jaures Badet, "Sömürge Para Sisteminin Ekonomik Etkileri: CFA Frangı ve Afrika Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme", NEU SBF Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2021, s. 37.

lerden Benin, Burkina Faso, Gine Bissau, Fildişi Sahili, Mali, Nijer, Senegal ve Togo 2019'da rezervlerini Fransa Merkez Bankası'ndan çekmeye karar verdiler.[25] Bununla birlikte, ECOWAS, topluluğun yeni ortak para birimi olan ecoya geçişini erteledi. Gana'nın başkenti Akra'da yapılan ECOWAS Devlet ve Hükûmet Başkanları Toplantısı'nda ECOWAS liderleri ortak para birimi konusunda 2022-2026 dönemini kapsayacak yeni bir yol haritasını kabul ettiler. Buna göre ECOWAS ortak para birimine 2027'de geçilmesi kararlaştırıldı.[26]

Sonuç

Macron, Fransa Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamasıyla birlikte Afrika'da, Fransa'nın kıtadaki sömürge geçmişini unutturmayı amaçlayan, Frankofon ülkeler yerine kıta geneline yönelik ve Afrikalı gençleri önceleyen yeni bir ilişki modeli inşa etmeye çalışmaktadır. Macron'un izlediği bu politikanın, Fransız bürokrasisinden ve Afrika ülkelerinde yönetimi ellerinde tutan yöneticilerden yeterli desteği bulabileceği tartışmalıdır. Fransa'nın 2021'de, Afrika'nın gerçeklerine/ihtiyaçlarına uygun bir politika izlediğini ve güvenliği önceleyen politikalarından dolayı Afrikalılar üzerinde inandırıcılığını güçlendirdiğini iddia etmek mümkün görünmemektedir. İlave olarak, Afrika kıtasında görünürlüğü ve etkinliği gün geçtikçe artan Çin, Rusya, Hindistan, İngiltere, Japonya ve Türkiye gibi aktörlerin bulunduğu bir ortamda, Fransa'nın inşa etmeye çalıştığı ve Afrika'daki kazanımlarını muhafazaya yönelik yeni politikasının başarılı olmasının daha da zorlaşacağı belirtilmelidir.

25 Anadolu Agency, "8 African nations to withdraw cash reserves from France", 05.11.2019, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlrh Erişim Tarihi: 08.09.2022.
26 Abuzer Pınar, "ECOWAS'da CFA Yerine EKO", SDE, 24.06.2021, sde.org.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlri Erişim Tarihi: 08.09.2022.

Dördüncü Bölüm

Türkiye Afrika İlişkileri

1 Siyasî Temaslar
/ Doç. Dr. Elem Eyrice Tepeciklioğlu

2 Büyükelçi Nur Sağman ile Mülakat

3 Türkiye-Afrika Güvenlik İşbirliği
/ Doç. Dr. Mürsel Bayram

4 Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri
/ Salih Kaya

5 Kalkınma Alanında İşbirlikleri
/ Havva Yılmaz

6 Türkiye-Somali İlişkilerinin 10. Yıl Değerlendirmesi
/ Prof. Dr. İsmail Ermağan

7 Türkiye'nin Afrika'daki Kültür, Eğitim ve Medya Diplomasisi Faaliyetleri
/ Dr. Gökhan Kavak

8 Türkiye- Afrika İlişkilerinin 2021 Yılı Sınavı
/ Prof. Dr. Sedat Aybar

Siyasî Temaslar

1

Elem Eyrice Tepeciklioğlu*

Giriş

2021 yılı, Türkiye-Afrika ilişkileri açısından oldukça yoğun geçti. Yıl boyunca Afrika ülkeleriyle enerji, madencilik, güvenlik/savunma ve eğitim gibi farklı alanlarda imzalanan anlaşmaların yanı sıra karşılıklı ziyaretler ve pek çok telefon görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretlerden Afrika Birliği (AfB) Komisyonu Başkanı Moussa Faki Mahamat'ın 30 Eylül-1 Ekim tarihlerindeki Türkiye ziyareti ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 17-20 Ekim tarihlerinde gerçekleştirdiği Afrika turu özellikle önemlidir.

Mahamat'ın Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun daveti üzerine gerçekleştirdiği resmî ziyaretin en önemli gündem maddesi, 2021 yılının sonunda düzenlenmesi planlanan 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi hazırlıkları olmuştur. Öte yandan, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Angola, Togo ve Nijerya'ya gerçekleştirdiği ziyaretler, ilk iki ülkeye cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleştirilen ilk ziyaretler olması nedeniyle ayrı bir sembolik öneme sahiptir.

Pandemi koşulları nedeniyle ilişkilerdeki asıl yoğunluk yılın son çeyreğinde yaşanmıştır. Erdoğan'ın Afrika turunu takiben 21-22 Ekim tarihlerinde İstanbul'da gerçekleşen Türkiye-Afrika III. Ekonomi ve İş Forumu'na 41 ülkeden 250 kişilik resmî heyet ve 2 bin iş insanı katılım göstermiştir.[1]

Ancak 2021 yılında Türkiye-Afrika ilişkileri açısından belki de en

* Doç.Dr., Afrika uzmanı.

1 TRT Haber, "Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu'nda konuşacak", 22.10.2021, trthaber.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlrw
Erişim Tarihi: 26.08.2022.

önemli gelişme, 16-18 Aralık tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi olmuştur. Öncelikle 2019, sonra da 2020 yılında gerçekleşmesi planlanan zirvenin 2021 yılı bitmeden düzenlenmesi için AfB ile yoğun diplomatik temaslarda bulunulmuş ve Mahamat'ın ziyareti sonrasında zirvenin tarihi konusunda aylar süren belirsizlik son bulmuştur.

2021 yılında Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki siyasî ilişkiler açısından yaşanan bir diğer önemli gelişme, 1 Nisan 2021 tarihi itibarıyla Türkiye'nin Lome (Togo) Büyükelçiliğinin faaliyete geçmesidir. Böylece Türkiye'nin kıtadaki büyükelçilik sayısı 43'e ulaşmıştır. Ayrıca, 22 Haziran'da da Zimbabve'nin Ankara Büyükelçiliği açılmıştır.

Karşılıklı Ziyaretler

2020 yılının başında patlak veren ve 2021 yılında da etkileri devam eden küresel Covid-19 salgınının yol açtığı kısıtlamalara rağmen yılın başından itibaren pek çok Afrikalı lider Türkiye'ye üst düzey ziyaretlerde bulunmuş, Afrikalı liderlerin mevkidaşları ile görüşmeler gerçekleştirdiği bu ziyaretler kapsamında çeşitli sektörlerde ikili iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır.

Türkiye'nin Libya'da Birleşmiş Milletler tarafından tanınan Ulusal Mutabakat Hükûmeti'ne[2] verdiği destek bilinmektedir. Bu kapsamda, 2021 yılı içinde özellikle Libyalı yetkililer ile Türk yetkililer arasında pek çok önemli görüşme gerçekleştirilmiştir.[3] Örneğin, 2021 yılının Ocak ayında Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, mevkidaşı Libya Milli Mutabakat Hükûmeti Savunma Bakanı Selahaddin Nemruş ile İstanbul'da bir görüşme gerçekleştirmiş ve iki ülke arasındaki güvenlik iş birliği konuları ele alınmıştır. 26 Mart tarihinde Libya Başkanlık Konseyi Başkanı Muhammed Yunus El Menfi'nin Türkiye ziyaretinden kısa bir süre sonra, 2021 yılının Nisan ayında Türkiye-Libya Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin (YDSK) ilk toplantısı gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Milli Birlik Hükûmeti (MBH) Başbakanı Abdulhamid Dibeybe'nin başkanlıklarında Ankara'da düzenlenen YDSK toplantısında, iki ülke arasındaki iş birliğini daha da güçlendirmek amacıyla mutabakat zabıtları imzalanmıştır. YDSK toplantısının hemen ardından bu kez Dışişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı ve Millî İstihbarat Teşkilâtı Başkanı'ndan oluşan Türk heyet Libya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir.

2021 yılının Mayıs ayı içinde TBMM Başkanı Mustafa Şentop, Libya

2 Mart 2021 sonrasında Ulusal Birlik Hükûmeti.

3 Karşılıklı ziyaretler ile ilgili bilgiler Dışişleri Bakanlığı resmi web sayfasının "Dış Politika Kronolojisi" başlığından derlenmiştir: mfa.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlrx Erişim Tarihi: 26.08.2022.

Yüksek Devlet Konseyi Başkanı Halid Meşri'yi kabul etmiş ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, Libya Başkanlık Konseyi Başkan Yardımcısı Abdullah El Lafi'yle görüşmüştür. Takip eden ağustos, eylül ve ekim aylarında sırasıyla, MBH Başbakanı Dibeybe, Libya Yüksek Devlet Konseyi Başkanı Halid El-Meşri ve Libya Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Necla el-Manguş Türkiye'ye resmî ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. 20-21 Ekim tarihlerinde, bu kez Dışişleri Bakan Yardımcısı Sedat Önal, Libya İstikrar Konferansı'na katılmak üzere Libya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Libyalı yetkililerin Türkiye'ye gerçekleştirdikleri ziyaretler, 2021 yılının Kasım ve Aralık aylarında da devam etmiştir. Dibeybe'nin 5 Kasım'da gerçekleştirdiği ziyaretin ardından El-Meşri 10 Kasım'da, Libya Başkanlık Konseyi Başkan Yardımcısı Musa El-Koni ve Libya Genelkurmay Başkanı Muhammed Haddad ise 19 Kasım'da Türkiye'ye resmî ziyaret gerçekleştirmişlerdir.

2021 yılında diplomatik ilişkilerin maslahatgüzar seviyesinde sürdürülmekte olduğu Mısır ile ilişkilerin normalleştirilmesi olanaklarını görüşmek üzere de siyasî istişare süreci başlatılmıştır.[4] Dışişleri Bakan Yardımcısı Sedat Önal ile mevkidaşı Mısır Dışişleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Hamdi Sanad Loza'nın başkanlığındaki heyetler arasındaki ilk siyasî istişare 5-6 Mayıs tarihlerinde Kahire'de, ikincisi ise 7-8 Eylül tarihlerinde yine aynı heyetle bu sefer Ankara'da gerçekleşmiştir.

Öte yandan, 2021 yılı içinde Afrika ülkelerinden Türkiye'ye devlet başkanı düzeyinde yedi ziyaret gerçekleştirilmiştir. İlk olarak Angola Cumhurbaşkanı Joao Lourenço, 27-28 Temmuz tarihlerinde Angola'dan Türkiye'ye cumhurbaşkanı düzeyinde ilk ziyareti gerçekleştirmiştir. 12 Ağustos tarihinde Türkiye'yi ziyaret eden Sudan Egemenlik Konseyi Başkanı Abdelfattah Al Burhan, Cumhurbaşkanı Erdoğan'la; Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ise mevkidaşı Sudan Dışişleri Bakanı Mariam Al Sadig Al Mahdi'yle bir görüşme yapmıştır. 13-14 Ağustos tarihlerinde özel bir ziyaret kapsamında Türkiye'ye gelen Gine Cumhurbaşkanı Alpha Condé, Erdoğan'ın yanı sıra Gine'de faaliyette bulunan Türk firmalarının temsilcileriyle de bir görüşme gerçekleştirmiştir. Erdoğan, 17 Ağustos tarihinde Sierra Leone Cumhurbaşkanı Julius Maada Bio'yu, 18 Ağustos tarihinde de Etiyopya Başbakanı Abiy Ahmed'i kabul etmiştir. Kongo Demokratik Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Félix Antoine Tshisékedi'nin 6-8 Eylül tarihlerinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmî ziyaret kapsamında bu ülkeyle, ekonomi, maliye ve turizm alanlarında üç anlaşma imzalanmıştır. Afrika'dan Türkiye'ye devlet başkanı düzeyinde gerçekleşen son ziyaret ise, 26 Ekim tarihinde Çad

4 Dışişleri Bakanlığı, "2022 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız" ve "Dış Politika Kronolojisi."
mfa.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlry
Erişim Tarihi: 20.08.2022.

Geçiş Dönemi Devlet Başkanı Mahamat Idriss Deby Itno'nun ziyareti olmuştur.

15-16 Şubat tarihlerinde Etiyopya Başbakan Yardımcısı Demeke Mekonnen, 13-16 Nisan tarihlerinde Ekvator Ginesi Cumhurbaşkanı Yardımcısı Teodoro Obiang ve 15 Haziran tarihinde Gambiya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Yardımcısı Isatou Touray'nun ziyaretleri ise, Afrika ülkelerinden Türkiye'ye başbakan/cumhurbaşkanı yardımcısı düzeyinde gerçekleşen ziyaretler olmuştur.

Bununla birlikte Erdoğan, 18-20 Haziran'da Antalya'da gerçekleşen Birinci Antalya Diplomasi Forumu kapsamında Kenya Cumhurbaşkanı Uhuru Kenyatta ile Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ise foruma katılan Kenya, Somali, Kongo Cumhuriyeti, Madagaskar, Gabon ve Kamerun dışişleri bakanları ile bir araya gelmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 21-28 Eylül tarihlerinde gerçekleştirilen BM 76. Genel Kurul genel görüşmelerinde de Burundi ile Gine Bissau Cumhurbaşkanları ve Libya Başkanlık Konseyi Başkanı ile ikili görüşmeler yapmıştır.

2021 yılında Afrika ülkelerinden Türkiye'ye dışişleri bakanı düzeyinde de ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Örneğin, 2 Mart'ta Zambiya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Joseph Malanji, haziran ve temmuz aylarında Togo Dışişleri, Bölgesel Entegrasyon ve Yurtdışındaki Togolular Bakanı Robert Dussey, eylül başında ise Ruanda Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Vincent Biruta Türkiye'ye resmî ziyaretler gerçekleştirmişlerdir.

Togo Dışişleri Bakanı Robert Dussey'in ziyareti, Togo'dan Türkiye'ye Dışişleri Bakanı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olması nedeniyle ayrıca önemlidir. Dussey'in ziyareti kapsamında Togo ile Türkiye arasında eğitim ve ticaret alanlarında iki Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Togo ile ilişkiler, nisan başında Türkiye'nin Lome Büyükelçiliği'nin açılmasının ardından kısa sürede hızlanmıştır.

2021 yılı içinde Afrika ülkelerinden Türkiye'ye devlet başkanı/yardımcısı ve bakanlar düzeyinde yapılan bu ziyaretlerin yanı sıra ocak ayında Türkiye-Etiyopya, mayıs ayında ise Türkiye-Kongo Cumhuriyeti Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) toplantıları gerçekleştirilmiştir. Toplantıya katılmak üzere Etiyopya Ticaret ve Sanayi Bakanı Melaku Alebel Türkiye'ye gelmiş, Kongo Cumhuriyeti ile olan toplantı ise videokonferans ile gerçekleşmiştir. Bu toplantılar kapsamında bahsi geçen ülkelerle, teknoloji ve eğitim gibi alanlarda iş birliğine yönelik protokol ve mutabakat zaptları imzalanmıştır. İlaveten, nisan ayının ilk haftasında G5 Sahel İcra Sekreteri Maman Sambo Sidikou ve bera-

Cumhurbaşkanı Erdoğan Togo'da
Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 18 Ekim 2021'de Togo'nun Lome kentine yapacağı ziyaret öncesinde bir sokakta Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Togo Devlet Başkanı Faure Essozimna Gnassingbe'nin fotoğrafının yer aldığı 'Birlikte daha adil bir dünya mümkün' yazılı bir reklam panosu görülüyor. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

berindeki G5 Sahel heyeti, Savunma Sanayii Başkanlığının davetlisi olarak Türkiye'ye gelmiş ve Türk savunma sanayi firmalarıyla temaslarda bulunmuştur.

AfB Komisyonu Başkanı Mahamat'ın eylül sonu, ekim başında gerçekleştirdiği resmî ziyaretin, 2021 yılı içinde Afrika'dan Türkiye'ye gerçekleşen en önemli ziyaretlerden biri olduğu belirtilmişti. Ziyareti kapsamında öncelikle Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde kabul edilen Mahamat, sonrasında Cumhurbaşkanı Erdoğan, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay ve Dışişleri Bakanı Çavuşoğu ile öğle yemeği yemiştir. Aynı gün beraberindeki AfB heyeti ile TBMM Başkanı Mustafa Şentop tarafından kabul edilen Mahamat'ın Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ve TİKA ziyaretleri kapsamında AfB Komisyonu ile bu kuruluşlar arasında iş birliği protokolü ve kalkınma iş birliği mutabakatı imzalanmıştır. 1 Ekim 2021 tarihinde İstanbul'a uçan heyet, DEİK tarafından gerçekleştirilen bir etkinliğe katılmıştır.[5]

Türkiye ile Afrika arasında gerçekleştirilmesi planlanan üçüncü zirvenin tarihi, AfB Komisyonu Başkanı Mahamat'ın 30 Eylül 2021 tarihinde Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ile gerçekleştirdiği görüşme sonrasında düzenlenen ortak basın toplantısında kamuoyu ile paylaşılmıştır. Mahamat'ın basın toplantısında yaptığı konuşmada Afrika kıtasının Türkiye'yi stratejik ortak olarak gördüğünü belirtmesi, dikkate değerdir. Mahamat ayrıca, karşılıklı büyükelçilik sayıları ve ikili ticaret hacimleri gibi rakamların Afrika ile Türkiye arasındaki ortaklığın gelişiminin somut bir göstergesi olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir. Mahamat ile Çavuşoğlu'nun görüşmeleri kapsamında zirve hazırlıklarının yanı sıra Afrika'yla stratejik ilişkiler, barış, güvenlik ve kalkınma gibi bölgesel konular ve ticarî ilişkilerin ve ortaklığın güçlendirilmesi hususları ele alınmıştır.[6]

2021 yılında Türkiye'den çeşitli Afrika ülkelerine de ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Dışişleri Bakanı Mevlütoğlu, Cezayir Dışişleri Bakanı Ramtane Lamamra'nın daveti üzerine ağustos ayında Cezayir'i ziyaret etmiştir. Kasım ayında da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez, Cezayir'de düzenlenen Türkiye-Cezayir Karma Ekonomik Komisyonu 11. Dönem Toplantısı'na katılmak üzere Cezayir'e bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ancak Afrika'ya gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler arasında en çok ses getireni, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ekim ayında gerçekleştirdiği Angola, Togo ve Nijerya'yı kapsayan Afrika turu olmuştur.

3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi
Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, "Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık" temasıyla İstanbul Kongre Merkezi'nde düzenlenen 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nin resmî açılış oturumu öncesinde liderlerle aile fotoğrafı çektirdi. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

5 Joséphine Dedeti, "Upcoming Africa-Turkey summit announced, to further strengthen relations", *The Africa Report*, 05.10.2021, theafricareport.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlrA
Erişim Tarihi: 20.08.2022.

6 Dışişleri Bakanlığı, "Sayın Bakanımızın Afrika Birliği Komisyonu Başkanı Moussa Faki Mahamat'la görüşmesi, 30 Eylül 2021", mfa.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlrG
Erişim Tarihi: 25.08.2022.

Erdoğan'ın Afrika turuna, bakanlar düzeyinde Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez, Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ve Ticaret Bakanı Mehmet Muş katılmıştır. Erdoğan, Afrika turunun ilk ayağında Angola'yı ziyaret etmiş ve bu ziyaret kapsamında iki ülke arasında eğitim, tarım, gümrük ve turizm alanlarında yedi anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaların yanı sıra Türkiye'den İHA ve SİHA talepleri olan Angola ile zırhlı taşıyıcılarla ilgili bazı görüşmeler de yapılmıştır.[7] Erdoğan'ın Angola ziyaretinden kısa bir önce Türk Hava Yolları, Angola'nın başkenti Luanda'ya uçuş başlatarak Afrika'daki destinasyon sayısını 61'e çıkarmıştı.[8]

Erdoğan, Afrika turunun ikinci durağı olarak Togo'yu ziyaret etmiş ve Togo ile Türkiye arasında diplomatik temsilcilikler ve eğitim alanlarında iki anlaşma imzalanmıştır.[9] Erdoğan'ın Togo ziyareti kapsamında, Togo, Burkina Faso ve Liberya cumhurbaşkanlarının da katılımıyla bir "mini zirve" düzenlenmiştir. Dörtlü formatta düzenlenen bu zirvenin ardından kabul edilen bildiride FETÖ; DAEŞ, Boko Haram ve el-Kaide ile ilk kez Afrika özelinde uluslararası bir metne terör örgütü olarak girmiştir. [10]

Erdoğan, Afrika turunun son gününde Nijerya'yı ziyaret etmiş ve

7 NTV, "Cumhurbaşkanı Erdoğan duyurdu: Angola ile yedi alanda anlaşma imzalandı", 18.10.2021,
mfa.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlrJ
Erişim Tarihi: 14.08.2022.

8 Kenan Irtak, "THY, Angola'nın başkenti Luanda'ya sefer başlattı", Anadolu Ajansı, 13.10.2021,
aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlrK
Erişim Tarihi: 19.08.2022.

9 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Togo ile siyasi ekonomik, ticarî ve askeri alanlarda iş birliğimizi ilerletme arzusundayız", 19.10.2022,
tccb.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlrM
Erişim Tarihi: 24.08.2022.

10 Mehmet Tosun ve Barış Gündoğan, "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Seçim zamanında yapılacak", Anadolu Ajansı, 21.10.2021,
aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlrO
Erişim Tarihi: 23.08.2022.
Bildiri tam metni için bkz: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Togo, Burkina Faso, Liberya ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlarının Görüşmesine Dair Nihai Bildiri - Lome, 19 Ekim 2021",
tccb.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlrP
Erişim Tarihi: 29.08.2022.

iki ülke arasında enerji, hidrokarbon ve madencilik ile savunma sanayi gibi farklı alanlarda yedi anlaşma imzalanmıştır.[11] Ulusal ve uluslararası basında büyük ilgi çeken Erdoğan'ın Afrika ziyareti, savunma, güvenlik ve terörle mücadele konularında bu ülkelerle iş birliğinin güçlendirilmesi ile Türk insansız hava araçları (İHA) ve silahlı insansız hava araçları (SİHA) satışı konuları etrafında şekillenmiştir.

Üçüncü Zirve'nin Ardından

Türkiye ile Afrika arasındaki ilk zirve, AfB ortaklığında ve iş birliği temasıyla 2008 yılının Ağustos ayında İstanbul'da gerçekleşmiştir. Aynı yılın başında düzenlenen AfB'nin onuncu zirvesinde Afrika'nın stratejik ortağı olarak kabul edilen Türkiye ile Afrika arasındaki ikinci zirve, bu sefer ortaklık temasıyla 2014 yılının sonunda Ekvator Ginesi'nin başkenti Malabo'da yapılmıştır. III. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi ise, "Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık" temasıyla ve 38 Afrika ülkesinden 16 devlet ve hükûmet başkanının katılımıyla 16-18 Aralık 2022 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Zirveye katılan liderler arasında Kongo Demokratik Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve AfB Dönem Başkanı Félix Tshisekedi ile Gana Cumhurbaşkanı ve ECOWAS (Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu) Dönem Başkanı Nana Akufo-Addo da yer almaktaydı. Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AKTSA) Genel Sekreteri Wamkele Wene'nin de katıldığı zirvede, AKTSA Sekreterliği ile Türkiye Ticaret Bakanlığı arasında Türkiye ile Afrika arasındaki ticaret ve yatırım imkânlarını hızlandırmak için bir mutabakat zaptı imzalanmıştır.

Afrika ile zirve gerçekleştiren tek ülke Türkiye olmadığı gibi, Fransa, Çin, Japonya, Hindistan ve Güney Kore gibi pek çok kıta dışı aktör, Afrika ülkeleri ile ilişkilerin derinleşmesi ve kurumsallaşması amaçlarıyla zirve diplomasisine başvurmaktadır. Ancak pandemi koşulları, 2019 ve 2020 yıllarında uluslararası etkinliklerin çoğu gibi bu zirvelerin de ertelenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, 2021 yılında Afrika ile zirve düzenlemek isteyen Türkiye dışında başka aktörler de bulunmaktaydı.

Şubat 2020-2021 döneminde AfB dönem başkanlığını yürüten Güney Afrika, her sene bir stratejik ortakla iki zirve yapılmasını öngören karara saygı duyulması konusunda ısrarcıydı. Bununla birlikte, 2020 yılında Türkiye-Afrika Zirvesi dışında AfB'nin AB ve Arap Ligi ile ortaklaşa düzenleyeceği zirveler de iptal olmuştu.[12] Fransa, Çin ve Tür-

11 Zafer Fatih Beyaz, "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Nijerya'yla askeri savunma ve güvenlik konularında işbirliğimizi güçlendiriyoruz, Anadolu Ajansı, 20.10.2022, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlsh Erişim Tarihi: 28.08.2022.

12 "Upcoming Africa-Turkey summit announced, to further strengthen relations."

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Nijerya Cumhurbaşkanı Muhammed Buhari görüşmesi. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

kiye ile Afrika arasındaki zirveler sırasıyla ekim, kasım ve aralık aylarında gerçekleşirken AB ve Arap Ligi zirveleri ise 2022 yılında yapıldı.

Bu anlamda Türkiye'nin III. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'ni 2021 yılı bitmeden gerçekleştirmesi önemli bir diplomatik başarı olarak addedilmelidir. Nitekim Çavuşoğlu da üçüncü zirvenin 2021 yılı içinde gerçekleşmesi için Türkiye'nin Afrika Birliği'ne alternatif tarih önerilerinde bulunduğunu belirterek, AfB Komisyonu Başkanı Mahamat'ın Türkiye ziyareti kapsamında gerçekleştirilen ortak basın toplantısında zirvenin aralık ayında gerçekleşmesi hususunda AfB'nin onay verdiğini açıklamıştır.[13]

Türkiye-Afrika III. Ortaklık Zirvesi'ne ilgi oldukça yüksek olmuş, 16 devlet/hükûmet başkanının yanı sıra 25'i dışişleri bakanı olmak üzere bakan düzeyinde toplam 100 katılım olmuştur. Böylelikle üçüncü zirveye katılım düzeyi ilk iki zirvenin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir.[14] Zirve'nin açılış oturumunda konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan, üçüncü zirvenin Türkiye'nin Afrika'ya ilgisinin geçici olmadığını ortaya koyduğunu belirterek 2005 yılının "Afrika "Yılı" ilan edilmesinin ardından geçen 16 senede kıtadaki ülkelerle ilişkilerde gelinen noktaya işaret etmiştir.

Zirvenin ilk günü, Dışişleri Bakan Yardımcısı Önal'ın başkanlığında düzenlenen Yüksek Düzeyli Memurlar toplantısıyla devam etmiş, ikinci gün ise Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu başkanlığında Dışişleri Ba-

13 Nazlı Yüzbaşıoğlu, "Bakan Çavuşoğlu: Afrika'ya yaklaşımımız, Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler bulunmalı ilkesine dayanıyor," Anadolu Ajansı, 30.09.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlsj Erişim Tarihi: 28.08.2022.

14 Dışişleri Bakanlığı, "Kültürel Diplomasi: 2020-2021", mfa.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlsl Erişim Tarihi: 03.08.2022.

kanları toplantısı gerçekleşmiştir. Dışişleri Bakanları toplantısının ardından sağlık, eğitim ve tarım alanlarında bakanlar düzeyinde sektörel toplantılar yapılmıştır. Zirvenin son gününde ise Cumhurbaşkanı Erdoğan ile AfB Dönem Başkanı Felix Tshisekedi'nin eş başkanlıklarında Hükûmet ve Devlet Başkanları Oturumu gerçekleşmiştir.

Bu tür zirvelerin sonrasında taraflar arasında farklı alanlarda iş birliğini geliştirmek amacıyla deklarasyon, iş birliği çerçevesi ya da ortak eylem planı gibi belgelerin kabul edilmesi olağandır. Türkiye ile Afrika arasındaki üçüncü zirvenin sonunda kabul edilen "Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık" başlıklı bildiride, Türkiye ile Afrika kıtası arasındaki iş birliğini geliştirmek ve derinleştirmek amaçlarıyla bir yol haritası çizilmiştir. Bildiride 2022 – 2026 dönemi için beş stratejik iş birliği alanı belirlenmiştir:

(1) Barış, Güvenlik ve Yönetişim,
(2) Ticaret, Yatırım ve Sanayi,
(3) Eğitim, BTİ becerileri, Gençlik ve Kadın Gelişimi,
(4) Altyapı Geliştirme ve Tarım,
(5) Dayanıklı Sağlık Sistemlerinin Teşvik Edilmesi.

Toplam on sayfadan oluşan sonuç bildirgesi, özellikle barış ve güvenlik konularına diğer zirvelerden daha fazla vurgu yapıldığını gösterir niteliktedir.

Sonuç

Kısıtlayıcı pandemi koşullarına ve yıl içinde birçok etkinliğin çevrimiçi ortamda gerçekleşmesine rağmen 2021 yılı içinde Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki diplomatik ilişkiler ve siyasî temaslar açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Devlet başkanı ve bakanlar düzeyinde pek çok karşılıklı ziyaret gerçekleştirilmiş ve bu ziyaretler kapsamında farklı sektörlerde ikili anlaşmalara imza atılmıştır. Bu ziyaretler arasında AfB Komisyonu Başkanı Muhamat'ın eylül sonu, ekim başında gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ekim ayı içinde gerçekleşen Afrika turu öne çıkmaktadır. 2021 yılında ayrıca, Türkiye-Afrika III. Ekonomi ve İş Forumu ve 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi yapılmıştır. Öte yandan, Libya ile yoğun diplomasi turu devam etmiş, Mısır ile başlatılan normalleşme sürecinde de önemli adımlar atılmıştır. Başka bir deyişle, geride bıraktığımız 2021 yılı Türkiye'nin Afrika politikası açısından oldukça yoğun ve önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Togo'da üç Afrika ülkesinin liderleriyle bir araya geldi. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Büyükelçi Nur Sağman ile Mülakat

2

Nur Sağman*

Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde belirli ülke veya bölgelere öncelik verdiği söylenebilir mi? Ya da her ülkeye/bölgeye özgü ayrı politikalar mı geliştiriliyor?

Türkiye, Afrika ülkeleriyle ilişkilerini "girişimci ve insani dış politika" prensibinden yola çıkarak bütüncül bir yaklaşımla çok katmanlı olarak sürdürmektedir.

Ülkemiz, Afrika açılımıyla ivme kazanan iş birliğini, 2008 yılında Afrika Birliği'nin stratejik ortağı olarak bütüncül bir yapıya kavuşturdu. Üç kez düzenlediğimiz Türkiye-Afrika Ortalık Zirveleri ile ülkemizin ciddiyetini, kıta ile münasebetlere verdiğimiz önemi açıkça ortaya koyduk.

Bu meyanda, Türkiye, düzenlediği ortaklık zirveleri vesilesiyle strateji ortağı olduğu Afrika Birliği ile kabul ettiği "Bildiri", "Eylem Planı" ve "Ortak Uygulama Raporu" gibi ayrıntılı şekilde kaleme alınmış yol haritalarıyla, Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerini her geçen gün daha ileri taşımaktadır.

Bununla birlikte, bilindiği üzere dünyanın en büyük ikinci kıtası olan Afrika'da 54 ülke bulunuyor ve her bir ülkenin Türkiye'yle geliştirmek istediği ilişkilerde farklılıklar olması da aşikâr. Bu çerçevede, ülkemiz yukarıda bahsettiğim belgeler esas olmak kaydıyla, Afrika ülkeleriyle geniş bir yelpazede eğitimden sağlığa, savunma sanayisinden ekonomik ve ticarî ilişkilere çeşitli iş birliği alanlarında ortak çalışmalar yürütebiliyor.

* Büyükelçi, Batı ve Orta Afrika Genel Müdürü, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı.

Afrika ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi yönünde kıtada yeni büyükelçiliklerin açılmasına oldukça büyük önem verildiği biliniyor. Bu diplomatik temsilcilikler ilgili ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesinde nasıl bir rol oynuyor?

Ülkemizin 2002 yılında kıtada bulunan Büyükelçilik sayısı 12 iken bugün itibarıyla bu sayı, kıtanın çok büyük bir bölümünü kapsayacak şekilde son olarak Bissau Büyükelçiliğimizin de açılmasıyla birlikte 44'e yükseldi. Bu sayının orta vadede 50'ye ulaşarak tüm kıtayı kapsar hale geleceğinden şüphem yok. Ayrıca kıtada 3 başkonsolosluğumuz da mevcut.

Elbette ülkemizin kıtaya olan ilgisi de karşılıksız kalmıyor. Bugün Ankara'daki Afrika ülkelerinin Büyükelçiliklerinin sayısı 38'e yükselmiş vaziyette.

Sayın Bakanımızın da her fırsatta dile getirdiği üzere, diplomaside etkin olmak için sahada olmak gerekiyor. Bu amaçla ülkemiz de diplomasimizin altyapısını yeni büyükelçilikler ile güçlendiriyor. Zira büyükelçiliklerimiz, bulundukları ülkeler ile ilişkilerimizin kurumsal ve ahdi zemininin oluşturulması bağlamında büyük öneme haiz. Ülkemiz de bu önemin bilincinde olarak diplomatik ağını her geçen gün artırıyor. Sonuç olarak, bugün Türkiye'nin dünyanın en

Türkiye'de Afrika'ya dair farkındalığın son zamanlarda arttığını görüyoruz. Bu gelişmede rol oynayan (f)aktörler sizce nelerdir?

Ülkemiz Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde son yıllarda birçok farklı alanda önemli mesafe katetti.

1998 yılında Afrika Açılım Eylem Planı'yla başlayan, 2005 yılında Afrika Birliği'ne gözlemci statüsü kazanmamız ve 2008 yılında ülkemizin Afrika Birliği tarafından stratejik ortak ilan edilmesiyle hacim kazanan kıtayla iş birliğimizin de getirdiği ivmeyle, Afrika ülkeleriyle siyasi, ticarî ve ekonomik, kültürel, güvenlik ve askerî alanlardaki iş birliğimiz katlanarak arttı.

Ayrıca, ülkemiz kurum ve kuruluşlarının da her geçen gün kıtadaki varlığı genişlemeye devam ediyor. Bugün Türkiye Maarif Vakfından TİKA'ya, Yunus Emre Enstitüsünden Kızılay'a, AFAD'dan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına birçok kurumumuz Afrika'da önemli projeleri hayata geçirmeye devam ediyor.

Aynı şekilde bayrak taşıyıcı havayolu şirketimiz Türk Havayolları da kıtada 38 ülkeye gerçekleştirdiği 60 karşılıklı seferle etkileşimin artmasına büyük katkı sunuyor.

"Mama Afrika" Türkiye'nin Konakri Büyükelçiliğini yürüttüğü dönemde ülkede çok sevilen Büyükelçi Sağman'a bir saygı göstergesi olarak anne anlamına gelen 'mama' kelimesiyle hitap edilmektedir.
(Kaynak: Anadolu Ajansı)

Son beş yıllık dönemde 500'den fazla üst düzey ziyaretin gerçekleştirildiği Afrika kıtasıyla toplam ticaretimiz 2002 yılında 4,3 milyar dolar seviyesinden, 2021 yılı sonu itibarıyla 34,5 milyar dolara yükselmiştir.

Afrika'daki doğrudan yatırımlarımızın toplam değeri ise 6 milyar doları aşmıştır. Türk yüklenicileri, Afrika'da toplam değeri 82,6 milyar dolara ulaşan toplam 1.796 proje üstlenmiştir. Sadece Sahra Altı Afrika ülkelerinde ise toplam tutarı 26,7 milyar doları bulan 445 proje üstlenilmiştir.

2005 yılında Afrika Birliği'ne gözlemci üye olan ülkemiz kıtanın stratejik ortağı ilan edilmesiyle birlikte, aynı yıl İstanbul'da düzenlenen 1. Türkiye-Afrika Ortaklığı Zirvesi'yle ilişkiler sürdürülebilir bir mekanizmaya kavuşturuldu. Malabo'da 2014 yılında düzenlenen 2. Türkiye-Afrika Ortaklığı Zirvesi'nin ardından, 3. Zirve ise Aralık 2021'de İstanbul'da tertip edildi.

Ayrıca, ülkemiz Abuja Büyükelçiliğimiz kanalıyla Mayıs 2005'ten

bu yana Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'na gözlemci statüsünde akredite olup Librevil Büyükelçiliğimiz ise 2013 yılında Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'na (CEEAC) 2013 yılında akredite olmuştur.

Türkiye aynı zamanda birçok medya organı tarafından farklı şekilde gösterilen Afrika algısını da değiştirmek üzere çok sayıda aracı devreye sokmuş durumda. Bunun belki de en güzel örneklerini TRT'nin henüz yeni yayın hayatına başlayan Fransızca kanalı ile görüyoruz. Aynı şekilde 25-26 Mayıs tarihlerinde T.C. İletişim Başkanlığı tarafından tertip edilen Türkiye-Afrika Medya Zirvesi ile de birbirimizi daha iyi tanıma yönünde önemli bir adımı daha atmış olduk. Zira bu zirve ne yazık ki zihinlerdeki olumsuz ve ön yargılarla bezenmiş Afrika algısını kıracak önemli bir vesile oldu.

Son olarak, bildiğiniz üzere, Afrika El Sanatları Pazarı ve Kültür Evi projesi, 25 Mayıs 2016'da Sayın Cumhurbaşkanımızın Refikaları Sayın Emine Erdoğan Hanımefendi'nin himayelerinde, Afrika kıtasının sosyal kalkınma çabalarına katkı sağlamak amacıyla hayata geçirildi.

Ülkemizi ziyaret eden Afrikalı liderler ve eşleri de Afrika Evi'ni ziyaret ederek yapılan çalışmaları yakından görme imkânına kavuşuyor. Hayata geçirilen bu proje, Afrikalılarca çok beğeniliyor ve takdir ediliyor. Böylelikle Afrika Evi, ülkemizin Afrika'yla muhabbetinin bir simgesi haline geldi artık.

Elbette, yukarıda bahsettiğim tüm bu hususlar iş insanlarımızdan öğrencilere, tüm kurum ve kuruluşlarımızdan akademisyenlere kadar ülkemizde Afrika farkındalığının artmasında büyük rol oynadı.

Çin, Hindistan, Japonya ve Güney Kore gibi pek çok büyük ve yükselen gücün Afrika'ya olan ilgisinin özellikle 2000'li yıllarla birlikte arttığını görüyoruz. Türkiye'nin Afrika politikasında bu ülkelerden ayrışan, başka bir deyişle, Türkiye'yi bu ülkelerden farklı kılan özellikler neler?

Afrika kıtası adeta, ülkemizin izlediği girişimci ve insani dış politikasının bir tezahürü niteliğinde. Kazan-kazan ilkesine dayanan, şeffaflık, karşılıklı saygı, birbirinin iç işlerine karışmama gibi temel değerler üzerine inşa edilen Türkiye-Afrika ortaklığıyla ülkemiz, kıtada ayrıcalıklı bir iş birliği modeli geliştirdi.

Ayrıca hem ülkemizin hem de bahsettiğiniz diğer ülkelerin kıtayla tarihsel geçmişi de farklılık arz ediyor. Afrika, dünyanın en büyük ikinci kıtası, kıtada 54 ülke bulunuyor ve 1,2 milyar nüfusu mevcut. Her bir ülke istediği ortaklla iş birliği yapmakta özgür.

Öte yandan, Afrika'yla geliştirdiğimiz iş birliği modeli hiç şüphesiz farklılık arz ediyor. Sayın Cumhurbaşkanımızın da her fırsatta dile getirdiği üzere Afrika ülkeleri ile ilişkilerimizde kazan-kazan modeli ön plana çıkıyor.

Kazan-kazan modeli, eşit ortaklık temelinde, yani her iki tarafın da eşit ve adil kazanç sağladığı ve halkları önceleyen şeffaf bir iş birliği mekanizmasıdır. Ülkemiz Afrika'yla iş birliğine hiçbir zaman kısa vadeli ve çıkar odaklı bakmadı. Afrikalı ortaklarımızla birlikte yükselmeyi istiyoruz. Aslında Afrika ile iş birliğimizde takip ettiğimiz kazan-kazan modeli tam da ülkemizin girişimci ve insani dış politikasının bir yansımasını oluşturuyor diye düşünüyorum. Bu durum da hiç şüphesiz kıtaya samimi bir yaklaşım olarak ülkemizi diğer ülkelerden ayrıştırıyor.

Sizce Afrikalılar Türkiye'nin kıtada giderek artan varlığını nasıl değerlendiriyor?

Sayın Cumhurbaşkanımızın eşi Emine Erdoğan Hanımefendi'nin de ifade ettiği üzere, "Türkiye'nin Afrika ile uzun bir tarihe yayılan köklü bağları mevcut, bu ortak geçmiş temeli üzerine Türkiye'nin 2005'te Afrika açılımı başlattığı günden beri, kıtada uzun bir sevgi rotası çizdik."

Sayın Cumhurbaşkanımız, Afrika'da doğudan batıya, kuzeyden güneye kıtanın birçok ülkesini ziyaret etti. Bu süreçte 31 farklı ülke ve 52 ziyaretten bahsediyoruz. Sayın Cumhurbaşkanımız, Afrika'da en fazla ülkeyi ziyaret eden dünya liderleri arasında. Hiç şüphesiz, kendilerinin samimiyeti ve kıtaya yaklaşımları Afrikalılar tarafından ülkemize duyulan sevgi bağlarını da besliyor.

Sayın Bakanımız da en fazla Afrikalı muhatabını ülkesinde ağırlayan Dışişleri Bakanları arasında yer alıyor.

Ayrıca ülkemiz, kıtanın sesinin duyulmasına da büyük katkı sunuyor. Bu durum da Afrikalı dostlarımız tarafından Türkiye'ye duyulan dostluk ve kardeşlik duygularını pekiştiriyor.

Geçtiğimiz yıl ilkini gerçekleştirdiğimiz Antalya Diplomasi Forumu bu anlamda Afrikalı dostlarımızın bu anlamda en sevdiği platformlardan biri haline geldi. Nitekim 11-13 Mart 2022 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen II. Antalya Diplomasi Forumu'na Afrika'dan 5 Devlet ve Hükûmet Başkanı, 20'si Dışişleri Bakanı olmak üzere 27 Bakan katılım göstererek en yüksek katılım Afrika ülkelerinden gerçekleşti. Düzenlenen panel ve toplantılarda katılımcılar seslerini tüm dünyaya duyurabildi.

Türkiye-Afrika Güvenlik İşbirliği

3

Mürsel Bayram*

Giriş

2021 yılı sonunda 78 milyar dolar değerindeki yatırım projeleri ile Afrika devletlerinin ana kalkınma ortakları arasında yer almayı başaran Türkiye, savunma sanayi alanında gerçekleştirdiği atılımla birlikte Afrika devletlerinin güvenlik ortağı olarak da öne çıkmaya başlamıştır. 2020'de Türkiye'den Afrika'ya yaklaşık 83 milyon dolarlık savunma sanayi ürünü ihraç edilirken bu rakam bir yıl gibi kısa bir süre zarfında 288 milyon doların üzerine çıkmıştır.[1]

2021'de İstanbul'da düzenlenen 15. Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı'na (IDEF'21) Afrika'dan çok sayıda bakanın iştirak etmesi, Afrika devletlerinin Türk savunma sanayi ürünlerine her geçen gün daha fazla rağbet ettiğini göstermektedir. Anılan fuara Tanzanya ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nden savunma sanayi şirketleri katılırken Türk firmaları da aynı yıl Afrika'daki savunma sanayi fuarlarına katılarak kendilerini tanıtmışlardır.

Afrika devletlerinin neredeyse yarısı Türkiye ile savunma sanayi iş birliği anlaşması imzalarken 14 devlet (Burkina Faso, Cezayir, Çad, Fas, Gana, Kenya, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Senegal, Somali, Ruanda ve Uganda) Türkiye'den muhtelif silah ve askerî araç ithal etti.

* Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bölge Çalışmaları Enstitüsü, Afrika Çalışmaları Ana Bilim Dalı

1 Ahmet Alemdar, "Rekabetçi Afrika Pazarında Türk Savunma Sanayiinin Artan Varlığı", *Kriter Dergi*, Sayı 63, Aralık 2021, kriterdergi.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qluk
Erişim Tarihi: 08.08.2022.

Afrika Ülkelerine Gerçekleştirilen İhracatta Öne Çıkan Ülkeler/Çözümler

Ülke	Kara Kuvvetleri	Hava Kuvvetleri
Uganda	Katmerciler Hızır TTZA	
Fas	Nurol Ejder Yalçın TTZA	Baykar Bayraktar TB2 SİHA
Nijer	MKE Bora-12 keskin nişancı tüfeği PMT76 makineli tüfek	Baykar Bayraktar TB2 SİHA HÜRKUŞ uçağı
Gana	Otokar Cobra I-II TTZA Aselsan Şahingözü Elektro-Optik ACAR Gözetleme Radarı	
Somali	MKE PMT76 makineli tüfek MPT76 piyade tüfeği BMC Kirpi TTZA BMC AKTAN tankeri	
Çad	Bora-12 keskin nişancı tüfeği PMT76 makineli tüfek Nurol Ejder Yalçın TTZA	
Kenya	Katmerciler Hızır TTZA	
Moritanya	Bora-12 keskin nişancı tüfeği PMT76 makineli tüfek	
Senegal	MKE KNT76 keskin nişancı tüfeği Ejder Yalçın TTZA Enjder Toma	
Tunus	BMC Kirpi	TUSAŞ Anka-S İHA
Burkino Faso	Nurol Ejder Yalçın MKE Bora-12 keskin nişancı tüfeği PMT76 makineli tüfek MEMAT Mayın İmha İKA	
Mali	MKE Bora-12 keskin nişancı tüfeği PMT76 piyade tüfeği	
Nijerya	Asisguard Songar silahlı drone Canik M2 QCB 12.7mm ağır makineli tüfek Cobra TTZA	Aselsan Aselpod hedefleme podu
Cezayir	Otokar Cobra TTZA	
Ruanda	Otokar Cobra TTZA	

Kaynak: "Rekabetçi Afrika Pazarında Türk Savunma Sanayiinin Artan Varlığı"

Afrika'da Artan Güvenlik İhtiyacı ve Türkiye

Türkiye-Afrika savunma ilişkilerindeki canlanma, Afrika devletlerinin egemenliğini ve güvenliğini tehdit eden çatışmaların son 20 yıl zarfında yoğunluk kazanmasıyla bağlantılıdır. Cezayir ile Fas arasında Batı Sahra meselesi üzerinden yürütülen bölgesel jeopolitik rekabet, Etiyopya'da Tigray meselesi nedeniyle yaşanan iç çatışma ve Nil Nehri üzerindeki baraj inşasından ötürü Mısır ile gerilen ilişkiler, Kenya ve Somali'de devam eden eş-Şebab tehdidi, başta Mali olmak üzere Sahel bölgesinin genelinde el-Kaide bağlantılı grupların artan saldırıları, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde iç savaşın devam eden etkileri,

2000-2020 Yılları Arasında Afrika Devletlerinin Askerî Harcamaları (Milyar ABD Doları)

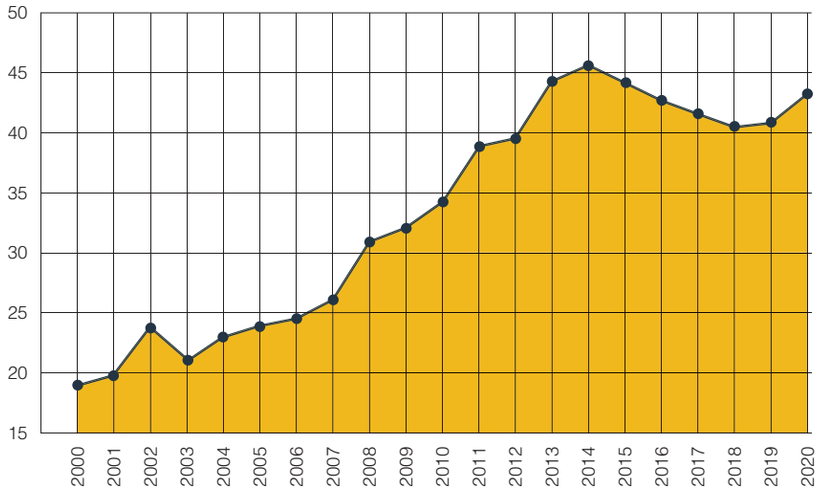

Afrika Devletlerinin 2021 Yılı Savunma Harcamaları (Milyon ABD Doları)

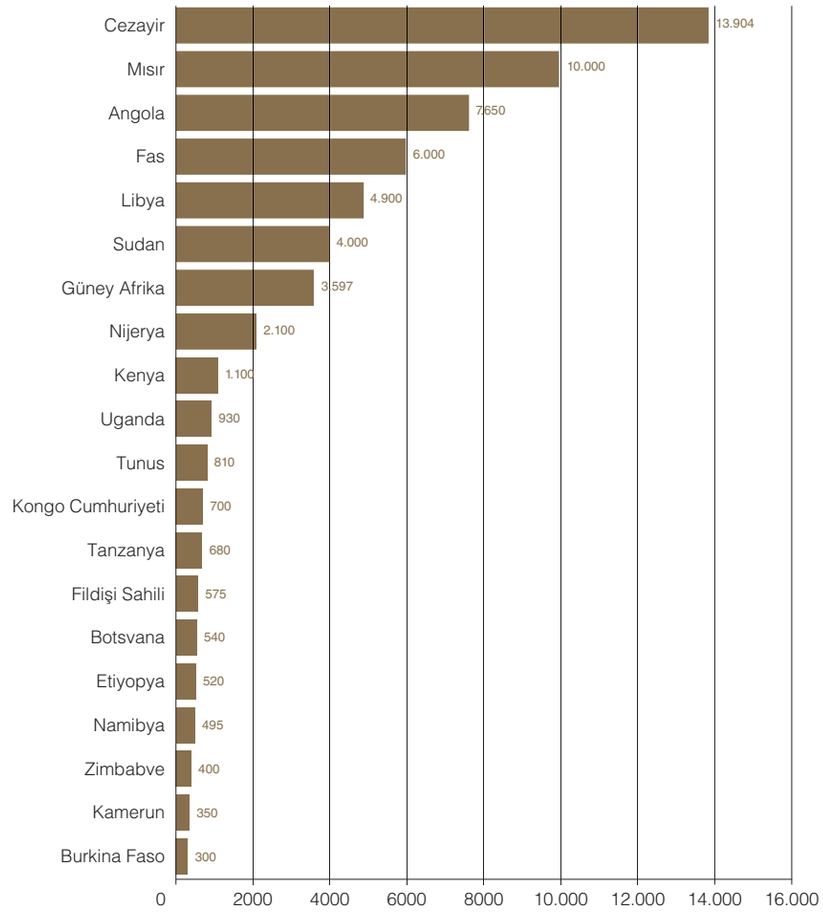

Kaynak: Statista

Kamerun'da şiddetle bastırılmaya çalışılan Ambazonya ayrılıkçılığı, Nijerya'da kanlı eylemlerini sürdüren Boko Haram örgütü, Uganda'da son aylarda yaşanan bombalı saldırılar ve Mozambik'e kadar ulaşan DAEŞ tehdidi, son dönemde Afrika'yı güvenliksizleştiren devlet içi ve devletlerarası çatışmalardan bazılarıdır.

Artan çatışma yoğunluğu, hem Sudan Mali, Gine ve son olarak Burkina Faso'daki darbeler silsilesi ile tescillenen militarizasyon eğilimini beslemekte hem de kıta devletlerinin savunma harcamalarına daha fazla bütçe ayırmalarını beraberinde getirmektedir. Afrika devletlerinin toplam savunma harcamaları 2000 yılında 19 milyar dolar civarında iken 2014'te 45 milyar doların üzerine çıkmıştır. 2014'ten itibaren gözlenen nispi düşüş eğilimi, 2018'den sonra yerini tekrar yükseliş eğilimine bırakmıştır. 2021'de ulaşılan toplam savunma harcaması ise 60 milyar dolar civarındadır.[2] Askerî harcamalardaki artış oranı çatışma bölgelerinde çok daha yüksek seviyelere ulaşmaktadır.[3] Mesela 2016-2020 yılları arasında Burkina Faso'nun silah ithalatında yüzde 83, Mali'ye sevk edilen silah miktarında ise yüzde 669 oranında afaki bir artış kaydedilmiştir.[4] Bu bağlamda, Afrika devletlerinin artan savunma gereksinimleri ile Türk savunma sanayi ürünlerine gösterdikleri ilgi arasında bir korelasyon olduğu söylenebilir.

Afrika devletlerinin ana silah tedarikçileri Rusya, Çin, Fransa ve ABD'dir. Kıta genelinde bilhassa Rusya'nın askerî etkisi giderek artmaktadır. 2021'de Afrika devletlerinin toplam savunma harcamaları 60 milyar doları bulurken Afrika'ya yönelik Türk savunma sanayi ihracatının 288 milyon dolar olduğu düşünülürse, Türkiye'nin bu pazardaki payının henüz yüksek olmadığı görülür. Bununla beraber, birçok Afrika devletinin güvenlik ortaklarını ve silah tedarikçilerini çeşitlendirme yönünde bir irade ortaya koyduğu bilinmektedir. Bu yüzden, Afrika silah pazarında yukarıda sıralanan ana tedarikçilerin dışında Almanya, İngiltere, İtalya, İsrail, Ukrayna, Sırbistan, Litvanya, İran, Kuzey Kore vb. geniş bir tedarikçi yelpazesi göze çarpmaktadır. TUSAŞ Anka ve Bayraktar TB2 SİHA gibi maliyet-etkinlik ve fiyat-performans oranı açısından cazip silahlar üretebilen Türkiye, bu bağlamda Afrika devletleri için alternatif bir tedarikçiye dönüşmektedir. Afrika devletlerinin egemenlik ve toprak bütünlüğü ile ilgili hassasiyetlerini önemseyen Türkiye, kapsamlı askerî eğitim desteği ve yüksek teknoloji savunma sanayi ürünleriyle çatışma sahalarında güç dengesini meşru hükûmetler lehine değiştirebilmektedir. En son Libya'da tecrübe edilen bu başarı, Afrika devletleri açısından Türkiye ile savunma iş

2 Statista, "Leading African countries for defense spending budget as of 2021", statista.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIuI Erişim Tarihi: 03.01.2022.

3 SIPRI, "SIPRI Yearbook 2021: Armaments, Disarmament and International Security", sipri.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIum Erişim Tarihi: 21.08.2022.

4 Pieter D. Wezeman, Alexandra Kuimova ve Siemon T. Wezeman, "Trends in International Arms Transfers, 2020", SIPRI, Mart 2021, sipri.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QIun Erişim Tarihi: 31.08.2022.

15. Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 17 Ağustos 2021'de İstanbul'daki TÜYAP Fuar ve Kongre Merkezi'nde düzenlenen Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı (IDEF) 2021'in açılış töreninde kurdeleyi kesti. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

birliğini cazip kılmaktadır. Ayrıca, Türkiye ile Libya arasında imzalanan Güvenlik ve Askerî İş Birliği Mutabakat Muhtırası çerçevesinde Türk Silahlı Kuvvetleri, Libyalı askerî öğrencileri eğitmektedir. Libya Terörle Mücadele Gücü'ne mensup öğrenciler, temel ve ileri seviyede 6 ve 12 hafta süren eğitimler almaktadır. Libyalı askerlere yönelik eğitim programı; mekanik nişancılık, tek er muharebe, komando muharebe, meskûn mahallerde muharebe ve koruma eğitimi gibi alanları kapsamaktadır.

Türkiye-Afrika güvenlik iş birliğinde bir diğer dikkat çekici örnek Somali'dir. Türkiye, iki ülke arasında yapılan askerî anlaşma kapsamında, 2017 yılından bu yana Mogadişu'daki TÜRKSOM üssünde ve Türkiye'de Somalili askerlere eğitim vermektedir. Eğitilen toplam asker sayısının 15 bin civarında olması hedeflenmektedir ki bu sayı Somali ordusunun yaklaşık üçte birine tekabül etmektedir. Türkiye'nin ana gayesi, Eş-Şebab ile mücadelede Somali'nin güvenlik altyapısını ve savunmasını güçlendirmektir. Afrika Birliği Somali misyonunun (AMISOM) çekilmesi halinde Türkiye'nin eğittiği birliklerin radikal örgütlere karşı mücadelede sorumluluğu daha da artacaktır.

Türkiye'nin Afrika'daki savunma yatırımlarını güçlendirebilecek ana faktör, teknoloji transferi ve askerî kapasite inşasıdır. Hâlihazırda ihraç edilen sistemlerin montajı dışında kayda değer bir teknoloji transferinden söz etmek güçtür. Tabii, bu durum Türkiye'ye has değildir. Her ülke, ürettiği silah teknolojisine ait bilgileri devlet sırrı olarak muhafaza etmektedir. Dolayısıyla devletlerin bilgi ve teknoloji paylaşımı konusunda en az istekli oldukları alan savunma sanayisidir. Bunun yanı sıra Afrika genelinde henüz gelişmiş sanayi altyapısının olmaması da teknoloji transferinin önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir.[5]

Ekonomik olarak dünyaya entegre olan ve bilhassa terörle mücadelede etkili yüksek teknoloji savunma sistemleri üretebilen Türkiye, Afrika savunma pazarında doğrudan varlık göstermeye başlamıştır. 2011'de Güney Afrika'da kurulan ASELSAN South Africa (ASA), bu anlamda önemli bir adımdır. Elektro-optik ve opto-mekanik sistem mühendisliği alanlarında faaliyet yürüten ASA, hem ASELSAN ürünlerinin Güney Afrika ve çevre ülkelerde tanıtımı ve pazarlaması ile ilgilenmekte hem de kendisi gibi savunma sanayi alanında faaliyet gösteren Güney Afrikalı Paramount Advanced Technologies ile iş birliği tesis etmektedir.[6] Bu tür ortaklıkların artırılması, Türkiye'nin Afrika'daki savunma yatırımlarının daha gerçekçi bir temel üzerinde uzun vadeli bir iş birliğine dönüşmesini sağlayacaktır. Tabii, bu yolda

5 "Rekabetçi Afrika Pazarında Türk Savunma Sanayiinin Artan Varlığı."

6 ASELSAN, "Afrika'da bir Türk savunma şirketi", 28.01.2022, aselsan.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlup
Erişim Tarihi: 15.05.2022.

7 Khalid Hassan, "Türk savunma sanayiinin Afrika açılımı Mısır'ı harekete geçirdi", *Al-Monitor*, 18.12.2021, al-monitor.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlur
Erişim Tarihi: 21.05.2022.

Türkiye'nin sadece Rusya ve Çin gibi büyük güçlerle rekabet etmek zorunda kalmayacağını, aynı zamanda Mısır gibi Afrikalı rakiplerinin de olacağını[7] göz önünde bulundurmak gerekir.

Sonuç

Türkiye-Afrika güvenlik iş birliği, savunma sanayi yatırımları ile sınırlı değildir. Türkiye, 19 Afrika ülkesinde açtığı askerî ataşelikler ile güvenlik alanında iş birliği için çalışmalar yürütmektedir. Kıtada barış ve güvenliğin tesisine önem atfeden Türkiye, bu hususta uluslararası inisiyatiflere katkıda bulunmaktadır. 1993-1994 yıllarında Somali'de çatışmaların durdurulması ve insani yardım için güvenli ortamın sağlanması amacıyla BM Güvenlik Konseyi kararıyla Birleşik Görev Gücü adı altında icra edilen barışı koruma operasyonuna bir mekanize bölükle katılan Türk Silahlı Kuvvetleri, bir müddet buradaki Barış Gücü'nün komutanlığını üstlenmişti. İlerleyen yıllarda Türkiye, diğer Afrika ülkelerindeki BM misyonlarına da yüzlerce polis, askerî personel, uzman ve karargâh subayı ile katılmıştır. Hâlihazırda Güney Sudan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Mali ve Sudan'da görev yapan BM barış misyonlarında Türkiye'den yaklaşık 40 polis ve uzman yer almaktadır. Barış misyonlarının bütçelerine ve yeniden imar faaliyetlerine maddi katkı sağlamayı ihmal etmeyen Türkiye, çatışmaların sona erdiği ülkelerde sivil kapasitenin güçlendirilmesini destekleyen BM Barışı İnşa Komisyonunun çalışmalarına katılmaktadır. Son tahlilde Türkiye'nin gerek bireysel gerekse uluslararası inisiyatifler bağlamında Afrika devletlerinin barış ve güvenliğine aktif biçimde katkıda bulunan istikrarlaştırıcı bir güç olduğu söylenebilir.

Kaynak: Unsplash

Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri

4

Salih Kaya*

Türkiye ile Afrika arasında Osmanlı Devleti döneminde, başta Kuzey Afrika olmak üzere, Afrika kıtasıyla tesis edilen siyasî ve iktisadî ilişkiler, 1945 sonrası çift kutuplu dünya sistemi sebebiyle dostane ancak durgun bir döneme girmiştir. Nitekim işbu dönemde Afrika kıtasında yer alan devletlerin neredeyse tamamı henüz bağımsızlıklarını kazanamadıklarından millî dış politika ve iktisadî politikalar izleyememişlerdir. Hal böyleyken, Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında siyasî ve iktisadî açıdan girişimci bir dış politika izlenememiş, mevcut olan dostane ilişkiler muhafaza edilmiştir. Nitekim 1960'lı yıllardan itibaren Afrika kıtasındaki devletler birer birer bağımsızlıklarını kazanmışlar ve egemen bir biçimde millî harici ve iktisadî politikalar izlemeye başlamışlardır. Aynı dönemde gerek BM uhdesinde gerek diğer uluslararası platformlarda Afrika kıtasındaki emperyalizm ve sömürgecilik karşıtı hareketleri destekleyen ve Afrika'da ilan edilen bağımsız devletleri ivedilikle tanıyarak uluslararası arenada tanınırlıklarını görünür kılmak isteyen Türkiye ile bu devletler arasında dostane ilişkiler tesis edilmiştir. 1991 yılında Soğuk Savaş'ın bitişine müteakip çift kutuplu dünya sisteminin de sona ermesiyle Türk dış politikasında çok yönlü ve çok katmanlı bir dış politika anlayışı benimsenmiş ve bu zaviye değişikliğiyle eş güdümlü olarak Türkiye'nin iktisadî politikası da değişiklik göstermiştir.

1998 yılında Türk kamu kurumları, özel sektör temsilcileri, hükûmet dışı aktörler ve sivil toplum kuruluşları, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı bünyesinde bir araya gelmiş ve Afrika'ya Açılım

* Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Koordinatör Yardımcısı.

Türkiye-Afrika Dış Ticareti (ABD Doları) 2008-2013

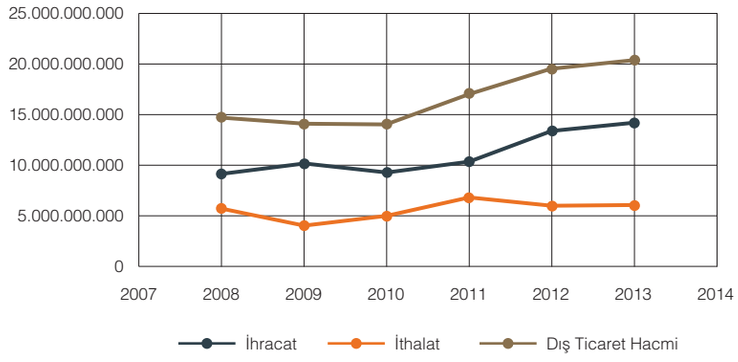

Türkiye-Afrika Dış Ticareti (ABD Doları) 2008-2013

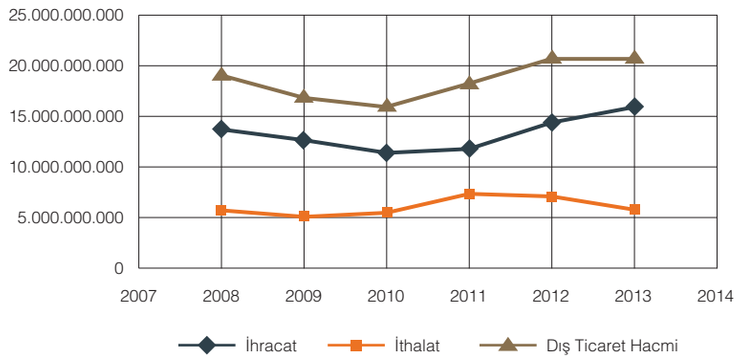

Eylem Planı'nı kaleme almışlardır.[1] Bu politika doğrultusunda, Türkiye'nin Afrika'daki temsilcilik sayısının artırılması, hükûmetler arası temasların sıklaştırılması ve Türk özel sektörüne Afrika pazarının tanıtılması amaçlanmıştır. Mamafih, söz konusu dönemde Türkiye'nin iç ve dış sorunlarla boğuşması sebebiyle Açılım politikası benimsense dahi etkin sonuçlar alınamamıştır. Bunun en büyük nişanesi, ticaret hacmindeki artıştır. 1988 ila 1997 yılları arasında Türkiye ile Afrika arasındaki ticaret hacmi 20,69 milyar ABD doları iken bu ticaret hacminin 8,92 milyar ABD dolarını ihracat, 11,77 milyar ABD dolarını ise ihracat oluşturmaktadır. Bu rakamlara bakıldığında Türkiye ile Afrika arasındaki dış ticarette Türkiye 2,85 milyar ABD doları ticaret açığı vermektedir. Türkiye ile Afrika arasındaki ticaret hacmini Kuzey Afrika ve Sahra Altı Afrika olarak ayrıştırdığımızda ise 15,92 milyar ABD doları ile Kuzey Afrika Türkiye'nin Afrika ile toplam ticaret hacminin yaklaşık %77'sini teşkil etmektedir.[2]

1 T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Afrika İlişkileri", mfa.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmR Erişim Tarihi: 05.09.2022.

2 Türkiye İstatistik Kurumu, "Dış Ticaret İstatistikleri 1980 – 2000", tuik.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmRo Erişim Tarihi: 05.09.2022.

İthalat ve ihracat olarak detaya inildiğinde, Kuzey Afrika, 7,53 milyar ABD doları ve 8,39 milyar ABD doları ile Türkiye'nin Afrika'ya toplam ihracatında %85'in üzerinde, toplam ithalatında ise yaklaşık %72'lik bir paya sahiptir. Bu rakamlar ışığında denebilir ki 1998 yılına değin Türkiye'nin Afrika'ya ticareti Kuzey Afrika bölgesi ile kısıtlı kalmıştır. 1998 ila 2007 yılları arasında Türkiye ile Afrika arasındaki ticaret hacmini incelediğimizde ise Eylem Planı'nın etkisi açıkça görülmektedir. Nitekim, bu yıllar arasında Türkiye ile Afrika arasındaki ticaret hacmi 53,94 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. 1988-1997 yılları arasındaki dönem ile 1998-2007 yılları arasındaki dönem arasında dikkat çeken en önemli gelişme ise Türkiye'nin Afrika ile ticaretinde Kuzey Afrika'nın aldığı payın azalmasıdır. Aynı yıllar arasında Türkiye'nin Afrika'yla toplam ticaretinin %66'sı 35,58 milyar ABD doları ile Kuzey Afrika ile gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı 27,34 milyar ABD doları iken bu ihracatın %74'ü 19,80 milyar ABD doları ile Kuzey Afrika'ya gerçekleştirilmiş; Türkiye'nin Afrika'dan ithalatı ise 26,59 milyar ABD doları iken bu ithalatın %60'ı 15,77 milyar ABD doları ile Kuzey Afrika'dan gerçekleşmiştir. Bu önceki dönemle mukayese edildiğinde Türkiye'nin Afrika'yla ticaret hacminde Kuzey Afrika'nın aldığı pay %77'den %66'ya düşmüş; ihracatın payı %85'ten %74'e ve ithalatın payı ise %72'den %60'a düşmüştür.[3] Bu veriler ışığında açıkça iddia edilebilir ki Türkiye'nin siyasî açıdan Afrika'ya ilgi göstermesi, Türk iş dünyasının da Afrika ile yakın iktisadî ilişkiler tesis etmesi açısından hayati bir rol oynamış ve Türkiye'nin dış ticareti çok yönlü ve çok taraflı bir karakter kazanmıştır.

Bu döneme benzer bir şekilde 2005 yılının Türkiye'de Afrika Yılı ilan edilmesi ve aynı yıl Türkiye'nin Afrika Birliği'ne (AfB) gözlemci üye olmasıyla akabinde 2008 yılında Türkiye'nin Afrika Birliği tarafından stratejik ortak olarak ilan edilmesi, Türkiye ile Afrika arasındaki ilişkilere ivme kazandırmıştır. Nitekim bu dostane ve girişimci politika sayesinde 2013 yılında Türkiye, Afrika Açılımı Politikasının tamamlandığı ve Türkiye-Afrika Ortaklık Politikasının hayata geçirildiğini beyan etmiştir. Mevzubahis gelişmelerin Türkiye'nin Afrika'yla ticaretine tezahürüne baktığımızda ise bahse konu gelişmelerin etkisi net bir şekilde görülmektedir. Türkiye'nin Afrika Birliği'nce stratejik ortak olarak ilan edilmesiyle 2013 yılında Türkiye-Afrika Ortaklık Politikasının ilan edilmesi arasında geçen beş yıllık dönemde Türkiye'nin Afrika'ya dış ticaret hacmi 99,41 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. İlgili dönemde Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı 66,33 milyar

3 Türkiye İstatistik Kurumu, "Dış Ticaret İstatistikleri 1990 – 2021", tuik.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmRo Erişim Tarihi: 05.09.2022.

ABD doları, ithalatı ise 33,07 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, Afrika'yla dış ticaretinde 1988-1997 yılları arasında dış ticaret açığı ve 1998-2007 yılları arasında cüzi olarak addedilebilecek bir ticaret fazlası vermişken ilgili dönemde Türkiye'nin dış ticaret fazlası toplam ticaret hacminin yaklaşık %33,3'ü oranında, 33,25 milyar ABD doları fazla vermiştir. Türkiye'nin Afrika'yla toplam dış ticaretinde Kuzey Afrika, 65,5 milyar ABD dolarıyla %65'lik bir pay almıştır. Öte yandan, Kuzey Afrika, Türkiye'nin Afrika'yla ihracatından, 46,47 milyar ABD doları ile %71'lik; ithalatından ise 19,03 milyar ABD doları ile %57'lik bir pay almıştır.

2014-2019 yılları arasındaki dönemde ise Ortaklık Politikasının somut çıktıları gözlemlenmiştir. İlgili dönemde Türkiye'nin Afrika'yla dış ticareti 99,41 milyar ABD dolarından 115,84 milyar dolara yükselmiş; yine aynı dönemde ihracatı 66,33 milyar ABD dolarından 79,61 milyar ABD dolarına, ithalatı ise 33,07 milyar ABD dolarından 36,23 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Yüzdesel olarak bakıldığında, ilgili dönemde Türkiye'nin Afrika'yla dış ticaretinde ticaret fazlası 33,25 milyar ABD dolarından %23'lük bir artışla 43,38 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

Bu verilere ek olarak, Afrika kıtasının Türkiye'nin dış ticaretindeki konumuna bakacak olursak Türk özel sektörünün ne denli başarılı olduğuna tanıklık edilebilecektir. Türkiye İstatistik Kurumu, Dünya Bankası ve OECD verileri coğrafi bölgeler göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde ve G-20 ülkeleri ayrıştırıldığında Türk dış ticaretinin dağılımı sırasıyla Avrupa, Orta Doğu, Asya-Pasifik, Avrasya ve Afrika iken 2019 yılına geldiğimizde ilgili sıralama Avrupa, Orta Doğu ve Afrika şeklinde değişerek Afrika'nın konumu altıncı sıradan üçüncü sıraya yükselmiştir.[4]

Türkiye-Afrika iktisadî ilişkilerinin güncel durumu incelendiğinde ise iktisadî ilişkilerin günden güne geliştiği aşikârdır. Bu gelişim Türk dış politikasındaki yönelimle doğrudan bağlantılı olsa da bir diğer itici güç ise Afrika kıtasının dünya iktisadî sistemindeki öneminin ve ağırlığının artışıdır. Bugün Türkiye, uluslararası arenada Afrika'da önde gelen aktörler arasında zikredilmekte ve başta Batı Afrika ve Afrika Boynuzu olmak üzere birçok altyapı ve üstyapı projelerinde talep edilen ülke haline gelmiştir. Örnek olarak, Tanzanya ve Kenya'yı birleştirecek olan ve Tanzanya'nın demiryolu altyapı ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayacak olan Darüsselam-Morogoro ve Morogoro-Makutupora Demiryollarının inşası bir Türk firması olan Yapı Merkezi

4 Türkiye İstatistik Kurumu, "Dış Ticaret İstatistikleri (Özel Ticaret Sistemi), tuik.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmRr Erişim Tarihi: 06.09.2022.
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), "Uluslararası Ticaret Verileri: Ürün Ticareti", oecd.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmRs Erişim Tarihi: 06.09.2022.
Ayrıca Dünya Bankası, "Dünya Bütünleşik Ticaret Çözümleri (WITS): Sub-Saharan Africa – Middle East & North Africa", worldbank.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmRt Erişim Tarihi: 06.09.2022.

Ekonomi ve İş Forumları
İlki 2016 yılında, ikincisi 2018, üçüncüsü ise 2021 yılında düzenlenen Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu.
(Kaynak: Anadolu Ajansı)

tarafından üstlenilmiştir.[5] Türk şirketlerinin kıtadaki aktif faaliyetleri sayesinde günümüzde toplam 82 milyar ABD doları değerinde 1.800'e yakın taahhüt projesi Türk firmaları tarafından başarıyla tamamlanmıştır. İlaveten, Türkiye kıtada en aktif 5 ülkeden biri olarak gösterilmekte ve Türk ürünlerinin fiyat ve kalitesi özellikle Batı Afrika piyasalarında takdirle karşılanmaktadır. Nitekim 2021 yılı itibarıyla Türkiye ile Afrika arasındaki ticaret hacmi tarihin en yüksek seviyesine ulaşmış ve 34,5 milyar ABD dolarıyla Türkiye'nin Afrika'daki etkisinin en büyük tezahürü olmuştur.[6] Tüm bu olumlu gelişmelere değinilmekle birlikte, 2019 yılında akdedilen ve günümüzde neredeyse bütün Afrika devletleri tarafından iç onay süreçlerinin tamamlandığı Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Antlaşması (*African Continental Free Trade Area* – AfCFTA),[7] önümüzdeki yıllar için Türkiye açısından birçok avantaj barındırmakla birlikte Türkiye ile Afrika arasındaki ticarî ilişkilerde önemli bir riski de ihtiva etmektedir.

Afrika ülkelerinin kendi aralarındaki ticaretin, Afrika'nın toplam ticaretinde %20'ye yakın bir paya sahip olması, dış ticaretin önemini gösterirken AKTSA Sekretaryası tarafından bu oranın AKTSA ile birlikte 2050 yılında %66'lara kadar yükseleceği öngörülmektedir.[8] İlgili durum sadece Türkiye değil Afrika ile ticaret ilişkileri olan tüm devletler açısından ciddi bir sınama olarak karşımıza çıkmaktadır. Hal böyleyken önümüzdeki dönemde, Türkiye ile Afrika arasındaki ticarî ve ekonomik ilişkilerde sadece dış ticarete odaklanılmayıp aynı zamanda yatırım ilişkilerine de odaklanılması, kazan–kazan ilkesi çerçevesinde Türkiye ile Afrika arasındaki ilişkilerin sürdürülebilir olmasına katkı sağlayacaktır. Zira Türkiye–Afrika ilişkilerinin horizontal gelişiminden ziyade vertikal gelişimi halklar arasındaki bağları geliştirecek; Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin tesisini pozitif yönde etkileyerek siyasî düzeyde dostane ilişkilerin ve iş insanları arasındaki ticarî bağların tesisiyle Türkiye-Afrika kardeşliğini kaim kılacaktır. Bu nedenle ilişkilerin sürdürülebilirliği noktasında Afrika kıtasındaki ticarî ve iktisadî gelişmelerin yakinen takip edilmesi hayati önem arz etmektedir. Nitekim zikredilen AKTSA'nın geleceği ve Afrika Birliği "Gündem 2063: İstediğimiz Afrika" raporu kapsamında öngörülen adımlar atıldığı takdirde Afrika kıtası, Avrupa Birliği benzeri bir yapıya kavuşacaktır.[9]

AKTSA kapsamında Afrika devletleri kendi aralarındaki gümrükleri tedricî olarak kaldırma kararı almış ve malların serbest dolaşımına ilaveten insanların ve hizmetlerin de serbest dolaşımı hedeflenmek-

5 Yapı Merkezi, "Devam Eden Projeler: Doğu Afrika", yapimerkezi.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmRw
Erişim Tarihi: 07.09.2022.

6 *Yeni Şafak* "Afrika ile kazan kazan modeli tuttu: Kara kıtaya Türk imzası", 14.07.2022, yenisafak.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmRx
Erişim Tarihi: 07.09.2022.

7 Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Sekretaryası, " About AfCFTA", au-afcfta.org/about
Erişim Tarihi: 07.09.2022.

8 Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), "Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AfCFTA) ve Türk Firmalarına Etkisi", 2021.

9 Afrika Birliği (UA), "Agenda 2063: Vue d'ensemble", au.int/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmRz
Erişim Tarihi: 07.09.2022.

tedir. Bu cihette, 1952'de Avrupa'da Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile başlayan iktisadî entegrasyon hareketi nasıl ki daha sonraki evrelerde siyasî bütünleşemeye evrildiyse, bugün de Afrika'da görülen ekonomik bütünleşme muhakkak ki önümüzdeki dönemlerde siyasî bütünleşmeyle taçlandırılacaktır. Tam da bu noktada Türk iş insanları önümüzdeki döneme ilişkin öngörüleri ve planlamalarını ihracat bazlı değil, yatırım bazlı kurgulamaya başlamışlardır. Türk iş dünyasının şemsiye kuruluşu olan DEİK, 2020 yılındaki kurultayında öncelikli hedefleri arasında Türk şirketlerin Afrika ülkelerindeki yatırımlarının artışını ve Afrika merkezli bölgesel kurumlar, finans kuruluşları, ticaret odaları ve yatırım ajansları ile iş birliğini geliştirmeyi öncelikli hedefleri arasında belirlemiştir.

Afrika ülkeleriyle hedeflenen ticarî ve iktisadî etkinliğin sağlanması, yatırım ilişkilerinin güçlendirilmesi hedefleri ve 2019 yılında tertip edilen Türkiye-Afrika II. Ekonomi ve İş Forumu sonuç raporu doğrultusunda, 21-22 Ekim 2022 tarihlerinde İstanbul'da Türkiye-Afrika III. Ekonomik ve İş Forumu (TABEF) düzenlenmiştir. Türkiye-Afrika Ortaklığını Derinleştirmek: Ticaret, Yatırım, Teknoloji ve Lojistik temalı Forum kapsamında, 1.600'ü 45 Afrika ülkesinden olmak üzere 3.000'i aşkın Türk ve Afrikalı iş insanı; Kongo Demokratik Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Güney Sudan Cumhurbaşkanı Yardımcısı, 34 Afrika ülkesinin Bakanları, Afrika Birliği Komisyonu Komiseri ve onlarca iş dünyası örgütünün başkan ve temsilcileri Covid-19 salgını ve salgından doğan çeşitli kısıtlamalar ve seyahat zorluklarına rağmen İstanbul'da ağırlanmış ve 4.900 karşılıklı iş görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Mevzubahis Forum çerçevesinde, tarım sektöründen enerji sektörüne ve dijitalleşmeye geniş bir yelpazede paneller tertip edilmiş ve paneller kapsamında Türk ve Afrikalı firmalar arasında ortaklıklara zemin hazırlayacak mutabakat zaptları akdedilmiştir. İlaveten, Afrika ülkelerinden hükûmet temsilcileri ve Afrika Birliği Komisyonu'ndan yetkililer ile Türk iş dünyasının temsilcileri arasında sektörel G2B görüşmeler düzenlenmiş ve kıtada Türk şirketleri ile yerel şirketler arasında tesis edilecek ortaklık ilişkisine dair yol haritaları ele alınmıştır.[10]

Bu gelişmelere ek olarak, Birleşmiş Milletler tarafından 2013 yılında belirlenmiş olan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları kapsamında ele alınan toplumsal cinsiyet eşitliği ve eşitsizliklerin azaltılması hedefiyle[11] TABEF kapsamında kadınların güçlendirilmesi amacıyla Türkiye-Afrika Kadın Liderlik Diyaloğu, T.C. Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi Sayın Emine Erdoğan başkanlığında gerçekleş-

10 Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), "Türkiye-Africa Business and Economic Forum (TABEF)", turkeyafricaforum.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmRA
Erişim Tarihi: 08.09.2022.

11 Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Departmanı(UN), "Sustainable Development Goals", 2021

tirilmiştir. Diyalog kapsamında, Türkiye ve Afrika ülkelerinden kadın girişimciler arasında bağlar tesis edilmesi ve kadın girişimciliği teşviki saikleriyle Türk ve Afrikalı iş kadınları bir araya getirilmiş; kadınların ekonomik kalkınmadaki önemleri vurgulanarak Türk ve Afrikalı iş kadınları arasında tesis edilecek iş ilişkilerinin kurumsal bir yapıya kavuşturulması amacıyla fikir teatileri gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye ile Afrika arasındaki ticarî ilişkiler geçtiğimiz çeyrek asırda büyük bir ivme kazanmıştır. Soğuk Savaş yıllarında görece etkisiz olan siyasî ve iktisadî ilişkilerin gerek kıtanın iç dinamiklerinin olumlu yönde gelişmesi gerek çift kutuplu dünya düzeninden neo-liberal iktisadî sisteme geçilmesi, Türkiye ile Afrika arasındaki ticarî ilişkilerde dönüm noktasını oluşturmuştur. 1998 yılında T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan Afrika'ya Açılım Eylem Planı, sadece siyasî cihette değil aynı zamanda iktisadî cihette de Türk iş dünyasının önünü aydınlatmış; 2005 yılından itibaren ise Türkiye-Afrika arasındaki ticarî ve iktisadî ilişkiler ivme kazanmaya başlamıştır. Günümüzde mevzubahis ikili ilişkiler tarihin zirvesini yaşasa da önümüzdeki dönemde Türkiye-Afrika arasındaki ilişkilerin kazan-kazan ilkesi temelinde sürdürülebilir kılınması için atılması gereken adımlar bulunmaktadır.

Bu kapsamda, Türk iş dünyası 2021 yılı içerisinde Afrika kıtasına yönelik kapsamlı bir stratejik çerçeve çizmek amacıyla çeşitli etkinlikler düzenlemiştir. Bu etkinlikler arasında, üçüncü ülkelerin Eximbankları ile iş birliği modelleri geliştirilmeye çalışılmış, önde gelen finansal kuruluşları ile bir araya gelinmiş ve Afrika'da sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal eşitsizliklerin giderilmesine katkı sağlayacak projelerin hayata geçirilmesi amacıyla istikşafi görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yine aynı dönemde, 18-20 Haziran 2021 tarihinde tertip edilen Antalya Diplomasi Forumu marjında Türk iş dünyası, Afrikalı iş insanları ile bir araya gelerek Afrika'da sürdürülebilir gelecek temalı sektörel görüşmeler gerçekleştirmiştir. Nitekim, 2021 yılında ticarî diplomasi faaliyetleri, III. Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu ile taçlandırılmış ve söz konusu forumun sonuç raporunda Türk ve Afrikalı iş insanları kalkınma ve ekonomik entegrasyon için Türkiye ile Afrika arasındaki kalıcı ortaklığın güçlendirilmesine yönelik ortak beyanatta bulunulmuş; T.C. Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın himayelerinde Türkiye ile Afrika arasındaki ticaret hacminin en kısa sürede 50 milyar ABD dolarına, müteakip süreçte de 75 milyar ABD dolarına yükseltilmesi hedefi Türk ve Afrikalı iş insanları tarafından belirlenmiştir.[12]

Kaynak: Unsplash

12 Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), "Afrika ile ticarette hedef 75 milyar dolar", deik.org.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmRE
Erişim Tarihi: 08.09.2022.

Kalkınma Alanında İşbirlikleri

5

Havva Yılmaz*

Giriş

Bugün 60 ülkede 62 ofisi bulunan ve kuruluş yılı olan 1992'den günümüze dek farklı sektörlerde 170'ten fazla ülkede 30 binden fazla proje ve faaliyeti hayata geçiren Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Türkiye'nin birikimini ve tecrübesini dost ülkelerle paylaşmaktadır. TİKA, uyguladığı Türk Tipi Kalkınma İş Birliği Modeli aracılığıyla insanı merkeze alan, sonuç odaklı, istikrara ve kalkınmaya katkı sunan, samimi ve şeffaf bir anlayışla, karşılık beklemeksizin, ülkelerin önceliklerini dikkate alan faaliyetleriyle sürdürülebilir ve kalkınma odaklı projeler üretmeye devam etmektedir. Türkiye'yi diğer donörlerden pozitif anlamda ayıran Türk Tipi Kalkınma İş Birliği Modeli "yardım veren-yardım alan" hiyerarşik ilişkisinin aksine, iş birliğine dayalı ve ülkelerin ihtiyaçlarının, yine ülkelerin kendilerinin geliştirebileceği metotlarla çözülmesini önceleyen insan odaklı bir yaklaşımdır.

TİKA Başkanı Serkan Kayalar, ülkemizin Afrika politikasını tek taraflı çıkar odaklı politikalar izleyen geleneksel donör ülkelerin aksine "*birlikte kazanmak, birlikte kalkınmak ve birlikte yol yürümek*" şeklinde özetlemektedir.[1] 1998'de "Afrika Eylem Planı"nın ortaya konulması ve 2005'in "Afrika Yılı" ilan edilmesiyle başlayan Afrika Açılım sürecinde Türkiye, 2008 tarihli Afrika Birliği Zirvesi'nde kıtanın stratejik ortağı ilan edilmiştir. Bu doğrultuda TİKA'nın Afrika'daki faaliyetleri de giderek artış göstermiştir. Afrika'daki ilk ofisini 2005'te Eti-

* TİKA Uzmanı

1 Serkan Kayalar, "Afrika'da Sürdürülebilir Kalkınma İş Birliklerinin Öncüsü: TİKA", *Kriter*, 01.12.2021, kriterdergi.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QluY
Erişim Tarihi: 24.08.2022.

yopya'da açan TİKA, 15 yıl gibi kısa bir sürede aktif ofis sayısını 21'e yükselterek kıtadaki faaliyet alanını genişletmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakan olduğu dönemde, 2011'de yaşanan kuraklık sonrası Somali'ye yaptığı ziyaret ve akabinde Somali'nin yeniden ayağa kaldırılması için başlatılan çalışmalar ise Türkiye'nin Afrika kıtasındaki kalkınma iş birliği anlayışına önemli bir örnek teşkil etmiş, kıta tarihinde görülmemiş bir yaklaşım olarak dikkat çekmiştir. TİKA'nın Afrika'da Program Koordinasyon Ofislerinin olduğu ülkeler; Cezayir, Cibuti, Çad, Etiyopya, Gambiya, Gine, Güney Afrika, Güney Sudan, Kamerun, Kenya, Komorlar Birliği, Libya, Mozambik, Namibya, Nijer, Senegal, Somali, Sudan, Tanzanya, Tunus ve Uganda'dır.

Ülkemiz 21-22 Ekim 2021 tarihlerinde III. Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumuna ve sonrasında 16-18 Aralık 2021 tarihlerinde III. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesine ev sahipliği yapmış, Afrika ile ilişkilerimizin kurumsallaşmasında önemli mesafeler kat edilmiştir. TİKA tarafından da katılım sağlanan söz konusu zirveler aracılığı ile üst düzey temaslar gerçekleştirilmiş, daha derinlikli iş birlikleri için fırsatlar değerlendirilmiştir.

TİKA Afrika'da gerçekleştirdiği projeler ile bölgesel istikrar, barış ve huzur ortamına katkı sağlanmasını ve üretim sektörlerinin iyileştirilerek sürdürülebilir kalkınmaya destek olunması yolu ile ülkelerin refah düzeylerinin artırılmasını öncelemektedir. Kalkınma alanındaki en önemli uluslararası parametrelerden olan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile de uyumlu olarak sağlık, ekonomi, tarım ve hayvancılık, sosyal ve kültürel gelişim, eğitim-mesleki eğitim, altyapı, idari ve sivil altyapılar, su ve sanitasyon, insani yardım gibi alanlardaki projelere öncelik verilmekte, doğrudan bireylerin hayatlarına dokunan, gelir getirici projeleri çoğaltmak da bir hedef olarak benimsenmektedir.

TİKA tarafından Afrika'da 2008-2019 yılları arasında yaklaşık olarak 7.000 proje ve faaliyet gerçekleştirilmiştir. 2017-2021 yılları arasında gerçekleştirilen 1.690 proje ve faaliyetin sektörel dağılımına bakıldığında eğitim, sosyal altyapı ve hizmetler ve sağlık sektörlerinin başı çektiği görülmektedir.[2] Kalkınma yardımına en fazla ihtiyaç duyan ülkelerin En Az Gelişmiş Ülkeler olduğu ve Afrika kıtasındaki 54 ülkenin 33'ünün En Az Gelişmiş Ülkeler statüsünde yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda, kıtaya yönelik kalkınma projelerinin önemi de gün yüzüne çıkmaktadır.

2021 yılı, tüm dünyayı sarsan Covid-19 pandemisinin etkileri altında, ulaşım ve çalışma kısıtlamalarının kısmen devam ettiği bir yıl

2 "Afrika'da TİKA", TİKA, 29.12.2021, tika.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlv4 Erişim Tarihi: 24.08.2022.

Harita 1: TİKA Ofisleri

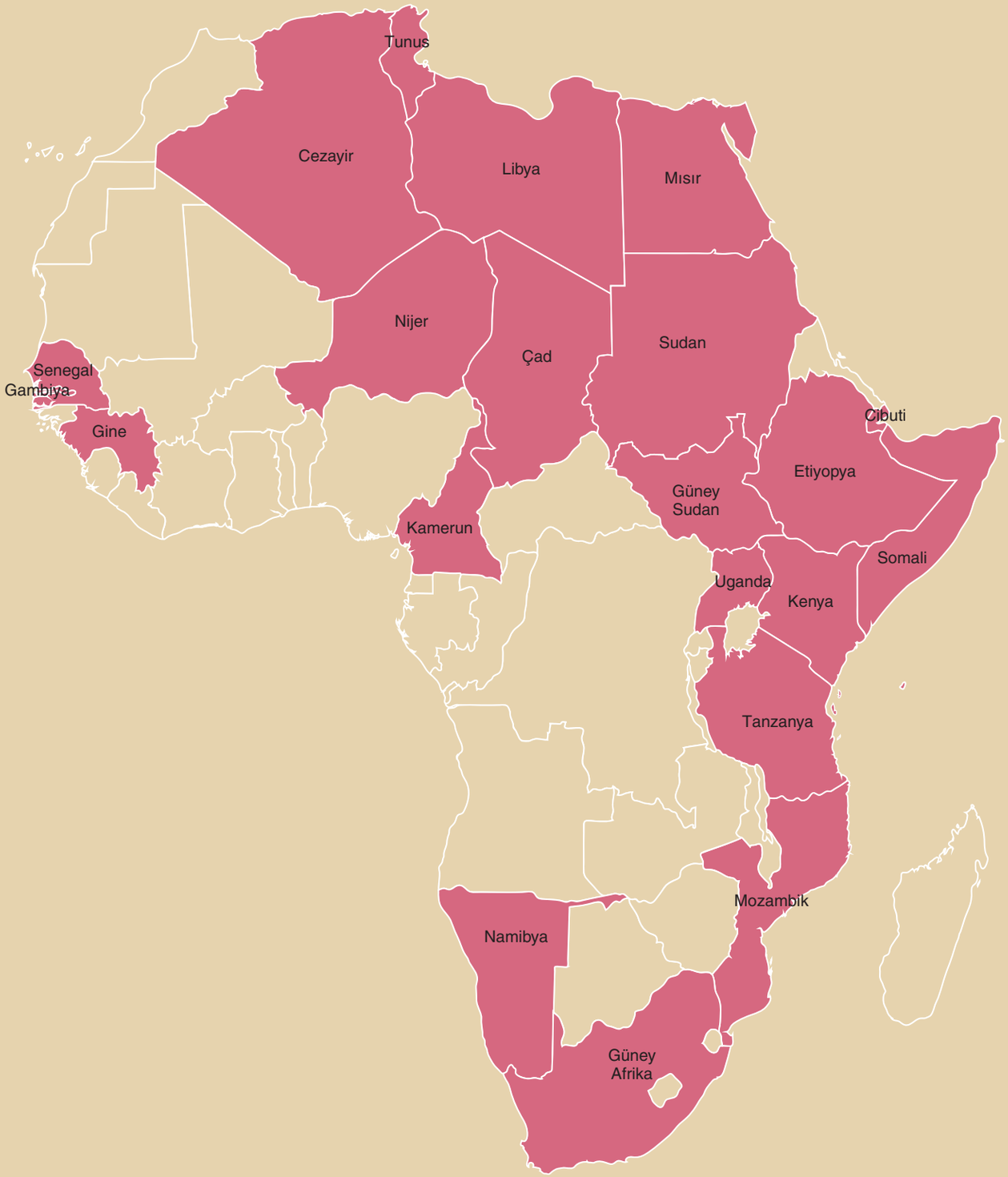

olmuş, Afrika ülkeleri ise kırılgan sağlık sistemleri ve pandemiye karşı zayıf refleksleri sebebiyle yaşanılan süreçten ekonomik olarak zarar görmeye devam etmiştir. Uluslararası yardımlaşma ve iş birliğinin öneminin daha da arttığı bu dönemde birçok ülke kalkınma iş birliği faaliyetlerini kısıtlamışken, TİKA bu zorlu süreçte Afrika halklarının yanında olduğunu bir kez daha göstermiş, kıtada Covid-19 ile mücadele kapsamında 2020-21 yıllarında 30'un üzerinde ülkede 60'tan fazla pandemi ile mücadele projesi hayata geçirilmiş, Afrika ülkelerine tıbbi malzemeler temin edilmiş, gıda paketleri dağıtılmış ve bu ülkelerde hijyen üniteleri ile maske üretim merkezleri kurulmuştur. TİKA'nın Afrika'da kurmuş olduğu Libya Fizyoterapi Hastanesi, Somali Recep Tayyip Erdoğan Hastanesi, Nijer-Türkiye Dostluk Hastanesi gibi büyük altyapı projeleri, sağlık sektörünü güçlendirmenin yanında, pandemi sürecinde güçlü sağlıklı altyapıların mücadelede etkinliğini de ortaya koymuştur.

Ülkeler arası seyahatlerin ve birçok ülkeye giriş çıkışların kısıtlandığı ve tüm kurumların geleneksel çalışma şekillerini değiştirmek zorunda kaldığı 2021 yılında TİKA, gerek sahadaki ofisleriyle gerekse merkezden imkânlarını maksimum seviyede kullanarak virüsle mücadele alanı dışındaki diğer sektörlerde de Afrika'daki faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu kapsamda 2021 yılında TİKA tarafından Afrika kıtasında hemen her sektörde 250'den fazla proje ve faaliyet hayata geçirilmiştir. İdari ve sivil altyapılarının yetersizliği, kolonyal geçmişin şiddetlendirdiği etnik çatışma ve savaşlar, siyasî ve ekonomik istikrardan ve toplumsal uzlaşıdan mahrum kırılgan devlet yapılarının mevcudiyeti ve pandeminin getirdiği kısıtlamalar TİKA'nın Afrika'da 2021 yılı içerisinde karşılaştığı temel sorunlar olarak ön plana çıkmıştır.

Günümüzde 1,8 milyar insanın yoksulluk sınırı altında, 811 milyon insanın aşırı yoksulluk sınırı altında hayatlarını sürdürmeye çalıştığı dünyada 235 milyon kişi hayatta kalabilmek için uluslararası yardıma muhtaç duruma gelmiştir.[3] Dünyanın en kırılgan kıtası olan Afrika'da ise yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal çalkantılar, son dönemlerde büyük göç hareketlerini ortaya çıkarmış, iç savaşlar, iklim krizinin getirdiği olumsuz sonuçlar, terör olayları ve kabile savaşları 2021 yılında da Afrika'da birçok insanın yerinden edilmesine ve yardıma muhtaç hale gelmesine sebep olmuştur. Bu nedenle 2021 yılında, geçmiş yıllarda sürdürüldüğü şekli ile 34 ülkede 40 proje ile sel, kuraklık, kasırga gibi afetlerin görüldüğü kriz bölgelerine, mülteci kamplarına, engelli, yaşlı bireylerin kaldığı bakımevlerine ve kadınlarla çocukların

3 "2022 Yılı Performans Programı", TİKA, 31.01.2022, tika.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlv5 Erişim Tarihi: 24.08.2022.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığının (TİKA) üretim, tasarım ve dene-yap laboratuvarı "CEZERİ-LAB"ın üçüncüsü Sudan Uluslararası Afrika Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nde kuruldu. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) tarafından Angola'nın başkenti Luanda'da, Rangel Kadın Mesleki Eğitim Merkezine Destek Projesi kapsamındaki etkinliğe katıldı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

sığındığı korunma merkezlerine gıda yardımları ulaştırılmış, yaraların bir nebze de olsa sarılması için sahada çaba sarf edilmiştir. TİKA, kalkınma iş birliği projelerinin bir parçası olarak Afrika ülkelerinin kriz anlarında gereksinim duydukları acil ihtiyaçlarını karşılamadaki çabası ile de Afrika halkları ve yönetimlerinden takdir toplamıştır.

TİKA Başkanı Serkan Kayalar'ın "Yoksulluğu ortadan kaldırmak ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak gibi geleneksel kalkınma işbirliği faaliyetlerinin yanı sıra yeni dönemde, iklim değişikliği, ekonomik eşitsizlik, yenilikçilik, sürdürülebilir tüketim, barış ve adalet gibi konularda program ve projeler üretmek önem arz etmektedir"[4] şeklinde ifade ettiği üzere, Afrika'da özellikle iklim değişikliğinin ve siyasî ve ekonomik istikrarsızlıkların oluşturduğu kırılgan ortamdan en çok etkilenen dezavantajlı gruplar olan kadınlar, engelliler, yaşlılar ve çocukların daha insani koşullarda hayatlarını devam ettirebilmeleri amacıyla, TİKA tarafından Afrika ülkelerinde gerçekleştirilen projelerde bu alanlara öncelik verilmiştir. Kadınlara istihdam sağlayan, gençlerin meslek edinmesine katkı sunan ve engellilerin hayat koşullarının iyileştiren, gelir getirici, sürdürülebilir yüzlerce mikro çaplı proje 2021 yılında Afrika halklarının sorunlarına çözümler konusunda katkı sağlamıştır.

Kalkınmanın eşit aktörü olan ancak hak ettiği konumda bulunmayan Afrika kadınının ekonomiye katkısının artırılması, toplumda daha güçlü bir yer edinmesinin sağlanması ve dezavantajlı konumdan çıkarak her alanda sesini güçlü bir şekilde duyurabilmesi adına Afrika'da kadınlara yönelik projelere öncelik verilmiş, kadın sağlığı ve kadın istihdamı gibi alanlarda 2021 yılında 30'un üzerinde proje gerçekleştirilmiştir.

TİKA projeleri uygulanırken iklim krizi ve savaşların etkisi ile kendini iyiden iyiye hissettiren gıda güvenliği probleminin çözümüne katkı sağlamak amacıyla projelerin sürdürülebilir, çevreye saygılı, iklim değişikliği ile uyumlu ve modern teknolojiye dayalı projeler olmasına özen gösterilmiş, bilhassa tarımda geleneksel metotlardan modern tekniklere geçiş yapılarak verimliliğin ve kârlılığın artırılması hedeflenmiştir. Afrika'nın özellikle de tarım alanında kendi kendine yetebilecek kapasiteye sahip olmasına rağmen birçok ürünü kıta dışından ithal etmesi TİKA'nın tarımda kendine yeten bir Afrika'yı temel hedefi olarak belirlemesine sebep olmuş, tarım projeleri seçilirken ve uygulanırken kıtada yetişen ürünlerin katma değerinin artırılması ve ham mamulden zirai ürüne geçişe ilişkin tüm süreçlerin yerelde tamam-

4 Serkan Kayalar, "Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu-2020", TİKA, 02.12.2021, tika.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlv6 Erişim Tarihi: 24.08.2022.

lanması için gerekli altyapıların oluşturulmasına yapılan projeler yoluyla destek sağlanmıştır. Bu kapsamda ülkelerin tarım alanında belirleyeceği iklim değişikliği ile uyumlu, gıda güvenliğini esas alan, bölge tarımsal kapasitesi ile uyumlu ve üretimi daha efektif tarım ürünlerinin tercih edilmesine yönelik makro planlarına destek vereceğimiz de ofislerimiz aracılığıyla deklare edilmiştir.

Yukarıda bahsedildiği üzere 250'den fazla proje ve faaliyetin gerçekleştirildiği 2021 yılında eğitim, tarım ve hayvancılık, acil insani yardımlar, sağlık ve sosyal ihtiyaçların karşılanması sektörlerinde projelere öncelik verilmiş, Cumhurbaşkanlığımız tarafından yayınlanan genelgelerle ilan edilen "Yunus Emre ve Türkçe Yılı" ve "Hacı Bektaş Veli Yılı" temalarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığımız koordinasyonunda her sene Ramazan ayında düzenlenen proje ve faaliyetler kapsamında 2021 yılında da "Erenler Sofrası" temasıyla 34 Afrika ülkesinde 40 proje ile ihtiyaç sahiplerine gıda yardımları ve iftar programları tertip edilmiş, kadının statüsünün güçlendirilmesi kapsamında Afrika'da doğrudan veya dolaylı olarak kadınların hayatlarına dokunan 30'un üzerinde proje hayata geçirilmiştir. TİKA'nın ortak kültürel mirasın korunmasına yönelik yürüttüğü restorasyon çalışmaları kapsamında Sudan Suakin Muhafaza Binasının restorasyonu projesinin çalışmaları devam etmiş, tarım alanında Çad-Türk Dostluk Külliyesi Uygulamalı Tarım Okulu Lise Binasının yapım işi tamamlanmış, Gine'de Kindia Bölgesi Tarımsal Kapasite Artırım Programı Çerçevesinde Meyve Kurutma ve Paketleme Tesisi Kurulması, Tunus'ta Monastir Bilim Merkezi Bilim ve İcat Müzesi Modernizasyonu, Sudan'da Nyala Sudan – Türkiye Sağlık Meslek Yüksekokulu Enerji ve Eğitim Altyapısı Geliştirme, Angola'da Bilişim Teknolojileri Sınıfı Kurulumu, Burkina Faso'da Game Koamba Derneğine Satış ve Sergi Mağazası Kurulumu, Kenya Mombasa'da Organik Sıvı Yosun Gübresi Üretim Tesisi Kurulumuna Destek Verilmesi, Nairobi'de Dört Yatılı Liseye Üretim ve Uygulamalı Eğitim Amaçlı Sera Kurulumu, Tanzanya'da Organik Atıklardan Çevre Dostu Kömür Briketi Üretimi gibi bir çok proje tamamlanarak Afrika insanının hizmetine sunulmuştur.

Sonuç

TİKA, pandeminin etkilerinin devam ettiği 2021 yılı itibariyle yaşanılan tüm zorluklara rağmen, Afrika'da ilk ofisinin açıldığı günün heyecanı ile faaliyetlerine hız kesmeden devam etmiş, gerek Program

Koordinasyon Ofislerimizin olduğu ülkelerde, gerekse ofislerimizin olmadığı ülkelerde Büyükelçiliklerimiz aracılığıyla Afrika insanının hayatına dokunan, doğrudan halkın faydasını hissettiği projeleri, farklı gündemlerinin olmadığını izaha gerek kalmaksızın kendine özgü kalkınma modeli ile gerçekleştirmeye devam etmiştir. Ülkemizin Afrika kıtası ile "yüz yıllık parantezi" kaldırmış olmasının bir tezahürü olarak TİKA kolonyalist geçmişe sahip ülkelerin kıtaya yakıştırdığı "karanlık kıta" tabirine itibar etmeden Afrika adına parlak bir geleceğe inanarak kalkınma yolunda Afrika ülkelerinin çabalarına destek olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Bu kapsamda bugüne kadar TİKA tarafından 54 Afrika ülkesinin 50'sine doğrudan ulaşılmış, proje sayısı ve sektör çeşitliliği artırılmıştır. Gerçekleştirilen projeler yoluyla Afrika ülkelerinin kurumsal yapısı güçlendirilirken ülkemizin kıta ile ilişkilerinin de derinleşmesinin önü açılmıştır.

Bu çabanın bir sonucu olarak Afrika Birliği Komisyonu (AUC) Başkanı Musa Faki Muhammed'in ülkemizi ziyareti kapsamında 1 Ekim 2021 tarihinde Afrika Birliği Komisyonu ile TİKA arasında kalkınma iş birliği mutabakat zaptı imzalanmış, Afrika Birliği ile ilişkilerimizin kurumsallaştırılmasında yeni bir aşamaya geçilmiştir. TİKA Başkanı Sayın Serkan Kayalar, Muhammed'in ziyaretiyle TİKA-Afrika ilişkilerine yeni ve güçlü bir halka eklendiğini ve imzalanan iyi niyet anlaşması çerçevesinde yeni iş birliği alanlarıyla stratejik ortaklıklarının daha da güçleneceğini ifade ederken, Sayın Musa Faki Muhammed ise Türkiye ile derin iş birliği içinde olduklarını dile getirmiş, Türkiye gibi kıta dışında bulunan ülkelerle iş birliğini geliştirmek arzusunda olduklarını belirtmiştir. Mutabakat zaptıyla Afrika ve üçüncü ülkelerde sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunma konusunda TİKA ve AUC arasında iş birliği yapılması, mevcut dostane ilişkilerin kalkınma iş birliği faaliyetleri aracılığıyla ilerletilmesi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmaya yönelik küresel çabalara katkı verilmesi, tecrübe paylaşımı ve kalkınma iş birliği programlarının uygulanması hedeflenmektedir.

Özetle TİKA ülkemizin başlattığı Afrika Açılım politikasına uyumlu şekilde faaliyetlerine hız kesmeden devam etmekte olup kıtanın kalkınmasına katkı sağlayacak her türlü proje önerisine bütçe imkânları ölçüsünde katkı sağlama gayreti içinde olmaya devam edecektir.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Nijerya'da bir lisenin fizik, kimya, biyoloji ve ev ekonomisi laboratuvarlarını yenileyerek gerekli materyalleri temin etti. TİKA tarafından başkent Abuja'daki Wuse Zone 3 Devlet Lisesinde yenilenen laboratuvarlar törenle hizmete açıldı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Libya'nın başkenti Trablus'ta yerli bir derneğin iş birliğinde kadınlar için dikiş atölyesi açtı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Türkiye-Somali İlişkilerinin 10. Yıl Değerlendirmesi

6

İsmail Ermağan*

Giriş

Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkileri son yıllarda kayda değer bir ilerleme kaydetmiş olup ikili ve çok taraflı kulvarlarda girişimler devam etmektedir. "Afrika Yılı" ilan edilen 2005 yılından itibaren Türk dış politikasındaki görünürlüğü artan Afrika ile ilişkiler, uzun bir geçmişe sahiptir ve bu ilişkide siyasi, insani, ekonomik ve kültürel boyutlar mevcuttur. Türkiye'nin kıtadaki ülkeler arasında ilişkilerini önemli ölçüde geliştirdiği ülkelerden biri de Somali'dir.[1]

1. Türkiye-Somali İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış

Türkiye ile Somali arasındaki diplomatik ilişkiler, 1979 yılında Somali'nin başkenti Mogadişu'da büyükelçilik açılması ile başlamış ancak Somali iç savaşının patlak vermesiyle, 1991 yılında Türkiye'nin Mogadişu Büyükelçiliği kapatılmıştır. Bu iç savaş ile Somali'nin siyasi, toplumsal, kültürel ve ekonomik yapısı da tamamen alt üst olmuştur. "1991 yılında başlayan iç savaşın tahrip ettiği altyapı, eğitim, sağlık, ekonomi ve kültür alanında Türkiye'nin artarak devam eden yardımları, aynı dine inanan iki ülke halkını birbirine yaklaştırmıştır."[2] Uzun yıllar süren bu savaş sonrası ikili ilişkilerin daha iyi bir konuma gelmesi, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) Afrika'yı temel dış politika hedeflerinden biri olarak kurumsallaştırmasının ardından ger-

* Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

1 İsmail Ermağan ve Elem Eyrice Tepeciklioğlu, "Türkiye-Afrika İlişkileri: Nasıl ve Nereye?", *Dünya Siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkileri Süreç-Kısıtlar-Olası Çözümler*, Ed. İsmail Ermağan ve Elem Eyrice Tepeciklioğlu, Nobel Yayınları, Ankara, 2021, s. 1-24.

2 Güngör Şahin, "Türkiye-Somali İlişkileri", *Dünya Siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkileri Süreç-Kısıtlar-Olası Çözümler*, Ed. İsmail Ermağan ve Elem Eyrice Tepeciklioğlu, Nobel Yayınları, Ankara, 2021, s. 283.

çekleşmiştir.[3] Türkiye 2005 yılında Afrika Birliği'nde "Gözlemci Üye", 2008 yılında ise "Stratejik Ortak" olarak kabul edilmiştir. Spesifik olarak "Afrika kıtasına açılan bir kapı" olarak görülen Somali ile ilişkiler ise 2009 yılında iki ülke arasında imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Somali Cumhuriyeti Hükûmeti Arasında Teknik İşbirliği Anlaşması" ile güçlü bir ivme kazanmıştır.[4] 2011 yılında Türkiye'nin başbakanlık düzeyinde Somali'yi (Mogadişu) ziyareti ile birlikte büyükelçilik tekrardan faaliyete geçmiş ve ilişkilerin sağlamlaşması adına süreç hızlandırılmıştır. İki ülke arasında Dışişleri Bakanlığı düzeyindeki ilk ziyaret ise 2019 yılında gerçekleştirilmiştir.[5]

Türkiye'nin yumuşak güç politikasının temel unsurlarından biri olan TİKA (Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı) ve Türk sivil toplum örgütlerinin Somali'ye başlattığı yardımlar günümüzde de devam etmektedir. Ancak Türkiye'nin Somali politikası sadece insani yardımlar bağlamında değil, aynı zamanda uzun vadede ülkenin kalkınmasına yardımcı olunması ve ekonomik, ticari ve askerî gelişimi adına da çabaları içermektedir. Örneğin, 2015 yılında Türkiye, Somali vatandaşlarının sağlık ihtiyaçlarının ve tedavilerinin bir an önce karşılanması niyetiyle "Somali-Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi" adında modern bir hastane inşa etmiş ve bunun açılışını yapmıştır.[6]

İki ülke arasında 2012 yılında imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Somali Cumhuriyeti Hükûmeti Arasında Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması" kapsamında Somali'nin askerî gücünü arttırma ve destek sağlama adına 2017 yılında Somali Türk Görev Kuvveti Komutanlığı kurulmuş ve Türk askerî personeli Somalili askerlere eğitim vermeye başlamıştır.[7] TURKSOM Askerî Eğitim Üssü, dönemin Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar ve Somali Başbakanı Hasan Ali Haire başkanlığında düzenlenen tören ile Eylül 2017'de açılmıştır. İlk askerî akademi mezunlarını ise 2019 yılında vermiştir. Bu alanda Türkiye'nin politikası, siyasi, ekonomik ve askerî istikrarın sağlanması yolunda Somali silahlı kuvvetlerinin etki, beceri ve kapasitesini artırmaktır.

Altı çizilmelidir ki Afrika'da "en uzun sahil şeridine sahip Somali, coğrafi konumu nedeniyle büyük güçlerin buradaki faaliyetlerini artırmasına sebep oluyor. Türkiye, Somali'de emperyalist ülkelerin etkisini kırmaya çalışıyor. [Yine] Eş-Şebab terör örgütüne karşı yıllardır mücadele içerisinde olan Somali, en çok desteği Türkiye'den alıyor. Türkiye, bölgedeki terör mücadelesinde Somali'ye destek vererek, ülkede siyasi istikrar ve huzur ortamının sağlanmasını istiyor."[8]

3 Mürsel Bayram, "Türkiye-Afrika İş Birliği: Üçüncü Bir Yol Mümkün mü?", *Türk Dış Politikası Yıllığı*, SETA, 2021, s. 76-89.

4 Hakan Mehmetçik ve Ferit Belder, "Türkiye'nin Afrika'ya Açılan Kapısı: Somali", *Dünya Siyasetinde Afrika 4*, Ed. İsmail Ermağan, Nobel Yayınları, Ankara, 2017, s. 441-460.

5 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye - Somali Siyasi İlişkileri.", 2022, mfa.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlvq Erişim Tarihi: 29.07.2022.

6 Ahmet Çınar, Bir Yumuşak Güç Örneği Olarak Türkiye Somali İlişkileri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 50.

7 Selami Kökçam, "Yeni bir model: Türkiye-Somali İlişkileri", TRT Haber, 20.05.2021, trthaber.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlvr Erişim Tarihi: 28.07.2022.
Bu askerî "üs, hâlihazırda Türkiye'nin yurt dışındaki en büyük askerî eğitim merkezi konumunda. Türkiye'nin buradaki askeri eğitim merkezinde Somali ordusunun omurgasını teşkil edecek subay ve astsubay yetiştiriliyor. Somali ordusunun toplam 15-16 bin askerden oluşması bekleniyor. Türk yetkililerin açıklamalarına göre, 5 bin Somalili asker Türkiye tarafından eğitilecek. Bu da ordunun 3'te 1'inin eğitilmesi anlamına geliyor. Eğitim alan Somali askerleri, ülkedeki askeri operasyonlarına aktif olarak katılıyor" ("Yeni bir model: Türkiye-Somali İlişkileri" başlıklı eserden alıntı).

8 M5 Dergisi, "Türkiye-Somali İlişkilerinde Yeni Dönem, Somali Neden Çok Önemli?", 30.08.2021, m5dergi.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlvs Erişim Tarihi: 15.09.2022.

Türkiye Mezunu Somalili Bakan Abdulkadir Muhammed Nur Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan ile buluştu. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

2 . 2021 Yılı Türkiye-Somali İlişkileri

Yakın dönem Türkiye-Somali ilişkilerine bakıldığı zaman, Türkiye'nin öncelikli bir eylem olarak Somali'de uzun yıllardır var olan yoksulluk ve yaşam kalitesinin düşüklüğü gibi ekonomi-kalkınma sorunlarına odaklandığı görülmektedir. Bu bağlamda ilgili çalışmalar kamu diplomasi aygıtları üzerinden 2021 yılında da sürdürülmüştür.

2020 yılında Covid-19'un baş göstermesi ile Türkiye sağlık alanında da yardımlarını gerçekleştirmiş, bu çerçevede Sağlık Bakanlığı ve TİKA üzerinden Somali'ye tıbbi yardım malzemeleri ulaştırılmıştır. Ayrıca, III. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nde deklare edilen "Afrika'ya 15 milyon doz aşı bağışı programı" kapsamında Somali'ye 290 bin doz aşı gönderilmiştir.

Türkiye, 5 Kasım 2020 tarihinde Somali'nin vadesi geçmiş olan IMF'deki (Uluslararası Para Fonu) borcunun hafifletilmesi için katkıda bulunacağını açıklamış ve 3.5 milyon dolarlık IMF ödemesi Somali hükûmeti tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.[9] Somali Enformasyon Bakanı Osman Dubbe, Somali'nin son üç buçuk yıldır borçlarından ötürü büyük sıkıntılar yaşadığını, bu ortamda Türkiye'nin kendilerine katkıda bulunmasının çok iyi bir haber olduğunu belirterek sevincini dile getirmiştir. Bu bağlamda dönemim Somali Adalet Bakanı Aldulkadir Muhammed Nur, sosyal medyada Türkiye'ye teşekkür etmiştir.[10] Diğer yandan, ekonomi ayağında Türk şirketlerin Somali'deki yatırımları 2021 yılı itibarıyla 100 milyon dolara ulaşmıştır.[11]

Ek olarak, 5 Ağustos 2021 tarihinde Türkiye ile Somali arasında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi doğrultusunda yeni bir "Hibe Anlaşması" yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Somali ile ikili ilişkilerini geliş-

9 Mustafa Şahin, "Türkiye'nin Somali Politikasının İncelenmesi: 2011-2020 Dönemi", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 2021, s. 123.

10 Çağıl Kasapoğlu, "Türkiye Somali'nin IMF borcunu neden ödedi, karar Afrika politikası açısından ne anlama geliyor?", BBC Türkçe, 09.11.2020, bbc.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlvv Erişim Tarihi: 27.08.2022.

11 "Yeni bir model: Türkiye-Somali İlişkileri."

12 Tufan Aktaş, "Teneke evlerde doğanların dünyaya açılan umut kapısı: Somali Maarif Okulları". Anadolu Ajansı, 21.05.2022, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlvx Erişim Tarihi: 26.07.2022.

tirmeye başladığı 2011 yılından itibaren bu ülkeye birçok kez yardım gerçekleştirmiştir.

Somali ile Türkiye arasında eğitim alanında da ilişkiler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Somali'nin ilgili altyapısındaki eksiklikleri nedeniyle Türkiye Maarif Vakfı (TMV) bu ülkede okullar inşa etmekte, YTB ise Türkiye Bursları aracılığıyla Somalili gençlere eğitim fırsatları sunmaktadır. TMV, Somali Maarif Okulları sayesinde anaokulundan liseye kadar verilen eğitim ile birlikte Somalili öğrencilerin Türkiye'de üniversite eğitimi almalarına da katkı sağlamaktadır.[12] Türkiye'nin Mogadişu Büyükelçisi Mehmet Yılmaz, Ağustos 2021'de 1.500'den fazla öğrenciye eğitim verildiğini, 2021 akademik yılında ise 56 öğrencinin Türkiye'de burslu olarak eğitim aldığını belirtmiştir. Yılmaz, ayrıca, 1990'lı yıllardan bu yana toplam 1.246 öğrenciye burs verildiğini, Diyanet Vakfı'nın Mogadişu'da 300 öğrencisi olduğunu ve 140 öğrenciye burs sağladığını ifade etmiştir.[13]

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2011 yılında gerçekleştirdiği ziyaretin ardından iki ülke arasında karşılıklı pek çok üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir. Somali Adalet Bakanı Abdulkadir Muhammed Nur, 2021 yılının Ağustos ayında Anadolu Ajansı için kaleme aldığı bir görüş yazısında, Erdoğan'ın 2011 yılında ülkeye gerçekleştirdiği ilk ziyaretin ardından Türk toplumunun coğrafi olarak kendinden çok uzakta yaşayan bir toplum için, Somali için, kenetlenme başarısı gösterdiğini belirtmiştir. Nur, yazısında, "Türkiye gibi Somali'nin istikrarına ve refahına yatırım yapan kardeşlerimizin desteğiyle müreffeh bir Somali'yi kuracak bu bütünleştirici ve birleştirici ruhu oluşturabileceğimize inancım tam." diye eklemiştir.[14]

Türkiye'nin Somali'ye resmî kalkınma yardımlarını aktaran TİKA, 2021 yılında Somali'de yağmur suyu depolama için geomembranlı su havuzları kurulması çalışmalarında bulunmuştur. Ülkenin Jeh bölgesinde yağmurların sadece yılın belirli aylarında yağması sebebiyle diğer aylarda sıcaklığın da etkisiyle dönemsel kuraklık ortaya çıktığı ve bu kuraklıktan dolayı yaşamın olumsuz yönde etkilendiği belirtilerek yağmur suyu depolanması için havuzlar inşa edilmiştir.[15] Yine 2021 yılında TİKA tarafından Afet ve Acil Durumlar için Eğitim Programı uygulaması gerçekleştirilmiş, ülkedeki sağlık kapasitesinin arttırılması amaçlanmıştır.[16] Diğer yandan, iklim değişikliği bakımından kuraklık sorunuyla baş başa kalan Somali'ye tarımsal faaliyetler alanında da destek sağlanmaktadır. Bu alanda kuraklık sorunlarının ilerlememesine katkı sağlaması açısından yenilikçi ve modern yöntemlerle birlikte tarımsal

13 Yunus Emre Enstitüsü, "'Türkiye'deki Somali Diasporası' Temalı GSD Zirvesi Düzenlendi", 23.08.2021, yee.org.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlvz Erişim Tarihi: 23.08.2022.

14 Abdulkadir Muhammed Nur, "10. yılında Erdoğan'ın Somali ziyareti: Bir halka umut olmak", Anadolu Ajansı, 19.08.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlyI Erişim Tarihi: 21.09.2022.

15 TİKA, "Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu", 2021, s. 1-24. tika.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlyJ Erişim Tarihi: 11.09.2022.

16 TİKA, "Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Faaliyet Raporu", 2022, s. 1-95, tika.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlyK Erişim Tarihi: 09.09.2022.

Türkiye'den Somalili askerlere özel eğitim Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) seçkin personelince, Somali Türk Görev Kuvveti Komutanlığında, Somali ordusunun temelini oluşturacak subay ve astsubay adayları ile erlere eğitim veriliyor. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

yatırımlar ön plana çıkarılmaktadır. Türk Kızılayı ve AFAD gibi önemli aktörler de Somali halkına yardımda bulunmaya devam etmektedir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2022 yılının Temmuz ayında yaptığı bir açıklama ile Somali'ye son 10 yılda 1 milyar dolardan fazla yardım yapıldığını belirterek, Türkiye'nin sağlıktan eğitime, altyapı kalkınmasından askerî gelişime ülkede birçok farklı alanda varlık gösterdiğini ve Somali'nin yanında olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca ikili ilişkilere ticari açıdan bakacak olursak, 2021 yılı itibarıyla Türkiye'nin Somali ile ihracatının 280.153 dolara, ithalatının ise 4.387 dolara yükseldiği görülmektedir.[18]

Sonuç

Türkiye'nin ülkede refah ve istikrar sağlayıcı etkisi, bölgedeki diğer Afrika ülkeleri açısından da iş birliğini cazip kılmaktadır. Yıllardır süregelen ikili ilişkilerde Somali'nin ekonomik, sosyal, ticari, güvenlik, sağlık ve birçok alanlarda yaşadığı sorunların çözümünde kritik destekçilerinden biri Türkiye olmuştur. İki ülke arasında tarımsal faaliyetler (kuraklık), enerji ve kalkınma gibi belirtilen alanlar dışında da iş birliklerinin yoğunlaştığı ve yoğunlaşmaya devam edeceğini belirtmek gerekir. Türkiye-Afrika arasındaki askerî iş birliğinin Somali'de kritik öneme haiz güvenlik sektörüne de önemli katkı sağladığı dile getirilebilir. Bazı ülkelerin bu ilişkiyi "bağımlılık karakterli" bir ilişki olarak nitelemesi, esasında "kazan-kazan" özelliğinin ikrarıdır; zira ortada yapılan net yatırımlar söz konusudur. Son tahlilde, insani yardım politikası ve yumuşak güç stratejisinin, Türkiye'yi Somali'de de özgün kıldığı görülmektedir.

17 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Son 10 yılda Somali'ye yaptığımız yardımların tutarı bir milyar doları aştı", 06.07.2022, tccb.gov.tr/ adresi içinde kısa url: kisa.link/QlyP Erişim Tarihi: 11.08.2022.

18 Ramazan Erdağ, "Türkiye'nin Afrika Politikası 2021", Türk Dış Politikası Yıllığı, SETA, 2021, s. 421.

7

Türkiye'nin Afrika'daki Kültür, Eğitim ve Medya Diplomasisi Faaliyetleri

Gökhan Kavak*

Giriş

Türkiye'nin dış politikasında son 10 yılda en kapsamlı ve gözle görülür adımların Afrika ülkelerinde atıldığı görülmektedir. Kıtanın farklı bölgelerinde tespit edilen ihtiyaca bağlı olarak eğitim, kültür, insani kalkınma ve medya gibi birçok alanda yürütülen çalışmalar 2021 yılında da devam etmiştir. Eğitim, insani kalkınma, kültür ve medya alanındaki çalışmalarda Türk bayrağını Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Türkiye Maarif Vakfı (TMV) ve Anadolu Ajansı (AA) gibi kurumlar dalgalandırmaktadır. Bu kurumlar, Afrika ülkelerinde gerek açtıkları ofisler üzerinden gerekse de düzenlenen ulusal ya da uluslararası organizasyon ve eğitimlerle hem Türkiye ve Afrika halklarının birbirini daha yakından tanımasına hem de Afrika'nın kalkınmasına katkı sağlamaktadır.[1]

YTB Faaliyetleri

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından 2012 yılından itibaren uluslararası öğrencilere yönelik yürütülen "Türkiye Bursları" programına lisans, yüksek lisans ve doktora için her yıl Afrika ülkelerinden binlerce öğrenci başvurmaktadır. Türki-

* Dr., Anadolu Ajansı Afrika Editörlüğü

1 Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Afrika'da TİKA, TİKA, Ankara, 2021, s.10.

ye'de eğitim alarak ülkemizin zengin kültürünü tanıyan Afrikalı öğrenciler hem iyi bir eğitim alarak hayatlarına devam etmekte hem de ülkelerine döndüklerinde ülkelerinin kalkınması için çalışmakta ve Türkiye'nin "kültür elçileri" olmaktadır.

Afrika ülkelerinin geneline bakıldığı zaman Türkiye Bursları programı kapsamında 54 Afrika ülkesinden 2021 yılına kadar toplam 314 bin 191 başvuru alınmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda ise 13 bin 982 öğrenci burs kazanmaya hak kazanmıştır. Hâlihazırda ise 4 bin 403 Afrikalı öğrenci ülkemizdeki üniversitelerde lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerine devam etmektedir. 51 farklı Afrika ülkesinden ise toplamda 8 bin 786 Türkiye mezunu bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye mezunlarının hem kendi aralarındaki iletişimi sürdürmesi hem de Türkiye'yle olan ilişkilerini devam ettirmesi için mezun dernekleri 12 Afrika ülkesinde çalışmalar yürütmektedir.[2]

Öte yandan YTB tarafından sağlanan eğitim destekleri kapsamında Gana, Cibuti, Kenya, Somali, Etiyopya, Nijer, Gana, Mali, Senegal, Burkina Faso, Uganda, Tanzanya, Uganda, Kamerun ve Çad'dan girişimci gruplarına yönelik mesleki eğitimler verilmektedir. Türkçe kursu projeleri ve kapasite geliştirme programlarının yanında farklı Afrika ülkelerinde burs programı kapsamında, kamu görevlisi, diplomat, gazeteci, bürokrat, asker ve akademisyenlere yönelik Türkçe dil eğitimi ve çeşitli kamu kurumlarında tecrübe paylaşım seminerleri verilmektedir.

"Otuz Sekiz Dilde Afrika Atasözleri Seçkisi 1" kitabı Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesinde Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan Hanımefendi'nin katılımıyla düzenlenen programda tanıtıldı. Yunus Emre Enstitüsü ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nin katkılarıyla hazırlanan kitap, 24 Ocak Dünya Afrika ve Afro-Kökenli Kültür Günü" dolayısıyla Afrika El Sanatları Pazarı ve Kültür Evi tarafından yayımlandı.

YEE Faaliyetleri

Afrika kıtasında 10 ülkede faaliyet gösteren Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Afrika'nın farklı ülkelerinde eğitimden sanata, bilimden spora kadar geniş bir yelpazede faaliyet göstermektedir.[3]

YEE, 2021 yılı içerisinde Ruanda ve Nijerya'da merkezler açarak faaliyetlerine devam etmektedir. Nijerya'nın başkenti Abuja'daki YEE ofisinde çevrim içi Türkçe kursları verilmekte ve bu vesileyle Nijerya halkına Türkiye ve Türk kültürü tanıtılmaktadır. Ruanda'nın başkenti Kigali'de faaliyete geçen YEE'nin Türkçe eğitim faaliyetlerine ise Ruanda halkının yoğun ilgi gösterdiği görülmektedir.

2021 yılı içerisinde YEE tarafından Türkçe eğitiminin yanı sıra kültür ve sanat alanında birçok program düzenlenmiştir. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde düzenlenen "Yunus Emre Şiir Sergisi" ile Hoca Ahmed Yesevî'nin 855'inci ölüm yıl dönümünü anma etkinliğini, Senegal'de Türk Tasavvuf Musikisi konserini ve Nijerya'da düzenlenen

2 "Afrika Geleceğini Türkiye'de Arıyor", Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), ytb.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlwm Erişim Tarihi: 14.08.2022.

3 Muhammed Tarhan, "Yunus Emre Enstitüsü, Afrika kıtasındaki merkezlerinin sayısını artırmayı hedefliyor", Anadolu Ajansı (AA), 15.12.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlwy Erişim Tarihi: 12.08.2022.

YTB ve Afrika Birliği arasında diaspora, eğitim ve araştırma konularına dair iş birliği protokolü imzalandı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi. 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nde, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından Türkiye'de yükseköğrenim ve burs imkanları ile Türkiye Maarif Vakfı tanıtıldı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

çocuk etkinliklerini bunlar arasında sayabiliriz.

YEE'nin yayıncılık çalışmaları 2021'de de devam etmiştir. Nitekim Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinin katkılarıyla hazırlanan "Otuz Sekiz Dilde Afrika Atasözleri Seçkisi 1" kitabı, 24 Ocak Dünya Afrika ve Afro-Kökenli Kültür Günü dolayısıyla Afrika El Sanatları Pazarı ve Kültür Evi tarafından yayımlanmıştır. Kitap, Afrika'daki 18 ülkenin 38 ulusal dilinde bin 500'ün üzerinde atasözünü barındırmaktadır.

TMV Faaliyetleri

Afrika'da beş yılını tamamlayan Türkiye Maarif Vakfı (TMV), okul öncesinden yükseköğretime kadar her kademede eğitim öğretim hizmetine devam etmektedir. TMV, Afrika'da 25 ülkedeki 175 eğitim kurumuyla, 17 bin 565 öğrenciye eğitim vermektedir. Vakıf, Afrika'da FETÖ ile iltisaklı 115 eğitim kurumunu da devralmıştır.[4]

İlk faaliyete geçtiğinden bu yana kurulan ilişkilerle TMV; Afrika ülkelerinde Burkina Faso, Burundi, Cibuti, Çad, Ekvator Ginesi, Etiyopya, Fildişi Sahili, Gabon, Gambiya, Gana, Gine, Güney Afrika Cumhuriyeti, Güney Sudan, Kamerun, Kenya, Kongo, Demokratik Kongo, Liberya, Madagaskar, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Sao Temo ve Principe, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Tanzanya, Togo ve Tunus'da faaliyet göstermektedir.

TMV tarafından 2021 yılı içerisinde atılan önemli bir adım Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki ilk eğitim yatırımı olan Uluslararası Güney Afrika Maarif Okulları'nın açılışı olmuştur. Açılışı gerçekleştirilen eğitim kurumu, anaokulu, ilkokul ve ortaokul seviyelerinde 250 Güney Afrikalı öğrenci kapasitelidir. Yine 2021 yılında Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da FETÖ'ye ait, 2 bin öğrencinin devam ettiği 11 okul, mahkeme kararıyla 11 Ağustos tarihi itibarıyla fiilen Türkiye Maarif Vakfına devredilmiştir.

Doğu Afrika ülkelerinden Güney Sudan'la Türkiye Maarif Vakfı arasında, ülkede 2022'de eğitim kurumu açılması ile ilgili Ev Sahibi Ülke Anlaşması imzalanması üzerinde mutabakat sağlanmış ve Türkiye Maarif Vakfına ait okulun 2022'de Güney Sudan'da eğitim öğretim faaliyetine başlaması kararlaştırılmıştır. Batı Afrika'nın önemli ülkelerinden biri olan Togo'da ise iki farklı kampüs içerisindeki Togo Uluslararası Maarif Okulları faaliyete başlamıştır. Başkent Lomé'deki kampüslerde anaokulundan liseye kadar sekiz ayrı okul bulunmaktadır.

4 "Türkiye-Afrika dostluğu eğitim, kalkınma ve kültür iş birliğiyle güçleniyor", Türkiye Maarif Vakfı (TMV), turkiyemaarif.org/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/Qlwz
Erişim Tarihi: 12.08.2022.

Kaynak: Unsplash

Medya Diplomasisi

Türkiye'nin Afrika'da attığı diplomatik, ekonomik, kültürel, askeri ve insani kalkınma adımlarının kamuoyu ile paylaşılması ve duyurulması hiç kuşkusuz basın ve medya ile olmaktadır. Basın ve medya alanında Afrika ülkelerinde atılan adımlar, bu ülkeler ile Türkiye'yi yakınlaştırmanın yanı sıra kıtanın daha yakından tanınması ve Türkiye'nin yürüttüğü çalışmaların duyurulması açısından da önem arz etmektedir. Bununla birlikte Afrikalı medya mensuplarına yönelik düzenlenen eğitimler ve medya zirveleri de bu alanda atılan önemli adımlar arasındadır.

Anadolu Ajansı (AA), Afrika'nın farklı ülkelerinde açtığı ofisler ve istihdam ettiği basın mensupları ile hem Afrika ülkeleriyle Türkiye arasındaki yakınlaşmayı sağlamakta hem de iki tarafın birbirini daha doğru tanımasına destek olmaktadır. AA bünyesinde Etiyopya, Tunus, Güney Afrika Cumhuriyeti, Cezayir, Nijerya, Senegal, Kamerun ve Sudan gibi ülkelerde istihdam edilen muhabirler haber akışışının devam etmesini sağlamaktadır. Öte yandan hemen hemen tüm Afrika ülkelerinde serbest gazeteci olarak görev yapan basın mensupları ülkelerindeki önemli gelişmeleri ve dikkate değer hayat hikayelerini Anadolu Ajansı (AA) ile hem Türkiye'ye hem de dünya kamuoyuna ulaştırmaktadır.

TRT ise gerek insan, çevre ve yaban hayatı odaklı çekilen belgeseller gerekse de seçim, insani kriz, iç çatışma gibi konuların gündem takibinde Türkiye'yi Afrika ülkelerinde temsil etmektedir. TRT'nin AA gibi kıtada bir ofisinin bulunmamasına rağmen Afrika'da yaygın kullanılan Hausa ve Svahili dillerinde yayınlanan radyo programları ve web üzerinden yapılan yayınlar 2021 yılında da devam etmiştir.

2021 yılında Afrikalı basın mensuplarına verilen eğitimler de devam etmiştir. Buna örnek olarak YTB, AA ve TRT iş birliğinde çevrim içi olarak "Afrika Medya Temsilcileri Eğitim Programı II (AFMED 2)" örnek gösterilebilir. Programda medyadaki son gelişmeler, güncel meseleler ele alınmış, usta eğitmenler tecrübelerini katılımcılarla paylaşmıştır.[5]

Afrika ülkeleriyle imzalanan medya alanında iş birliği anlaşmaları da ilişkilerin geliştirilmesi ve kurumsallaştırması bakımından oldukça önemlidir. Bu kapsamda, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 17-18 Ekim 2021 tarihlerinde Angola'ya gerçekleştirdiği ziyaret sırasında TRT ile Angola Devlet Radyosu arasında bir iş birliği protokolü imzalanmıştır.[6] Öte yandan, 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi kapsamında TRT Genel Müdürü Mehmet Zahid Sobacı ile Afrika Yayın Bir-

5 Nazlı Yüzbaşıoğu, AA, "TRT ve YTB'nin iş birliğinde 'Afrika Medya Temsilcileri Eğitim Programı'nın ikincisi başladı", Anadolu Ajansı (AA), 24.05.2021, aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QlwB Erişim Tarihi: 13.08.2022.

6 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Angola'ya savunma sanayii konusunda her türlü desteği vermeye hazırız", TRT Haber, 18.10.2021, trthaber.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmRW Erişim Tarihi: 02.12.2022.

liği Yönetim Kurulu Başkanı Gregoire Ndjaka tarafından imzalanan protokolle TRT, Afrika Yayın Birliğine ortak üye olmuştur. Anlaşma ile TRT, Birliğin Genel Kurul toplantılarına ve özel komisyonlarına iştirak etme hakkının yanı sıra kıtadaki ulusal yayıncılarla yakın temas ve iş birliği kurmaya yönelik çeşitli imtiyazlar elde etmiştir.[7]

Sonuç

Türkiye devlet olarak dış politikada siyaset belirlerken ve ilişkilerini geliştirirken belli kurum ve kuruluşlar üzerinden hareket etmektedir. Bunlar arasında yer alan YEE, YTB, TMV ve AA, Türkiye'nin Afrika insanına dokunan kurumları olarak faaliyet yürütmektedir. Her ne kadar kimi zaman bu kurumların çalışmaları kısa vadede hızlı sonuçlar almaya müsait olmasa da 2021 yılında atılan adımlar uzun ve orta vadede Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde Türkiye'nin "yumuşak eli" olarak önemli bir konumda bulunmaktadır. Diğer taraftan söz konusu kurumların 2021 yılında farklı alanlarda attığı adımlar sadece Türkiye'nin kıta ile ilişkilerine katkı sunmakla kalmayıp Afrika ülkelerinin ve halklarının kalkınmasına da katkı sağlamıştır.

7 "TRT, Afrika'nın sesi olacak", TRT Haber, 17.12.2021, trthaber.com/ adresi içinde kısa URL: kisa.link/QmRX
Erişim Tarihi: 02.12.2022.

Türkiye- Afrika İlişkilerinin 2021 Yılı Sınavı

8

Sedat Aybar*

Beraberinde getirdiği salgın hastalıkla bağlantılı iktisadi, siyasi, toplumsal daralmalar ve sorunlarla 2021 yılı, Türkiye-Afrika ilişkilerinin ciddi olarak sınava tabi tutulduğu bir yıldı. Afrika kıtası, tüm bu olumsuzluklara rağmen Türkiye'nin dış ilişkiler haritası içinde son yirmi yılda en fazla ön plana çıkan coğrafya olma özelliğini 2021 yılında da korudu. Dahası, küresel ekonominin üretim ve tüketim zincirlerinin akamete uğradığı ve dünya ticaretinin gerilediği 2021 yılında, Türkiye'nin kıtayla olan iktisadi, ticarî ve diplomatik ilişkileri olumlu seyrine devam etmekle kalmadı, kıtaya yönelik çok daha sağlam stratejilerin oluşmasına ve iş birliklerinin gelişmesine yol açan birtakım girişimlerin gerçekleştirildiği bir yıl da oldu.

2003 yılından itibaren ivme kazanan ve karşılıklı kazan-kazan ilkesi etrafında giderek artan bir ivme ile gelişen yakın ilişkilerin bunda şüphesiz rolü vardır. Dönemin dayattığı "küresel daralma ve geri çekilme" ruhuna rağmen Türkiye-Afrika kıtası arasındaki ilişkilerin olumlu seyrinin devamlılığı hiç şüphesiz başta Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın sağlam siyasî iradesi olmak üzere iş dünyası ve bütün kurumlarıyla Türkiye'nin, Afrika yakınlaşmasına verdiği önemden kaynaklanmaktadır. İktidara geldikten sonra kıtaya yaptığı seyahatlerle yaklaşık otuz Afrika ülkesini ziyaret eden Cumhurbaşkanı Erdoğan, Afrika ile ticareti ilk aşamada 50 milyar ve takiben 75 milyar dolara çıkarma hedefini ilan etti. Halen Afrika'da 1,686 proje ile

* Prof. Dr., Uluslararası Finans Öğretim Üyesi, Bahçeşehir Üniversitesi, sedataybar@gmail.com

78 milyar dolarlık müteahhitlik hizmeti gerçekleştirilen müteahhitlik sektörünün kıtadaki varlığı pekişerek arttı.

Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın ifade ettiği şekliyle "dünya beşten büyüktür" söylemi etrafında Afrika ülkelerinin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde hak ettikleri temsili elde etmesi, kıtadaki karışıklıklar ve çatışmaları sonlandırarak, güç ve imkânıyla ekonomik kalkınmasının sağlanması, Türkiye'nin kıtaya yönelik takip edilecek yol ve stratejisini oluşturuyor. 2022 yılının Eylül ayında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda da yankılanan bu görüşlere başta Japonya olma üzere giderek artan desteğin gelmesi, diplomasi başarısı olarak olumlu karşılanıyor.

Türkiye'nin kıtaya yönelik kararlı tutumunu 2021 yılı içinde yansıtan en önemli gelişme, şüphesiz Türk ve Afrikalı iş insanlarının ticarî ve ekonomik alanlarda iş birlikleri geliştirmeleri için bir platform olarak kurulan Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu'nun (TABEF) Ekim 2021'de İstanbul'da bir araya gelmesiydi. Daha önce toplanan Afrika Zirvelerinin öncülü olarak iş dünyasının bu minvalde toplanması, yararlı çıktılar sağlaması açısından önemlidir.

Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi'nin (DEİK) öncülüğünde organize edilen bu "İş Forumları", Türkiye-Afrika ortaklığını güçlendirecek iş birliği alanlarını gözden geçirmek için fırsat ve dış politika yönelimlerinin daha gerçekçi zeminlerde oluşmasına olanak sağlıyor. Bu anlamda, "*Türkiye-Afrika ilişkilerini derinleştirme: Ticaret, Yatırım, Teknoloji ve Lojistik*" temasıyla üçüncüsü düzenlenen Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu'nu, Aralık 2021'de düzenlenen 3. Türkiye–Afrika Zirvesi'nin tamamlayıcı bir öncülü olarak değerlendirmek de mümkündür.

Özel sermaye çekişli bir Türkiye-Afrika yakınlaşmasının kalıcı sonuçlar doğuracağı ve takip edilen "kazan-kazan" politikasına katkı yapacağı genel kabul görüyor. İş forumlarının önemi, Türkiye'nin Afrika kıtasında kapsamı genişleyen yatırımların perspektifine oturttuğumuzda daha da belirginleşiyor. Bu çerçevede Türkiye, kıtadaki 78 milyar dolarlık yatırım projeleri ve 2021 sonu itibarıyla 30 milyar dolarlık ticaret hacmiyle Afrika'nın ana kalkınma ortakları arasında yer alıyor. Son olarak savunma sanayi alanında yapılan atılımlar, kıtada çok fazla ihtiyaç duyulan güvenlik ortamı için Türkiye'yi önemli bir ortak konumuna yükseltiyor.

İş Forumu'nun içeriği bize aynı zamanda, Afrika kıtasının üretim ve tüketim yapısının, Türk sanayi ve iktisadî sektörlerinin kıtayla tamamlayıcılık özellikleri taşıdığını ortaya çıkarıyor. Özellikle fiyat es-

Türkiye ve Cezayir iş dünyası İstanbul'da buluştu Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Türkiye ve Cezayir iş dünyasını İstanbul'da bir araya getirdi. Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdulmecid Tebbun, T.C. Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez, DEİK Başkanı Nail Olpak, Cezayir Ticaret ve Sanayi Odası (CACI) Başkanı Tayeb Chebab, DEİK/Türkiye-Cezayir İş Konseyi Başkanı Mesut Toprak, Cezayir-Türkiye İş Konseyi Başkanı Djellal Serandi ve iş insanlarının katılımıyla gerçekleşen Türkiye-Cezayir İş ve Yatırım Forumu'nda, DEİK'in ev sahipliğinde düzenlenen ikili iş görüşmelerinde karşılıklı ticaret ve yatırım fırsatları ele alındı. (Kaynak: DEİK)

nekliği açısından bakıldığında giderek güçlenen bir orta sınıfa sahip olan Afrika kıtasının Türk mallarına olan talebinin yüksek olması, Türkiye'yi kıtada kalıcı bir ticarî ortak haline getiriyor. 2021 yılının Ocak ayında Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması'nı (AfCFTA) yürürlüğe sokan kıta, yüksek yatırım getirisi ve düşük işçi maliyetleriyle Türk girişimciler için çekici bir pazar özelliği yansıtıyor. Ancak, Afrika-Türkiye iktisadî ilişkilerini ticaret, turizm, enerji ve altyapı yatırımları ile sınırlandırmanın yeterli olmadığını da bu iş forumlarının satır aralarından okuyoruz. İş forumları; iş birliklerinin, dijitalleşmenin de yaygın olarak kullanıldığı tarımı ve tarımsal altyapıyı da kapsaması gerektiğini, bu alanda ortaya konan iradenin kıtanın yoksullukla mücadelesine, yardımlara ve iklim değişikliğiyle bağlantılı sorunların çözümü için gerekli olduğunu gösteriyor. Bu bağlamda Türkiye'yi kıta için önemli bir iş ortağı haline getiriyor.

Kıtayla geliştirilen iktisadî ilişkilerin, Türk ekonomisinin kıtanın kırılganlıklarını azaltıp fırsatlar sunması ve karşılıklı olarak sürdürülebilir kazan-kazan pratikleri yaratarak rekabet üstünlüğü sağlıyor olması gerçeği, en açık şekilde 3. Türkiye-Afrika Zirvesi'nde yankılandı.

Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nin üçüncüsü, "*Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık*" anlayışıyla ve Afrika'dan bakan düzeyindeki yetkililerin yanı sıra 20'ye yakın devlet başkanı ve üst düzey temsilcinin katılımıyla 17-18 Aralık 2021'de İstanbul'da gerçekleştirildi. Zirvede, Türkiye-Afrika ilişkilerinin gelecek 5 yıllık strateji ve yol haritası belirlendi.

Tüm ilgili kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla gerçekleştirilen zirvede, tarım, sağlık ve eğitim alanlarındaki iş birlikleri ve karşılıklı kazanımlar sağlayacak stratejik planlar görüşüldü. Böylece Türkiye, kıtayla karşılıklı müzakere ve strateji belirleme sürecinin bir etabını daha başarıyla tamamladı. Son yirmi senede Afrika'ya yönelik girişimlerin üçüncü zirveyle ulaştığı seviye; bize Türkiye'nin kıta ile ilişkilerinin büyük bir evrim geçirdiğini ve kalıcı ilişkiler geliştirildiğini, Türkiye'nin kıta için eşit bir ortak olduğunu gösterdi. Türkiye, 2003 yılında 12 olan büyükelçilik sayısını 44'e çıkartarak Afrika'da en çok büyükelçilik açan ülke olma özelliğini kazandı. Türk Hava Yolları (THY), Covid-19 salgınına rağmen uçuş noktalarını 56'ya çıkartarak Afrika'yı dünyaya açan en önemli hava yolu konumuna yükseldi.

Türkiye'nin kıtayla olan ticaretine tüketici talep yapısı göz önünde bulundurularak bakıldığında, Avrupa Birliği ile imzalanmış olan

Türkiye-Afrika III. Ekonomi ve İş Forumu
Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) tarafından düzenlenen Türkiye-Afrika III. Ekonomi ve İş Forumu'nda Bakanlar oturumu yapıldı. Toplantı sonunda foruma katılan bakanlar aile fotoğrafı çektirdi. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Gümrük Birliği ve diğer Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) nezdinde bu ticarî ilişkilerin taşıdığı tamamlayıcılık özellikleri sayesinde karşılıklı artış potansiyeli taşıması ve bu alandaki imkân ve kabiliyetleri, kıta ülkeleri için ciddi bir iktisadî ortak haline getirdi.

Türkiye'nin kıtaya yönelik açılımını insani boyutuyla ön plana taşıyan en belirgin alan, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın (TİKA) karşılıksız olarak yaptığı yüzlerce üretim, eğitim ve sağlık projesinin gerçekleştiği yardım alanıdır. Birçok sosyal ve kültürel projenin yanı sıra özellikle de Covid-19 salgını ile mücadelede Türkiye'nin kıtaya yaptığı aşı ve sağlık yardımları, 2021 yılına damgasını vurdu. Böylece Türkiye, insani yardımda gayrisafi millî hasıla ile oranlandığında dünyadaki ilk 3 ülke arasına girdi. Salgınla mücadele ve sağlık yardımı kıtadaki ülkeler için en acil müdahaleyi gerektiren yardımlardı. Türkiye'nin bu konuda göstermiş olduğu irade, Afrika kıtasında olumlu yankılar buldu.

Türkiye'nin Afrika kıtası ile geliştirdiği derin ilişkiler; insani, ticari, siyasî ve diplomatik alanların uzantısı olarak güvenlik alanında da kendisini gösterdi. Kıtada bulunan ülkelerin büyük çoğunluğu Türkiye ile güvenlik alanında iş birlikleri geliştirme arzusuyla anlaşmalar imzalarken bir yandan da Türkiye'den savunma sanayi ürünleri ithal etmeye başladı. 2021 yılında kıtanın Türkiye'den yaptığı savunma sanayi ürünü ithalatı 288 milyon doları geçti. Aynı yıl itibarıyla, 60 milyar dolara ulaşmış olan güvenlik harcamaları nezdinde Türkiye'nin kıtadaki savunma sanayi ihracatının bunun %0.5 seviyesine ulaşması, bu alanda daha fazla yapılabilecek girişim olduğunu ortaya çıkarttı. Bu durum, özellikle Türk savunma sanayinin ulaştığı gelişmişlik düzeyi göz önünde bulundurulduğunda, kat edilecek çok daha uzun bir yolun olduğunu ortaya koyuyor.

Bu çerçevede, Afrika devletlerinin egemenlik ve toprak bütünlüğü ile ilgili hassasiyetleri önemseyen Türkiye'nin ürettiği SİHA'lar (Silahlı İnsansız Hava Aracı), rakipleriyle arasındaki rekabeti lehine çevirmeye yarayabilir. Kıtadaki varlığı giderek daha da kalıcılaşan ve iktisadî tamamlayıcılık çabalarıyla kök salan, başta terörizmle mücadele olmak üzere güvenlik alanında yüksek teknolojili savunma sistemleri üretebilen Türkiye'nin, giderek şiddetlenen küresel hegemonya tiyatrosunda Afrika'nın artan savunma kapasitesi ihtiyacına yönelik çalışmalar yapmasının çok daha uzun vadeli, gerçekçi ve güçlü bir ortak profili oluşturmasını sağlayacağının 2021 yılındaki çalışmalarla belirginleştiğini söyleyebiliriz.

Türk Asya Stratejik Araştırma Merkezi'nin (TASAM) Kasım 2021'de düzenlediği 7. İstanbul Güvenlik Konferansı'na bağlı olarak 4. Türkiye-Afrika Savunma ve Uzay Forumu, bu alanlarda çalışan Afrikalı uzmanları küresel ölçekte saygınlık kazanmış kurum, kuruluş ve araştırmacılarla buluşturdu. Afrika'dan çok sayıda bakanın iştirak ettiği, 15. Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı da 2021'de İstanbul'da gerçekleşti. Benzer şekilde Türk firmalarının da Afrika'daki savunma sanayi fuarlarına katılımları gerçekleşti. Türkiye'nin kıtayla güvenlik alanındaki iş birlikleri, Afrika'nın savunma gereksinimlerine cevap verecek şekilde, askerî alandaki yatırımları, teknoloji transferini ve askerî kapasite inşasını kapsıyor.

2021 yılı, Covid-19 salgını ve küresel iktisadî daralma gibi olumsuzluklara rağmen Türkiye-Afrika arasında 2000'li yılların başından bu yana giderek derinleşen iktisadi, ticari, diplomatik ve insani yardım ilişkilerinin güvenlik alanına taştığı bir yıl oldu. Bu durum, Türkiye'yi, kıtayla kurduğu ilişkiler açısından, göç, yoksulluk, iklim değişikliği, sürdürülebilirlik, eğitim ve istihdam gibi evrensel konuların Afrika coğrafyasına ait olan boyutlarıyla mücadele etmede, 2021 yılı sınavını başarıyla geçerek, çok daha sağlam temellerde stratejiler oluşturabilen bir ortak durumuna taşıdı.

Afrika Üzerine Yayınlar 2021

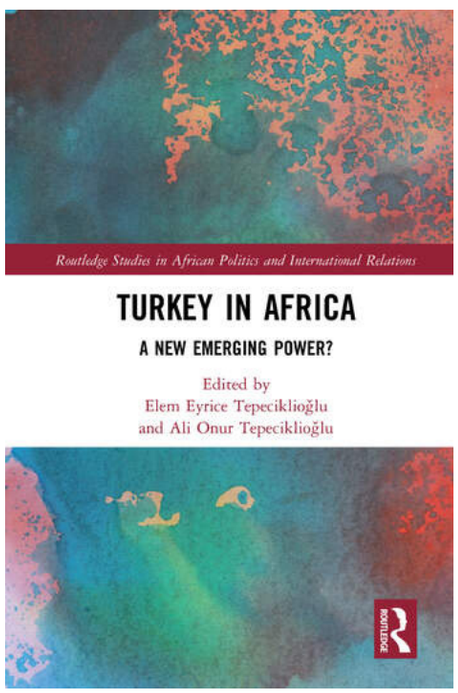

Turkey in Africa: A New Emerging Power?
Elem Eyrice Tepeciklioğlu ve Ali Onur Tepeciklioğlu (editörler). London ve New York: Routledge, 2021.

2021 yılı içinde Türkiye'nin Afrika politikasına ilişkin ikisi İngilizce biri Türkçe olmak üzere toplam üç kitap yayınlandı. Elem Eyrice Tepeciklioğlu ile Ali Onur Tepeciklioğlu tarafından derlenen *Turkey in Africa: A New Emerging Power?* [Türkiye Afrika'da: Yeni Bir Yükselen Güç mü?] başlıklı kitap, Türkiye-Afrika ilişkilerini kapsamlı, eleştirel ve analitik bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Kitap kapsamında, Türkiye'nin Afrika politikasının Afrika'nın diğer stratejik ortaklarından nasıl ayrıştığı konusu, eğitim ve burs olanakları, insani yardım, ticarî ilişkiler, kültür diplomasisi, barışı koruma faaliyetleri ve kamu diplomasisi faaliyetleri gibi farklı dış politika araçları üzerinden incelenmektedir.

Toplam üç ana başlık ve on üç bölümden oluşan kitabın ilk bölümü kapsamında Türkiye'nin Afrika'daki varlığının tarihi, siyasî ve teorik arka planına ilişkin genel bir çerçeve sunulmaktadır. Türkiye'nin Afrika politikasını dış politikadaki kavramsal ve kuramsal tartışmalar çerçevesinde ele alan kitabın ilk bölümü, Afrika'yı Türk dış politikasında konumlandırması nedeniyle kitaptaki diğer bölümlere giriş mahiyeti taşımaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'daki doğrudan ve dolaylı yönetimine odaklanan ikinci bölüm, arşiv belgelerine ve Os-

manlı seyahatnamelerine atıfta bulunarak Osmanlı'nın kıtaya ilişkin algısını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Kitabın ilk ana başlığı kapsamında, ayrıca, Türkiye-Afrika ilişkileri Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihten günümüze kadar getirilerek açılım politikasının geldiği yer sorgulanmakta ve Türkiye'nin kıtaya aktardığı yardımların temel özellikleri "Güney-Güney işbirliği" kavramı çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Kitabın ikinci bölümü, Türkiye'nin kıtadaki ekonomik ve askerî varlığını incelemektedir. Bu bölüm kapsamında, Türkiye'nin Afrika politikasının ardındaki iktisadî saikler öncelikle politik ekonomi boyutuyla ele alınmakta, sonrasında ise Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ticarî ilişkileri ve ticaretin Türkiye-Afrika ilişkilerinde oynadığı rol, Türkiye'nin uluslararası politikadaki rolü ve değişen kimliği ile bağlantılı bir şekilde değerlendirilmektedir. Kitabın ikinci bölümü kapsamında, Türkiye'nin Afrika'daki varlığının askerî boyutu kıtadaki askerî eğitim tesisleri, askerî işbirliği faaliyetleri ve silah satışı konuları çerçevesinde incelenmekte, Türkiye'nin Afrika ülkelerindeki barışı koruma misyonlarına katkısı ve bu alanda kendisini diğer ülkelerden nasıl farklılaştırdığı konuları ise ayrı bir bölüm kapsamında değerlendirilmektedir. Kitabın üçüncü bölümü ise, Türkiye'nin Afrika politikasının belkemiğini oluşturan insani yardımlar, Türk Hava Yolları'nın uçuş diplomasisi, kamu diplomasisi faaliyetleri ve dini diplomasi gibi yumuşak güç unsurlarına odaklanmaktadır. Öte yandan, bu ana başlıkların hiçbirine dâhil olmayan kitabın en son bölümünde, Afrikalıların Türkiye'ye yönelik algısı incelenmektedir.

Kitapta yer alan bölümler, Türkiye'nin Afrika politikasının farklı boyutlarını incelerken yükselen güç literatürünü esas almaktadır. Ancak çalışma, başlığından da anlaşılacağı üzere, okuyucunun Türkiye'nin kıtada yeni ve/veya yükselen bir güç olup olmadığını sorgulamasını hedeflemekte ve konuyu ele alan en kapsamlı eser olma iddiasını taşımaktadır. *Turkey in Africa: A New Emerging Power* kitabı, sadece Türkiye ve yükselen güçlerin Afrika politikası konusuna değil, uluslararası ilişkiler, tarih ve diplomasi alanlarına ilgi duyan araştırmacılara da hitap edebilir.

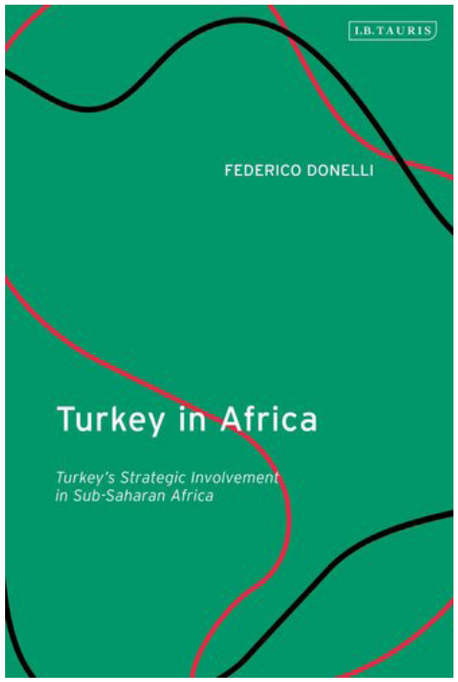

Turkey in Africa:
Turkey's Strategic Involvement in Sub-Saharan Africa
Federico Donelli. London: I. B. Tauris, 2021.

Federico Donelli tarafında yazılan *Turkey in Africa: Turkey's Strategic Involvement in Sub-Saharan Africa* başlıklı kitap, Türkiye'nin Afrika politikasına yönelik artan uluslararası ilgiyi yansıtır niteliktedir. Toplam yedi bölümden oluşan kitap, büyük oranda Donelli'nin önceki yıllarda Türkiye-Afrika ilişkileri üzerine yazdığı makalelerden oluşmaktadır. Kitap kapsamında, kıtada geleneksel olmayan bir güç olarak tanımlanan Türkiye'nin özellikle Sahra-altı Afrika ülkeleriyle yakınlaşma çabaları ele alınmakta ve Türkiye'nin Afrika politikasının temel karakteristikleri ile bu politikanın önündeki engeller ve kısıtlar değerlendirilmektedir. Kitaptaki bölümlerde, ayrıca, Türkiye'nin Afrika'ya açılım çabasının ardındaki temel faktörlerin neler olduğu, kıtada devlet dışı (Türk) aktörlerin etkin varlığının Türkiye'nin Afrika politikasına etkileri ve Donelli'nin ortaya attığı bir kavram olan Ankara mutabakatı'nın (Ankara consensus) ne anlama geldiği gibi sorulara cevap verilmektedir.

Kitabın ilk bölümünde Afrika'ya yönelik yeni paylaşım/talan (scramble for Africa) olgusu, Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel güçlerin yanı sıra Türkiye'nin de dâhil olduğu yükselen güçler ya da orta büyüklükte devletlerin genelde uluslararası sistemde özelde de Afrika'da artan rolleri kapsamında ele alınmaktadır. İkinci bölümde Türkiye-Afrika ilişkileri 2002 yılına kadar gelen süreçte tarihsel bir perspektifle ele alınmakta, bu yapılırken Türkiye'nin kıtadaki varlığı, Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi ve Turgut Özal-İsmail Cem dönemi gibi üç periyoda ayrılarak incelenmektedir. Kitabın üçüncü bölümü Türkiye'nin Afrika'ya açılım politikasını 2002-2011 yılları arasındaki dönemde dış politikada yaşanan dönüşüme odaklanarak bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Bu kapsamda 2011 yılı, Türkiye'nin Afrika da dâhil farklı bölgelere yönelik izlediği dış politikada bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Domestik, bölgesel ve sistemsel düzeyde pek çok faktörün Türk dış politikasında önemli değişimlere yol açtığı 2011 sonrası döneme odaklanan dördüncü bölüm, Türkiye'nin Somali politikasının farklı boyutlarını değerlendirmektedir. Türkiye'nin ülkedeki arabuluculuk ve insani yardım faaliyetleri ise ayrı başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Beşinci bölümde Ankara Mutabakatı" kavramını Türkiye'nin Afrika'ya yönelik izlediği politi-

kayı açıklamak için kullanan Donelli, bu kavramı Türkiye'nin Afrika ülkelerinin farklı alanlarda kalkınmasına yardımcı olmak için geliştirdiği yeni bir model olarak tanımlamaktadır. Donelli'ye göre, bu model daha çok eski sömürgeci güçler ya da ABD tarafından uygulanan "Washington mutabakatı'ndan da Çin tarafından uygulanan "Beijing mutabakatı"ndan da farklıdır. Bu durum, Türkiye'yi kıtada "melez" (hybrid) bir aktör yapmaktadır. Kitabın altıncı bölümü kapsamında Türkiye'nin Afrika'ya açılım politikasının uygulanmasında etkin olan devlet-dışı aktörlerin faaliyetleri ile bu aktörler arasındaki işbirliği konusu ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Kitabın son bölümü ise, 2016 yılındaki darbe girişiminin Afrika politikasına olası yansımaları konusuna odaklanmaktadır. Türk dış politikası ve Türkiye'nin Afrika politikası gibi konulara ilgi duyanlara hitap eden *Turkey in Africa: Turkey's Strategic Involvement in Sub-Saharan Africa* kitabı, içerdiği argümanların yanı sıra Türk olmayan bir yazarın Türkiye'nin Afrika politikasına yönelik değerlendirmelerini içermesi nedeniyle ayrıca dikkate değerdir.

Dünya Siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika Ülkeleri ile İlişkileri – Süreç, Kısıtlar, Olası Çözümler
İsmail Ermağan ve Elem Eyrice Tepeciklioğlu (editörler).
Ankara: Nobel Yayıncılık, 2021.

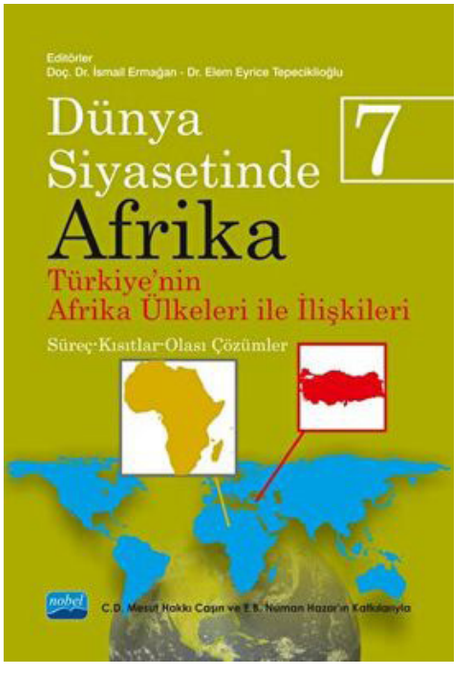

İsmail Ermağan ve Elem Eyrice Tepeciklioğlu tarafından derlenen *Dünya Siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika Ülkeleri ile İlişkileri – Süreç, Kısıtlar, Olası Çözümler* başlıklı kitap, 2014 yılından itibaren yayınlanan Dünya Siyasetinde Afrika serisinin yedinci kitabıdır. Ancak kıta ülkelerinin analizleri, Türkiye-Afrika ilişkileri, kıta dışı ülkelerin Afrika politikaları ve ekonomi, eğitim, kalkınma, sağlık ve güvenlik gibi kıtaya ilişkin çeşitli konuları içeren önceki sayılardan farklı olarak, bu kitap, Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkilerine odaklanmaktadır.

Toplam yirmi dört bölümden oluşan kitabın ilk bölümü kapsamında Türkiye-Afrika ilişkileri tarihsel bir perspektifle ele alınıp incelenmektedir. Osmanlı Devleti'nin Afrika ile ilişkileri konusu ile başlayan bölüm, sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nın Kabulü'ne kadar geçen sürece odaklanmakta ve en son olarak da Eylem Planı sonrasındaki durumu ilişkilerdeki

mevcut sorunlar ve çözüm önerileri konuları ile beraber ele almaktadır. Takip eden Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Osmanlı Afrikası konulu ikinci bölüm ise kitapta yer alan ve tarihsel sürece odaklanan bir diğer bölümdür. Bölüm kapsamında Evliya Çelebi'nin Afrika'ya dair anlattıklarının neden önemli olduğu sorusu sorulmakta ve Evliya Çelebi döneminde Osmanlı'nın Afrika'daki uygulamalarının incelenmesinin Türkiye'nin güncel Afrika politikasını anlama ve sorgulamamıza katkı sağlamakta olduğu görülmektedir.

Kitaptaki diğer bölümler Türkiye'nin Gana, Cezayir, Botsvana, Senegal, Güney Afrika, Cibuti, Etiyopya, Tanzanya, Libya, Somali, Nijerya, Nijer, Mozambik, Mısır, Sudan, Moritanya, Gambiya, Uganda, Kenya, Sierra Leone, Gine ve Mali olmak üzere yirmi iki Afrika ülkesiyle ilişkilerini değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Bu bölümlerin her biri kapsamında Türkiye ile ikili ilişkiler (tarihsel, siyasal/diplomatik, ekonomik, kültürel ve askerî ilişkiler), ilişkilerdeki mevcut durum, sorunlar ve çözüm önerileri ve bu ülkelerin en fazla ilişkide bulunduğu ya da ülkede etkin varlık gösteren diğer devletlere odaklanarak ele alınmaktadır. Bu anlamda kitaptaki bölümler arasında bir standardizasyon söz konusudur.

Türkiye'nin bahsi geçen Afrika ülkelerinden bazıları ile oldukça köklü ve uzun yıllara dayanan ilişkileri bulunmakta iken, bazı küçük Afrika ülkeleri ile ilişkiler nispeten yeni gelişmekte olup, Türkiye'nin bu ülkelerdeki varlığı literatürde çok fazla bilinmemektedir. Örneğin, kıtanın en küçük ülkelerinden biri olan Gambiya ile Türkiye arasında 1990'lı yılların başına dayanan müstesna bir askerî işbirliği bulunmaktadır. Muhtemelen bu konulara vurgu yapmak ve Türkiye'nin Afrika politikasına ilişkin ayrıntılı bir değerlendirmede bulunmak amacıyla kitap kapsamında Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren tarihsel, kültürel ve dini açılardan önemli bağlarının olduğu Kuzey Afrika ülkeleri ya da ilişkilerin daha yoğun bir seyir izlediği Güney Afrika, Nijerya, Etiyopya ve Somali gibi ülkelerin yanı sıra, ilişkilerin henüz gelişme aşamasında olduğu ülkelere de yer verilmiş, böylelikle alanda bir ilke imza atılarak literatürdeki önemli bir boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

Zirve Diplomasisi: Afrika'nın Stratejik Ortaklığı'nda Yeni Bir Yaklaşım

Neba Ridley Ngwa (editör). Ankara: Afrika Vakfı Yayınları, 2021.

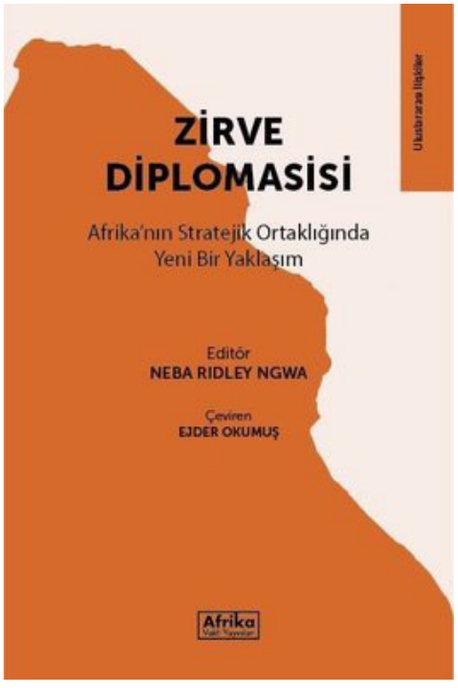

Pek çok kıta dışı aktör, Afrika'daki etkinliklerini artırmak amacıyla Afrika Birliği ortaklığında zirveler veya iş forumları düzenlemektedir. Bu kapsamda 1970'li yılların başından itibaren düzenlenen Fransa-Afrika Zirveleri bir ilki teşkil etmektedir. Japonya 1993 yılından, Çin ve AB ise 2000 yılından itibaren Afrika ile uluslararası zirveler gerçekleştirmekte olup, Hindistan, Türkiye ve Güney Kore gibi ülkeler zirve diplomasisine nispeten daha geç bir dönemde dâhil olmuştur. Öte yandan, zirveler kıta dışı aktörler için Afrika ülkeleriyle ilişkilerin derinleşmesi yolunda önem kazanmasına rağmen, Rusya ve ABD gibi kıtada oldukça faal bazı ülkeler ise Afrika ile sadece birer zirve gerçekleştirmişlerdir.

Neba Ridley Ngwa tarafından derlenen *Zirve Diplomasisi: Afrika'nın Stratejik Ortaklığı'nda Yeni Bir Yaklaşım* başlıklı kitap, konuya yönelik artan siyasî ve akademik ilginin ürünü olup, Afrika ile kıtanın Çin, Hindistan, Türkiye, Rusya, Güney Kore, İtalya ve Güney Amerika gibi stratejik ortakları arasında tertip edilen zirvelere, bu zirvelerde alınan kararlara, zirveler sonrası ilerleme gösteren kıta-ülke ortaklıklarına ve bu zirvelerin başarıları ile güçlüklerine odaklanmaktadır.

Türkçe ve İngilizce (Summit Diplomacy: An Emerging Approach of Africa's Strategic Partnership) olmak üzere iki ayrı dilde basılan ve farklı bölgesel/küresel aktörlerin Afrika politikalarını çalışan çok değerli uzmanları bir araya getiren kitap, Türkiye'nin Afrika ile düzenlediği zirveleri ele alan bölümle başlamaktadır. Ancak kitabın yayınlandığı Ağustos 2021 tarihinde Türkiye ile Afrika arasındaki üçüncü zirve henüz gerçekleşmemiş olduğundan, bölüm kapsamında sadece ilk iki zirveye odaklanılmaktadır. Kitabın ikinci bölümü kapsamında, kıtadaki en etkin güçlerden ve hatta Afrika ülkelerinin en önemli ticaret ortaklarından biri olan Çin'in Çin-Afrika İşbirliği Forumu (ÇAİF/Forum on China-Africa Cooperation: FOCAC) değerlendirilmektedir. Kitabın üçüncü bölümü kapsamında Hindistan-Afrika ilişkileri, Hindistan'ın Afrika politikasında bir dönüm noktası niteliğinde olan ve 2008 yılından itibaren düzenlenen Hindistan Afrika Forumu Zirvesi (IAFS: India-Africa Forum Summit) çerçevesinde incelenmektedir. Kitabın dördüncü bölümü, Afrika'daki etkinliği diğer bölgesel olmayan aktörlerin gerisinde kalan İtalya'nın Afrika'da izlediği zirve diplomasisine odak-

lanmaktayken, beşinci bölüm kapsamında Rusya'nın Afrika ile ilişkileri ele alınmaktadır. Rusya, Afrika ülkeleri ile sadece tek bir zirve düzenlediği için bu bölüm kapsamında soğuk savaş döneminde kıtadaki en aktif ülkelerden biri olan (Sovyet) Rusya ile Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin tarihi süreç içinde nasıl ilerlediği konusu ile 2019 yılında düzenlenen ilk Rusya-Afrika Zirvesinin sonuçlarına ilişkin bir analiz sunulmaktadır. Kitabın altıncı bölümü kapsamında Asya'nın önemli yükselen güçlerinden Güney Kore-Afrika zirveleri, bu zirvelerin taraflar için önemi ve olası işbirliği alanları ele alınmış, son bölümde ise, Afrika-Güney Amerika Zirvesi (ASA/Africa-South America Summit), ASA'nın başarı ve başarısızlıkları ve ASA çerçevesinde Brezilya-Afrika ilişkilerinin önündeki fırsat ve zorluklar değerlendirilmektedir.

Afrika ile kıtanın farklı ortakları arasındaki uluslararası zirvelere ve bu zirvelerin tarihsel gelişimi ile ortaya çıkardığı işbirliği alanlarına odaklanan kitap, bu anlamda henüz çok fazla gelişme göstermeyen bir literatüre önemli katkı sağlamaktadır.

Bree Sokağı No: 122
Afrika'ya Hayat Veren Türkler
Dr. Halim Gençoğlu. İstanbul: Grius Yayınevi, 2021.

Türkiye – Afrika ilişkilerinin günümüzdeki mevcut halini irdelerken bu ilişkinin tarihsel sürecini de güzel bir şekilde analiz ve tetkik etmek önemlidir. Çünkü bu ilişkinin diğer devletlerle olan ilişkilere nazaran farklı bir boyutu ve eşit bir tutumu bulunmaktadır. Osmanlı Devleti bu kadim kıtaya asırlar önce ayak basmış ve kıtayı keşfeden diğer aktörlerin yapmış olduğu gibi ikili ilişkilerini müstemleke anlayışıyla yürütmemiştir. Asimilasyon ve sömürge politikası bir yana dursun kendi yetişmiş kadrolarından bazılarını kıtaya göndererek kültür inşası temelli bir politika geliştirmiştir. Sadece Mısır'da 4 Türk devleti kurulduğu düşünüldüğünde dahi Türkiye – Afrika ilişkilerinin çok köklü bir geçmişinin olduğu ortadadır. Günümüzde Afrikalı devletlerin modern Türkiye'ye karşı göstermiş olduğu olumlu yaklaşımların temelinde Osmanlı diplomasisinin katkısı ve payı yadsınamayacak kadar büyüktür. Tam da bu noktada Afrika üzerine değerli ve önemli çalışmaları bulunan Cape Town Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr. Halim Gençoğlu'nun "Bree Sokağı No 122: Afrika'ya Hayat Veren Türkler" isimli kitabı bahsedilen kültür inşasının mimarlarını anlatmaktadır.

Kitap, Afrika'ya ayak basan ilk Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim'e ithaf ile başlar ki bu da Osmanlı Devleti'nin kıtadaki hakimiyetini anlatması açısından elzemdir. Gençoğlu kitabında tarihsel süreç ve önem sıralaması göz önünde bulundurularak 15 önemli şahsiyetin kıtadaki faaliyetlerini arşiv belgeleriyle kanıtlamıştır. Seyyid Ebubekir Efendi'nin yeri, Osmanlı Devleti tarafından kıtaya gönderilen ilk kişi olması bakımından ayrıca önemlidir. Çünkü Ebubekir Efendi'nin ekmiş olduğu tohumların meyveleri gelecek yıllarda kendini öyle bir göstermiştir ki öğrencilerinden olan Afrika kökenli Muhammed Dollie Efendi vakti geldiğinde Londra'da bir Türk diasporasının oluşması için hizmetler verecek, Ermeni ve Girit meseleleri hakkında dönemin sultanı II. Abdülhamid'e istihbari bilgiler sunacaktır. Yine Ebubekir Efendi'nin çocukları ve torunları; bürokrat, müderris, doktor sıfatlarıyla kıtada çok kıymetli hizmetler yürütecek dahası yetiştirdikleri nesillerle dünya tarihine iz bırakacak faaliyetlerde bulunacaklardır. Örneğin Ahmet Ali Çelikten dünyanın ilk siyahi pilotu olacak, Havva Hayrunnisa Hanımefendi ise Güney Afrika'nın ilk Müslüman kadın doktoru olacaktır. Öyle ki 1950li yıllarda Mısır kraliyet ailesinin doğum için özel uçakla Johannesburg'tan Kahire'ye gidecek kadar başarı ve ün sahibidir.

Gençoğlu kitabında Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki kültür inşasını ve orada faaliyet gösteren entelektüellerin icraatlarını kronolojik olarak anlatmıştır. Ebubekir Efendi'nin, Ahmet Ataullah Efendi'nin, Mahmut Fakih Emin Efendi'nin ve ismi zikredilmeyen diğer dava adamlarının faaliyetleri bize göstermektedir ki Türklerin Afrika'daki varlıkları ve faaliyetleri hiçbir zaman ve hiçbir dönemde sömürgeci anlayışla olmamıştır. Aksine bu şahsiyetler hiçbir zaman kendi dillerini, dinlerini bölge halkına dikte etmemişler, asimile çalışmalarına girişmemişler bilakis yerli halkın dilini öğrenerek müsavi bir yaklaşım sergilemişlerdir. Gösterilen bu pozitif tutum ve tavırlar karşısında Afrika kökenli insanlar Osmanlı Devleti'nin zorda olduğu tüm vakitlerde maddi ve manevi destek sağlamışlardır. Yazar bir yandan Afrika'daki Türk kültürel mirasını ve bu mirasın mimarlarını detaylarıyla anlatırken bir yandan da bu mirasa sahip çıkılması konusundaki yetersizliği eleştirmektedir. Yine Gençoğlu'na göre ecdadımızın çizdiği yoldan gidecek kadrolar, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika diplomasisindeki kaderini belirleyecektir.

"Bree Sokağı No 122" isimli eserde 19. yüzyılda Güney Afrika'da tüm kıtaya yayılan hatta Asya ve Avrupa ile bir kültür köprüsü kuran

Türk entelektüellerinin tarihsel varlıkları anlatılmıştır. Bu münevverlerin hayat hikayeleri, fedakarlıkları, bölgedeki faaliyetleri mevcut Türkiye-Afrika ilişkilerinin daha iyi anlaşılmasında ve yeni ilişkiler kurulmasında bir pusula ve yol haritası mahiyeti taşımaktadır.

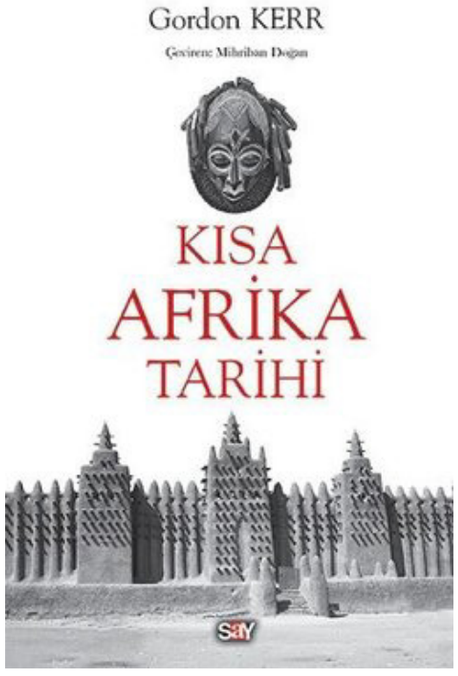

Kısa Afrika Tarihi
Gordon Kerr, çev. Mihriban Doğan, Say Yayınları, 2021.

Afrika tarih yazımı günümüzde kıtanın beşerî birikimi ve kapsamı bakımından hak ettiği noktaya biraz olsun yaklaşsa da halen belli sorunların varlığı devam etmektedir. Bunlardan en önemlileri arasında kıtanın halihazırda tek bir ülke gibi ele alınması ve küresel tarih bakımından merkez çevre ilişkisi açısından çeperde değerlendirilmesidir. Bu durum Afrika kıtasının uygarlık tarihine katkılarını pek çok açıdan geri planda bırakmaktadır. Senegalli tarihçi ve dilbilimci Cheikh Anta Diop, bu sorunu 1950 ve 1960'lı yıllar boyunca yayınladığı çalışmalarda Afrika'nın yalnızca insanlığın beşiği değil, aynı zamanda uygarlığın beşiği olduğu yönündeki önemli teziyle gündeme taşıyan ilk bilim insanı oldu. Bu tezin ortaya atıldığı dönemde, Afrika tarih yazımı halen sömürgecilik öncesi ve sonrasında oluşturulan akademik yaklaşımı benimsemeye devam ettiği için Anta Diop ve ardıllarının Afrika'nın küresel tarih bakımından önemine yaptıkları vurgular uzun bir dönem boyunda görmezden gelindi. Diğer önemli durum ise Afrika kıtasının tek bir ülke kabul edilip üretilen tarih metinlerinde kıtanın içinde varlık göstermiş medeniyetlerin ve imparatorlukların soyutlaştırılmasıdır. Afrika'nın neredeyse "tek bir ülke" olarak görülmesinin sebeplerinden biri, Afrika'nın kendi hikâyesini anlatamadığı gerçeğidir. Afrika'nın hiçbir zaman kendi dinamiklerinin, kültürünün doğrudan, çarpıtılmadan yansıtıldığı bir sahnenin içinde olmaması, özellikle Sahraaltı Afrika tarih yazımının ana sorunsalıdır.

Türkiye'de son yıllarda Afrika kıtasına artan ilgi yayıncılık sektörüne de yansıyarak, telif ve tercüme eserler kıtayla ilgilenen okuyucunun dikkatine sunuldu. Gordon Kerr'in Kısa Afrika Tarihi isimli çalışması da bunlardan biridir. Kerr, 188 sayfalık kısa ama öz kitabında tarih öncesi Afrika'dan 2011' yılındaki "Arap Baharı"na kadar kıtanın tarihine bir giriş sunuyor. İnsan ırkının kökenleri ve Antik ve Orta Çağ boyunca taş devri teknolojisinin gelişimi ve Arap varlığının başlangıcı, Müslü-

man devletlerin ve Sahra-ötesi ticaretin önemine ilk dört bölüm boyunca yer veriyor. Devam eden bölümlerde köle ticaretinin başlangıcı ve Avrupalıların Sahraaltı Afrika'yı işgali ve sömürgeleştirmesi, "Afrika Talanı" gibi konulara değiniyor. Sonunda, kolonizasyon ve sömürü döneminden bağımsızlık için verilen zorlu mücadeleye geçen Kerr, 21. yüzyıldaki Afrika'ya ilişkin bir değerlendirme ile bitiriyor.

Gordon Kerr'in Kısa Afrika Tarihi isimli kitabı Afrika kıtasına ilgi duyan ve kıta tarihini merak eden okuyucu için önemli bir kitap. Ama ilk bölümde bahsettiğimiz iki temel sorunsalın izlerini bu kitapta da görmek mümkün. Kerr, kitabın neredeyse yarısında Avrupalı güçlerin 'keşif', işgal ve sömürgecilik faaliyetlerine yer verirken kıtanın kadim medeniyet havzalarının çoğunu ıskalamış. Dahası daha çok Doğu, Kuzey ve Güney Afrika bölgelerine odaklanırken Batı Afrika'daki tarih birikiminin pek çoğuna vurgu yapmamış. Okuyucunun buna karşılık özellikle Afrika tarihi okumalarında çapraz metinlerle okumasını çeşitlendirmesi gerekiyor.